

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» НА СУМЩИНІ

Документи і матеріали
Том II (1941–2017)

Сумська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
Сумське обласне товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» НА СУМЩИНІ

Документи і матеріали
Том II
(1941–2017)

Суми
ТРИТОРІЯ
2022 р.

УДК 061.23(477.52)«19»(06)

T50

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського
державного університету (протокол № 4 від 14 листопада 2019 р.)

Рецензенти:

Піскун Валентина Миколаївна, доктор історичних наук (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України);

Бажан Олег Григорович, кандидат історичних наук (Інститут історії України НАН України);

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук (Сумський державний університет)

T50 Товариство «Просвіта» на Сумщині. Документи і матеріали: у 2 т. Том II (1941–2017) / упорядники: В. О. Артюх, Г. М. Іванущенко. Суми : Триторія, 2022. 360 с.

ISBN 978-617-7971-16-9

У збірнику представлені документи й ілюстративні матеріали, що всебічно розкривають діяльність товариства «Просвіта» на теренах Сумщини в 1941–2017 рр. Більше, ніж 160 джерел, переважно архівних та інформацій із преси, відтворюють широку географію просвітянського руху, його впливи на перебіг культурного й політичного життя краю.

Для дослідників, краєзнавців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

© В.О. Артюх, 2022 р.

© Г.М. Іванущенко, 2022 р.

© ТОВ «Триторія», 2022 р.

ISBN 978-617-7971-16-9

ЗМІСТ

Передмова	5
Документи і матеріали	15
Розділ IV.	
«Просвіти» Сумщини у роки німецької окупації (1941–1943)	16
Розділ V.	
Відродження та сучасний стан просвітянського руху на Сумщині (1989–2017)	88
Ілюстративні матеріали	285
Примітки	319
Список скорочень	326
Іменний покажчик	328
Географічний покажчик	340
Перелік документів, вміщених у збірнику	344
Перелік ілюстративних матеріалів, вміщених у збірнику	351
Summary	358

ПЕРЕДМОВА

Історична передмова. Після того, як «Просвіти» на Сумщині були ліквідовані советською владою у 1923 р. їх нове відродження розпочалося вже після німецької окупації України в 1941 р. Серед української інтелігенції, що залишилася на окупованих землях були досить сильні ілюзорні уявлення, що гітлерівський режим може принести Україні, хоч і урізану, але незалежність, тому вона й відроджувала «Просвіти» з надією, що ця організація може якось посприяти руху українства до політичної самостійності. Крім того, пам'ять про політику сталінського режиму з його Голодомором, репресіями, культурною уніфікацією 1930-х рр. вела до того, що частина українців погодилася сприяти розвитку культурно-освітньої сфери бодай у межах, дозволених німецькою адміністрацією. Новостворені осередки «Просвіт», зважаючи на обставини, що склалися, змушені були декларувати лояльність до нацистського «нового порядку». Німецькі військові адміністрації також на початку окупації досить толерантно ставились до просвітян, думаючи їх використати для розбудови органів місцевого самоврядування. Однак, як стало дуже швидко зрозуміло, реальність виявилася трохи іншою й ілюзії щодо відродження України під проводом німців поступово зникали.

Діяли осередки «Просвіт» на території Сумської області дуже короткий час, фактично лише в 1942 р. (лише Путивльська та Конотопська — ще й у 1943 р.), і заборонялися окупаційною адміністрацією. Може тому вони нічого суттєвого й не встигли зробити. Варто додати, що після відступу Червоної Армії на території Лівобережжя та Сходу України починають проникати і Похідні групи ОУН, які використовують будь-які можливості для поширення націоналістичної ідеології серед місцевого населення. Саме від них часто виходить ініціатива відродження просвітянського руху, включаючи і Сумщину (Суми, Лебедин).

27 грудня 1941 р. з ініціативи районного інспектора шкіл Тимофія Сенченка була організована «Просвіта» в Путивлі, її головою бюро був призначений Сергій Нагорський. Пізніше керівником товариства став колишній путивльський старшина Олександр Бурцев. Особлива увага з боку німецької адміністрації до цього

товариства пояснювалася тим, що в основному російський Путивльський район, який до УСРР був приєднаний аж у 1926 р., але в складі якого була і якась кількість українських сіл, піддавався советською владою посиленій русифікації. Тому в роки німецької окупації було вирішено відновити тут політику українізації і «Просвіті» в цих процесах відводилася не остання роль.

Путивльська «Просвіта» розташовувалась у колишньому Будинку вчителя. Тут ставились п'єси, концерти, проводились свята, читались лекції. Найактивніше працювали драматичний (керівник — Дмитро Покровський) та хоровий (спочатку керівник — Дмитро Ткаченко) гуртки, відділ літератури (керівник — Пилип Трубанінов), а також духовий оркестр (керівник — Василь Толстой). 9 березня 1942 р. до дня народження Тараса Шевченка в клубі був організований вечір, на якому виступив С. Нагорський доповіддю «Справжнє обличчя поета» (основні ідеї цієї доповіді потім були надруковані на першій сторінці в газеті «Путивлянин» від 10 березня 1942 р.). Під час Шевченківських роковин в наступному, 1943 р., планувалось, що доповідь «Життя та творчість Шевченка» виголосить вже Т. Сенченко¹.

В репертуарі хору було до 20 українських народних пісень, крім того виконувались твори російських композиторів Даргомижського й Глінки². Німецькою мовою виконувались «Лілі Марлен» та інші пісні.

Про активність роботи драматичної секції свідчить кількість спектаклів, які були зіграні на сцені клубу «Просвіти». Як засвідчує звіт за 1942 р. їх було поставлено п'ятнадцять, причому деякі гралися по кілька разів. Чотири з них були російською мовою. Ставились такі п'єси: Г. Квітки-Основ'яненка — «Сватання на Гончарівці» та «Шельменко-денщик»; М. Кропивницького — «Невольник», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Як ковбаса та чарка, то минеться сварка», «Кум-мірошник, або сатана в бочці» та «Глитай, або ж паук»; І. Тобілевича (Карпенка-Карого) — «Мартин Боруля», «Безталанна» та «Батькова казка»;

---

¹ ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 23.

² ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 408.

Ж.-Б. Мольєра — «Лекарь поневоле» та «Мнимый рогоносец»; А. Чехова — «Предложение» та «Я умер»³.

У Сумах організаційне бюро зі створення «Просвіти» очолив Семен Сапун, але десь наприкінці березня 1942 р. німецька комендатура дозволу на офіційне відкриття товариства не дала. Саме під прикриттям «Просвіти» в Сумах діяла підпільна організація українських націоналістів (ОУН-Р). Спроби вдруге відновити діяльність «Просвіти» на початку літа 1942 р. теж до бажаних результатів не привели.

Найпотужнішою на Слобожанщині була Харківська «Просвіта» на чолі з професором Василем Дубровським (1897–1966). Саме від неї виходить ініціатива створення осередків «Просвіт» у повітових центрах колишньої Харківської губернії в 1942 р. Мова йде про заснування нею Охтирської та Лебединської «Просвіт». В Охтирці організацію очолив, як засвідчують німецькі джерела, Іван Гаращенко⁴. В Лебедині осередок «Просвіти» був створений на зборах української інтелігенції на початку березня 1942 р. З Харкова до Лебедина прибула інструктор Харківської «Просвіти» (а також, як виявилось, і член ОУН (мельниківців)) Оксана Котляр (Мелих). Саме на цих зборах, скликаних завідувачем відділу освіти райуправи Володимиром Сиком, де вона ознайомила присутніх (близько 50 чоловік) зі статутом Харківської «Просвіти» і був створений осередок Лебединської «Просвіти». До Товариства спочатку записалося 37 чоловік. Очолив Лебединську «Просвіту» агроном Пилип Ковтуненко. Товариство організувало гуртки художньої самодіяльності та створило бібліотеку⁵. Як засвідчують донесення совєтської агентури: «Организация ставила своей задачей создание так называемого “Самостоятельного Украинского государства”»⁶. А в донесеннях німецької Охтирської польової комендатури 198(У) від 15 травня 1942 р. наголошується,

³ ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 410.

⁴ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 534. Арк. 18.

⁵ Ткаченко Борис. *Лебедія у пазурах червоного антихриста. Книга II*. Харків, 2014. С. 421–426.

⁶ *Архів УМВС в Сумській області*. Управління МВС по Сумській області. Відділ ББ. Спр. 3. Арк. 21.

що «Просвіта» в Лебедині виникла без узгодження з цією комендатурою⁷.

У Конотопі «Просвіта» була організована у квітні 1942 р. Очолив її Степан Марченко. З «Просвітою» тісно співпрацювала хорова капела під керівництвом Василя Греся. Після заборони товариства німцями воно деякий час у 1943 р. діяло підпільно. Як видно зі статті в газеті «Визволення» конотопські просвітяни сприймали свою діяльність за принципом спадкоємності, як продовження традицій тих «Просвіт», що так добре зарекомендували себе культурницькою роботою як після Першої російської революції 1905–1907 рр., так і в добу Національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.⁸.

У Кролевці осередок «Просвіти» був створений з ініціативи бургомістра Кролевецького району Василя Орловського на початку липня 1942 р. За основу діяльності було взято статут Конотопської «Просвіти». На загальних зборах було утворено три секції: історико-театральну, співочу та музичну⁹. За ініціативи просвітян організовувався музей, а вчитель Ковалевський взявся писати історію міста Кролевця. У 1942 р. при «Просвіті» діяли театр та оркестр.

У вересні 1942 р. була організована і «Просвіта» в Глухові¹⁰. Осередок «Просвіти» діяв також у селі Михайлівці Лебединського району. Очолив його директор місцевої школи Чепик. Відомо також, що ініціатором створення «Просвіти» у містечку Глинськ на Роменщині був Павло Лютий.

Після вигнання німецьких окупантів Красною Армією, зрозуміло, що «Просвіти» розпочати свою діяльність також не могли.

Знову Товариство «Просвіта» відроджується на хвилі нового українського національного піднесення вже в часи горбачовської «перестройки». 11–12 лютого 1989 р., в Києві на установчій конференції зорганізувалося Товариство української мови ім. Т. Г. Шев-

---

⁷ ЦДАВО України. КМФ-8. Оп. 2. Спр. 157. Т. 1. Арк. 2.

⁸ Товариство «Просвіта». *Визволення*. 1942. 28 червня.

⁹ *Визволення*. 1942. 30 серпня.

¹⁰ ГДА УСБУ в СО. Спр. 204. Арк. 111, 113.

ченка (ТУМ). На Сумщині 15 квітня 1989 р. також була створено обласне об'єднання ТУМ. Очолив його кандидат філологічних наук, доцент Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка, ставленик компартії, Олександр Скорик. В Конотопі влітку 1989 р. на базі середньої школи № 2 також виник міський осередок шанувальників української мови ім. Т. Г. Шевченка. В Глухові осередок ТУМу очолив викладач місцевого педінституту Микола Гурець. Про проблеми, вирішенням яких опікується Сумська міська організація ТУМу довідуємося з інтерв'ю її голови, викладача математики, доцента Сумської філії ХПІ Григорія Коваленка та активіста ТУМу, лікаря Віктора Казбана, яке вони дали газеті «Ленінська правда». Це проблеми із засиллям російської мови у суспільному житті міста, проблеми з переходом сумських вишів на викладання предметів українською мовою (мова йшла про педагогічний інститут та філію Харківського політехнічного інституту), це невиконання багатьма організаціями й установами норм закону «Про мови в УРСР», небажанням батьків навчати своїх дітей у школах українською мовою, спроби міськвиконкому закрити книгарню «Книги України», проблеми з власним приміщенням¹¹.

Новий етап в історії ТУМу настав вже після здобуття Україною політичної незалежності. 12 жовтня 1991 р. на третій позачерговій конференції ТУМ було реорганізоване у Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка (Мінюст зареєстрував цю фактично нову організацію 31 січня 1992 р.)¹². Мотиви реорганізації мовного Товариства в «Просвіту» його голова поет Павло Мовчан пояснив таким чином, що ТУМ, яке виникло в умовах пізньої перестройки як вузькопрофільна організація «виконало своє первісне призначення»¹³. Отже, Товариство української мови перебирає на себе назву «Просвіта». А після 24 серпня 1991 р. перед українством постали нові, ширші, ніж мовні, завдання. Відповідно

¹¹ Чим живе товариство. *Ленінська правда*. 1990. 28 вересня.

¹² Ще 8 вересня 1990 р. на звітно-виборній конференції у Львові Роман Іваничук запропонував нову назву організації — «Товариство української мови ім. Тараса Шевченка “Просвіта”».

¹³ «Людина у світі не може бути національно не означена». *«Просвіта»: історія та сучасність*. К., 1998. С. 194.

і Сумське обласне Товариство української мови було реорганізоване. З 1992 р. воно має нову назву — Сумське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка і офіційно було зареєстроване 27 жовтня 1993 р. У лютому 1992 р., рішенням звітно-виборної конференції, обласну організацію товариства «Просвіта» на Сумщині очолив лікар Віктор Казбан. Її первинні осередки були створені майже у всіх районах області.

В цей час основні напрямки роботи товариства вже визначилися. Це: агітаційна та організаційна робота у колективах у зв'язку з переходом на українську мову; участь у засобах масової інформації щодо популяризації першого досвіду та їх переходу на державну мову; збирання української літератури для бібліотек дитячих закладів і шкіл; популяризація видань української книги та преси; різноманітна допомога, серед них — організація гуртків для вивчення української мови; члени товариства стали брати активну участь в роботі комісії (групи) з контролю за дотриманням закону «Про мови в УРСР» при облдержадміністрації та міськраді; співпраця з іншими національно орієнтованими громадськими організаціями і товариствами, а також політичними партіями. Серед інших форм роботи варто назвати виступи просвітян на радіо і телебаченні, проведення різноманітних конференцій ідеологічно-пропагандистського спрямування та налагодження співпраці з представниками української діаспори.

Ілюструючи історичними фактами ці напрямки роботи, потрібно сказати, що в 1990 р. з ініціативи тоді ще ТУМу при Сумській міській раді була створена депутатська група «Слово» (41 депутат), діяльність якої була спрямована на утвердження української мови як державної та зміну комуністичної топоніміки. У 1992 р. з ініціативи вже «Просвіти» при міській раді була створена ще й комісія з контролю за впровадженням закону 1989 р. «Про мови в Українській РСР», яка діяла до 1994 р. Очолював її Віктор Казбан. Прилучилась Сумська «Просвіта» і до створення пам'ятного знаку на честь жертв 70-річчя Голодомору в м. Лебедин.

Справді, товариство «Просвіта» — це організація громадська, але як і в часи ТУМу питання мови для нього є питанням політичним. Щоб відродити функціонування української мови у всіх

сферах суспільно-політичного життя, тепер уже як державної, необхідні були в країні зміни політичні. Звідси й підтримка товариством тих політичних сил, їх організацій, які сприяли рухові суспільства до політичної незалежності України та формування української політичної нації саме на етнічній основі. Приміщення обласної «Просвіти» в м. Суми на площі Покровська, 6 стало місцем гуртування всіх національно-демократичних сил Сумщини першої половини 90-х рр. Вона стала своєрідним координаційним центром для таких партій та громадських організацій як Рух, Організація Українських Націоналістів, Українська республіканська партія, Християнсько-демократична партія, Конгрес українських націоналістів, Зелений світ, Союз українок, Спілка Української Молоді, Спадщина, Козацьке товариство. Тут узгоджувалися єдині кандидатури на вибори до місцевих рад, проведення масових заходів: мітингів, демонстрацій, пікетувань, планувалося відзначення національних свят, ініціювалися різноманітні звернення до органів влади з найпекучіших проблем розбудови державності.

Але Сумська «Просвіта» ще й безпосередньо брала участь у політичному житті краю. Так, у 1994 р. на виборах до Сумської обласної ради від товариства було висунуто 28 кандидатів у депутати.

Крім обласного товариства в цей час активно працювали й такі міськрайонні товариства як Лебединське, Конотопське, Кролевецьке, Охтирське, Роменське.

У 1998 р. обласне товариство «Просвіта» очолив учитель української мови та літератури (і колишній кадровий співробітник КГБ) Борис Манжела, а в 2005 р., після «Помаранчевої революції», головою обласної організації обрали Олексія Шевченка. Що стосується роботи осередків «Просвіти» в цей період, то тут слід згадати ініціативу Недригайлівської «Просвіти» про організацію в селищі краєзнавчого музею. Рішенням Недригайлівської районної ради в 2006 р. такий музей був створений і зараз він успішно працює в структурі Державного історико-культурного заповідника «Посулля».

На цей час Сумська обласна організація товариства «Просвіта» продовжує свою роботу. Обставини сьогодення вимагають від неї застосування нових підходів, форм і методів у своїй просвітнянській діяльності. В час, коли багато попередньо дієвих функ-

цій товариства перейшла до державних органів і структур, опора на традицію просвітянського руху вже часто не спрацьовує. А від уміння оновитись і пристосуватись до реалій сьогодення залежить сама можливість існування товариства «Просвіта».

Отже, Товариство «Просвіта» на Сумщині, як складова просвітянського руху України, за свою більш, ніж столітню історію створювалось, відроджувалось і діяло в переломні для формування української модерної нації часи. Ця організація зарекомендувала себе як важливий структурний елемент українського націєбудівництва в ХХ ст. як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівнях.

***

Археографічна передмова. Вводячи до широкого наукового обігу та публічного дискурсу цей тематичний масив документів, упорядники ставлять своїм завданням: а) дати історикам зібрання документальних джерел для вивчення історії просвітянського руху в ХХ — на поч. ХХІ століть на території сучасної Сумської області; б) крім того, ці документи є ще й самодостатніми оповідачами, що допоможуть широкому читацькому загалу самостійно скласти цілісне уявлення про просвітянський рух на Сумщині.

Історія «Просвіт» Сумщини у цьому, другому томі, збірнику представлена найрізноманітнішими видами джерел: архівними документами, мемуарними, пресовими, художньо-літературними, зображувальними. До публікації включено більше 150 документів та ілюстративних матеріалів: 16 — з Державного архіву Сумської області (далі — ДАСО), 24 — з Архіву СБУ в Сумській області (далі — ГДА УСБУ в СО), 4 — з Архіву УМВС в Сумській області, 8 — з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею (далі — СОКМ), а також матеріали з приватних архівів Григорія Діброви, Віктора Казбана, Зої Шалівської, Олександра Скиби, Наталії Смикодуб, Світлани Дубровської, Валентини Маланюк, Григорія Хвостенка, Івана Мозгового, Олексія Шевченка та Людмили Шевченко.

Частина документів уже публікувалася в збірнику «ОУН-УПА на Сумщині: у 2 т.», укладеному Г. Іванущенком. Але із-за невеликого накладу цей збірник давно вже став малодоступним для сучасного читача, що робить їх повторну публікацію виправданою.

Крім архівних джерел у збірнику широко використовуються неопубліковані раніше матеріали газетної періодики 1942–1943, 1989–2010 рр. До збірника включені повністю або частково 34 публікації з таких газет як «Визволення» (Конотоп), «Путивлянин» (Путивль), «Голос Охтирщини» (Охтирка), «Радянська освіта» (Київ), «Радянський прапор» (Конотоп), «Ленінська правда» (Суми), «Советское Полесье» (Шостка), «Панорама Сумщини» (Суми), «Конотопський край» (Конотоп), «Комуністичним шляхом» (Ромни), «Радянська правда» (Білопілля), «Червоний промінь» (Суми), «Глухівщина» (Глухів), «Добрий день» (Суми), «Сумщина» (Суми), «Слово Просвіти» (Київ), «Ярмарок» (Суми).

Крім того, до збірника ввійшли фрагменти спогадів Олексія Шевченка, Сергія Федченка, Світлани Дубровської, а також брошура Бориса Манжели й Володимира Голубченка «Діяльність Сумської “Просвіти”», фрагмент книги публіцистичного характеру Ніни Вітушко «“Просвіта” — наша доля».

Окремим блоком у збірнику представлені ілюстративні фото-матеріали.

Упорядники сподіваються, що публікація документів з історії просвітянського руху на Сумщині буде стимулювати подальші дослідження в цьому напрямку.

Кожен документ має заголовок, в якому зазначений номер, різновидність документу, адресат, визначається його зміст, а також дата публікації чи написання документу справа під заголовком. Документи у збірнику в межах розділів розташовуються в хронологічному порядку; окремі подаються за датою події.

Більшість документів публікується повністю. Коли ж публікується частина документу, то пропущені місця відмічаються квадратними дужками з трьома крапками — [...] й оговорюються в заголовках — «Із протоколу», «Зі звіту», «Зі статті» тощо. У «квадратні» дужки взято також відновлені пропущені в оригіналі частини слів або пропущені ініціали.

Діловодні заголовки, місце і час написання документів у текстах також опущено й використано в редакційних заголовках, складених упорядниками. Газетні заголовки також опускаються, якщо вони співпадають із заголовками, що даються упорядниками.

Документи публікуються мовою оригіналу із збереженням мовних особливостей того часу. Описки виправляються без застережень. Помітки й резолюції на документах, як правило, опускаються.

У легенді документу вказується місце його зберігання (скорочені назви архівів, номери фондів, описів справ, аркушів). Зазначаться також автентичність документів (оригінал, копія), спосіб відтворення інформації (машинопис, рукопис), а також попередні його публікації (якщо такі є). Скорочені назви архівів розшифровані у переліку скорочень.

Крім історичної та археографічної передмов до складу науково-довідкового апарату ввійшли примітки, список скорочень, перелік документів та ілюстративних матеріалів, а також іменний та географічний покажчики.

***

Подяки. Упорядники висловлюють щиру вдячність за цінні консультації краєзнавцям: Михайлу Маньку (Суми), Григорію Хвостенку (с. Улянівка); просвітянам: Григорію Діброві (Ромни), Зої Шалівській (Конотоп), Олексію Шевченку (Суми), Людмилі Шевченко (Ромен) (Суми), Світлані Дубровській (Суми), Віктору Казбану (Суми), Олександрю Скибі (Охтирка), Валентині Маланюк (Путівль), Миколі Карпенку (Суми) — за надані матеріали зі своїх власних зібрань документів; керівництву і співробітникам Сумського обласного краєзнавчого музею (Владислав Терентьєв, Ніна Євтушенко, Владислава Панасенко), а також працівникам сумських архівів: ДАСО (Ользі Ключевій, Інні Кузьменко) та ГДА УСБУ в СО (Ірині Величко, Людмилі Гончаровій) — за сприяння в доступі до архівних джерел.

ДОКУМЕНТИ
І
МАТЕРІАЛИ

Розділ IV
«ПРОСВІТИ» СУМЩИНИ У РОКИ
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943)

*****

№ 1

Посвідчення одного з організаторів Путивльської
«Просвіти» Дмитра Ткаченка

23 грудня 1941 року

Пред'явник цього ТКАЧЕНКО Дмитро Кирилович є дійсно організатор українського товариства «ПРОСВІТИ» в м. Путивлі, якому доручається для переведення роботи використовувати приміщення колишнього «Будинку вчителя».

Прохання до всіх громадських установ і організацій сприяти гр. ТКАЧЕНКОВІ Д. К. в його роботі.

Старшина міста Путивля *Бурцев*

Інспектор шкіл

Путивльського р-ну

Сенченко

ДАСО. Ф. 1955. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 99.

Копія. Машинопис.

№ 2

Доповідна записка члена бюро Путивльської
«Просвіти» Пилипа Трубочанінова старшині м. Путивль
про необхідність ремонту в наданому Товариству
приміщенні та вирішення інших питань
для налагодження діяльності організації

27 грудня 1941 року

Для организации и проведения работы т-ва «Просвіта» в здании бывшего дома учителя необходимо произвести ремонт зданий, а именно:

- 1) остеклить, хотя бы фанерой, 15 стекол
- 2) укрепить одну раму
- 3) поставит две новых рамы
- 4) исправит четыре двери

5) исправить (перетереть и проверить) шесть печей

6) исправить крышу и пол

7) оборудовать сцену (материал и места)

Из оборудования необходимо приобрести стульев или скамеек на 150 человек, столов — 3, приобрести музыкальных инструментов (гитар, балалаек, мандолин и т. д.) 30 шт., исправить имеющийся рояль или приобрести годный для работы инструмент.

Для обслуживания здания необходимо иметь уборщицу, которой необходимо предоставить квартиру.

Для проведения и организации работы т-ва «Просвіта» необходимо назначить ответственного музыкального директора или заведующего.

27/XII 41 г.

Трубчанинов

[...]

ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 109.

Оригінал. Рукопис.

№ 3

Наказ № 16 інспектора шкіл Путивльського району Тимофія Сенченка¹ про організацію роботи Товариства «Просвіта» в м. Путивль

28 грудня 1941 року

§ 1.

Утвердить организационное бюро т-ва «Просвіта» в г. Путивле в таком составе: Нагорский Сергей Николаевич — председатель бюро, Шкавера Демид Антонович — секретарь и кассир бюро, Ткаченко Дмитрий Кириллович — зав. клубом; Трубчанинов Филипп Митрофанович — зав. библиотекой, Сенченко Тимофей Васильевич, Кочетов Михаил Наумович.

§ 2.

Утвердить руководителями кружков т-ва «Просвіта» следующих лиц: Ткаченко Дмитрий Кириллович — хоровым кружком, Попель Мечеслав Иванович — музыкальным кружком, Покровский Дмитрий — драматическим кружком. Обязать руководителей кружков т-ва «Просвіта» оформить членство кружков, составить планы работы и приступить к выполнению их.

§ 3.

Нагорського Сергея Николаевича утвердити руководителем школьної секції підготовки молодіж — національно свідомих кадрів української інтелігенції т-ва «Просвіта» г. Путивля.

Інспектор шкіл Путивльського р-на *Сенченко*.
Путивлянин. 1942. № 11. 4 февраль.

№ 4

Стаття голови бюро Путивльської «Просвіти» Сергія Нагорського в газеті «Путивлянин» з інформацією про відкриття в місті осередку Товариства

31 грудня 1941 року

ДО ВІДКРИТТЯ Т-ВА «ПРОСВІТА»

Українські культурно-просвітні т-ва «Просвіти» існували ще в другій половині XIX століття. За різних часів та різних обставин вони завжди мала своєю метою боротьбу за відродження української культури та поглиблення національної свідомості серед широких мас українців.

За часі Сталінського терору «Просвіти» вважалися державно небезпечними організаціями; їх закривали а членів засуджували, розстрілювали, засилали тощо.

Здійснюючим слідом за царатом політику «Єдиной и неделимой России» (а за радянських часів це звучало «непорушний союз народів СРСР»), комуністи всіма засобами намагалися стерти національні відмінності між українцями та росіянами, а особливостях прикордонних що до Росії, і стародавній український Путивель, оспіваний ще в «Слове о полку Игореве» за більшовицьких часів став російським національним містом.

Ідучи за вказівками жидівсько-комуністичної партії і місцева інтелігенція приєдналася до цієї думки. Місцеві інтелігенти забули про те «яких батьків, чії сини» вони є. Українське культурно-просвітне т-во «Просвіта», що організується в м. Путивлі, і ставить за свою мету об'єднати місцеві сили свідомих українців.

В плані роботи «Просвіти» повинні бути заходи, які забезпечили б поглиблення національної свідомості членів Т-ва: організація

самоосвітніх гуртків; лекцій з українознавства; просування в маси національного українського мистецтва через утворення драматичних, співочих музичних гуртків; створення української книгозбірні, створення шкільної секції «Просвіти», в якій готувалися б з нашого молодняка національно свідомі кадри української інтелігенції.

Перед «Просвітою» виникає завдання сприяти поширенню німецької мови серед місцевого населення, бо саме німецький народ приніс національне визволення на Україну.

Не відкидається можливість участі в «Просвіті» і представників інших національностей: росіян, білорусів і інших, які хочуть жити в Україні і чесно працювати для неї.

Сподіваємося, що організація «Просвіта» знайде відгук серед українців не лише міста, але і села і незабаром міська організація «Просвіти» матиме свої філії по селах району.

Путівлянин. 1941. № 8. 31 грудня.

№ 5

Стаття Семена Сапуна в газеті «Сумський вісник» про мету і завдання відродженого в умовах німецької окупації Українського Товариства «Просвіта» в Сумах

18 січня 1942 року

Мета і завдання українського товариства «Просвіта»

Большевицько-жидівська влада, замість відродження національної культури українського народу, знищувала здобутки цієї культури, що віками український народ завойовував у кривавій боротьбі з своїми ворогами.

Совсти, прикриваючись на словах «національно політикою», тими чи іншими засобами пригнічували все українське — культуру, школу, мистецтво, мову, особливо нашу чудесну, голосисту, барвисту українську мову, проводячи русифікацію, а під нею — жидівство серед поневоленого ними українського народу. За приклад цього може бути відкривання большевиками по містах великої кількості російських шкіл, даючи їм кращих педагогів і кращі умови, підмічаючи їх завжди як найкращі (прикладі Сумських середніх шкіл № 2 та № 4), тоді як українські школи ставили в «хвості» й допомаги їм майже не давали.

В українські школи надсилали таких учителів, які б лише на уроках читали (поганенько) на українській мові матеріал, а на перервах з учнями розмовляли на російській мові. Адміністрація цих шкіл (директор, завпед) завжди на зборах учнів говорили виключно на російській мові (школа № 3).

Залишки цієї русифікації ми маємо і зараз. Зайдіть у нашу українську установу. Спробуйте почути від керівників або співробітників українську мову! Не почуєте. Навіть зверніться до них на українській мові, то одержите відповідь на російській мові. А зустрінете вчителя бувшої советської школи, то теж не почуєте від нього жодного українського слова.

Який сором. Але на жаль це так. Ось вам наслідки упертої русифікації большевиків.

У приватній гімназії одна учениця-українка відповідає виключно на російській мові, хоч і розуміє всі питання вчителя на українській мові. «Чому Ви, — говорить вчитель, — не намагаєтесь відповідати на мові українській? Та, бачите, у нас дома і всюди розмовляють на російській мові. Що, не знають української? Та ні, знають, бо сваряться мама на українській мові, а просто так у нас прийнято. Папа говорить, щоб краще знали російську мову, бо на українській говорять лише селяни-мужики». Таких прикладів багато.

Непереможна німецька армія звільнила український народ від політичного й національного пригнічення, що чинила влада большевиків та жидів. Отже, настав час взятись за відродження української національної культури.

Днями буде організовано Сумське українське товариство «Просвіта», що ставить своєю метою — допомогти органам державної влади відродити українську національну культуру, українську мову, побут народу та його свідомість. Шляхом організації різних освітніх та художніх гуртків, організації лекцій, вистав, концертів, при допомозі видань періодичної і неперіодичної літератури товариство дасть можливість українському народові знайти себе, усвідомити завдання української нації, щоб, поряд і під керівництвом німецької нації, збудувати краще життя.

Статут товариства вже вироблений. Громадяни м. Сум із радістю зустрінуть організацію цього товариства і підуть у члени

його для боротьби за нашу національну українську культуру, для боротьби з залишками большевизму в свідомості народу, для закріплення жовто-блакитного прапору.

Сапун С.²

Сумський вісник. 1942. № 8. 18 січня. С. 3.

№ 6

Заклик Сумського оргкомітету Українського Товариства «Просвіта»

11 лютого 1942 року

До праці

Всі ми бачимо, якої великої руйнації завдали бувші наші «благодійники» — більшовики, господарству України. Якої нелюдської байдужості треба було, щоб зруйнувати матеріальні надбання, створені народом протягом багатьох десятиків років, щоб залишити цей народ без хліба, без води, без світла без зв'язку, без транспорту, без промисловості. Навряд чи можна знайти в історії людства щось подібне.

Не меншої шкоди вони наробили і в галузі культури українського народу. Вони розшарували народ України на групи, нацькували одну на другу, посіяли розлад, а потім повсякчасним переслідуванням всього національного — перенівечили все, що було здобуте віками — кращі традиції, звичаї, літературу, пісню, мову. Цьому, в значній мірі, сприяв, особливо в останні роки, помітний тиск русифікації. Внаслідок попереднього тиску російського царизму та дальнішого спустошення большевизмом, українці зовсім почали втрачати своє національне обличчя, свою національну кров і стали розчинятись у всьому неукраїнському.

Повний нац[іональний] занепад припинила остання війна. І ось тепер укр. народ, звільнившись від червоних лещат, має повну можливість помитись від усякого бруду, почистити накип, зняти іржу, щоб згодом стати національно-повноцінним, здоровим, чистим, підвестись на рівень передових націй. Однак, ніщо само не робиться, не приходить — його треба виборювати, здобувати наполегливою енергійною працею.

Отже, до праці! Для цього треба організуватись, згуртуватись, покласти щось в основу. Згуртуватися можна і слід, в першу чергу,

навколо укр. т-ва «Просвіта». Треба його відродити, створити і почати роботу. Про завдання цього т-ва уже писалося у нашій газеті. Початок покладено: створено оргкомітет по організації т-ва «Просвіта», який уже працює. Дальші етапи — широкий запис у члени товариства, обрання керівних органів, створення матеріальної бази, залучення кадрів і розгорнення масової роботи по всіх секціях. Запис до ініціативної групи члени т-ва краще всього провести по установах за формою, що її можна дістати в оргкомітеті і передати список останньому. Окремі громадяни можуть записатись у канцелярії курсів німецької мови: Українська площа, 17.

Туди ж вносити добровільні відрахування на користь т-ва. Всі, в кого ще б'ється серце українця, в кого ще тече справжня українська кров, не повинні стояти осторонь. До праці! За відродження укр. національного життя, нац. культури, свідомості, в поєднанні з кращими здобутками культури німецької нації, вперед, до праці!

Сумський оргкомітет українського товариства «Просвіта»

Сумський вісник. 1942. 11 лютого. С. 3.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко. Суми, 2009. Т. 2. С. 30–31.

№ 7

Повідомлення в газеті «Визволення» про утворення Конотопського Товариства «Просвіта»

17 травня 1942 року

*«Товариство культурного зближення з Великонімецьчиною»
(ПРОСВІТА)*

Понад 7 місяців минуло з того часу, як за допомогою німецьких озброєних сил нарід нашої місцевості позбувся жидо-більшевицького ярма. З того часу значна частина свідомої інтелігенції, робітників та селян під керівництвом визволителів-німців сумлінно почала працювати по відновленню нашого господарства. Але, як кажуть, «в сім'ї не без виродка». Багато є ще таких людей, які ще легко, піддаються жидо-більшевицькій агітації, і цим самим, шкодять нормальній роботі по відбудуванню нашого господарства.

З метою ведення боротьби проти цих брехень, проти ледарства, спекуляції та інших видів некультурності, в передовій інтелігенції нашого міста виникла думка організувати «Українське товариство культурного зближення з Великонімеччиною». Це товариство є безпартійним, виключно національним, тобто, воно є провідником повної українізації, як серед членів товариства, так і серед населення міста Конотопа.

Товариство ставить собі за мету:

1. Грунтовне вивчення німецької мови та очищення своєї, української мови від жидо-московського намулу.

2. Детальне ознайомлення та вивчення історії, географії, техніки, літератури та мистецтва Німеччини, а також відновлення занедбаного українського мистецтва.

3. Товариство організовує роботу всіх культурних установ міста, наприклад: хорової капели, драматичного театру, бібліотеки та ін.

4. Вивчення методів господарювання Німеччини.

5. Проведення всіх культурних міроприємств, якто: організація лекцій, докладів та бесід по радію, через газету та в театрах.

Всі лекції, бесіди та доповіді складаються, насамперед, у письмовій формі, та подаються відповідним німецьким органам для погодження.

Для проведення роботи товариства буде надано окреме приміщення.

Після того, як це питання буде погоджено з німецьким командуванням, буде обрано оргбюро з 5 чоловік. Після затвердження його місцевою Комендатурою, воно приступить до накреслення плану роботи товариства.

Визволення. 1942. Ч. 32. 17 травня. С. 3.

№ 8

Повідомлення в газеті «Визволення» про початок роботи Конотопського Товариства «Просвіта»

28 червня 1942 року

Товариство «Просвіта»

Ще в 1906 році з ініціативи української інтелігенції в м. Чернігові було організоване просвітянське товариство під назвою

«Просвіта», головою якого був одноставно обраний відомий український письменник М. М. Коцюбинський. Мета товариства була: прийти на допомогу темним українським масам Чернігівщини виданням популярних книжок та брошур українською мовою, улаштуванням шкіл, читалень та інших просвітянських інституцій.

Як відомо, з часів підкорення України Московщиною, вона, насадивши своїх воєводів, гарбала з України хліб та інше збіжжя, а про розвиток культури в неї не було і в гадці, бо й сама такої не мала. І коли з українського народу виростали талановиті письменники, Московщина нищила їхню творчість, щоб не дати вислизнути українському народу із московського ярма. Та все ж, як гадюкою не сичала московська цензура, перлини української творчості проривалися і, мов на крилах, облітали по всій Україні.

Після організації по Україні товариств «Просвіта», розвиток української культури з кожним днем набрав ширшого розмаху. Але знову ж, починаючи з 1923 року, після захоплення влади жидами, культура почала занепадати і спотворюватись на жидівсько-московський кшталт. Жидівські письменники, підробившись під українські прізвища, витиснули справжніх українських письменників, зробивши їх ворогами народу, заслали їх на Сибір. А ті, які залишились, були спотворені. Українському народу підносилось лише те, що було корисно для жидів та для жидо-московської влади.

Справжньої української літератури та мистецтва за останні 20 років Україна не мала. Сьогодні Україна знову дихнула вільно і ось на терені міста Конотопа організовано товариство «Просвіта», яке має вже затверджений статут та приступило до роботи. Мета цього товариства, як уже сповіщалось у газеті «Визволення» за 17 травня ц. р., в першу чергу є поглиблення української культури та вивчення справжньої західно-європейської, насамперед, Великонімецької культури.

Найближчими днями товариство «Просвіта» повідомить про приміщення, в якому воно буде знаходитись, про прийоми в члени та про години його праці.

Г. С.

Визволення. 1942. Ч. 38. 28 червня.

№ 9

**Повідомлення про спектакль за п'єсою Мольєра
«Лікар мимоволі» в театрі Путивльської «Просвіти»**

29 липня 1942 року

В театре «Просвіти»

В воскресенье, 26 июля, на сцене общества «Просвіта» была представлена комедия Мольера «Лекарь поневоле» в исполнении русского драматического кружка. Эта постановка свидетельствует прежде всего о том, что общество «Просвіта» расширяет свою работу, привлекает все больше местных сил к культурной работе. И это отрадное явление. Острота сюжета пьесы и довольно хорошее исполнение обеспечивали живое восприятие постановки зрителями. С неослабевающим вниманием зрительный зал следил за трагикомическими приключениями Сгонореля и других образов талантливой мольеровской пьесы. Режиссер спектакля г-н Н. Мошенко в достаточной мере сумел справиться со своей ответственной задачей. Комедия была поставлена хорошо, в течение всего действия возбуждала здоровый смех публики, но не переутомляла зрителя. Довольно удачно и продумано исполнены роли Сгонореля и его жены (арт. Замула А. и Бойко В.), хороши в ролях Люсинды и Леандра артисты Копыловская В. и Погорелов В. Несмотря на трудности постановки, в частности в отношении костюмировки, выступление нового кружка «Просвіти» оставило хорошее впечатление у зрителей. В дальнейшем можно пожелать коллективу еще больших успехов.

Зритель.

Путивлянин. 1942. № 43. 29 июля. С. 2.

№ 10

**Інформація в конотопській газеті «Визволення»
про утворення Товариства «Просвіта» в Кролевеці**

30 серпня 1942 року

Товариство «Просвіта» в Кролевеці

4 липня ц. р. в м. Кролевеці відбулися організаційні збори товариства «Просвіта». На зборах було розглянуто статут Конотопсько-

го товариства й взято його за основу. Обрано правління, ревізійну комісію та утворено секції, а саме: історико-краєзнавчу, театральну, співочу та музичну.

Тепер перед молодим товариством розгорнулося широке поле діяльності.

Визволення. 1942. Ч. 47. 30 серпня.

№ 11

Привітання Путивльської «Просвіти» зі святом Різдва Христового

15 грудня 1942 року

От Путивльської «Просвіти»

Великий празник Різдва Христова наповняє невыразимою радістю серця всіх веруючих. Эта радість проникає в серце юноши и взрослого, необразованного и ученого. Она наповняє народні маси в городах и обитателей хижин в селах. Одно из найбільших удовольствий в дни Різдва Христова состоить в дружеском обмене взаимных пожеланий жизни, здоровья й счастья. Т-во «Просвіта» на Путивльщині жаєєт освобожденному украинскому народу, в сотрудничестве с другими народами Европы, скорее увидеть новую светлую счастливую жизнь.

БУРЦЕВ А. П.³

Путивлянин. 1942. № 84. 25 декабря. С. 1.

№ 12

Програма святкування Путивльською «Просвітою» Різдва Христового

25 грудня 1942 року

В «ПРОСВІТІ»

В дни празднования Різдва Христова т-вом «Просвіта» будет поставлено: 25 и 27 декабря КОНЦЕРТ по программе: «Вечерниці» муз. Лищинского, «Рождественские колядки» музыка Кошица, «КОБЗА» — фантазия на украинские темы муз. Давыдовского, украинские песни, соло, трио, струнный оркестр, рояль, танцы.

26 декабря пьеса: «Шельменко-деньщик», Квитки-Основьяненка. 1-го января для учащихся технической и ремесленной школ, в доме ремесленного училища устраивается елка.

Руководитель т-ва «Просвита» *БУРЦЕВ А. П.*
Путивлянин. 1942. № 84. 25 декабря. С. 4.

№ 13

Репертуар Путивльського хору «Просвіти», виконаний у 1942 р.

Грудень 1942 року*

«Бандура», фантазия на украинские темы муз. Давидовского.
«Кобза», муз. Давидовского.
«Вечорниці» муз. Нищинского.
«Ніч», «Запорожський марш», муз. Давидовского.
«Мак», «Ой, горе тій чайці», «Козака несуть», «Щедрік», «Із-за гори кам'яної», муз. Леонтовича.
«По садочку ходжу» обробка Батюка.
«Ганзя» и друг[і] укр[аїнські] народн[і] пісні.
Солистами виконано соло, дуэты, трио. Даргомыжского, Глинки.

ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 408.
Оригінал. Рукопис.

*Датування за суміжними документами.

№ 14

Список п'єс, поставлених у театрі Путивльської «Просвіти» в 1942 р.

Грудень 1942 року*

СПИСОК

пьес поставленных в 1942 году

1. «Сватання на Гончарівці» — Квітка-Основ'яненко.
(ком. оперета в 3-х діях)
2. «Мартын Боруля» ком[ічна] в 4-х діях. Соч[инение] Карпенко-Карий.
3. «Безталанна» — драма в 5 діях. Соч[инение] Тобилевич.

4. «Предложение» ком[едія] в 2-х действиях. (Русская)
5. «Я умер» — ком[едія] в 1-м действии. (Русская)
6. «Лекарь поневоле» — ком[едія] в 3-х действиях. Соч[инение] Мольера. (русская)
7. «Мнимый рогоносец» — ком[едія] в 2-х действиях. Соч[инение] Мольера. (русская)
8. «Шельменко денщик» — ком[едія] в 4-х діях. Соч[инение] Квітко-Основ'яненко.
9. «Невольник» — драма в 5-ти діях. Соч[инение] Кропивницького.
10. «Докі сонце зійде, роса очі виїсть» — др[ама] в 5-ти діях. Соч[инение] Кропивницького.
11. «Дай сердцеві волю, заведе в неволю» — др[ама] в 5-ти діях. Соч[инение] Кропивницького.
12. «Як ковбаса та чарка, то минеться сварка» — ком[едія] в 1-й дії. Соч. Кропивницького.
13. «Кум мирошник, або сатана в бочці» — ком[едія] в 1-й дії. Соч[инение] Кропивницького.
14. «Глитай, або ж паук» — драма в 5-ти діях. Соч[инение] Кропивницького.
15. «Батькова казка» — драма в 5-ти діях. Соч[инение] Тобілевич.

ДАСО. Ф. Р-1955. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 410.
Оригінал. Машинопис.

*Датування за змістом документу.

№ 15

Рекомендації школам Путивльщини часів німецької окупації щодо координації культурно-масової роботи з місцевою «Просвітою»

3 січня 1943 року

Старшині Сиром'якінської волості пану Толченніку та Зав. школи п. Шаповаловій, Латишевій.

Виходячи з роботи наради старшин та вчителів Путивльщини від 3 січня 1943 року, з метою налагодження культурно-масової

роботи в місті і на селі рекомендую: старшинам сіл негайно скликати нараду інтелігенції села, обговоривши на ній міроприємства культурно-масової роботи як то організацію драматичного, хорового, струнного гуртка, читання газет селянам і т. ін., виділити відповідального керівника за цю роботу.

Керівник культурно-масової роботи села повинен негайно зв'язатись з Путивльським т-вом «Просвіта», де він зможе одержати вказівки та відповідну допомогу.

До цієї важливої роботи слід втягнути всю молодь села. Звіт за пророблену роботу слід надіслати до інспектури шкіл 15 лютого 1943 року.

Зав[ідувач] відділом народн[ої] освіти Путивльщини

Бондаревський

ДАСО. Ф. Р-1951. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 208.

Оригінал. Машинопис.

№ 16

Повідомлення в газеті «Голос Охтирщини» про засідання письменницької секції при Охтирському Товаристві «Просвіта» з питаннями про нову духовність, патріотичні завдання письменників, психологічне відмежування від московської культури, відновлення зв'язків з Європою тощо

8 січня 1943 року

В секції письменників

Нещодавно відбулося засідання письменницької секції при «Просвіті». Засідання було присвячене продовженню дискусії, що виникла в зв'язку з прочитаною П. Петренком 15 листопада доповіддю «Засади новітньої естетики». Дискутанти наголошували потребу остаточного викристалізування світогляду самих письменників, що покликані бути творцями нової духовности. Зокрема говорено про потребу підпорядкування всіх сторін творчости письменника патріотичним завданням. Обговорювано потребу подолання більшовицьких пережитків у світогляді. Підкреслено konieczність психологічного відмежування від московської культури і відновлення психологічних зв'язків з Європою. Коли ж зазначені

моменти всіляко розгорталися у виступах усіх промовців, то суперечки виникли в питанні стилю, напрямів формальних шукань. Треба сподіватися, що дальші доповіді й дискусії кинуть більші світла на ці проблеми.

Голос Охтирщини. 1943. № 3. 8 січня.

№ 17

Із доповідної записки начальника УНКВС в Сумській області Соколова на ім'я народного комісара внутрішніх справ УРСР Рясного про роботу над агентурною справою «українці / самостійники» з інформацією про керівний склад Лебединської «Просвіти»

5 лютого 1944 року

[...] 1. Агентурное дело № 52 «УКРАИНЦЫ» / «САМОСТІЙНИКИ» заведенное Лебединским РО НКВД на группу лиц жителей г. Лебедина в количестве 19 человек участников националистической организации «Просвіта».

Агентурное дело «УКРАИНЦЫ» заведено на основании данных агента «СОЛОВЕЙ», который сообщил, что в январе-феврале месяце 1942 г. в г. Лебедине Сумской области по инициативе старых украинских националистов СИК Владимира Яковлевича, КОВТУНЕНКО Николая Дмитриевича (бежали с немцами) было проведено два собрания украинской интеллигенции (учителей, врачей и т.д.) на которых была создана украинская националистическая организация «Просвіта».

На втором собрании было избрано руководство данной организации, куда вошли:

Председатель — КОВТУНЕНКО Филлип Павлович

Секретарь — КОЗЛОВСКИЙ Иван Максимович

Члены — ДЕРЕВЯНКО Николай Дмитриевич, КОТЕНКО Григорий Петрович (бежали с немцами), КИРИЧЕНКО Евдокия Серапионовна проживает г. Лебедин, работает секретарем РОНО.

По данным агентуры «СОЛОВЕЙ», «ГРИНЬКО» и «ОЛЕЩЕНКО» в созданную организацию вступило 37 человек, которые получили членские билеты и платные вступительные взносы по 25 рублей.

Организация ставила своей задачей создание так называемого «Самостоятельного Украинского государства» [...].

Для активизации разработки фигурантов дела и установления их практической контрреволюционной деятельности в настоящее время нами разрабатываются кадры на вербовку в качестве агентов-внутренников.

Для проведения оперативных мероприятий на место командирован Ст. опер. уполномоченный ОББ УНКВД Лейтенант Госбезопасности тов. МИХАЙЛЕНКО.

О достигнутых результатах по разработке указанной группы националистов сообщим дополнительно специальной запиской.

Архів УМВС в Сумській області. Управління МВС по Сумській області. Відділ ББ. Спр. 3. Арк. 20–21.

Копія. Машинопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко. К., 2007. Т. 1. С. 40.

№ 18

Із протоколу допиту колишнього старшини м. Путивль часів німецької окупації Олександра Бурцева з інформацією про його керівництво місцевою «Просвітою»

29 травня 1944 року

Допрос начат в 10 час. 40 мин.

[...]

Вопрос: Расскажите о Вашем участии и практической деятельности в работе редакции районной газеты «Путивлянин»?

Ответ: В работе редакции газеты «Путивлянин» я принимал следующее участие. До организации отдела пропаганды и агитации в г. Путивль я контролировал эту газету... За все время существования газеты «Путивлянин» я поместил в ней 2 статьи за подписью «Руководитель товарищества “Просвита” Бурцев». Одна статья мной была помещена 24 или 25 декабря 1942 года. В этой статье я писал поздравление с праздником рождества Христового жителям г. Путивль и желал им лучшей жизни и здоровья. В статье были такие слова сказанные мной: «пожелаю Вам счастья, лучшей жизни со всеми народами освобожденной Европы». Вторая статья

мною була помещена в конце декабря 1942 года или начале января 1943 года. В этой статье я писал о работе нашего клуба; о количестве поставленных пьес и концертов. Больше в этой газете я никаких статей не помещал. [...]

Вопрос: Расскажите сколько времени Вы работали руководителем «Товарищества просвит»?

Ответ: Руководителем «Товарищества просвит» я работал с 27 ноября 1942 года по день освобождения г. Путивля Красной Армией, т. е. по сентябрь 1943 года.

Вопрос: Какое назначение имело «Товарищество просвит» и какую оно проводило работу?

Ответ: «Товарищество просвит» это буржуазно-националистическая антисоветская организация, ставившая перед собой задачу и осуществлявшая ее проведение буржуазно-националистических и антисоветских идей среди украинского народа. Конкретная работа этого товарищества и клуба проводилась следующая. Под моим руководством производились постановки спектаклей и концертов для населения города. В 1942 году, когда я не был руководителем товарищества, в день годовщины украинского поэта Шевченко был сделан доклад Нагорским Сергеем Николаевичем на тему «О жизни и деятельности Шевченко». В своем докладе Нагорский присутствующим в клубе извратил жизнь и деятельность Шевченко, охарактеризовал его как поэта националиста, буржуазного националиста якобы защищавшего интересы буржуазии.

Вопрос: Когда и на какие еще темы ставили в Вашем клубе доклады и лекции?

Ответ: Больше никогда и никаких докладов и лекций в нашем клубе не было.

Вопрос: Расскажите о содержании производимых под Ваше руководство постановок спектаклей и концертов?

Ответ: Под моим руководством в клубе ставились спектакли украинские и русские, а именно: «Кум мирошник або сатана у бочцы», «Сватання на Гончаривци», «Наталка полтавка», «Шельменко деньщик», оперета «Катерина». Эти украинские пьесы буржуазно-националистического характера не имели. Русские пьесы: «Я умер», «Беда от нежного сердца», «Медведь» Чехова

и другие. Эти пьесы поставлены также были не с буржуазно-националистическим содержанием. В концертах ставились украинские народные песни: «Ой горе тий чайци», автор текста нигде не указан, композиция Леонтовича, «Мак», «Казака несут», «Верба, верба» также Леонтовича, композитора Лысенко; «За Сибиром солнце всходит», «Кармелюк», а также исполнялись немецко-фашистские песни на немецком языке: «Лили Марлен», других не помню. Исполнялась песня изменника Власова под названием «Добровольцы». Эта песня по содержанию вся антисоветская. Исполнялась она хором под моим руководством, как руководителя хора.

Вопрос: Таким образом из Вашего показания явствует, что Вы работая старшиной города и являясь руководителем «Товарищества просвит» проводили антисоветскую агитацию и пропаганду среди населения города Путивль во время его оккупации немцами?

Ответ: Да, совершенно верно. Будучи старшиной города и являясь руководителем «Товарищества просвита» я проводил антисоветскую агитацию и пропаганду среди населения города Путивль во время его оккупации немцами, той формой и содержанием, о которых я показал выше. В этом я признаю себя виновным.

С моих слов записано верно, мной прочитано в чем и распишываюсь. Допрос окончен в 17 часов.

Бурцев

Допросил: Ст. следователь с/о УНКГБ капитан ГБ

Позняков

ГДА УСБУ в СО. Спр. 8954. Арк. 24–25зв.

Оригінал. Рукопис.

Частково опубліковано: Путивльщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). Збірник документів і матеріалів / Укл. О. М. Рубанов. Суми, 2010. С. 159.

№ 19

**Доповідна записка народному комісару внутрішніх
справ УРСР Рясному про агентурно-оперативну
роботу серед учасників націоналістичного підпілля
в Сумській області**

Травень 1944 року*

СОВ.СЕКРЕТНО
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ 3 РАНГА
тов. РЯСНОМУ
гор. Киев.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

**«Об агентурной оперативной работе
и борьбе с бандитизмом УНКВД по
Сумской области за апрель 1944 года»**

[...] Вновь завербованный в апреле месяце агент «ЧАЙКА» на одной из явок сообщил:

[...] В 1941 году когда немцы оккупировали Сумскую область, в г. Сумах возникла Украинская националистическая организация «Просвіта», имевшая цель «Возрождения Петлюровской Украины».

Главными организаторами «Просвіти» были работники народного образования:

НИЦ⁴, САПУН, КАЗАЦКИЙ, ДУНАЙСКИЙ и другие.

Организация «Просвіта» в г. Сумы получала непосредственное руководство из Киева через САПУН. С целью вербовки молодежи в организацию была создана школа национальной художественной вышивки.

Все поступающие в эту школу зачислялись в члены организации «Просвіта».

Кто проводил собрания и делал доклады мне неизвестно, но об этом хорошо знает дочь учительницы МАЖУГА — Валентина МАЖУГА, которая в то время работала секретарем-машинисткой Отдела Народного Образования и была близка к семье Заведующего Отдела Народного Образования НИЦ, так как в период окку-

пации она вышла замуж за брата НИЦ, работавшего в Промотделе Горуправы.

Одним из активных участников «Просвіта» являлся, как мне известно РУБАН Владимир Герасимович, который в период оккупации работал директором 16-й школы. Сам РУБАН был активным националистом, поддерживал связь с редакцией газеты «Сумской вестник», в которой печатались статьи, выражающие задачи националистов, возносивших имя Симона Петлюры и других видных националистов.

Среди педагогов 16-й школы РУБАН проводил пропаганду за «Свободную Украину» на квартире РУБАН часто собирались собрания националистически настроенных учителей, на которых обсуждались вопросы создания «Самостийной Украины».

Решались вопросы о подборе кадров учителей, о системе воспитания школьников, о «жестоким обращении большевиков с украинским народом», а также о национальном вопросе «За освобождение Украины».

Все выступления РУБАН, НИЦ, МИЛОВАНОВА и др. сводились к резкой критике советского воспитания детей и о дальнейшем воспитании в национальном духе. «Надо так воспитывать — говорил РУБАН в своих выступлениях, чтобы из каждого ребенка вышел патриот нашей родины, нашей независимости и нашей ненависти к своим поработителям».

На этих собраниях упоминалось имя некой ВЛАСОВОЙ.

Немного позже от жены РУБАН я узнала, что ВЛАСОВА старый педагог, владеет восемью иностранными языками. Служит в редакции «Сумской вестник» переводчицей. Она часто писала сама статьи к/р характера.

Когда начались аресты националистов немцами САПУНА и других жена РУБАНА очень беспокоилась за своего мужа. Но благодаря тому, что РУБАН имел тесную связь с представителями немецкой власти и полицейскими, производил с ними фотографирование объектов, враждебных советской власти, людей и т.д. аресту подвергнут не был...

Проведенной проверкой установлено, что РУБАН в прошлом высылался из пределов Сумской области за к/р националистичес-

кую діяльність. В настоящее время работает в г. Кролевец Сумской области, где у него проживает семья. [...]

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД СУМ. ОБЛ.
ПОЛКОВНИК СОКОЛОВ
«_» мая 1944г.

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА ББ УНКВД СУМ. ОБЛ.
ПОДПОЛКОВНИК ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ЮСФИН
*Архів УМВС в Сумській області. Управління МВС
по Сумській області. Відділ ББ. Спр. 3. Арк. 8–12.
Копія. Машинопис.*
Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко.
К., 2007. Т. 1. С. 41–42.

*Датування за змістом документу.

№ 20

Зі звіту про агентурну діяльність у справі «Самостійники» з інформацією про діяльність керівника Лебединської «Просвіти» Пилипа Ковтуненка

1944 рік*

«Агентурное дело «Самостийныки»

В процессе агентурной разработки основной фигурант дела КОВТУНЕНКО Филипп Павлович был установлен на территории Чкаловской области, где и был арестован и доставлен в г. Сумы.

На следствии КОВТУНЕНКО показал:

«...Что он действительно являлся руководителем украинской националистической организации «Просвіта» и что по заданию националистического центра, находящегося в то время в г. Харькове, проводил среди сельской интеллигенции вербовочную работу, в результате им за 1942 год только по Лебединскому району было завербовано до 50 человек участников. [...]

Из участников организации «Просвіта», установлено проживающими в районе только 12 человек, остальные выехали

при отступлении немецко-фашистских войск в западные области». [...]

Архів УМВС в Сумській області. Доповідні записки за 1944 рік.

Спр. 3. Арк. 146зв.

Копія. Машинопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко.

К., 2007. Т. 1. С. 54–55.

*Датування за суміжними документами.

№ 21

Виписка з протоколу допиту керівника Лебединської «Просвіти» Пилипа Ковтуненка про створення, діяльність та активних членів організації

22 септембра 1944 года

КОВТУНЕНКО Филипп Павлович, 1895 г. рождения, уроженец села Николаевка, Ульяновского района, Сумской Области из крестьян-бедняков, украинец, образование незаконченное высшее, по специальности агроном, беспартийный, не судим, женат, постоянное место жительства — гор. Лебедин Сумской Области, до Отечественной войны — агроном РЗО, при немцах — заведующим вспомогательным сельхозбюро.

ВОПРОС: — На допросе от 18 септембра с/года Вы показали, что в период оккупации гор. Лебедин на его территории существовала украинская националистическая организация «Просвита», руководителем которой Вы являлись. Расскажите когда, при каких обстоятельствах и по чьей инициативе была создана эта организация.

ОТВЕТ: — В начале марта месяца 1942 года из гор. Харькова в Лебедин прибыла представитель Харьковской организации «Просвита» учительница Оксана по фамилии МЕЛИХ или МАЛИХ или МАЛКА⁵ с заданием организовать в гор. Лебедине общество «Просвита». С этой целью она установила связь с заведующим отделом народного образования Райуправы СИК Владимиром Яковлевичем. Примерно на второй день после ее приезда по инициативе СИК в помещении Райуправы было ор-

ганизовано собрание, на которое СИК по собственному усмотрению пригласил до 50-ти человек. На это же собрание лично СИК, был приглашен и я. Эти лица подобраны СИК в основном из учителей гор. Лебедина, причем все они были украинцами. Открывая собрание СИК представил присутствовавшим приехавшую из Харькова учительницу ОКСАНУ, как представителя Харьковской организации «Просвіта», указав, что она прибыла с целью создания в Лебедине такой же организации, и что для этого она привезла уже выработанный для организации «Просвиты» Устав.

После этого представителем Харьковской организации «Просвіта» был зачитан присутствующим устав организации а СИК вслед за этим предложено им вступить в члены этой организации и на протяжении первого месяца вступительные и членские взносы в размере 25 рублей.

Присутствующие согласились и были внесены СИК в список Лебединской организации «Просвіта», на этом же собрании по предложению СИК, тайным голосованием было избрано правление «Просвиты», в которое вошли: СИК Владимир Яковлевич, ДЕРЕВЯНКО Николай Дмитриевич, я — КОВТУНЕНКО Филипп Павлович, КОЗЛОВСКИЙ, имя и отчества не помню и БАТЮК имя и отчества также не помню.

После этого собрания члены правления избрали путем открытого голосования председателем организации «Просвіта» меня КОВТУНЕНКО, заместителем председателя ДЕРЕВЯНКО и секретарем КОЗЛОВСКОГО.

ВОПРОС: — Какие задачи ставила перед собой Лебединская организация «Просвиты».

ОТВЕТ: — Основной задачей организация «Просвиты» ставила перед собой — воспитание украинского населения в националистическом духе и объединение его вокруг этой организации.

ВОПРОС: — Для какой цели организация «Просвиты» ставила перед собой такие задачи.

ОТВЕТ: — Выполнением этих задач преследовалась основная цель — подготовить украинский народ к вооруженной борьбе за создание самостоятельного украинского государства.

ВОПРОС: — Какую практическую работу проводила возглавляемая Вами организация «Просвита» в направлении осуществления поставленных перед нею задач?

ОТВЕТ: — Правление «Просвиты», руководителем которой я был, приступило прежде всего к организации кружков самодеятельности. В результате были созданы и проводили свою деятельность хоровой и художественно-литературный. Руководителем хорового кружка был назначен правлением ПИНЧУК Александр Иванович, учитель музыки и пения, а художественно-литературного — СИК Владимир Яковлевич.

Наряду с организацией кружков самодеятельности «ПРОСВИТА» создала свою библиотеку, которая насыщалась в основном украинской националистической литературой, например произведениями КУЛИША, ЗИБИТЧЕНКО, КВИТКО-ОСНОВЬЯНЕНКО, РУДАНСКОГО и др. авторов.

Кроме этого члены правления «Просвиты» СИК, ДЕРЕВЯНКО и КОЗЛОВСКИЙ выступали на страницах местной газеты «ЛЕБЕДИНСКИЙ ВІСНИК» с националистическими и антисоветскими статьями, содержание которых я сейчас не помню. С целью активизации вовлечения в «Просвиту» новых членов правлением организации размножался в типографии местной газеты и распространялся среди населения устав «Просвиты». Работой этой в основном занимались СИК и КОЗЛОВСКИЙ.

Все члены правления «Просвиты» проводили активную вербовочную работу по вовлечению в организацию новых членов.

ВОПРОС: — Назовите активных участников организации «Просвита», руководителем которой Вы были, с исчерпывающей характеристикой каждого.

ОТВЕТ: — Активными участниками организации «Просвита», руководителем которой я был, являются следующие лица, известные мне как убежденные националисты:

1) СИК Владимир Яковлевич, примерно 35 лет, украинец, до войны работал или в гор. Сумах или в гор. Белополье, в период оккупации проживал в гор. Лебедине и работал сначала Зав. Отделом Народного Образования, а затем якобы инспектором Райуправы.

Как участник «Просвиты» являлся членом правления этой организации, принимал активное участие в организации кружков самодеятельности и лично руководил художественно-литературным, по его инициативе была создана библиотека «Просвиты», выступал с националистическими статьями на страницах местной газеты «Лебединский вестник», распространял среди населения устав организации «Просвита», проводил активную вербовочную работу по вовлечению в организацию новых членов. По заданию правления «Просвиты» создал в с. Будылка Лебединского района такую же организацию и принимал меры к созданию таковой в селе Межиричи.

Где в настоящее время СИК я не знаю. В с. Каменное проживала учительница, фамилии ее я не знаю, на которой СИК собирался жениться, но где она теперь я также не знаю.

ДОПРОСИЛИ: ЗАМ. НАЧ. 2-го ОТДЕЛА УКГБ ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ ПОДПОЛКОВНИК ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ЛАВРУШКО

ЗАМ. НАЧ. 1-го ОТДЕЛЕНИЯ, 2-го ОТДЕЛА УКГБ СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *ОБОЗНЫЙ*

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12105. Арк. 77-78.

Завірена копія. Машинопис.

Частково опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упр. Г. М. Іванущенко. Суми, 2009. Т. 2. С. 67-68.

№ 22

Протокол допиту свідка, члена Лебединської «Просвіти» часів німецької окупації Олександра Пінчука

3 жовтня 1944 року

Я, Пинчук Александр Иванович, будучи предупрежден об ответственности за дачу ложных показаний ст. 89 УК УССР на поставленные вопросы следствием показал:

Пинчук Александр Иванович 1875 года рождения, уроженец с. Оболонь, Полтавской обл., украинец, сын священника, с высшим образованием, по специальности — учитель музыки и пения, беспартийный, не судим, до войны работал преподавателем Лебединской педшколы, в период оккупации проживал в г. Лебедин Сумской области и работал одновременно преподавателем теории

музыки мужской и женской гимназий и руководителем хора Николаевской церкви.

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы являетесь участником украинской националистической организации «Просвита», zaloженной в г. Лебедин в период немецкой оккупации. Расскажите при каких обстоятельствах Вы примкнули к этой организации?

Ответ: Да, я действительно в период оккупации являлся членом Лебединской организации «Просвита», к которой примкнул при следующих обстоятельствах. Точно не скажу, но примерно в начале мая м-ца 1942 года, по инициативе заведующего отделом народного образования Сика Владимира Яковлевича было организовано собрание украинской интеллигенции г. Лебедина. На это собрание, проводившееся Сиком в помещении райуправы, был приглашен Сиком и я. Контингент собравшихся состоял в основном из учителей и работников сельхозбюро. Руководил собранием Сик. Открывая собрание, Сик предоставил собравшимся представителя, кажется Харьковской организации «Просвита» по фамилии Котляр, сообщил, что она прибыла в г. Лебедин для создания такой же организации и что с этой целью ею привезен устав «Просвиты», который будет прочитан.

Прочитав устав организации «Просвита», Котляр разъяснила присутствовавшим, что «Просвита» — организация не политическая, а культурно-просветительная, цели и задачи которой воспитание украинского населения, особенно молодежи в духе украинской культуры, которая по словам Котляр должна носить национальное содержание.

Эта работа, заявила Котляр, должна проводиться «Просвитой» через кружки художественной самодеятельности, хоровой, музыкальный и драматический.

Насколько я понял Котляр, последняя не дала полной характеристики организации «Просвита» и не показала истинных целей и задач этой организации.

И сделано это было, как я полагаю, умышленно, с целью обмануть представителя немецких властей, присутствовавшим на этом собрании.

Когда эта часть собрания была закончена, Сик предложил собравшимся принять Устав «Просвиты», вступить в члены этой организации и внести по 25 рублей членских взносов. Из присутствовавших, которых насчитывалось до 50 человек в члены Лебединской организации «Просвита» вступило 38 человек, в том числе и я. Все мы свое согласие вступить в члены «Просвиты» подтвердили тем, что собственноручно написали свои фамилии на листе бумаги. На этом же собрании было избрано тайным голосованием правление «Просвиты», в которое по большинству голосов вошли: Ковтуненко Филипп Павлович — зав[едующий] сельхозбюро, Деревянко Николай — плановик сельхозбюро, Сик Владимир Яковлевич — зав[едующий] отделом народного образования, Козловский — редактор районной газеты «Лебединский вестник».

На этом собрание было закрыто, а недели через две я, как член «Просвиты», получил членский билет.

Вопрос: Кто являлся руководителем Лебединской организации «Просвита»?

Ответ: Руководителем Лебединской организации «Просвита» был Ковтуненко Филипп Павлович.

Вопрос: Вы, как член «Просвиты», какие задания получали от Ковтуненко?

Ответ: От Ковтуненко я получил задание: создать украинский хор, возглавить его руководство и в процессе работы с участниками этого хора, последних вовлечь в организацию «Просвита». Задание это я получил от Ковтуненко сразу после организационного собрания, по дороге домой.

Вопрос: Как выполнили вы это задание?

Ответ: В разрезе этого задания мною был создан украинский хор и даже организовали один платный концерт с целью приобретения средств для организации «Просвита». В отношении вовлечения участников хора в «Просвиту» мною была проведена соответствующая работа, но вовлечь удалось только двух человек, фамилии которых я сейчас не припоминаю.

Вопрос: Кроме создания хорового кружка, какая другая практическая работа была проведена по Лебединской организации «Просвита»?

Ответ: Об этом мне ничего не известно.

Вопрос: Охарактеризуйте Ковтуненко, Деревянко, Сика и Козловского с точки зрения их убеждений и практической деятельности, как членов правления «Просвиты»?

Ответ: О Ковтуненко мне ничего не известно т. к. узнал я его только при немцах, как председателя «Просвиты». Поэтому к тому, что я уже показал о Ковтуненко раньше, добавить ничего не могу. О Козловском в разрезе поставленного вопроса я показать тоже ничего не могу, т. к. знал я его очень мало. Как редактор газеты «Лебединский вестник» Козловский писал антисоветские статьи, но как часто сказать не могу, ибо читал я эти газеты очень редко.

В отношении Сика и Деревянко знаю, что это украинские националисты, всегда стремившиеся ко всему сугубо украинскому и разговаривали только на украинском языке.

Вопрос: Охарактеризуйте внешний портрет Котляр?

Ответ: Котляр высокого роста, худая, сторбленная, с продолговатым худощавым лицом, черты лица отражают фанатичность взглядов, нос длинный, брюнетка с проседью, разговаривает грубым низким голосом. Ее возраст примерно около 40 лет.

Вопрос: Кто такой Петренко?

Ответ: Петренко я совершенно не знаю, так как лично его не видел. Но кто то из жителей Лебедина (фамилию не помню) мне говорил, что Петренко прибыл не то из Киева, не то из Харькова, а с какой целью — не известно. Был ли Петренко в г. Лебедин — не знаю, но слышал, что его немцы якобы расстреляли в г. Ахтырка.

Вопрос: Следствие располагает данными, что вы были вовлечены в организацию украинских националистов, заложенную в Лебединском районе. Дайте по этому поводу правдивые показания?

Ответ: По этому вопросу я никаких показаний дать не могу, т. к. в Организацию Украинских Националистов никогда не вовлекался, о существовании такой организации я не знаю и националистом никогда не был.

Вопрос: Что вы хотите добавить к своим показаниям?

Ответ: Хочу добавить, что Шульга Андрей Сергеевич — работник сельхозбюро в отношении Петренко мне говорил, что

Петренко расстрелян немцами, как крупный украинский националист.

Протокол с моих слов записан правильно, мною прочитан, в чем и расписываюсь. *Пінчук*

Допросил: Зам. нач. I отд. при 2 отделе

Ст. Лейтенант Убезопасности *Обозный*

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12105. Арк. 87–93.

Оригінал. Рукопис.

№ 23

Из протоколу допиту керівника хорової капели Василя Греся про час виникнення та керівництво Конотопської «Просвіти»

16 жовтня 1944 року

[...] *Вопрос:* Когда в г. Конотопе была организована националистическая организация «Просвіта»?

Ответ: Организация «Просвіта» была создана весной 1942 года.

Руководителем этой организации являлся Марченко, имени и отчества не помню.

Вопрос: Расскажите о практической деятельности «Просвіти» в г. Конотопе?

Ответ: Мне известно со слов Марченко, что «Просвіта» имеет задачу — всемерно помогать немецкой армии, и свою практическую деятельность эта организация проводит под лозунгом: «Сближение Украинского народа с «великой Германией»!

Вопрос: При каких обстоятельствах Вы познакомились к Марченко?

Ответ: Первый раз я увидел Марченко в лесном складе, где он работал в качестве заведующего, зимой 1942 года. Однако в этот раз я с Марченко никакого разговора не имел. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12116. Арк. 13, 14.

Оригінал. Рукопис.

№ 24

**Протокол допиту керівника хороших гуртків
міста Конотоп Василя Греся**

20 жовтня 1944 року

Допрос начат «20» часов 20/Х - 1944 г.
Допрос окончен «24» часа 20/Х - 1944 г.

Вопрос:

Вам предъявляется обвинение в том, что Вы, проживая на временно оккупированной немцами территории, стали на путь активного пособничества немецким оккупантам.

По вашей личной инициативе была в декабре 1941 года организована при отделе немецко-украинской пропаганды хоровая капелла, которая работала в дальнейшем под руководством националистической контрреволюционной организации «Просвита».

Вами капелла была использована как трибуна для пропагандирования националистических идей среди населения Конотопского района, выполняя тем самым задачу контрреволюционной «Просвиты» — сближение «Украинского» народа с «великой» Германией.

В период немецкой оккупации вели профашистскую агитацию, восхваляя фашистский строй и возводя клевету на Красную армию и на советскую действительность.

В 1942 году Вами была написана статья антисоветского содержания в фашистской газете «Вызволенья», в которой выносите благодарность немецкой армии и ее вождю Гитлеру как «вызволителям Украины», давшим возможность развиваться «украинской» культуре, т. е. привлекаетесь в качестве обвиняемого по ст. 54-3, 54-10 часть II УК УССР.

Вопрос:

Вам понятно предъявленное обвинение?

Ответ:

Предъявленное обвинение мне понятно.

Вопрос:

В предъявленном обвинении Вы признаете себя виновным?

Ответ:

В предъявленном обвинении я виновным себя признаю частично.

В декабре 1941 года действительно я был инициатором в организации хоровой капеллы при отделе народного образования и только с конца 1942 года капелла стала работать под руководством немецко-украинской пропаганды.

Руководимая мною капелла исполняла в основном на концертах русско-украинские народные песни. Правда, исполнялись некоторые вещи националистического содержания — «Украина» Давыдовского, до войны которая была запрещена. Кроме того, капеллой готовился к исполнению националистический гимн «Ще не вмерла Украина», но не был представлен на сцену по запрещению немецких властей. Следует отметить, что указанный гимн готовился капеллой по указанию старшины г. Конотопа Ковтуна.

За время моей жизни при немцах в оккупированном г. Конотопе я антисоветской агитации не вел.

Обвинение в том, что я написал статью антисоветского содержания в фашистской газете «Вызволенья», не соответствует действительности.

В декабре 1942 года, на вечере, посвященном годовщине существования капеллы, стоял мой отчет о работе капеллы за год. Присутствующий на вечере редактор Сахно мой отчет поместил на следующий день в фашистской газете «Вызволенья».

Записано верно, мне прочитано [підпис]

Допросил:

Ст. оперуполномоченный ГО НКГБ

мл. л-т г/б [підпис]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12116. Т. 1. Арк. 18.

Оригінал. Рукопис.

№ 25

**Із протоколу допиту викладача чоловічої гімназії часів
німецької окупації Петра Абрамовича про його участь у
Сумській «Просвіті» та про її заборону німцями**

2 листопада 1944 року

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого АБРАМОВИЧ Петра Никандровича

от 2 ноября 1944 года

в г. Сумы

Допрос начат в 14 часов.

ВОПРОС: При каких обстоятельства Вы были привлечены членом организационной тройки⁶ — ТАРАСЕНКО в «Просвиту».

ОТВЕТ: Примерно в мае 1942 года на улице меня встретил ТАРАСЕНКО, кажется, Алексей Никитич, который к тому времени работал преподавателем истории в мужской гимназии. До оккупации гор. Сумы немецко-фашистскими войсками ТАРАСЕНКО работал преподавателем истории в 65-й железнодорожной школе, где я в конце 1938 года собственно и узнал его, поскольку в то время я работал там же преподавателем русской и украинской литературы.

При встрече ТАРАСЕНКО мне сообщил, что в Сумах организовывается «Просвита» и что ему поручено обратиться ко мне с предложением принять участие в работе «Просвиты». При том сказал, что я должен буду возглавить секцию лекций «Просвиты». Не желая себя загружать работой, я казал ТАРАСЕНКО: во-первых, что у меня нет желания к этой работе, во-вторых, что в условиях гор. Сумы эта работа бесперспективна. Но ТАРАСЕНКО, как бы настаивая на своем предложении, велел мне подумать, на что я согласился. После этого мы разошлись.

Дня через три в учительской комнате мужской гимназии я заметил лист бумаги, который после того, как я его прочел оказался «Списков вступающих в “Просвиту”» по такой форме

№ п/п	Фамилия, имя, отчество	Год рожден.	Партийность	Занимаемая должность	Сумма вступит. взноса

Одна сторона этого списка была полностью заполнена и на ней было записавшихся около 20 человек. На второй человек 5. Затем, никого и ничего не спрашивая, я взял ручку, заполнил графы и в графе «сумма вступительных взносов» записал 20 рублей.

В этот же или на второй день я вновь встретился с ТАРАСЕНКО и затронув его начал говорить о том, что такой формой работы в практике работы «Просвиты» не пользуются, как в данном случае поступили руководители сумской «Просвиты», предложив вступающим в «Просвиту» давать о себе такие сведения, как год рождения, партийность, ибо такое требование перед вступающими может их запугать и таким образом оттолкнуть от «Просвиты».

Выслушав меня, ТАРАСЕНКО сказал: «Хорошо, поговорим там у себя, в оргячейке».

Вскоре после этого, так может дня через два-три я услышал разговоры в учительской о том, что «Просвита» закрыта. Это меня поразило, однако никто из присутствующих не мог толком сказать в чем дело. Кажется в тот же день я опять встретился на улице с ТАРАСЕНКО и спросил у него: «В чем же дело, почему закрыта «Просвита»?». ТАРАСЕНКО объяснил мне, что немцы, встретившись с руководителями «Просвиты» и извинившись, объяснили, что они должны «Просвиту» закрыть, на ссылку руководителей «Просвиты» о том, что почему же в Полтавской, Харьковской областях «Просвиты» продолжают существовать немцы якобы им ответили: «Полтавская и Харьковская области одно дело, а Сумская — другое».

После закрытия «Просвиты» в учительской пошли всевозможные язвительные разговоры на счет вступительных взносов. Как-то после этого случайно на улице я вновь встретился с ТАРАСЕНКО и спросил у него о судьбе вступительных взносов. ТАРАСЕНКО сказал мне, что вступительные взносы сданы в банк и немцы возвращать их не собираются.

Потом уже эти слова ТАРАСЕНКО по поводу вступительных взносов я передал в учительской комнате.

С того времени ни с кем и никогда разговоров о «Просвите» у меня не было. [...]

Допрос окончен.

Протокол допроса мною прочитан, с моих слов ответы на вопросы записаны правильно, в чем и расписываюсь.

П. АБРАМОВИЧ

ДОПРОСИЛ: СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТД. УНКГБ СО
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ГРИШАНОВ

[...]

*ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 216, 216зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 26

Із протоколу допиту керівника хорової капели Василя Греся з інформацією про Конотопську «Просвіту»

15 листопада 1944 року

[...] Вопрос: Расскажите более подробно о существовании украинской националистической организации «Просвіта» в городе Конотопе?

Ответ: О существовании украинской националистической организации «Просвіта» мне известно следующее. В 1942 году осенью в одном из помещений, где сейчас находится столовая военторга было собрано совещание руководителей кружков как то хоровой капеллы, группы солистов и других. Под конец совещания выступил Марченко и сказал:

«В городе Конотопе организовывается организация «Просвіта» руководителем которой являюсь я».

Здесь же он предложил организации «Просвіта» оказывать всемерную помощь.

Вопрос: В чем должна была заключаться Ваша помощь организации «Просвіта»?

Ответ: В своем выступлении Марченко как руководитель организации «Просвіта» потребовал от нас как руководителей кружков хоровой капеллы, группы солистов и других ставить концерт для украинцев и немецкой армии, всю нашу работу, сказал он, отныне будет контролировать «Просвіта». Кроме того Марченко высказал, что организация «Просвіта» вновь организованная, для нее должны

мы мобилизовать средства через кружки хоровой капеллы, группы солистов и др.

Вопрос: Ставил ли Марченко, как руководитель организации «Просвіта», перед Вами вопрос о привлечении в «Просвіту» новых членов хоровых и драматических кружков?

Ответ: На этом совещании руководитель «Просвіти» Марченко сказал мнение о том, что в будущем мы должны будем вовлекать в «Просвіту» новых членов из числа хоровых драматических и других кружков, кроме того должны будем привлекать из числа городского населения.

Вопрос: Вы лично беседовали с Марченко о деятельности «Просвіты» в городе Конотопе и задачах, которые перед ней стоят?

Ответ: Я лично с Марченко не беседовал о деятельности «Просвіти» и стоящих перед ней задачах. Но в своем выступлении на совещании, о котором я показывал выше, о задачах Марченко сказал так: Перед «Просвітой» стоят следующие задачи 1) Проводить среди украинского народа работу на сближение с немецким народом. 2) Всемерно помогать немцам и немецкой армии в их повседневной работе. 3) Воспитывать украинское население именно в украинском духе.

Вопрос: Марченко Вам предлагал вступить в организацию «Просвіта»?

Ответ: Такого предложения Марченко мне не делал.

Вопрос: Выше Вы показали, что Марченко предложил Вам и руководителям других кружков вовлекать в «Просвіту» новых членов. Как Вы это поручение Марченко выполняли?

Ответ: Как я уже выше показал, я лично не являлся членом «Просвіти» и никакой деятельности направленной на вовлечение новых членов «Просвिति» не проводил.

Вопрос: Кто из руководимой Вами хоровой капеллы являлся членом «Просвіти»?

Ответ: Являлся ли кто членом «Просвіти» из руководимой мною капеллы я не знаю. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12116. Арк. 20–22.

Оригінал. Рукопис.

№ 27

**Із виписки протоколу допиту директора чоловічої
гімназії часів німецької окупації В'ячеслава Первухіна
про Сумську «Просвіту»**

23 листопада 1944 року

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА

допроса свидетеля ПЕРВУХИНА Вячеслава Николаевича
от 23 ноября 1944 года в г. Сумы

[...]

ВОПРОС: Расскажите, когда и кем организовывалась «Просвита».

ОТВЕТ: Инициаторами организации Сумской «Просвиты» являлись, как мне известно, САПУН, ВЛАСЕНКО (был преподавателем частной гимназии, в н/время в Красной Армии) и ТАРАСЕНКО. Помню, как примерно в марте-апреле 1942 года, зав. отд. народного образования НИЦ мне, как директору мужской гимназии, говорил, что к нам в гимназию явится человек для организации «Просвиты», при том дал указание не препятствовать этому, а наоборот больше привлекать преподавателей в «Просвиту». После того, вскоре к нам в мужскую гимназию явился ВЛАСЕНКО от имени САПУНА и в учительской проинформировал коротко о «Просвите», заявив при том, что эта украинская просветительская организация, которая через посредство лекций, концертов и т. п. будет заниматься националистической деятельностью среди украинского населения и одновременно предложил учителям вступить в «Просвиту», для этой цели была предложена форма списка, где каждый себя записывал и проставлял сумму взноса. Наряду с другими, таким образом, я тоже вступил в «Просвиту», Помню из преподавателей вступил тогда в «Просвиту» — АБРАМОВИЧ Петр Никандрович и др.

Но дальше этого в своей деятельности «Просвита» не пошла и очень скоро о ней забыли, не знаю только почему. Правда, говорили, что намечалось быть организационное собрание членов «Просвиты», но его почему-то не было.

Вот все, что мне известно об организации и существовании Сумской «Просвиты».

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТД. УНКГБ СУМ. ОБЛ.
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ГРИШАНОВ

[...]

*ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 217, 217зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 28

Із протоколу допиту керівника Сумської української поліції безпеки Бика Марка Артуровича з інформацією про «Просвіту»

1 березня 1945 року

[...] *Вопрос:* Охарактеризуйте структуру полиции безопасности и ее личный состав.

Ответ: [...] ЯРЕМЕНКО, имя и отчество не помню, в период немецкой оккупации работал директором Сумской текстильной фабрики, часто являлся к начальнику ГФП ШИММЕЛЮ и доносил о националистических взгляда[x] зам[еститель] бургомистра гор. Сумы СЕРГИЕНКО и директора школы немецкого языка САПУНА, что они в Сумах хотят организовать так называемую «Просвиту» для того, чтобы проводить националистическую работу. ШИММЕЛЬ дал задание ЯРЕМЕНКО, чтобы он подробно узнал о целях и задачах украинских националистов и об организации «Просвиты», и если будут его привлекать к себе националисты, чтобы он вошел к ним в доверие и обо всем информировал ШИММЕЛЯ. В последствии СЕРГИЕНКО, САПУН и ряд других украинских националистов были арестованы «СД». Во время бегства немцев из гор. Сумы ЯРЕМЕНКО бежал с ними.

ДОПРОСИЛ:

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УНКГБ СУМ ОБЛ. КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *КОЛОСИНСКИЙ*

СПРАВКА:

Подлинник протокола допроса обв[иняемого] БЫК находится в следделе № 2170 по обв[инению] БЫК и БУЛГАКОВА.

Верно: Ст. следователь следотд. УНКГБ Сум. обл. Старший лейтенант *МЕЩЕРЯКОВ*

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 220.

Оригінал. Машинопис.

№ 29

Із протоколу допиту Григорія Сергієнка, де він дає свідчення про склад оргбюро Сумської «Просвіти», інші організаційні проблеми, про відмову німецької комендатури реєструвати товариство та про спробу створити його вдруге

25 травня 1945 року

Допрос начат в 20 ч. 20 м.

Вопрос: Кто Вас рекомендовал на должность бургомистра гор. Сумы кроме названного Вами Бородина?

Ответ: Кроме Бородина я больше никого не просил рекомендовать меня на должность бургомистра.

Вопрос: Кто организовывал националистическое общество «Просвита» в гор. Сумы в период немецкой оккупации?

Ответ: По поручению заведующего отделом просвещения Ниц, организацию общества «Просвита» в городе Сумы в период немецкой оккупации возглавлял Сапун Семен Семенович.

Вопрос: Вы принимали участие в организации общества «Просвита»?

Ответ: В марте месяце 1942 года ко мне обратился Сапун с просьбой просмотреть составленный им устав «Просвита», а также с ним я обсуждал кандидатуры в состав оргбюро общества. Припоминаю, что преподнесенный мне Сапуном устав общества «Просвита» состоял из нескольких разделов, как то: Общий — предусматривающий цели и задачи культпросветработы для повышения национального самосознания.

Организация лекторского бюро, в состав которого намечались Абрамович, Корниенко, Зайцев. Библиотека, кружки драматический, хоровой, физкультурный. В состав оргбюро «Просвиты» мною и Сапуном были намечены и согласованы с Ницем следующие лица: Сапун (председатель оргбюро), Тарасенко (секретарь), и

третья кандидатура Лозенко или Власенко имя отчество не помню. Орг. бюро составляло списки и собирало деньги для финансирования общества «Просвита».

Так, членами оргбюро было собрано 4 или 5 тысяч рублей. При проведении подписки в Управе (кто проводил сейчас не припоминаю), бургомистр Дяденко внес около 100 руб., я внес 30 рублей. Собранные средства сдавались в банк на текущий счет курсов немецкого языка. Для вступления в общество «Просвита» предусматривалась уставом подача заявления, а также взнос не менее 10 рублей. В последствии было намечено широкое собрание лиц, вносивших средства на организацию «Просвиты» для утверждения оргбюро и принятия устава этого общества. Через 2–3 недели после начала организационной работы от Сапуна я узнал, что организация «Просвиты» немецкой комендатурой не разрешается. Это было в конце марта 1942 года. С этого периода вся работа по организации «Просвиты» была прекращена.

Вопрос: В каких учреждениях города была проведена подписка по сбору средств на «Просвиту»?

Ответ: Подписка по сбору средств на финансирование общества «Просвита» проводилась по всем учреждениям города Сумы, но с каким успехом она была завершена, мне неизвестно.

Вопрос: Кто вел делопроизводство общества «Просвита» и у кого остались архивы с запрещением этого общества немецкой комендатурой.

Ответ: Делопроизводство общества «Просвита» вел Сапун, с запрещением организации этого общества все дела были переданы заведующему отделом просвещения Ниц. Списки по сбору средств как денежные документы хранились в бухгалтерии (общества) Отдела просвещения, а средства Сапун пытался оставить на счету курсов немецкого языка, но Ниц забрал эти деньги на финансирование отдела просвещения.

Вопрос: Возбуждался ли вторично вопрос об организации общества «Просвита» в Сумах?

Ответ: Примерно в мае 1942 года вопрос об организации общества «Просвита» в городе Сумы возбуждался вторично. Бургомистр Дяденко Яков Андреевич (бежал с немцами) и переводчица

управы Жукова (имя отчество не помню) приїдя от немецкого коменданта заявили, что по мнению немецкой комендатуры общество Просвита организовывать можно.

Дяденко послал меня вместе с Жуковой к начальнику следственного отдела «СД» немцу Шиммель, чтобы узнать его мнение по этому вопросу.

На докладе у Шиммеля он высказал свое мнение, что он не возражает против существования общества «Просвита», однако сказал чтобы это общество не проводило своей работы против интересов немецкого командования.

Вместе с Жуковой я доложил мнение Шиммеля Дяденко, который заявил, что общества «Просвита» мы организовывать не будем.

Такое же мнение высказал и Сапун, когда я рассказал ему о своих разговорах с Дяденко и Шиммель по поводу общества «Просвита».

Вопрос: чем мотивировали Дяденко и Сапун, когда не рекомендовали организовывать вновь общество «Просвита»?

Ответ: Бургомистр Дяденко особых мотивов не выставлял, однако сказал, что: «Управе этим заниматься не следует».

Разговор с Сапуном у меня состоялся гораздо позже и я ему высказал уже имевшееся мнение Дяденко.

Вопрос: Какие политические задачи ставило перед собой организуемое общество «Просвита»?

Ответ: Основной политической задачей организуемого общества «Просвита» ставилось главным образом интеллигенции и молодежи в духе возрождения украинского национализма.

Постановкой специальных пьес, исполнением песен, концертов и лекций возродить чувства к самостоятельной Украине, к украинской культуре.

Вопрос: Следствие располагает данными, что Вы так же являлись членом орг[анизационного] бюро общества «Просвита». Почему Вы это отрицаете?

Ответ: Я утверждаю, что я членом орг[анизационного] бюро общества «Просвита» не являлся. По предложению Сапуна я просматривал устав общества «Просвита» с целью ознакомления, а так жие возможных добавлений и исправлений этого устава по тексту.

Я так же вместе с Сапуном принимал участие в обсуждении кандидатур, намеченных в состав орг бюро общества «Просвита».

В беседах со мной Сапун мне говорил, что он знает, что в городской управе есть свой человек. При этом он имел в виду меня как заместителя бургомистра.

Вопрос: Произошли ли какие либо изменения в проведении националистической деятельности после запрещения организации общества «Просвита»?

Ответ: Просвита была запрещена, но не официально, цели которые ставила перед собой Просвита достигались путем специальных лекций на курсах кройки и художественной вышивки националистического содержания, их читал Добровольский.

В газете «Сумской вестник» печатались статьи националистического толка. Их авторами были: я — Сергиенко, Педерий, Сапун и др. [...]

Допрос прерван в 3 часа.

Протокол допроса с моих слов зачитан правильно и мне прочитан *Сергієнко*

[...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 41–43зв.

Оригінал. Рукопис.

Частково опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко. Суми, 2009. Т. 2. С. 85–86.

№ 30

Із протоколу допиту Григорія Сергієнка з інформацією про Сумську «Просвіту»

5 червня 1945 року

Допрос начат в 10 час. 20 мин.

[...] К началу марта 1942 года был создан в Сумах под моим председательством «Комитет по проведению праздника Шевченко» в который вошли Сапун, Фрей-Свободный, Ниц и Ковцевич — инженер. [...]

В городе был восстановлен памятник Шевченко. В кинотеатре для интеллигенции города был по поручению комитета сделан доклад на тему: «Шевченко и Европа» с переработкой ее в национа-

листическом истолковании Абрамовичем Петром Никандровичем, который делал доклад⁷.

В театре я включил в программу хора кантату на слова Шевченко, музыка Давыдовского, «Украина», а также националистический гимн «Вкраїно-мати, кат сконав» и другие националистического содержания песни. [...] Тут же, в моем кабинете, мы подобрали кандидатуры в состав ОРГбюро по организации общества «Просвита» и остановились на следующих кандидатурах:

Сапун — председатель оргбюро, Тарасенко — секретарь и членом Лозенко. Сапун написал устав общества «Просвита», я его просмотрел и одобрил. [...]

Обсуждая устав общества «Просвита» я и Сапун наметили в состав лекторского бюро именно украинских националистов, подготовленных мною к вовлечению в организацию ОУН города: Корниенко, Абрамовича и Зайцева. [...]

От Сапуна я в скором времени узнал, что немецкая комендатура не разрешила вовсе организовывать общество «Просвита». Это обстоятельство вызвало у нас с Сапуном реакцию большого недовольства к немцам, так как мы упустили одну из массовых и удобных форм националистического воспитания интеллигенции и источник пополнения кадров для создания в Сумской области мощной Украинской националистической организации.

Так как «Просвита» по существу являлась только легальной вывеской для подпольной деятельности ОУН.

С другой стороны, запрещение организации общества «Просвита» немцами вызвало у нас страх, вернее опасение возможной репрессии.

Несколько позже, из газетных материалов я узнал, что в Киевской и Харьковской областях в аппаратах управ городов находились в основном вплоть до бургомистров Украинские националисты, это можно было определить по содержанию и характеру помещаемых ими материалов в газетах.

От одной из работниц театра при немцах, фамилии сейчас вспомнить не могу я узнал, что уже месяц как в городе Харькове прошли массовые аресты украинских националистов, главным образом из числа работников городских управ. Об этом я поделился

с Сапуном и высказал ему свои опасения, однако он не придавал этому значения. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 59–81.

Оригінал. Рукопис.

*Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині /
упор. Г. М. Іванущенко. Суми, 2009. Т. 2. С. 97–98.*

№ 31

Із протоколу допиту інспектора шкіл Путивльського району часів німецької окупації Тимофія Сенченка про організацію ним «Просвіти» в м. Путивль

18 липня 1945 року

[...]

ВОПРОС: Детализируйте, при каких обстоятельствах Вами была организована в Путивльском районе так называемая «Просвита»?

ОТВЕТ: Просвита мною была организована в Путивльском районе при следующих обстоятельствах: Проживая на территории, оккупированной немцами в г. Путивле, я исполнял должность инспектора школ. В октябре м-це 1941 г. явившись к бургомистру БУРЦЕВУ, у меня с ним состоялась беседа. В этой беседе БУРЦЕВ меня ознакомил со статьей «Супруна»* в газете «Сумские Вести»**. Содержание этой статьи заключалось в том, что автор призвал к организации украинской просвиты, которая была запрещена при Советской власти, и освещал, какие задачи стоят перед просвитой. Согласно этой статьи просвита должна была заниматься проведением соответствующей пропагандистской и культурной работы в районе в националистическом духе. После чего бургомистр БУРЦЕВ поставил передо мной задачу — организовать Украинскую просвиту в районе и дал указания, какую работу должна проводить просвита. С его слов просвита должна была проводить профашистскую националистическую пропаганду среди населения и с этой целью при просвите должны быть созданы кружки, как то: драматические, хоровые и другие. Просвита должна была организовать постановки докладов, лекции националистического содержания. Получив указания от бургомистра БУРЦЕВА, я приступил к организации просвиты в Путивльском районе.

ВОПРОС: Каким образом Вы практически организовали просвиту?

ОТВЕТ: Получив указания от бургомистра по организации просвиты я вызвал быв[шего] преподавателя Черкасского педагогического института НАГОРСКОГО, который в это время исполнял должность директора педагогической школы и одновременно исполнял обязанности редактора местной газеты «Путивлянин», которая в начале являлась органом бургомистратуры, затем органом отдела пропаганды, и последнему предложил быть председателем бюро вновь организованной просвиты. НАГОРСКИЙ дал согласие, после чего я издал приказ, который был опубликован в печати. В этом приказе осветил какие задачи ставит просвита и назначил бюро просвиты. Председателем бюро мной был назначен НАГОРСКИЙ, членами бюро: заведующий библиотекой ТРУБЧАНИНОВ, заведующий клубом — ТКАЧЕНКО, заведующий отделом труда бургомистратуры — ШКОВЫРА, а также в бюро просвиты включил и себя.

ВОПРОС: Какие цели и задачи были поставлены перед просвитой?

ОТВЕТ: Как я показал ранее, перед просвитой были поставлены следующие задачи: идеологическая обработка населения в украинском националистическом духе, путем проведения соответствующей профашистской националистической агитации, через созданные при просвите кружки, клубы и постановку соответствующих лекций и докладов.

ВОПРОС: Кем возглавлялась просвита?

ОТВЕТ: Просвита находилась в моем подчинении, а практической деятельностью просвиты руководил НАГОРСКИЙ.

ВОПРОС: В подчинении кого находилась просвита?

ОТВЕТ: Просвита строила свою работу вне всякого подчинения немецких оккупационных властей, затем перешла в ведение отдела немецкой пропаганды.

ВОПРОС: Расскажите подробно об организационном построении просвиты?

ОТВЕТ: Организационное построение просвиты было следующее: Как я показал выше, в своем приказе я назначил бюро

просвіты, в этом же приказе я распределил обязанности между членами бюро просвіты, председателем бюро был назначен НАГОРСКИЙ, ответственным лицом за организацию клубной работы был назначен ТКАЧЕНКО, я одновременно с организацией просвіты взял на себя функции материального обеспечения просвіты. При просвите был создан так называемый отдел литературы, заведующим этим отделом был назначен мной ТРУБЧАНИНОВ, который одновременно исполнял обязанности заведующего центральной библиотекой, ШКОВЫРА мной назначен был секретарем просвіты. Так как на заседании просвіты был решен вопрос о членстве, при этом были выработаны основные условия приема в члены просвіты и на основании этих условий членом просвіты мог стать каждый, кто признавал и разделял задачи, поставленные перед просвитой и обязующийся выполнять эти задачи путем работы в том или ином кружке просвіты. Желаящие вступать в члены просвіты должны были подавать письменное заявление в бюро с просьбой о принятии.

ВОПРОС: Расскажите о практической деятельности просвіты в Путивльском районе?

ОТВЕТ: Практическая работа просвіты, созданная в Путивльском районе, заключалась в следующем: в конце декабря м-ца 1941 г. при просвите были созданы драматический и хоровой кружки, в которых исполнялись наряду с народными украинскими пьесами и профашистские песни. Кроме того, был поставлен доклад «Настоящее лицо поэта». В этом докладе был показан ШЕВЧЕНКО не в свете действительности, а в свете националистической, профашистской пропаганды. Этот доклад был сделан на вечере просвіты 9 марта 1942 г. На открытии вечера я выступил с речью, в своей речи я благодарил германское правительство якобы «за освобождение Украины и украинского народа от большевиков» и произнес здравицу в честь Гитлера, заявив «хай живет Гитлер и непобедимая немецкая армия». В этой речи я призывал присутствующих на вечере о вступлении в просвиту и проведении активной работы в ней. Кроме этого было поставлено ряд докладов офицерами «РОА» о международном положении и одновременно с этим мы призывали население вступить в «РОА» для борьбы с частями Красной Армии, также был поставлен доклад немецким офицером о положении в Германии. В

этом докладе восхвалялось положение в Германии и одновременно с этим возводилась резкая клевета на Советский Союз.

ВОПРОС: Расскажите о своем личном участии в работе просвиты?

ОТВЕТ: Мое личное участие в просвите заключалось в том, что я являлся ее организатором, возглавлял ее деятельность, неоднократно выступал с профашистскими националистическими статьями в местной печати и, как я показал выше, выступал на вечере просвиты с контрреволюционной речью, материально обеспечивая просвиту за счет материальных средств наробраза и выступал в печати по пропаганде идей просвиты.

ВОПРОС: Назовите, кого Вы знаете из лиц принимавших участие в работе просвиты?

ОТВЕТ: Кроме названных лиц, которые возглавляли деятельность просвиты я знаю еще следующих лиц: 1. ТОЛСТОЙ Василий Иванович, последний руководил оркестром, участники хора: БУДАС Демьян Архипович, ШАРАПОВА Елена Дмитриевна — бывшая учительница, ТКАЧЕНКО, имя и отчество не помню — ранее работал портным, ЗАМУЛЯ Александр Иванович — быв[ший] нач[альник] полиции, БУРЦЕВ Александр Павлович — работал бургомистром, ФЕДИШИН — имя и отчество не знаю, работал счетоводом в ремонтной конторе, фамилии других участников просвиты я не помню, всего в просвите было около 50 человек.

ВОПРОС: Все они состояли членами просвиты?

ОТВЕТ: Я поясняю следствию: несмотря на то, что на одном из заседаний бюро просвиты и был решен вопрос о членстве, но практически членство введено не было. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13711. Арк. 22–23.

Оригінал. Машинопис.

Частково опубліковано: Путивльщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). Збірник документів і матеріалів / Укл. О. М. Рубанов. Суми, 2010. С. 191–193.

*Правильно — Сапуна.

**Правильно — «Сумський вісник».

№ 32

**Із протоколу допиту директора та режисера
сумського українського драматичного театру
Якова Шовкуна-Дунайського
з інформацією про Сумську «Просвіту»**

13 грудня 1945 року

Протокол допроса

гор. Сумы 13 декабря 1945 года.

Я, старший следователь следственного отдела УНКГБ Сумской области старший лейтенант Мещеряков, опросил обвиняемого:

Шовкун-Дунайского Якова Васильевича

Допрос начат в 11 часов.

[...] Вопрос: Вы утверждаете, что Ниц был настроен против Украинских националистов.

Ведь он же являлся организатором Украинского Националистического общества «Просвита» в гор. Сумы в период немецкой оккупации?

Ответ: Да, это так. Примерно в августе 1942 года в театр был направлен подписной лист желающих вступить в общество «Просвита» и внести должный взнос на ее организацию. Поступил этот подписной лист с отдела образования и подписан был Ницем. Кто принес этот подписной лист я не знаю и поэтому подписей в нем никто не учинял. Вскоре в театр пришел учитель Тарасенко (имя отчества его не знаю) и начал от меня требовать почему я не произвел запись в члены «Просвиты». Он при этом говорил, что в Харькове уже открылись предприятия и кооперации принадлежащие «Просвите», что в Сумах уже многие организации сдали подписные листы, затем взял от меня этот список и пошел на сцену, и там произвел запись в члены «Просвиты» среди актеров и работников сцены при том они вносили взнос по 15-20 рублей каждый. Затем Тарасенко пришел ко мне и учинил свою подпись в этом подписном листе и внес 30 или 50 рублей взноса. [...]

Вопрос: Следствие располагает данными, что в театре в 1942 году проходило общее собрание членов «Просвиты» города Сумы?

Ответ: Утверждаю, что в период немецкой оккупации в театре города Сумы никаких собраний не было. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12658. Арк. 27–29.

Оригінал. Рукопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко.
Суми, 2009. Т. 2. С. 131–132.

№ 33

Із протоколу допиту Андрія Дятленка зі свідченнями про Товариство «Просвіта» в с. Михайлівка Лебединського району

5 березня 1946 року

[...]

ВОПРОС: — Кто являлся членом «Просвиты» в селе Михайловка?

ОТВЕТ: — Мне известно, что работавший при немцах заведующим Михайловской школы ЧЕПИК имя и отчество его я не знаю, являлся членом «Просвиты» и проявлял большую активность в деятельности «Просвиты».

Кого он привлек в «Просвиту» из местных жителей с. Михайловка я не знаю.

Сам ЧЕПИК не местный, в Михайловку приехал при немцах, а директором школы был назначен СИК, который приезжал к нему в село Михайловка и останавливался у ЧЕПИК на квартире.

В феврале месяце 1943 года при занятии частями Красной Армии села Михайловка ЧЕПИК яко-бы ушел в армию, но потом пробрался яко-бы в Белоруссию откуда он родом. Семья его — жена и ребенок проживают в селе Бережки Лебединского района, со своими родными. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12105. Арк. 82зв.

Завірена копія. Машинопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко.
Суми, 2009. Т. 2. С. 140.

№ 34

**Із протоколу допиту працівника редакції газети
«Визволення» Надії Литвиненко зі свідченнями
про Конотопську «Просвіту» та її склад за часів
німецької окупації**

7 квітня 1946 року

[...]

ВОПРОС: Выше Вы касались контрреволюционной организации «Просвита», которая существовала при немцах в городе Конотопе, расскажите по этому вопросу более подробно?

ОТВЕТ: В конце 1941 года в городе Конотопе была организована нелегальная контрреволюционная организация так называемая «Просвита», организатором и руководителем этой к/р организации «Просвита» являлся заведующий ГорОНО при немцах — КОЗЕРЛО⁸, заместителем КОЗЕРЛО являлся его секретарь ГорОНО ХОЛЮД Иван.

ВОПРОС: Кого Вы знаете из членов контрреволюционной организации «Просвита» при немцах?

ОТВЕТ: Членами контрреволюционной организации «Просвита» были следующие лица:

1. Редактор газеты «Визволення» САХНО Григорий.
2. Литработник и переводчица КАРИНА Татьяна Ивановна.
3. Ответственный (редактор) секретарь редакции ХОХА Иван.

Кроме тех, о которых я показывала выше. О том, что они являлись членами контрреволюционной организации «Просвита» это мне известно из следующих источников, когда КОЗЕРЛО объявил о предстоящем сборище членов «Просвиты», а это делалось открыто, то я лично сама видела как они ходили на сборище, какие они решали там вопросы этого мне неизвестно.

ВОПРОС: Назовите членов контрреволюционной организации «Просвита», существовавшей в городе Конотопе при немцах, которые не являлись членами редакции фашистской газеты?

ОТВЕТ: 1-й, Бургомистр города Конотопа КОВТУН (имя и отчество не помню), он бежал с немцами, возраст около 40 лет, высокого роста, толстого телосложения, лицо круглое — красное, разговаривает только на украинском языке, себя именовал учите-

лем. В Конотоп прибув при немцях із Крелевецького району. О том, що КОВТУН був членом «Просвіти» мені стало відомо в 1942 г. Однажды я із редакції КОВТУНУ понесла газету «Визволення», коли вошла в кабінет, там сиділи КОЗЕРЛЮ, КОВТУН і ЯРЕМЕНКО, заступитель бургомістра і вели розмову про предстоящем зборіщі контрреволюційної організації «Просвіта». Яку роль грав в цій к/р організації КОВТУН я відповісти затрудняюсь, так як мені на зборіщах бывать не приходилося.

ВОПРОС: Далше называйте членов к/р організації «Просвіта»?

ОТВЕТ: 2-й, заступитель бургомістра міста Конотопа ЯРЕМЕНКО Іван Моисеевич, примерно 37-38 лет, рост ниже среднего, полного телосложения, смуглявий, круглоє лице, житель міста Конотопа, розговаривав тільки на українському мові. Откуда мені відомо, що ЯРЕМЕНКО являвся членом к/р організації «Просвіта» об этом я показала в вышестоящем вопросе, где давала показання о КОВТУН. ЯРЕМЕНКО в момент отступления немцев бежал с немцами, нужно полагать, что он проживает в Бахмачском районе, так как у него там имеются родственники.

3. Работник городской управы — делопроизводитель БУДНИК Мария, по отчеству не знаю, примерно 1916–1918 года рождения, сейчас проживает в Конотопе в районе вокзала, украинка, беспартийная, грамотная, до войны работала в педагогическом институте в должности машинистки.

Приметы: выше среднего роста, блондинка, лице круглоє, глаза серые, среднего телосложения. О том, что являлась членом організації «Просвіта» это мені відомо из тех моментов когда я лично сама видела, как БУДНИК посещала каждое зборіщі, когда собирал КОЗЕРЛЮ членов організації «Просвіта». БУДНИК до поступления в магистрат на службу работала секретарем в немецкой городской полиции, сколько времени там работала я ответить затрудняюсь. Имела тесную связь с одним немецким жандармом. Фамилию этого жандарма я не знаю.

4. Директор 1-й школы в городе Конотопе при немцах ИВАШИНА, имя, отчество не знаю, около 56 лет возраст, высокого роста, худощавый, лице длинное, волосы черные, проживал в городе

Конотопе, имел семью. В 1944 году работал на Загребелье в гор. Конотопе учителем. О том, что ИВАШИНА состоял членом к/р организации «Просвита» это мне известно из того, что лично сама видела несколько раз как ИВАШИНА ходил на сборища, собираемые КОЗЕРЛО.

5. Учитель одной из школ Загребелья при немцах ЛЫСЕНКО (имя отчество не знаю) проживает ул. Ярковская № 29 или 52. Как мне известно было, что он работал в 1944 году в городе Конотопе учителем в 4-ой школе на Загребельи. Членом к/р организации «Просвита» являлась его дочь ЛЫСЕНКО Вера (отчества не знаю), 1916 года рождения, украинка, по специальности учительница, работала при немцах со своим отцом, также в 1944 году проживала в городе Конотопе.

Также в организации «Просвита» при немцах в гор. Конотопе состояла учительница, которая работала в школе с учительницей вместе с ЛЫСЕНКО ВЕРА — НЕМОТ Анастасия, отчества не знаю, примерно 1914 года рождения, высокого роста, тонкого телосложения, блондинка, лицо длинное, украинка.

После изгнания немцев осталась проживать здесь, на Загребелье. О том, что вышеуказанные три человека учителя состояли членами к/р организации «Просвита», я также видела их несколько раз, когда они посещали то помещение, где собирались члены «Просвиты» на сборища, о их прямой преступной деятельности показать ничего совершенно не могу.

6. КОЧУРА, имя и отчество не знаю, в период временной оккупации Украины работала в должности учительницы, а позднее перешла в хоровую капеллу при театре города Конотоп.

Приметы: Возраст КОЧУРЫ 26–28 лет, рост средний, телосложение худое, лицо круглое, волосы черные, украинка, грамотная, замужем. При немцах проживала в городе Конотопе по ул. Коммунистической. До начала войны Советского Союза с фашистской Германией работала в городе Конотопе учительницей. В 1944 г., как мне известно, осталась проживать по старому адресу в гор. Конотопе.

КОЧУРА являлась членом контрреволюционной организации «Просвита», систематически посещала сборища членов организации «Просвита», это я видела лично сама. Кроме этого в конце

1941 или начале 1942 года, когда меня оформлял на работу в редакцию фашистской газеты «Вызволенья» КОЗЕРЛО, то в этот момент к КОЗЕРЛО пришла КОЧУРА и принесла собственные учебники для цензуры. В этих учебниках она искажила портреты вождей партии и Советского Государства. Кроме того в учебниках были произведены вырезки и заклеены целый ряд статей.

7. Солистка Конотопской хоровой капеллы МАРЧЕНКО Людмила (отчество не знаю), она проживает в гор. Конотопе на ул. Ярковской.

Приметы: возраст 22–23 лет, рост выше среднего, полного телосложения, лицо круглое, волосы темные, до войны студентка.

О ее преступной деятельности мне известно то, что она работая в Конотопской хоровой капелле, как солистка, в театре пела песни на немецком языке, в которых возводилась клевета на Красную Армию, эта же песня была переведена на украинский язык, ее так же исполняла солистка МАРЧЕНКО, этот факт имел место в 1942 году. Так же МАРЧЕНКО пела и другие антисоветские песни. О причастности МАРЧЕНКО к к/р организации «Просвита», мне лично самой приходилось видеть, как она посещала сборища членов «Просвиты», когда они собирались открыто.

8. Организатор драм. кружка хоровой капеллы при немцах в гор. Конотопе, она же балерина в хоровой капелле ТАШКЕВИЧ Ольга Павловна.

Приметы: примерно 23-24 лет, среднего роста, лицо длинноватое, до войны студентка театрального техникума. В 1944 году проживала в гор. Конотопе по ул. Фрунзе № 22, где находится в данное время не известно мне.

О ее практической предательской деятельности мне известно следующее, как только в 1941 году в город Конотоп вступили немецкие захватчики, она совместно с ГРЕСЬ (он осужден) начала организовывать хор. кружок, позднее организовала драм. кружок и балетный. В декабре 1941 года ТАШКЕВИЧ выступая в театре обращалась к молодежи города Конотопа, которую призывала вступить к ним в хоровую капеллу, при этом говорила:

«Мы, молодежь, должны сейчас развивать Западную культуру, которую нам принесли немецкие освободители».

Это выступление я слышала лично сама. На весне 1942 года в театре хоровая капелла во главе с ТАШКЕВИЧ ставила концерт, в котором целиком и полностью опошляли Красную Армию, они показывали, что Красная Армия не способна воевать против немецкой армии, что красноармейцы все оборваны и сдаются немцам в плен. Вообще хоровая капелла совместно с ТАШКЕВИЧ все свои концерты строила на дискредитации советской власти и ее руководителей.

ТАШКЕВИЧ О. П. являлась членом к/р организации «Просвита» так как она систематически посещала сборища членов «Просвиты», это я наблюдала лично сама. Кроме этого в 1942 году я заходила в кабинет зав. ГорОНО и сама лично видела как ТАШКЕВИЧ совместно с КОЗЕРЛЮ переводили немецкие песни на украинский, а позднее с этими песнями она в капелле выступала.

9. Пианистка Конотопской хоровой капеллы при немцах ТАРАСОВА Надежда, в момент отступления немецких захватчиков бежала с ними вместе, а позднее через несколько дней возвратилась обратно в гор. Конотоп. В 1944 г. я ее встретила несколько раз в городе.

Приметы:

Примерно 48–50 лет, высокого роста, среднего телосложения, блондинка, лицо длинное. Проживала при немцах, как я помню, по ул. Путивльской. ТАРАСОВА совместно с ГРЕСЬ и ТАШКЕВИЧ с первых дней вступления в город Конотоп немецких захватчиков являлись организаторами хоровой капеллы. Прямые факты преступной деятельности мне известны следующие. ТАРАСОВА неоднократно аккомпанировала по радио на пианино, а МАРЧЕНКО и СИРЕНКО (солистка) исполняли соло, в своих выступлениях они возводили разного рода клевету на Советскую власть, Красную Армию, одновременно восхваляли фюрера — Гитлера.

ТАРАСОВА систематически посещала сборища членов к/р организации «Просвита», это я видела лично сама.

Кроме выше перечисленных членов к/р организации существовавшей легально при немцах в городе Конотопе так называемой «Просвита» я знаю ряд учителей с периферии Конотопского района, которых я лично сама видела несколько раз, когда они посещали сборища членов «Просвита», о которых объявлялось официально:

1. Учительница села Выровка Конотопского района ПЕЧЕРСКАЯ Дина Яковлевна, по письмам мне известно, что она в 1945 г. выехала неизвестно куда. Отец мужа ЛЫСЕНКО проживает в данное время в с. Выровка.

2. Заведующая Выровской школы при немцах МОСКОВЧЕНКО Серафима Владимировна, в данное время проживает в с. Выровка.

3. Учительница школы из села Мельня ТЯГНИЙ Мария (отчество не помню). В данное время работает в Западной Украине в Тарнопольской области в должности директора школы. Нужно здесь отразить, что по линии работы учительницей она выполняла при немцах обязанность переводчицы

4. Учительница Бочанской школы при немцах НИКОЛАЕНКО Татьяна (не помню отчество), она также сейчас в Западной Украине, в Тарнопольской области, работает там учительницей. До меня доходили слухи, якобы она НИКОЛЕНКО там была арестована за принадлежность к ОУН, точно этого не знаю, так как она от меня там работала в другом районе.

5. Учитель Большого Самбора при немцах ТКАЧЕНКО Сергей Терентьевич, 1920 года рождения. В 1941 году был мобилизован в Красную Армию, но из армии дезертировал и проживал при немцах на оккупированной территории. В данное время учитель В.-Самбора.

ВОПРОС: Выше Вы указали, что руководителями и организаторами к/р организации «Просвита» при немцах являлись КОЗЕРЛО и ХОЛОД Иван. Скажите, откуда Вам это известно?

ОТВЕТ: На этот вопрос могу доказать одним фактом. Работая в редакции в 1942 году и прийдя в ГорОНО в кабинет КОЗЕРЛО, который в моем присутствии дал указание ХОЛОД Ивану следующего содержания:

«Объявите всем членам организации «Просвита», что сегодня я собираю совещание...».

Из этого ясно что руководителем являлся КОЗЕРЛО.

ВОПРОС: Чем Вы еще можете дополнить свои показания?

ОТВЕТ: [...]

Еще несколько слов хочу дополнить о контрреволюционной организации «Просвита». Эта организация, как я показала выше,

с 1941 по 1943 год существовала легально и немецкие власти не преследовали. Однако в 1943 году немецкие власти ее начали преследовать, тогда организация «Просвита» в городе Конотопе перешла на нелегальное положение и свою работу продолжала. Члены этой организации собирались на совещания, это я наблюдала лично сама, какие они решали на указанных нелегальных сборищах вопросы, этого мне неизвестно.

Протокол допроса мне прочитан, записан с моих слов правильно.

Допрос закончен 7 апреля 1946 года в 24 часа, нач. 8 апреля в 9 часов, закончен в 11 часов и 9 апреля начат в 8 часов 30 минут, окончен в 11 часов.

ДОПРОСИЛ: Ст[арший] следователь След[ственного] Отдела УМГБ

Ст. лейтенант

ПИМЕНОВ

ГДА УСБУ в СО. Спр. 7891. Т. 1. Арк. 99–101зв.

Копія. Машинопис.

№ 35

Із протоколу допиту бургомистра м. Конотоп Миколи Ковтуна з інформацією про організацію «Просвіта» в м. Кролевеці часів німецької окупації

21 червня 1946 року

Вопрос: Продолжайте показания об известных Вам предателях и немецких пособниках?

[...]

3. Орловский Василий Игоревич, примерно 50 лет, по специальности учитель, до войны работал все время в г. Кролевец на учительской работе, во время оккупации работал сначала заведующим биржей труда и одновременно редактором местной газеты «Кролевецкий вестник», потом в 1942 года был назначен бургомистром Кролевецкого района, так же член общества фольклорцев. [...]

Кроме этого Орловский свою националистическую деятельность еще проявлял в том, что он являлся инициатором и организатором общества «Просвита»⁹. Эта организация начинала

свою деятельность с организации Кролевецкого музея, собирались экспонаты и Орловский поручал написать учителю Ковалевскому, проживающему в г. Кролевец, историю города Кролевца. Но в связи с тем, что я был переведен на работу в г. Конотоп дальнейшую деятельность этого общества я не знаю. Задачами этого общества было, популяризация националистических идей за отделение Украины в самостоятельное государство. Эти идеи и пытался проводить Орловский среди населения и особенно интеллигенции. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. 7891. Т. 1. Арк. 21–23зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 36

**Із доповідної записки міністру внутрішніх справ УРСР
Строкачу про виконання Директиви № 92 з інформацією
про «Просвіту» в Глинському та Конотопському районах**

Вересень 1946 року*

СОВ. СЕКРЕТНО

Министру Внутренних Дел УССР

Генерал — лейтенанту тов.

СТРОКАЧУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

«О результатах агентурно-оперативной работы
Отдела ББ УМВД Сумской области по выполнению
директивы № 92 от 10 июля 1946 г.
за сентябрь месяц 1946 г.»

В отчетном месяце Отделом ББ и Горрайотделениями МВД продолжалась работа по созданию учетов и приобретению агентурно-осведомительной сети в разрезе директивы № 92.

Отделом ББ в Глинском районе завербован агент «МИХАЙЛОВ» по специальности учитель, бывший пропагандист «Просвиты» в период петлюровщины и в настоящее время связанный с националистическими элементами района.

В момент вербовки «МИХАЙЛОВ» сообщил о том, что в период временной оккупации Глинского района немецкими войсками отдельные лица, в прошлом связанные с националистическим

движенням возобновили свою націоналістическу діяльність і намагались возродити організацію «Просвіты».

Одним из ініціаторов створення «Просвіты» в період окупації на території Глинського району являвся ЛЮТЬІЙ Павел Осипович, котрий ще во время Петлюры являвся активним участником організації українських націоналістів і працював замістителем голови села¹⁰.

[...] ЛЮТЬІЙ і КОВШИК взяті на оперативний учет і в активну розробку через агента «МИХАЙЛОВ».

Установлюється їх практическа ворожа діяльність як в період окупації, так і в настоящее время, і зв'язь с націоналістическим підполем. [...]

В Конотопському районі в октябрі місяці с. г. завербован агент «ПЧЕЛА», котрий в передвербовочній бесіді розказав о том, що в період временної німецької окупації на території Конотопського району існувала націоналістическа організація «Просвіта», створена по ініціативі бургомистра міста КОВТУН Николая Кузьмича.

В ініціативну групу цієї організації входили:

1. ЕРЕМЕНКО Иван Моисеевич, по спеціальності техник-будівельник, в період окупації працював заступником міським господарством. [...]

2. КОЗЕРЛО Степан Дмитрієвич, по спеціальності учитель, в період окупації працював заступником Голово міст. Конотоп, в 1944 році виїхав на Донбас.

3. МАРЧЕНКО Степан Максимович, по спеціальності техник-будівельник, в період окупації працював техніком при Конотопському Райпотребсоюзе. [...]

4. БОЛЮТИН [...], в період окупації працював заступником Конотопським музеєм. В 1943 році втік з німцями. [...]

Архів УМВС в Сумській області. Доповідні записки відділу ББ УНКВС за 1946 рік. Спр. 3. Т. 2. Арк. 160–162.

Копія. Машинопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванушенко. К., 2007. Т. 1. С. 76–77.

*Датування за змістом документа.

№ 37

**Спогади колишнього керівника банку в м. Ромни
В. Рижевського про націоналістичне підпілля
та культурницьке життя на Роменщині
часів німецької окупації**

1946 рік*

СПОГАДИ очевидця.

Відгомін Львівських подій 1941 на

Сумщині-Полтавщині

Я виростав у зеленому, невеликому, затишному місті над річкою Сулою — Ромен. Я гордився цим містом, бо трохи знав його історію: тут у 1708 спинився великий військовий обоз і частина армії Карла XII, перед тим, як зустрітися з козацькими загонами славного нашого гетьмана Івана Мазепи, перед нещасливим для України і всієї Європи боєм під Полтавою з Росією. Тут працювала шведська друкарня!

Я довгий час вважав себе полтавцем, не тільки українцем, бо місто Ромен належало до Полтавщини. Тільки за більшовиків незадовго до світової війни його прилучили до новоствореної Сумської області. Москва навмисне ділила історичну Україну, щоб легше все було контролювати. Із роменців мабуть ніхто не вважав себе «сумчанином», а кожний з гордістю заявляв, о це — Полтавщина!

Працюючи при розрахунках і обліках у різних установах та ошадних касах («сберкасах», як у нас казали), я зустрічався з багатьма людьми. Багато говорили українською, трохи зросійщеною мовою, а більшість таки російською, хоч, правда, досить таки «калічною». Це ж було після страшної Єжовщини, а ще й перед тим з Ромнів багатьох забрали навіки за причетність до СВУ. Сталін уже відверто натискав на русифікацію, а про українізацію вже не можна було перед другою світовою війною і згадувати. Я розмовляв з людьми так, як вони до мене озивались, а українську мову вивчив добре від батьків та в школі, коли ще не було великого московського напору на російщення. У нас ще вдома переховували гарно ілюстровану «Історію України», яку я читав може з десять разів. За неї в УССР вже й судили, але ми ту книжку ховали так, як моя бабуся молитовник, у чуланчику, за дошкою.

Перед війною мені здавалося, що українців у Ромні вже меншає. Правда, у клубі залізничників біля Глинської вулиці наші аматори ставили далі п'єси українською мовою, і то переважно класичні, і духова оркестра грала мелодії не тільки «Москву майську», а ще більше «Засвістали козаченьки», «Марш» («Український марш» Миколи Лисенка), попури з народних пісень, різні укр[аїнські] танцювальні мелодії. У середній школі залізничників уже накинули російську мову у старших клясах, та багато дітей ходили через глибокий яр до української школи імені Тараса Шевченка: батьки, свідомі того, що діється по московсько-большевицькому приказу, туди їх посилали.

У роменському Соборі, що стояв на кручі над Засуллям, де протікає тиха блакитна степова річка Сула, довгі роки правили по-українському. Про Сулу згадували в літописі. Тут наші козаки покладали багатьох татар, і то не раз тут чорніла річка від татарської крові.

Тарас Шевченко, гарно вирізьблений у великому камені роменським скульптором і кінорежисером Іваном Кавалерідзе (його родину заслали ще за російського Миколи на заселення з Кавказу), нагадував деяким роменчанам, що ми колись не тільки напасницькі татарські ребра «скородили»... і сквер, де був пам'ятник, ми назвали Сквером ім. Тараса Шевченка, і топольок та інші дерева там насадили, і квіти дівчата приносили. Може в райкомі партії те не подобалось, але мовчали. Раз на рік райком влаштовував навіть «мітинг» на честь Тараса Григоровича, у березні, хоч то було більш казньонне свято. Люди наші святкували Шевченка круглий рік, «Кобзарі» різних видань були у кожній хаті.

Хоч большевицький терор посилювався, та коли Берлін почав війну проти ССРСР, у грудях роменчан зажевірла нова надія! Ми знали, що раніше чи пізніше, а такий режим повинен зникнути з лиця землі.

На жаль, комуністів били не тільки німці, а й німці-фашисти. Влітку німецькі танкові формації об'їхали Ромен, захопили тисячі полонених, люди вітали танкістів квітами, молоком-хлібом; розповідали на базарі, що у селах виносили і хліб-сіль на рушнику, в подяку за те, що прогнали ненависних комуністів.

Спочатку ніхто не знав, що то таке — фашисти, а в советські писання люди не вірили, бо Москва забрехала у своїй пропаганді вже давно.

Восени 1941 р., вже як керівник банку, я прийшов до залізничного клубу. Саме друкувалася моя перша збірка віршів, хотілося виступити перед народом, прочитати їм правду про те, що Україна пережила під комунізмом. У клубі я побачив сотні людей, а також і кількох німецьких старшин із армії («Вермахту»). Вони були дружні до українців, навіть дали дві труби для клубової оркестри і не взяли грошей, дали також ноти німецьких маршів.

Коли я сказав голові клубу п. Н., що хочу виступити з віршами, він радо погодився і призначив виступ скоро після нового року, 1942. У його блокноті вже був цілий список виступів. Він сказав, що скоро виступатиме молодий поет Леонід П.¹¹, який приїхав у Ромен недавно, і запросив прийти послухати, а також познайомив мене з молодим диригентом і, як виявилось, дуже обдарованим українським композитором Віктором П.

Виступав Леонід П. у такій переповненій людьми залі, що хоч була осінь, люди стояли і попід вікнами знадвору. Я сидів спереду і записав такі чотири рядки:

*Як сонце, що ясно світити встає,
Вставай, золота Україно!
Уже не захмарять обличчя твоє
Минулого темні руїни!..*

Високий, стрункий, русявий поет читав натхненно, радісно, а заля аж дрижала! Навіть гукали «Ура»!

Яке ж було моє здивування, коли раптом на сцену вийшов хор з молодим диригентом п. Віктором і гримнув у ритмі маршу пісню, яку я назавжди запам'ятав, та мабуть і багато із слухачів, така вона була прекрасна, як її тричі того вечора хор співав, а слухачі не відпустили.

*Як сонце, що рано ясно світить встає,
Вставай, золота Україно!
Уже не захмарять обличчя твоє
Минулого темні руїни!*

*І спів розіллється струмками весни,
І будуть щасливими вірні сини,
І буде лунати над світом невпинно:
«Слава, Слава Україні»!*

А потім ішов приспів:

*Гей, Ненько-Україно,
В бою грізний час,
За тебе згинуть —
Щастя для нас!*

І далі такий текст:

*Тебе розпинали кати на хресті,
Цвяхи забиваючи в тіло.
Дивилася ти, як поля золоті
Для них урожаєм шуміли.*

*А нині встаєш ти, велика, ясна,
Петлюри й Бандери моя сторона, —
І буде лунати над світом невпинно:
«Слава, Слава Україні»!*

Гей...

Хор співав ще наші народні пісні та одну німецьку, під назвою «Лілі Марлен». У нас і долоні попухли від оплесків, і німці били браво. Віктора і Леоніда викликали на сцену, дівчата кидали квіти! Творилось щось незвичайне, а в кінці духово оркестра під управою того ж таки юнака-чудотворця п. Віктора заграла «Ще не вмерла Україна!» І диво: багато старших знали цей український гімн та почали підтягати, а молодь і собі! Коли скінчили, то знову аплодували, а потім п. Віктор таки із сцени сказав приблизно таке: «Як будемо ще колись грати гімн «Ще не вмерла Україна», то ви всі повинні стояти, а вояки, то й на «струнко»! Це ж гімн — це наша душа, це наша держава!» П. Віктор був гарний, злегка кучерявий, русий. Дівчата бігали за ним.

Коли розходились, як почало вечоріти (бо німці забороняли рух пізнього вечора, ще ж не так то й далеко був фронт), то я познайомився з п. Віктором і п. Леонідом, двома завзятими юнаками, які фактично створили цей незабутній український вечір. Я був значно

старший від них роками, більше й знав, і вони «прилипли» до мене. Так ми подружили. Коли я почав розпитувати Леоніда П., що він чув про Симона Петлюру, то юнак із блакитними блискучими очима сказав: «І ви більше почуєте, прийдіть завтра до бібліотеки». Ми домовились про годину зустрічі. Після віршів, які я почув, мені здалося, що мої ще трохи заскромні, щоб друкувати. Та я і писав про те, що ми переживали страшний голод 33, про те, як комуністи палили церкви, а той молодий з вірою писав про нове майбутнє України! Він навіть згадував у одному з віршів про наших гетьманів.

Другого дня ми зустрілися в бібліотеці, де саме викидали частину большевицьких книжок, а залишали переважно українську класику. Пан Леонід представив мені гарного молодого мужчину, назвавши його паном Остапом. Я спершу не повірив бо п. Остап був у німецькій уніформі, а так прекрасно говорив по-українському, і я не знав, чи це українець, чи німець. Він після кількох слів сказав, щоб ми не називали його паном, а «другом», а коли я обізвався «Друг Остап», то він поправив: «Друже Остапе», і ми всі розсміялися, бо ми під тим проклятим комунізмом із його Росією забували зворотний відмінок!..

Все дуже скоро відновлювалось: дівчата через тиждень-два почали ходити у чудових червоно-чорних полтавських вишивках, а деякі то й корсетки десь роздобули (може із скринь своїх бабусь), хлопці-українці старалися говорити по-нашому якнайкраще, навіть деякі зросійщені службовці почали замість «как» казати «як». Над магістратом повівав жовто-блакитний наш прапор, не тільки той із «гакенкройцами»¹². Там було на дверях оголошення: «Просимо говорити по-українському», і це добре впливало на населення міста. Хто не знав, то обіцяв швидко навчитись, ми давали таким «Кобзар» Т. Шевченка, щоб легше було вчитись — і до трьох-чотирьох місяців усі, які хотіли працювати в магістраті чи де-інде говорили шевченківською мовою, та ще і з м'яким полтавським «акцентом» на «Ль». Кілька десятків руських десь подалися з міста, а жиди й прислані руські втекли ще раніше, коли відступили совети на схід (не так відступали, як утікали!).

Друг Остап сказав, що п. Леонід буде зв'язковим між ним і мною і що більше «трьох нам не треба запізнаватись». Він то знав

більше людей у місті, бо колись сам назвав мені міцного чорнявого полтавця, юнака п. Володимира М., і сказав, що то — «вивірений українець, який не схибить», (п. Остап, між іншим, знав також мою молоду знайому Галю (Галку, як я її звав)), про що вона мені потаємно призналася, що дістала від нього літературу, але він назвав її себе інакше, не Остапом, не пригадую вже. Між ін[шим], Галя давала мені читати одну статтю, що звалася «Що повинен знати кожний українець» — про державність, герб, самостійність, гімн тощо. Більш-менш я про все знав, але для моєї молодой подруги то було откровеніє. А п. Леонід у розмові біля пам'ятника Тарасові Шевченкові взимку також згадував, що «треба машинки, щоб переписувати статті українські» — і першою з багатьох (які він одержував від д. Остапа для розповсюдження між народом) була саме ота згадана стаття «Що повинен знати кожний українець». Здається, що вона була й підписана чи У. С., чи таки як Улас Самчук¹³, вже не пам'ятаю.

Коли ми більше познайомились, то я довідався, що д. Остап має фальшиві документи, що він приїхав мотоциклом із Західної України, і що він не має ніякого бажання допомагати німцям-фашистам, бо вони вже встигли влітку заарештувати Український Уряд у Львові! Сам він був із «Похідної групи».

На летючці, яку ми розповсюджували (а п. Віктор їздив із хором і по селах, де дівчата-хористки роздавали або ж підкидали під лавки різні летючки, щоб ніхто не знав, де вони взялися), був з одного боку малюнок Тараса Шевченка в рамочці з квітами, а з другого напис «Хай живе Самостійна Україна» та великими чорними літерами ім'я: СТЕПАН БАНДЕРА.

Кілька знайомих казали мені, що такі летючки ніби скидали з літака. Може і скидали, але я знав, що в Ромні вже діє підпільна, протифашистська і протисоветська організація ОУН, якою керував Остап, а може і хтось із місцевих. Ми знали лише три особи, а більше й не «полагалось».

Лише довіреному ще з советських часів п. С. я розповів те, про що довідався від своєї «трійки»: у червні у Львові народ домагався своєї влади, як тільки большевики втекли. Втікаючи, вони убили багатьох українців та українок у в'язницях. Представники ОУН під

керівництвом провідника Степана Бандери показували німцям ті жертви і казали, що Україна вже не може більше терпіти окупації. Коли ж німці на те не відповідали виразно, то ОУН скликала народні збори чи, як казав д. Остап, віче, і тоді було проголошено відновлення Української Держави¹⁴, у червні 1941, а Прем'єром нашого Уряду став п. Ярослав Стецько. Народ захопився так, що люди й на вулицях цілувались і обіймались, як брати і сестри! Владики українських церков поблагословили цей Акт Державности. Друг Остап сказав, що остаточний Український Уряд буде створений у Києві, у нашій правдивій столиці, як він називав «Золотоверхій».

Я знав Тичинин «Золотий гомін», але не уявляв, що можна Київ називати «Золотоверхим». Тоді я написав короткий вірш, що не увійшов до збірки (щоб не насторожувати цензурників):

*Золотоверхий Київ при Дніпрі,
Тепер вже вільний, наче птиця.
Над нами синє небо угорі,
А унизу — золочена Столиця!*

Не буду далі переписувати, бо коли прочитав увесь вірш молодому поетові, то він не був захоплений, його треба ще опрацювати.

Націоналістичне підпілля діяло не тільки в самому Ромні. Приїздили зв'язкові аж із Кривого Рогу, де діяв советський в'язень, поет і журналіст Михайло Пронченко, пов'язаний, думаю, із д. Остапом. Леонід П. дістав мабуть через нього два вірші М. Пронченка. Один починався з епіграфом із Т. Шевченка про те, що коли б ми вчилися так, як треба, «то й мудрість би була своя». Тексту не переписав, хоч мав із собою цілий день, але в банку було багато роботи, а потім приїхала німецька інспекція. На Засуллі створився невеликий хор, а перед виступом хористка-красуня М. Р. розповідала, що ми вже мали свою Українську Державу і будемо мати, коли добре подумуємо і заходимось «громадою обух сталить» та будити Волю. Вона говорила, що у Львові було вже проголошено перший наш Уряд. Той хор їздив по селах Сумщини і Полтавщини, доки не було заборони їздити, яку принесли різні «гебітскомісари» та людці із «гакенкройцями». Старий Шкурат¹⁴ із синами заснували укр[аїнську] оперу!

Знаю також, що на заклик д. Остапа молодь потаємно збирала різну зброю, у більшості советського зразка. Але в одному домі під дахом, у коробці, що йде під черепицею, я бачив велику пачку німецьких гранат із дуже довгими ручками. Господар сказав мені, що ця зброя буде скоро потрібна українським воякам, бо сталося так, що Петлюру вбили у Франції, але сюди іде армія Бандери. Два сини того господаря напевно були пов'язані з підпіллям і дещо батькові розповіли, коли дозволили сховати гранати (та ще німецькі!) проти німців і комуністів!

Кам'яний Тарас Григорович у сквері дочекався, що німці стали на «струнко» і поклали вінок із металю, який приховав був за советів ветхий п. Коробка — той вінок клали перед Т. Шевченком ще німці з Першої світової війни, за гетьмана. Та скоро все це змінилось, як тільки фронтові частини німецької армії подалися на схід, а приїхали «гакенкройцники», або «Фріци», як почало їх зневажливо називати наше населення за їхні дурні «порядки»; навіть заборонили середні школи, дозволили тільки чотири кляси!

Тоді я зрозумів, чому у Львові українці відразу ж по втечі Москви оголосили Український Уряд, а також чому фашисти виарештували наших діячів-націоналістів. Гітлер надумав робити колонію з України.

Я сам купив у румунського солдата, а точніше — обміняв за цебро вареної картоплі гарний револьвер. Вдома мав уже один, тому передав його до нашої «трійки».

Не можу ще багато про що писати. Тільки стверджую, що Україна ожила при тій незвичайній военній нагоді!

Фашисти скоро виявилися ворогами. Вони переслідували жидів і циган, убивали їх, як нації, а українців та білорусів переслідували, коли тільки узнавали, що серед них є націоналістичні настрої. Так ми потрапили з-під дощу та під ринву, але головне сталося: присипляна Москвою національна свідомість запрацювала, проснулася, молодь горнула до свого навіть тоді, коли чимало старших і вже до смерти переляканих комунізмом побоювалися виявляти свої думки і почуття, лише тихо молилися.

Доля друга, дорогого і незабутнього Остапа, мені невідома: він зник із міста. Лише раз п. Віктор переказав, що наш приятель із Львова не може вчасно приїхати на зустріч.

Молодий поет Леонід П. мусів утікати від фашистів, і добре, що його встигли попередити про арешт (був на списку) з магістрату, через сестру. Згодом він був у Варшаві, а після війни сказав у Німеччині, що заледве вирвався з німецьких рук, сидів у Потсдамі під Берліном, діяв серед «Остовців». По закінченні війни він був дійсно «гол как сокол»: мав дві сорочки і пачку віршів з Берліну. Так він і «пішов у життя», і першу його збірку видали люди. Просив не писати про нього, бо в Україні родина.

Композитор Віктор залишився на Україні, очевидно, вже не в Ромні. Залишилася і молода моя знайома Галя, яка вийшла заміж і виїхала на Одещину ще під час німецької окупації. Передавала звідки, що там румуни і що вони «жалюгідні окупанти».

Я забув ще згадати про обдарованого юнака-роменця Михайла Чигиріна, автора статей і віршів, який напевно належав до бандерівської «трійки». Вийшли дві його збірки. Велика шкода, що він, такий молоденький, загинув десь у Польщі ще під час війни: він втік від фашистського переслідування на Львів, але «германи» зловили Михайла і примусили вантажити бомби десь у Польщі, не пам'ятаю, де саме. Там він і закінчив своє юне життя.

Вже в Німеччині по війні я довідався з преси, що фашисти розстріляли у Кривому Розі поета-націоналіста, великого калібру українського національного письменника і журналіста сл[авної] п[ам'яті] Михайла Пронченка. Він містив у редакційній ним же газеті самостійницькі українські статті.

Може тоді загинув і друг Остап? Він мав два або три псевдоніми.

Коли б хтось знав більше, прошу дописати цей спогад.

Тут у Німеччині, я ще не видав своєї збірки. Тепер їду на фінансову контролю до Н[ового] Ульму, запросив Іван Павлович. Може там вдасться дещо опублікувати? А чи УНРА допомагає для друку?

З надією на це закінчую цю частину.

Додаю 20 травня. І. П. Багрянний¹⁶ радив писати прозою спогади про пережите. Но, чи їх писати? Оце почав, і побоююсь про багатьох писати. Ворог — азіят. Про все не можна писати, ще рано, багато людей — там. Невідома доля багатьох. Невідома доля

України у цім віці. Та знаю, що не було на світі вічних імперій. Ні Германія, на Росія, ніхто не буде нас вічно контролювати.

У Н[овому] Ульмі вже є українська друкарня. Це добре.

***

Від редакції: на цім частина спогадів В. Рижевського уривається. Спогади розпочинаються короткою історією роду В. Рижевського. Їх зберіг журналіст і поет Петро Кізко у Німеччині. Початкову частину дуже покреслено, або самим Автором, або ж ред[актором] П. Кізком, деякі місця не можливо прочитати.

На окремому аркушику була ще частина вірша В. Рижевського, який тут подаємо:

*Весняний вечір України!
Яка розкішність і краса!
Синіє річка у долині,
Немов посріблена коса.
Далеко в полі три тополі...
Ми тут були, малі і голі,
Як то колись писав Тарас.
Куди ідем? Що буде з нас? —
Не знали, і мовчало поле.
Та в серці не вміра надія,
І ця весна — життєвий цвіт!
Зникає день. Усе сіріє.
Лиш сонце б'є у небозвід...*

Третій рядок вірша перекреслений і виправлений так: «Сула синіє у долині».

Дати немає. Можливо, автор опрацював написаний ще в Україні вірш.

Архів Леоніда Полтави**.
Копія. Машинопис.

*Датування за змістом документу.

**Отримано від доньки письменника п. Дарії Дикої через п. Віктора Рога.

№ 38

Із протоколу допиту завідувача Лебединського відділу народної освіти часів німецької окупації Володимира Сіка з інформацією про практичну діяльність місцевої «Просвіти»

5 жовтня 1947 року

[...]

Вопрос: Какую практическую работу проводила «Просвита» в г. Лебедине?

Ответ: Примерно через 12 дней после первого собрания, где стоял вопрос о создании «Просвиты» состоялось заседание Правления этого общества, где присутствовал и я. На этом заседании обсуждались вопросы практической деятельности «Просвиты». Было решено создать хоровой и литературно-художественный, а также струнный кружки. Руководителем хорового кружка был назначен учитель Пинчук Александр Иванович, литературно-художественного учитель Береговой, кто был назначен руководить струнным кружком забыл. Лично мне было вменено в обязанность помогать Береговому в его работе с литературно-художественным кружком. В последующее время приступил к работе только хоровой кружок, руководимый Пинчуком, причем и этот кружок перед какой-либо аудиторией не выступал, а репетировал песни, какие именно не знаю. Несколько подготовительных занятий провел и струнный кружок. Что же касается литературно-художественного кружка, то он по существу не был организован по той причине, что мне этим вопросом заниматься не было времени, а Береговой оказался плохим организатором.

На этом же заседании правления «Просвиты» было решено обратиться с просьбой к проживавшему на хуторе Горки Лебединского района профессору Соловьеву о том, чтобы он прочитал несколько лекций по астрономии. Стоял также вопрос об улучшении снабжения учителей города. По этому вопросу было поручено заместителю председателя Правления «Просвиты» Дервянко обратиться к немецким властям. После указанного выше заседания правления «Просвиты» больше никакого собрания и заседания связанного с деятельностью «Просвиты» не проводи-

лось. По существу практически в Лебедине «Просвіта» ничего не сделала. [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-12105. Арк. 27зв.–28зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 39

Інформація зі справи МГБ з матеріалами на українських націоналістів про існування «Просвіти» в м. Глухів часів німецької окупації

22 січня 1953 року

[...]

В сентябре 1942 года в городе Глухове местными националистами из числа интеллигенции была организована украинская националистическая организация «ПРОСВИТА».

В состав этой организации входили ШЕРМЕТ С. Ю. (разыскивается), ОХРИМЕНКО, БЕЛИЧЕНКО, СТАДНИК, БЛИЗНЮК и другие.

Всего в «ПРОСВИТЕ» состояло более 10-ти человек, но другие участники ее не известны.

Основной своей целью «ПРОСВИТА» ставила воспитание местного населения в националистическом духе и отрыв Украины от СССР.

Работа по выявлению полного состава националистической организации «ПРОСВИТА» и взятия его в агентурную разработку до настоящего времени РО МГБ не проводилось. Агентуры по этой линии в Глуховском РО МГБ нет. [...]

V. По украинской националистической организации «ПРОСВИТА».

1. Через агентуру РО МГБ, проживающую в городе Глухове установить место жительства ОХРИМЕНКО, БЕЛИЧЕНКО, СТАДНИК, КУЖЕЛЬ и БЛИЗНЮК и взять их в агентурную разработку.

2. В разработке украинских националистов в 1944–1946 годах участвовали агенты «ВИЙ», «ПОЛЯКОВ», «ПЧЕЛОВ» и «НЕСКОРОДЬКО», исключенные в разное время из агентурной сети Глуховского РО МГБ.

Принять исключенных из сети РО МГБ указанных выше агентов и решить вопрос о дальнейшем их использовании по разработке украинского националистического подполья.

3. В первичных материалах на группу участников националистической организации «ПРОСВИТА» имеются материалы, свидетельствующие о том, что ШЕРМЕТ С.Ю. (разыскивается) к участию в «ПРОСВИТЕ» стремился привлечь учительниц — ЧЕПИГУ А. Х., СИДОРОВУ Е. В. и КАЗАНСКУЮ О. Ф.

Из числа указанных выше учительниц подобрать кандидатов на вербовку в качестве агента и приступить к подготовке на вербовку с тем, чтобы после осуществления ее направить на выявление и разработку бывших участников националистической организации «ПРОСВИТА». [...]

ГДА УСБУ в СО. Спр. 204. Арк. 111, 113.
Оригінал. Машинопис.

№ 40

Із оглядової довідки зі справи на Петра Абрамовича, учителя і українського активіста часів німецької окупації про організаторів Сумської «Просвіти»

3 квітня 1957 року

20 июня 1944 года с санкции пом[ощника] Военного Прокурора Харьковского Военного Округа Управлением НКГБ по Сумской области был арестован АБРАМОВИЧ Петр Никандрович.

Предварительным следствием было установлено, что АБРАМОВИЧ, проживая на временно оккупированной врагом территории в гор. Сумах, поступил преподавателем мужской гимназии и поддерживал связь с украинскими националистами: САПУНОМ, СЕРГИЕНКО и ТАРАСЕНКО, по предложению которых вступил с Сумскую «ПРОСВИТУ», — ставившей своей целью проведение националистической работы среди украинского населения. Кроме того, АБРАМОВИЧ читал националистического характера лекции, а также являлся корреспондентом фашистской газеты «СУМСКОЙ ВЕСТНИК», печатал на ее страницах свои заметки и статьи антисоветского содержания.

В предъявленном обвинении АБРАМОВИЧ заявил, что он признает себя виновным в том, что в период оккупации работал преподавателем мужской гимназии, принимал участие в организации общества «ПРОСВИТА», печатал неоднократно на страницах фашистской газеты «СУМСКОЙ ВЕСТНИК» статьи и заметки, а также читал лекции в кинотеатре «О ШЕВЧЕНКО». /л.д. 16/

В отношении СЕРГИЕНКО — АБРАМОВИЧ показал, что к числу националистов, желающих создать самостоятельное Украинское государство он относит СЕРГИЕНКО, САПУНА и ТАРАСЕНКО, которые в период оккупации в мае 1942 года организовали в гор. Сумах общество «ПРОСВИТУ» и по предложению которых он также вступил в это общество. /л.д. 14, 19–20, 21–22, 23, 32–32 об./

В отношении ВЛАСЕНКО — АБРАМОВИЧ никаких показаний не дал.

В деле имеется протокол допроса свидетеля ПЕРВУХИНА В.Н. от 23/XI-1944 года, в котором свидетель показал, что «инициаторами организации Сумской «ПРОСВИТЫ» являлись как мне известно САПУН, ВЛАСЕНКО (бывш[ий] преподавателем частной гимназии, в н/время в Красной Армии) и ТАРАСЕНКО». /л.д. 61 об.-62/

Далее ПЕРВУХИН показал:

«Вскоре к нам в мужскую гимназию явился ВЛАСЕНКО от имени САПУНА и в учительской проинформировал коротко о «ПРОСВИТЕ», заявив при том, что Украинская просветительная организация, которая через посредство лекций, концертов и т. п. будет заниматься националистической работой среди украинского населения». [...]

«Наряду с другими, таким образом и также вступил в «ПРОСВИТУ». /л.д. 62/

На допросе от 24/XI-44 года свидетель ЧЕРВЕНКО Ф.Н. показал, что СЕРГИЕНКО в период оккупации служил зам[естителем] бургомистра и требовал от директора гимназии и преподавателей больше [внимания] уделять украинской культуре, а также чтобы все разговоры и преподавание велось на украинском языке. Далее свидетель показал, что в период ареста САПУНА арестовывался и СЕРГИЕНКО, но вскоре был освобожден. ВЛАСЕНКО, рабо-

тавший преподавателем частной гимназии, в тот период также арестовывался, но в момент ареста бежал, однако был достигнут БЫКОМ и арестован. /л.д. 63 об.-64/

В судебном заседании от 30/ХІІ-1944 года АБРАМОВИЧ дал аналогичные показания, как и на предварительном следствии.

30/ХІІ-1944 года Военным Трибуналом войск НКВД Сумской области АБРАМОВИЧ был осужден по ст. ст. 54–1 «а», 54–11, 54–10 ч. 2 УК УССР сроком на 15 лет каторжных работ с конфискацией имущества и поражением в правах на 5 лет.

Архивно-следственное дело № 5976 по обвинению АБРАМОВИЧ Петра Никандровича хранится в Учетно-Архивном отделении УКГБ при СМ УССР по Сумской области.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО ОТДЕЛА УКГБ
ПРИ СМ УССР ПО СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН   КАРАВАЕВ

«3» апреля 1957 года

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 2. Арк. 348–349.

Оригінал. Машинопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванущенко.
Суми, 2009. Т. 2. С. 150–151.

Розділ V
ВІДРОДЖЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН
ПРОСВІТЯНСЬКОГО РУХУ НА СУМЩИНІ
(1989–2017)

*****

№ 41
Статут
Товариства української мови
ім. Т. Г. Шевченка

7 березня 1989 року

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила всі можливості для всебічного розвитку української мови. Національна мова — найвище духовне надбання нації. Мова — душа народу. Народ, який втрачає свою мову, перестане існувати. Повноцінне духовне життя й ефективна матеріальна діяльність народу в цілому і кожного його члена зокрема можливі лише завдяки національній мові. У ній акумулюється досвід попередніх поколінь, відбиваються всі досягнення науки й мистецтва. Від рівня розвитку національної мови і її становища в суспільстві залежать виявлення та реалізація інтелектуального потенціалу нації і кожної людини.

1. Загальні положення

1.1. Товариство української мови імені Тараса Шевченка (далі Товариство) — добровільна громадська організація, яка здійснює свою діяльність відповідно до Конституції Союзу РСР та Конституції Української РСР, радянського законодавства і даного Статуту.

1.2. Фундаторами Товариства є: Спілка письменників України, Український фонд культури, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

1.3. Товариство складається із центральних органів і первинних осередків та місцевих об'єднань (товариств, секцій, клубів, гуртків) шанувальників української мови. Осередки та об'єднання, визнаючи Статут Товариства і здійснюючи свою діяльність статутними формами, можуть мати власний статут, зберігають свою ор-

ганізаційну та фінансову самостійність, визнаються юридичними особами в установленому законом порядку та за згодою центральних органів Товариства.

1.4. Товариство підтримує розпочату за ініціативою КПРС перебудову і буде своєю роботою на засадах інтернаціоналізму, демократизму, соціалістичного плюралізму, самоврядування, гласності за широкої активності й творчої ініціативи його членів у контакті та взаємодії з державними й громадськими організаціями, науковими установами й творчими спілками Української РСР та Союзу РСР.

1.5. Товариство працює в тісному контакті з товариствами та осередками рідних мов національностей, що населяють Українську РСР.

1.6. Товариство безпосередньо здійснює міжнародні зв'язки з українознавчими й славістичними науковими, культурно-просвітніми та іншими громадськими організаціями за кордоном.

2. Мета і форми діяльності Товариства

2.1. Діяльність Товариства спрямована на утвердження української мови в усіх ділянках суспільного життя Української РСР, всебічний її розвиток, охорону її чистоти й самобутності; на збереження й розвиток національної культури й традицій українського народу, формування національної самосвідомості та історичної пам'яті громадян, подолання національного нігілізму; на гармонійний розвиток міжнаціональних відносин.

2.2. Товариство виступає за:

а) надання українській мові правового статусу державної мови в Українській РСР, за фактичне його утвердження й дотримання в усіх ділянках суспільного життя;

б) вільне здійснення прав рідної мови всіма національностями в Українській РСР;

в) створення сприятливих умов для національнокультурного розвитку українського населення в інших республіках Союзу РСР;

г) піднесення авторитету та значення української мови й української національної культури в країнах розселення українців.

2.3. Товариство виступає за демократизм у мовній політиці. Визнаючи російську мову як мову міжнаціонального спілкування в Союзі РСР, Товариство виступає і за утвердження української мови як мови міжнаціонального спілкування в Українській РСР.

2.4. Для здійснення статутних цілей Товариство:

а) залучає широку громадськість до роботи в популяризації й поширенні української мови серед населення Української РСР та українців за межами УРСР і СРСР;

б) організовує лекції, диспути з питань розвитку української мови та літератури, міжнаціональних відносин;

в) сприяє передплаті й поширенню української преси та книги серед населення Української РСР, Союзу РСР і зарубіжних країн; комплектуванню бібліотек україномовною літературою;

г) бере активну участь в організації та проведенні свят української мови і слов'янської писемності;

д) сприяє відродженню й розвитку культурних традицій українського народу;

е) бере участь у збиранні лексики та фольклору українського населення різних регіонів Української РСР та Союзу РСР;

є) сприяє вивченню історії, сучасного стану та перспектив функціонування української мови;

ж) розробляє пропозиції щодо вдосконалення українського правопису, нормування української літературної мови;

з) допомагає в опрацюванні української наукової, технічної та ділової термінології;

и) сприяє розвитку художнього та науково-технічного перекладу;

і) консультує місцеві органи влади, установи, організації та окремих громадян із питань правильного вживання українських топонімічних назв і власних імен, грамотного складання текстів рекламно-інформаційного характеру тощо;

ї) допомагає в організації навчання української мови за межами Української РСР у місцях компактного розселення українців;

й) організовує співробітництво з аналогічними товариствами інших союзних республік;

к) підтримує діяльність товариств та осередків рідних мов усіх національностей в Українській РСР;

л) захищає права своїх членів, їхню національну гідність;

м) у порядку законодавчої ініціативи подає до Верховної Ради Української РСР пропозиції щодо ухвалення нових та скасування чи зміни чинних законодавчих актів.

2.5. Товариство має періодичний друкований орган та видає інші матеріали стосовно діяльності Товариства на виконання статутних положень.

3. Члени Товариства, їхні права та обов'язки

3.1. До Товариства на рівних правах входять індивідуальні та колективні члени.

3.2. Членами Товариства можуть бути:

а) громадяни СРСР, які визнають Статут Товариства і співпрацюють в одному з його первинних осередків. Учні шкіл і професійно-технічних училищ об'єднуються в юнацькі секції Товариства;

б) громадяни закордонних країн;

в) державні підприємства, установи, організації, наукові та навчальні заклади, кооперативи, інші громадські організації (колективні члени).

3.3. Громадяни СРСР, які проживають у місцевостях, де немає первинного осередку Товариства, можуть входити до складу Товариства як асоційовані члени.

3.4. Діячі науки і культури, які мають особливі заслуги в справі здійснення цілей Товариства, можуть бути обрані Почесними членами незалежно від їхньої формальної належності до Товариства.

3.5. Прийом громадян у члени Товариства проводять первинні осередки за заявою бажаногого.

3.6. Прийом у колективні члени здійснює Правління Товариства на підставі письмового звернення організації-вступника.

3.7. Членові Товариства видається членський квиток і нагрудний значок. Колективному членові вручається свідоцтво.

Почесному членові — диплом. Зразки членського квитка, нагрудного значка, свідоцтва й диплома затверджує Головна рада Товариства за поданням Правління.

3.8. Члени Товариства мають право:

- а) обирати й бути обраними до всіх органів Товариства;
- б) користуватися матеріальною та моральною підтримкою

Товариства.

3.9. Колективні члени можуть рекомендувати своїх представників для участі в роботі зібрань Товариства всіх рівнів. Один колективний член має один голос.

3.10. Члени Товариства зобов'язані:

- а) дотримувати вимог Статуту;
- б) вчасно сплачувати членські внески;

в) брати активну участь у роботі первинного осередку Товариства й особистим прикладом утверджувати функціонування української мови в усіх ділянках суспільного життя, керуючись лєнінською настановою, щоб усіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови й культури.

3.11. Колективні члени Товариства дбають про розширення сфери функціонування української мови, допомагають матеріальними та іншими засобами в здійсненні Товариством статутних завдань.

3.12. За активну участь у діяльності Товариства його члени можуть бути відзначені подяками, грамотами, пам'ятними подарунками згідно з Положенням, затвердженим Головною радою Товариства.

3.13. Індивідуальні члени Товариства сплачують вступний внесок у розмірі 1 карбованець (або іншою валютою в цьому ж розмірі) і щорічні членські внески в розмірі 6 карбованців (або іншою валютою в цьому ж розмірі). Члени юнацьких секцій, військовослужбовці строкової дійсної служби, асоційовані члени від сплати вступних і членських внесків звільняються, вони за бажанням можуть надавати Товариству матеріальну підтримку в інших формах.

3.14. Колективні члени порядок оплати і розмір вступних та щорічних членських внесків визначають самостійно.

3.15. Припинення членства в Товаристві настає:

- а) за власним бажанням;

б) за рішенням первинного осередку у зв'язку з порушенням Статуту, систематичною несплатою членських внесків, а також діяльністю, що завдала значної шкоди авторитетові Товариства.

4. Центральні органи Товариства

4.1. Центральними органами Товариства є:

- а) Конференція;
- б) Головна рада.

4.2. Конференція є найвищим керівним органом Товариства. Вона скликається щороку Головною радою. Позачергові Конференції скликає Головна рада з власної ініціативи або на вимогу не менше як третини первинних осередків Товариства. Норми представництва, час і місце скликання Конференції, порядок обрання делегатів первинними осередками визначає Головна рада.

4.3. Конференція Товариства:

а) приймає Статут Товариства, а також вносить зміни й доповнення до нього;

б) обирає Головну раду й визначає кількісний склад її органів;

в) заслуховує й затверджує звіти Головної ради;

визначає чергові завдання Товариства;

г) розглядає інші питання, пов'язані з діяльністю Товариства.

4.4. Рішення Конференції приймаються простою більшістю голосів у присутності не менше двох третин обраних на неї делегатів з правом ухваленого голосу. З персональних питань голосування таємне, з інших питань — відкрите.

4.5. Головна рада керує діяльністю Товариства в період між Конференціями. Головна рада збирається двічі на рік. До Головної ради входять:

а) Правління Товариства;

б) Ревізійна комісія;

в) Голова Товариства і його заступники;

г) Відповідальний секретар Товариства;

д) інші члени Головної ради.

4.6. Головна рада Товариства:

а) спрямовує роботу осередків Товариства на здійснення його статутних завдань, організовує й контролює виконання ухвал Конференції та вимог Статуту;

б) заслуховує звіти Правління, Ревізійної комісії, Відповідального секретаря та інших членів Головної ради;

в) затверджує плани роботи і бюджет Товариства;

г) узагальнює, опрацьовує й подає до державних органів пропозиції з питань мовної політики в Українській РСР;

д) обирає Почесних членів Товариства;

е) розглядає інші питання, пов'язані з діяльністю Товариства;

4.7. Ухвали Головної ради приймаються простою більшістю голосів у присутності не менше двох третин її членів.

4.8. Правління є виконавчим органом Товариства і керує роботою Товариства в період між засіданнями Головної ради.

Правління обирається Конференцією. Правління:

а) спрямовує роботу Товариства відповідно до ухвал Конференції, Статуту Товариства, а також постанов Головної ради;

б) для пропаганди української мови й літератури організовує народні університети, лекторії, лекції, виставки, огляди, конкурси, добродійні заходи, видання літератури, рекламних матеріалів, використовує засоби масової інформації тощо;

в) проводить науково-практичні конференції, семінари з питань вивчення й популяризації української мови та літератури;

г) створює науково-методичні ради, секції, комісії, що сприяють діяльності Товариства, і керує їхньою роботою;

д) забезпечує громадський контроль за функціонуванням української мови в суспільному житті;

е) розглядає пропозиції первинних та місцевих осередків, членів Товариства щодо виконання статутних завдань Товариства;

є) керує фінансово-господарською діяльністю Товариства;

ж) затверджує положення та інструкції з окремих питань діяльності Товариства, подає методичну й організаційну допомогу первинним осередкам та місцевим об'єднанням;

з) розв'язує інші питання, що виникають під час статутної діяльності Товариства.

4.9. У Правлінні головуєть члени Правління по черзі кожен протягом місяця.

4.10. Голова Товариства, його заступники і Відповідальний секретар обираються Конференцією, керуються у своїй діяльності ухвалами Конференції та Головної ради і регулярно звітують про свою діяльність на засіданнях Головної ради. Голова Товариства обирається не більше як на два строки підряд.

4.11. Відповідальний секретар Товариства проводить поточну роботу Головної ради. Він входить до складу Правління.

4.12. Ревізійна комісія є контрольним органом Товариства. Вона обирається Конференцією. Ревізійна комісія контролює фінансово-господарську діяльність Правління, стан та облік матеріальних цінностей, що перебувають на балансі Товариства, і звітує про результати своєї діяльності на Конференції. Члени Ревізійної комісії не можуть входити до Правління.

5. Осередки Товариства

5.1. Основою Товариства є первинні осередки. Первинними осередками Товариства можуть бути:

а) територіальні товариства, клуби та гуртки шанувальників української мови;

б) товариства, клуби та гуртки шанувальників української мови на підприємствах, в установах і організаціях;

в) мовні та літературні секції краєзнавчих і культурологічних товариств, об'єднань, клубів.

5.2. При первинних осередках можуть організовуватися юнацькі секції.

5.3. Керівним органом первинного осередку є загальні збори. Спосіб і форму керівництва первинним осередком визначають загальні збори.

5.4. Первинний осередок може мати свою власну назву й емблему, статут, рахунок у банку. Статут первинного осередку не повинен суперечити Статутові Товариства.

5.5. Первинні осередки можуть об'єднуватися в місцеві об'єднання (районні, міські, обласні).

5.6. Первинні осередки та місцеві об'єднання реєструються в центральних органах Товариства. На підтвердження реєстрації Правління видає свідоцтво встановленого зразка.

5.7. На випадок невідповідності діяльності первинного осередку чи місцевого об'єднання Статутові Товариства Правління має право припинити членство осередку в Товаристві.

6. Кошти і майно Товариства

6.1. Товариство має кошти на банківських рахунках та своє майно.

6.2. Кошти Товариства складаються з:

а) вступних і членських внесків його членів;
б) відрахувань організацій-фундаторів;
в) добровільних пожертв, дарувань, заповітів та інших внесків приватних осіб, установ, підприємств й організацій в СРСР та за кордоном;

г) прибутків від видавничої, лекційної та іншої статутної діяльності Товариства;

д) відрахувань від прибутків діяльності підприємств, кооперативів, майстерень, підпорядкованих Товариству;

е) державних цільових субсидій.

6.3. Товариство має центральний рахунок N... (в Українському відділенні Житлосоцбанку СРСР), а також валютний рахунок N... (в Українському відділенні Зовнішекономбанку СРСР).

6.4. Членські внески та прибутки від діяльності первинних осередків та місцевих об'єднань, які мають свої рахунки, надходять на їхні рахунки.

6.5. Первинні осередки або місцеві об'єднання, де вони є, роблять відрахування на центральний рахунок Товариства від вступних та членських внесків в розмірі 35%.

6.6. Порядок і розміри відрахувань від прибутків діяльності підприємств, кооперативів, майстерень, підпорядкованих Товариству, визначає Правління.

6.7. Кошти Товариства витрачаються на здійснення організаційської, господарської та іншої статутної діяльності Товариства.

6.8. Голова Товариства, його заступники, члени Правління й Ревізійної комісії виконують свої обов'язки на громадських засадах.

6.9. Товариство має своїх штатних працівників для виконання поточної організаційської та технічної роботи.

7. Правовий статус Товариства

7.1. Товариство української мови імені Тараса Шевченка є юридичною особою.

7.2. Товариство, його первинні та місцеві осередки не несуть відповідальності в зобов'язаннях один за одного.

7.3. Правління Товариства має штамп та печатку устанавленого зразка із своїм найменуваннями.

7.4. Товариство має свою атрибутику — значок, емблему й корогву. Атрибутика затверджується Головною радою і виготовляється виключно за згодою Правління.

7.5. Товариство може бути ліквідоване за ухвалою Конференції, яка вирішує питання про його майно у відповідності з чинним законодавством.

7.6. Місце перебування центральних органів Товариства — місто Київ, вул. Орджонікідзе, 2. *Радянська освіта*. 1989. Ч. 19. 7 березня.

№ 42

Стаття в газеті «Ленінська правда» про створення на Сумщині обласного Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка

18 квітня 1989 року

Джерело нашої духовності.

Створено обласне Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка

Минулої суботи в обласній науковій бібліотеці імені Н. К. Крупської відбулася установча конференція Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка, її відкрив секретар обласної письменницької організації О. П. Столбін, який зазначив, що нині глибокі революційні перетворення охопили всі сфери життя. Рішучого удосконалення вимагають і міжнаціональні відносини, про що говорилося на XXVII з'їзді КПРС та на XIX Всесоюзній партконференції, Пленумах ЦК КПРС.

— Але відродження української мови, повернення втрачених позицій, — як далі сказав письменник О. П. Столбін¹⁷, — процес тривалий, копіткий і делікатний. Тут недопустимі якісь перегиби чи голе адміністрування. Процес цей розпочався і здається, набув необоротного характеру. Так, у лютому цього року в Києві було засновано республіканське Товариство української мови

імені Т. Г. Шевченка. На ньому з проникливим вступним словом виступив Олесь Гончар. Нині назріло питання створити таке Товариство і в нашій області. Засновниками його виступили: Сумська організація Спілки письменників України; обласні управління народної освіти, журналістська організація, управління культури і обласне відділення фонду культури УРСР. Ця ініціатива знайшла розуміння і підтримку в обласних партійних і державних органах. На конференцію прибуло 123 делегати з усіх міст та районів Сумщини. Серед них робітники, колгоспники, інженерно-технічні працівники, освітяни, журналісти, культпрацівники, студенти, представники духовенства. З доповіддю «Рідни мова — душа народу» виступив завідуючий кафедрою української мови Сумського педагогічного інституту, кандидат філологічних наук О. С. Скорик.

Заступник начальника обласного управління народної освіти В. Б. Білковський в своєму виступі повів мову про невинуватий процес звуження користування українською мовою на території республіки і області. На думку промовця, головними причинами звуження користування українською мовою, стали такі: вплив російської мови, оскільки нашими сусідами є Брянська, Курська, Белгородська області, добровільне запровадження російської мови в державних установах, поступовий бездирективний перехід на викладання російською мовою в вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, профтехучилищах. Школи є базою для цих закладів, тому теж перейшли на російську мову викладання. Дитячим дошкільним закладам уже нікуди діватись, бо вони повинні готувати дітей до школи тією мовою, якою працює базова школа.

І от маємо результат — в Сумах, Шостці зовсім не залишилось українських шкіл, у місті Конотопі — лише одна. Навіть у Тростянці, де все населення користується українською мовою, з п'яти українських шкіл залишилась тільки одна. Мало того, значна частина батьків виправдано і невинуватно почала ставити вимоги про звільнення їхніх дітей від вивчення української мови, посилаючись на поганий стан здоров'я дітей.

І ми бачимо, як багато від цього втрачено — частина молоді не любить, не шанує українську мову, культуру, землю. Помітно по-

чали згасати народні звичаї, традиції, втрачатися національне обличчя, самобутність.

Освітяни області в найближчі три роки планують відкривати 1–3 класи з українською мовою навчання. Будуть відновлені дитячі дошкільні заклади з рідною мовою навчання і виховання в Сумах, Конотопі, Шостці, Глухові, Тростянці. В цих же містах розшириться факультативне вивчення української мови. Додатково відкриваються класи з поглибленим вивченням української мови та літератури у містах Конотопі, Шостці, Глухові, Охтирці, Буринському, Путивльському, Тростянецькому, Ямпільському, Білопільському та Зарічному районах. Всі дисципліни в Лебединському і Путивльському педучилищах читатимуться українською мовою.

Щорічно в області проходять олімпіади української мови і літератури, літературні конкурси, фестивалі української пісні та фольклору. Ці та інші заходи якраз і спрямовані на те, щоб підняти авторитет української мови, формувати національну самосвідомість та історичну пам'ять, гармонійний розвиток міжнаціональних відносин.

Схвильовано прозвучав виступ письменника А. П. Гризуна¹⁸. Товариство, зазначив виступаючий, має пробудити в нас почуття гордості за свій народ, його культуру, мову. Та мовне становище в області виправляється вкрай повільно. Діловодство, як і раніше, ведеться російською мовою, судочинство — теж. Створюємо нові багатотиражки і вони теж чомусь виходять російською мовою. Театр юного глядача, де йде прилучення підростаючого покоління до культури, ставить спектаклі тільки російською мовою.

Проблемі мовного статусу театрів обласного центру присвятив свій виступ заслужений артист Української РСР В. І. Будянський.

Робітник виробничого об'єднання «Хімпром» І. П. Ткач виділив думку про те, що треба сміливіше і наполегливіше відновлювати позиції української мови. Бо ж якщо ти українець, то насамперед маєш любити свою мову, а потім любити всі інші. У моїй хаті, так би мовити, гармонійна двомовність. Я — українець, дружина — росіянка. Можу говорити російською, польською, словацькою мовами. Навчаюсь чужому, але не цураюсь свого. Треба, щоб керівники

підприємств, начальники цехів, радянські працівники вміли говорити з нами рідною мовою. Це ж треба дійти до такої бездуховності, коли сьогодні окремі батьки, українці за національністю, не хочуть віддавати дітей в українські школи.

На установчій конференції також виступили С. В. Геренко, завідувача відділом культури і освіти обласної газети «Ленінська правда», І. М. Лифар, інженер виробничого об'єднання «Електрон», П. І. Кіричевський, настоятель Спасо-Преображенського кафедрального собору (м. Суми), В. В. Терлецький, організатор позакласної та позашкільної роботи Шосткинської середньої школи № 12, К. М. Жидков, завідувачий Сумським міським відділом народної освіти.

У роботі конференції взяв участь і виступив завідувачий ідеологічним відділом обкому Компартії України В. Ф. Чирва.

На установчій конференції обрано правління і президію обласного Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка. Його головою обраний завідувачий кафедрою української мови Сумського педагогічного інституту, кандидат філологічних наук О. С. Скорик.

Делегати установчої конференції Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка прийняли звернення до всіх громадян Сумщини.

В ньому, зокрема, говориться: «Разом будемо домагатися, щоб українська мова звучала в родині, в дитячому садку, в школі, у вузі, на виробництві, у державних та партійних установах, з кіно- й телеекранів. Відродимо як високі моральні критерії почуття національної гордості й гідності, відродимо пошану до наших предків, які виплекали й зберегли нашу мову.

Активно сприяймо успіхові перебудови на всіх ділянках життя України, Радянського Союзу.

Вступайте до Товариства української мови імені Тараса Шевченка! Створюйте на місцях — на виробництві, при школах, при редакціях газет, у вузах, закладах науки та культури, в установах осередки Товариства, розгортайте роз'яснювальну роботу, вдосконалюйте свої знання української мови, всіляко сприяйте запровадженню її в усі сфери суспільного життя, подавайте особистий приклад у цьому».

С. Василенко

Ленінська правда. 1989. 18 квітня.

№ 43

Протокол № 1

**Установчої конференції Товариства української мови
ім. Т. Г. Шевченка м. Конотоп**

9 червня 1989 року

ПОВІСТКА ДНЯ:

1. Створення у місті Конотопі Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка.

2. Вибори складу правління та голови і його заступника Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка.

3. Вибори ревізійної комісії.

На конференції присутні представники від підприємств і навчальних закладів міста, всього 67 чоловік.

Відкрив установчу конференцію завідуючий міським відділом народної освіти А. П. Фалько. Конференція обирає голову і секретаря. Головою конференції вибрано одностайно А. П. Фалька, секретарем З. В. Шалівську.

По першому питанню виступив зав. міськвкно А. П. Фалько, член обласної установчої конференції, який сказав, що в міській відділ народної освіти останнім часом все частіше почали звертатися трудящі з різних підприємств нашого міста з проханням відкрити, створити в Конотопі Товариство української мови, так як останнім часом іде поступовий занепад рідної мови не тільки в місті, а й у районі. Виступаючий відмітив, що в місті протягом року уже проведена деяка робота відділом народної освіти спільно зі школами з питань відродження української мови. В усіх школах проведені тижні і свята української мови. Проведено загальноміське свято української мови в Будинку культури заводу «Червоний металіст» «Мужай, прекрасна наша мова». Поведено в Будинку піонерів у січні 1989 року загальноміські вечірки «Мова рідна, мати наша». Проведені звіти-концерти художньої самодіяльності між навчальними закладами міста Конотопа. Крім того, планується відкрити українські класи в школах № 5, 7, 9, 13, 14, а також перевести на українську мову викладання дитячі садки, що належать до мікрорайонів визначених вище шкіл.

ВИСТУПИЛИ:

Гризун Анатолій Пилипвич — член президії Сумського обласного Товариства української мови, поет, викладач Сумського педінституту. Він наголосив на необхідності створення в Конотопі такого Товариства, оскільки тут нема на сьогодні жодної української школи, рідна мова виходить з ужитку, необхідно дбати про відродження мови. А. П. Гризун ознайомив присутніх з основними положеннями Статуту Товариства української мови ім. Шевченка.

Токар арматурного заводу Віктор Дмитрович Кірнос підняв питання про те, щоб на кожному підприємстві розгорнути якнайширшу роботу по відродженню української мови.

Учитель-методист української мови і літератури № 9 Василь Іванович Оболоник говорив про значну роль народної освіти в питаннях відродження рідної мови, про створення українських перших класів у школах не по одному, а більше, ніж російських, або ж наполовину, про переведення садків на викладання рідною мовою.

Інженер заводу «Червоний металіст» А. Б. Соболев¹⁹, інженер цього заводу А. О. Клименко, зав. відділом ОТК м'ясокомбінату З. В. Шалівська, лікарі ЦРЛ Л. С. Чумак та О. П. Калиняк та вчителька української мови школи № 10 Г. Т. Худенко підтримали пропозицію про необхідність створення в місті Колнотопі Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, всі вони гаряче говорили про відродження рідної мови, про те, щоб таке відродження розпочалося у місті з верхнього ешелону, тобто з міськвиконкому і міському партії. Про це ж говорив і інструктор міському партії Карпунов К. К.

Усі присутні на установчій конференції схвалили виступи.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Створити в місті Конотопі Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка.
2. Погодитись із Статутом української мови ім. Т. Г. Шевченка.

***

По другому питанню вступну промову виголосив голова установчої конференції, зав. міськвно А. П. Фалько, який погодив

із присутніми кількісний склад правління і запропонував висувати кандидатури до складу правління Товариства. На установчій конференції делегати одностайно вибрали такий склад правління товариства:

1. **ОБОЛОНИК** Василь Іванович, учитель СШ-9, учитель-методист.
2. **ФАЛЬКО** Анатолій Петрович, завідуючий міським відділом народної освіти.
3. **КІРНОС** Віктор Дмитрович, токар арматурного заводу.
4. **ШАЛІВСЬКА** Зоя Валеріанівна, зав. ОТК м'ясокомбінату.
5. **ГЕТЬМАН** Микола Дмитрович, викладач електромех. технікуму.
6. **СОБОЛЄВ** Анатолій Борисович, інженер заводу «Червоний металіст».
7. **КАЛІНЯК** Олег Петрович, лікар Дептівської лікарні.
8. **ХУДЕНКО** Галина Тимофіївна, учителька укр. мови СШ-10.
9. **МАРТИНЕНКО** Валентина Павлівна, учителька укр. мови СШ-9.
10. **КАРПУНОВ** Костянтин Костянтинович, інструктор міському партії.
11. **ЗАВГОРОДНЯ** Алла Іванівна, кореспондент газети «Радян. прапор».
12. **ЛИСИЙ** Іван Андрійович, красзнавець.

***

По третьому питанню виступив голова Товариства української мови Оболоник В. І., якого одностайно обрала конференція. Він коротко проінформував про основні завдання Товариства щодо відродження української мови в місті Конотопі і надання їй українського обличчя. Далі Оболоник В. І. запропонував вибрати ревізійну комісію. Установча конференція одностайно обрала ревізійну комісію з трьох чоловік, а саме:

1. **ЮРЧЕНКО** Олександр Володимирович, директор школи № 5.
2. **КАРПУНОВ** Костянтин Костянтинович, інструктор міському партії.

З. МИСНИК Григорій Якович, перекладач тех. літератури
СКПТЬ.

Головою ревізійної комісії обрано Юрченка Олександра Володимировича.

ГОЛОВА КОНФЕРЕНЦІЇ

А. ФАЛЬКО

СЕКРЕТАР КОНФЕРЕНЦІЇ

З. ШАЛІВСЬКА

місто Конотоп, 9 червня 1989 року.

Приватний архів Людмили Шевченко.

Оригінал. Машинопис.

№ 44

Допис Анатолія Соболева до конотопської районної газети «Радянський прапор» з повідомленням про заснування Товариств української мови ім. Т.Г. Шевченка на Конотопщині

17 червня 1989 року

Наша пісня, наша дума

Заспівом роботи установчої конференції конотопської організації Товариства, української мови ім. Т. Шевченка став передзвін срібних струн бандури найстарішого кобзаря Конотопщини ветерана праці О. Ковшара.

Цей вельми символічний пролог був і початком зацікавленої роботи представників громадськості міста і району, що зібралися в актовому залі Будинку піонерів та школярів. Завідуючий міським відділом народної освіти А. Фалько, розвиваючи настанови республіканської та обласної конференцій, виступив з глибоким аналізом стану української мови, освіти, культури.

З великим інтересом присутні прослухали слово «Мова Шевченка — слов'янський материк культури», яке оголосив кандидат філологічних наук, член президії Республіканського та обласного правління Товариства, поет Анатолій Гризун.

Важливі питання функціонування української мови в усіх сферах нашого життя порушили працівник арматурного заводу В. Кірнос, учитель-методист школи № 9 В. Оболоник, викладач медичного училища А. Чумак, автор і співавтор кількох поетичних збірок, ветеран війни і освіти П. Гришко.

Про виховання патріотизму і любові до рідного народу, про подолання національного нігілізму схвилювано говорили працівниця Інституту «Автоматвуглерудпром» А. Клименко, лікар О. Калиняк, працівниця заводу медпрепаратів З. Шалівська, голова метод-об'єднання вчителів рідної словесності Г. Худенко.

Відродженню традицій народної музики, обрядів та звичаїв, зокрема колись славних на Конотопщині капел бандуристів, присвятили свої виступи кобзар О. Ковшар та автор цих рядків.

Щиро привітав конотопців член правління обласного Товариства, історик-краєзнавець з Ромен Г. Діброва. Він поділився планами роменців щодо відродження і збагачення національної культури у контексті усіх братніх культур.

Глибокий аналіз стану народної культури на Конотопщині, плани оновлення українських шкіл, дитячих садків подав присутнім інструктор міського комітету Компартії України К. Карпунов.

Було обрано правління із одинадцяти осіб та ревізійну комісію із трьох осіб, куди увійшли інженери та педагоги, медичні працівники і журналісти.

Головою міського Товариства української мови імені Тараса Шевченка обрано відмінника народної освіти УРСР В. Оболоника, заступником — працівника арматурного заводу В. Кірноса.

Намічено плани роботи, ухвалено Звернення до громадян міста і району.

Установча конференція Товариства завершилася Шевченковими словами, освяченими чарівними звуками бандури.

Було покладено квіти до пам'ятників В. І. Леніну та Т. Г. Шевченку.

А. СОБОЛЄВ.

Радянський прапор. 1989. № 96–97. 17 червня. С. 5.

Стаття Григорія Діброви в роменській районній газеті «Комуністичним шляхом» із закликом створити Товариство української мови в Ромнах

25 листопада 1989 року

Товариство рідної мови

Оновлення, яке відбувається в країні, охопило не лише економіку і сферу управління, але й животворно позначається на галузі культури, в сфері духовності. Відверто і пристрасно говориться сьогодні про українську мову.

Устами народу, устами Котляревського і Шевченка вона передавалася від покоління до покоління, зберігалась, розвивалась і мужніла в боротьбі. Згадаємо невтомних трудівників на ниві рідної мови, рідної культури, а серед них і наших земляків: Олександра Потебню, Бориса Грінченка, Пантелеймона Куліша, Павла Грабовського, Климента Квітку та багатьох-багатьох інших, які взяли на себе важкий тягар — стояти на сторожі рідної мови, духовного надбання українського народу.

Питання про долю української мови, турбота про її збереження і примноження не повинні залишити байдужими нас, роменців. Мова — це надбання віків, це — нетлінний скарб і передати його іншим поколінням — наш священний обов'язок.

Дуже багато надій покладається на Закон про мови, котрий нещодавно прийнятий в нашій республіці. Так, конституційний захист української мови — носія історії, культури, традицій і звичаїв народу, надання їй статусу державної в УРСР, її пріоритетне функціонування на території республіки сприятимуть її гідному відродженню.

Заков про мови — це прояв історичної правди, історичної необхідності. Але хочеться сказати про найголовніше. Закон — не панацея. Потрібна ще розбурхана думка громадянська, потрібне ще живе прагнення, потрібні дії, котрі б сприяли розвитку української мови.

В цьому плані надзвичайно важливим фактором повернення українського народу до своєї рідної мови є благородна діяльність товариства рідної мови імені Т. Г. Шевченка, яке нещодавно було

створене в нашій республіці Започаткувала свою діяльність і обласна організація товариства. Час створити і роменську.

Словом, діло за вами, шанувальники рідної мови. Це звернення до всіх, хто уболює за рідну мову, кого турбує її становище, хто хоче слугувати її розквіту і розвитку.

Г. ДІБРОВА,

член президії обласного товариства рідної мови
імені Т. Г. Шевченка.

Комуністичним шляхом. 1989. № 187. 25 листопада. С. 4.

№ 46

Стаття Анатолія Соболева в обласній комсомольській газеті «Червоний промінь» про подальшу русифікацію освітнього процесу на Конотопщині та про роботу, проведеною в 1989 році Конотопським міським Товариством української мови ім. Т. Г. Шевченка

16 грудня 1989 року

Без мови рідної...

Чимало цікавих задумів у тих, хто згуртувався в Конотопі в осередок Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Виник він влітку цього року, але завдяки ентузіазму та справжній любові до рідної мови з боку її шанувальників зроблено вже чимало корисних справ.

Активісти осередку, зокрема, брали активну участь у обговоренні проекту «Закону Української РСР про мови», виступали на сторінках міськрайонної та багатотиражних газет, по місцевому радіо. Серед них завідувача лабораторією заводу медпрепаратів З. В. Шалівська, працівники інституту «Автоматвуглерудпром» А. О. Клименко, Л. П. Хоменко, лікар О. П. Калиняк, робітник В. Д. Кирнос.

Проведення районного свята «Мужай, прекрасна наша мово, серед прекрасних братніх мов» — також на рахунок добрих справ товариства. Воно вилилось в хвилюючу розмову, де можна було почути й публіцистичні виступи, і поезію, були тут і драматичні етюди, і народний епос. На успіх грали і пристрасність виступаючих, і вдало складений сценарій, авторами якого стали

культпрацівники, актив Товариства української мови та бібліотечні працівники.

До речі, на початку навчального року пропагандисти мовних скарбів спільно з молодіжним абонементом міської бібліотеки № 1 запровадили цикл літературно-мистецьких вечорів «Наша думка, наша пісня». Ті, хто відвідав їх, запам'ятали святкову, урочисту обстановку в ошатному читальному залі, різьблений портрет Кобзаря в рушниках, запам'ятали виставки «Рідна мова — скарб народу», книжково-журнальні експозиції за творчістю майстрів красного письменства. А відвідали вечори юнаки і дівчата — студенти медичного училища та електромеханічного технікуму. Так молоде покоління повертається знову до втрачених цінностей, до витоків, до свого джерела.

Але так буває не скрізь. Дуже боляче, прикро було дізнатись про те, що рада школи № 9 (до речі, донедавна україномовної) проголосувала проти відкриття українського класу, хоча він уже був укомплектований першокласниками. Це просто якась нісенітниця, Невже у людей, які вирішували те питання, не знайшлося бодай однієї авторитетної думки, яка б могла переконати у необхідності того, від чого відмовились? Згодом стали відомі факти порушення мовного режиму в Попівській, Шевченківській, Соснівській школах. Ясно, що подібні збочення ідуть від педагогічного колективу, і про ці випадки інформовано районний відділ та обласне управління народної освіти. Залишається сподіватись, що завідуючий міськвно А. П. Фалько і секретар міського комітету Компартії України Т. М. Токарева, з якими Товариство працює в співдружності і повній взаємній повазі, візьмуть під контроль мовне питання.

А тим часом шанувальники шевченківського слова готуються до відкриття громадської вітальні «Рідне слово» на базі Будинку культури металістів.

Той, хто був у нас, знає, що кожне зібрання любителів рідного слова завершується виступами місцевого кобзаря О. О. Ковшара. Лунають поетичні рядки, звернені до української мови. Й символічно чути слова В. Сосюри, звернені до молодого покоління:

*«О, мово рідна, їй гаряче
Відав я серце недарма.*

*Без мови рідної, юначе,
Йї народу нашого нема...»*

А. СОБОЛЄВ,
член правління міської організації Товариства
української мови імені Тараса Шевченка, м. Конотоп.
Червоний промінь. 1989. № 51. 16 грудня. С. 8.

№ 47

З додатку до рішення Сумського облвиконкому про первинний склад Сумської обласної комісії щодо організації виконання закону «Про мови в Українській РСР»

26 грудня 1989 року

Приложение

к решению облисполкома от 26.12.89 № 265

Состав

областной комиссии по организации выполнения Закона УССР
«Про мови в Українській РСР»

1. Мартыненко А. Д.	- заместитель председателя облисполкома, председатель комиссии
2. Дубина Н. П.	- начальник управления народного образования облисполкома, заместитель председателя комиссии
3. Иваний В. С.	- проректор по научной работе Сумского педагогического института имени А.С. Макаренко, ответственный секретарь комиссии

4. Рубанов А. Н. - начальник управления культуры облисполкома
5. Самофалова Л. П. - секретарь облсовпрофа
6. Лисовой А. В. - заместитель начальника финансового управления облисполкома
7. Савченко В. К. - председатель комитета по телевидению и радиовещанию облисполкома
8. Лушпа М. А. - заместитель председателя общества охраны памятников истории и культуры
9. Левада Н. И. - начальник управления по делам издательств и полиграфии облисполкома
10. Столбин А. П. - секретарь областного отделения союза писателей Украины
11. Мамин Б. И. - ответственный секретарь областной организации общества «Знание»
12. Подпалая З. П. - заместитель председателя правления областного отделения детского фонда имени В.И. Ленина
13. Сиряченко В. В. - заместитель главного редактора областной газеты «Ленінська правда»

14. Поставний В. В.*

- проректор по заочній
освіті

Секретарь исполкома

И. В. Бакум
З фондів СОКМ.
Оригінал. Машинопис.

* Це прізвище дописали вже пізніше від руки як Підставной Вал.
Влад.

№ 48

Протокол № 1 зборів Роменської міськрайонної організації Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка про затвердження плану його роботи та висунення кандидатів у депутати

30 грудня 1989 року

Присутніх — 28 чол.

Голова — Полуян Михайло Михайлович

Секретар — Зубко Інна Борисівна

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

1. Затвердження плану роботи Роменської міськрайонної організації ТУМ імені Т. Г. Шевченка на I квартал 1990 року (інформує голова правління Г. В. Діброва).

2. Про висунення кандидатів у депутати до Верховної Ради УРСР, до обласної та місцевих Рад народних депутатів (інформує член правління М. М. Полуян).

Слухали:

Затвердження плану роботи Роменської міськрайонної організації ТУМ імені Т. Г. Шевченка на I квартал 1990 року (інформує голова правління Г. В. Діброва).

Г. В. Діброва сказав: «Перед товариством української мови стоять важливі завдання по врятуванню самої української мови, по врятуванню від загибелі української культури, українського народу. Потрібно зробити, щоб піднести на належний рівень національну самосвідомість, щоб зайняти поважне місце в сім'ї європейських народів.

У зв'язку з тим, що товариство української мови тількино почало ставати на ноги, ще лише йде організаційний процес, необхідно основну увагу приділити зростанню чисельності членів товариства. Але необхідно і заявити про себе роботою, бо тільки в роботі пізнається справжнє обличчя товариства, кожного з нас».

Г. Діброва розповів про окремі справи, які можна втілити в життя силами товариства в місті та Роменському районі.

Виступили:

1. Шатан В. Є.: «З метою поширення ідей товариства української мови імені Т. Г. Шевченка, необхідно все зробити, щоб активно пропагувати ідеї товариства, необхідно збільшити кількість його членів».

2. Полуян М. М.: «У червні 1990 року буде відзначатися ювілей кошового Петра Калнишевського. До цього потрібно вже нині розпочати підготовку. Так що вже вимальовується план роботи на рік. Я вважаю, що слід проводити фольклорні свята серед дитячих садків, шкіл тощо.

Потрібно вивчати історію України, історію свого краю».

3. В. Ф. Будакова: «Я гадаю, що, можливо, потрібно підготувати план роботи не на квартал, а на півріччя або рік. У мене пропозиція: організувати пропаганду української книги шляхом її розповсюдження».

4. Г. Коваленко: «Можливо, при товаристві української мови імені Тараса Шевченка слід створити секцію товариства «Спадщина». Бо в плані багато є заходів, які переплітаються з діяльністю товариства «Спадщина». Мені здається, що деякі пункти варто конкретизувати: перевірити мовний стан дитсадків, шкіл, перевірити рекламу в місті».

5. Босенко П. М.: «В журналі «Київ» друкується «Історія України-Руси» М. Грушевського. То ж чи не можна якось цю книгу передплатити?»

6. Сенік В. А.: «З нового року «Закон про мови Української РСР» має почати діяти. Якби перед нами виступив хтось із працівників ідеологічного відділу міськкому партії і сказав, що конкретно в нашому місті буде зроблено з початку наступного року.

І ще одне. Районна газета недавно надрукувала статтю П. Рогова, який писав, що товариство української мови не потрібне. Але ж ми бачимо, що воно потрібне».

7. В. П. Андреев: «Свята в школах проводяться, але це все робиться епізодично. А от як ведеться наочна агітація? А ще козацька церква згоріла, а її місце віддали під туалет. А треба було б якось охороняти хоч те місце. Та ще переглянути назви вулиць».

8. Максименко Г.: «Потрібно перевірити дитсадки і школи. Але це зробити разом з депутатами міської Ради».

9. О. П. Катрич: «Необхідно надати практичну допомогу в створенні музею Т. Г. Шевченка в Андріївці».

Ухвалили:

1. В цілому схвалити запропоновані правлінням заходи на 1990 рік.

2. Необхідно доповнити ці заходи з врахуванням побажань, висловлених на зборах, і затвердити на одному із правлінь товариства. Відповідальність покласти на голову правління Г. В. Діброву.

II. Слухали:

Про висунення кандидатів у депутати до Верховної Ради УРСР, до обласної та місцевих Рад народних депутатів (інформує член правління М. М. Полуян).

М. М. Полуян у своєму виступі проінформував, що напередодні загальних зборів товариства збиралося правління для обговорення цього питання, однак до згоди і до остаточного рішення на правлінні з цього питання не дійшли. Зокрема, ми не знайшли кандидата до Верховної Ради УРСР. До обласної Ради ж пропонували мене. Але я беру самовідвід.

Виступили:

1. Сосюрченко В. Г.: «Враження таке, що хтось все це намагасться заблокувати. Те, що зараз говорить тов. Полуян, я вважаю, він говорить не свою думку. Я вважаю, що наше товариство має право висувати кандидатів. Мені здається, зараз є кого висувати до Верховної Ради УРСР. Пропоную обрати до Верховної Ради УРСР Г. Коваленка із Сум, до обласної Ради — О. П. Катрича, Н. Й. Карпенко — до районної Ради».

2. Панченко В. В.: «Фронт роботи для товариства цілком достатній. Я думаю, що немає необхідності висувати кандидатів до Верховної Ради і обласної, а до районної та міської Рад кандидатів висувати, вважаю, необхідно».

3. Г. В. Діброва: «Ми, як всяка громадська організація, маємо право брати участь у виборчій компанії і ми повинні скористатися цим правом».

4. Сосюрченко В. Г.: «Хотілося б запитати, чому у нас так довго не створювалося товариство? Підозріло?»

5. Діброва Г. В.: «А чому сам В. Г. Сосюрченко не взявся за створення товариства? Це тим більше підозріло? Якщо ж говорити про мене, то я вже майже рік цим займаюся. Планувалося й раніше установчі збори провести, але так трапилося, що помер мій батько і ці збори змушений був я перенести. Але це міг би зробити й сам Сосюрченко».

6. Г. Коваленко: «Як ви вирішите, так і буде. Але висунення депутатів — це дуже важлива справа. Які люди будуть у парламенті — така й буде наша Україна».

7. Г. Максименко: «Я пропоную перенести наші збори по питанню виборів на 2 січня 1990 р.»

Ухвалили:

Перенести збори товариства української мови імені Т. Г. Шевченка з питання участі товариства у виборах до Верховної і місцевих Рад народних депутатів.

Ухвалено одностайно.

Голова зборів
Секретар

М. М. Полюян
І. Б. Зубко
Приватний архів Григорія Діброви.
Оригінал. Машинопис.

Опубліковано: Інакодумство на Сумщині. Збірник документів та матеріалів (1955–1990 роки) / упор.: В. О. Артюх, Г. М. Іванущенко, В. О. Садівничий. Суми, 2012. С. 236–238.

№ 49

Агітаційна листівка з передвиборною програмою кандидата в депутати до Сумської обласної ради Світлани Дубровської на виборах 4 березня 1990 р., висунутої Сумським обласним Товариством української мови ім. Т.Г. Шевченка

Березень 1990 року

КАНДИДАТ ДО ОБЛАСНОЇ РАДИ

ДУБРОВСЬКА СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА — вчителька СШ № 12 м. Суми. 1947 р. н., українка, безпартійна. Її кандидатуру висунуло обласне Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка.

ПЕРЕДВИБОРНА ПРОГРАМА

1. Підтримка передвиборної платформи Блоку демократичних сил Сумщини.

2. Боротьба за економічну САМОСТІЙНІСТЬ СУМЩИНИ.

3. Добиватися першочергового будівництва шкіл, дитсадків, поліклінік, спортивних споруд, комплексів відпочинку в кожному мікрорайоні.

4. Добитися негайного створення господарств, що вирощуватимуть «чисту» продукцію для дітей, школярів, інвалідів, пенсіонерів.

5. Створення ОБЛАСНОГО ФОНДУ для підвищення заробітної плати медичним працівникам залежно від кількості населення, що обслуговується.

6. Добитися справедливого розподілу товарів першої необхідності, продуктів харчування.

7. З допомогою членів Товариства української мови добитися створення оптимальних умов для виконання Закону про мови УРСР.

**ЯКЩО ВИ ЗГОДНІ З ТАКОЮ ПРОГРАМОЮ,
МОЖЕТЕ ВІДДАТИ СВІЙ ГОЛОС ВИБОРЦЯ**

ЗА ДУБРОВСЬКУ С. М.²⁰

Група підтримки

Приватний архів Світлани Дубровської.

Оригінал. Машинопис.

№ 50

**Інформація в газеті «Советское Полесье»
про святкування Шосткинським Товариством
української мови ювілею Запорізької Січі**

4 серпня 1990 року

26 липня у Палаці культури імені Карла Маркса міське Товариство української мови ім. Тараса Шевченка провело вечір «Історичні читання, присвячені 500-річчю Запорізької Січі». Піднесений настрій створювала українська музика, а також сцена, святково прикрашена гербом Війська Запорізького та запорізькими прапорами. У фойє була влаштована книжкова виставка, розповсюджувалась газета «Слово».

Перед присутніми з доповідями виступили члени Товариства Микола Панченко та Наталія Ямпонець.

Н. СМІКОДУБ.

Советское Полесье. 1990. 4 августа. С. 3.

№ 51

**Стаття в конотопській газеті «Червоний прапор»
про роботу міськрайонного осередку Товариства
української мови ім. Т. Г. Шевченка**

5 грудня 1990 року

Кому дороге Шевченкове слово

У переповненому автобусі, що прямував до віддаленого села перед одним із осінніх вихідних, довелося почути мудрування здорованя років тридцяти. Не поступившись жодній із літніх жінок місцем він, чули ми, доводив сусідові: «Ну і що, що я українець, а дітей не оддам у ту школу». Довго потім у голові оберталися ті слова, аж доки не згадалися рядки поета Миколи Сома, знайомі ще з юності:

Забувши мову України

Забули ви усе святе,

То ж рідна стежка Із долини

Для вас тернами заросте.

Мовчіть, не булькайте у воду,

Де човен Разіна проплив,

*Бо ви ж не знаєте народу,
Того, що Пушкіна родив.
Я вірю, рідна Україна
Застеле квітами бур'ян,
Бо не сини ви України,
І не брати ви росіян.*

Півтора роки тому на Конотопщині було створено міськрайонний осередок Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Непросто розгорталася його робота. Та згодом активісти відродження духовних скарбів народу увійшли в контакт із міським відділом народної освіти, із відділом культури, органами місцевої влади та міськрайонною газетою «Радянський прапор».

Почали пробиватися перші паростки національної культури, перші фольклорні свята, перші вивіски та оголошення рідною мовою. Ювілейні вечори пам'яті Кобзаря, Пушкіна, Богушевича зібрали широку і вдячну аудиторію.

Значну індивідуальну роботу виконали активісти ТУМу в період обговорення Проекту та ухвалення Верховною Радою УРСР «Закону про мови в Українській РСР». Активно виступають у місцевій та республіканській пресі на теми відродження української культури учитель школи № 9 В. І. Оболоник, викладач медичного училища А. С. Чумак, працівник заводу медпрепаратів З. В. Шалівська, працівниця інституту «Автоматвуглерудпром» А. О. Клименко, освітяни-фронтовики П. О. Гришко, І. А. Лисий та інші.

Наші представники розпочали роботу в складі міської комісії по впровадженню в життя «Закону про мови в Українській РСР», за котрим, як відомо, українській мові надано статус державної.

Нещодавно відбулася друга звітно-виборна республіканська конференція Товариства української мови. В її роботі брали участь представники Конотопщини: Згадувані вже, З. В. Шалівська та І. А. Лисий, вчителька школи № 13 В. В. Гудим та автори цих рядків. Усі продуктивно працювали на цьому форумі, зав'язали контакти із освітянами та науковцями. Внаслідок того вже надійшли перші партії підручників рідною мовою для українських класів, котрі відкрилися і відкриватимуться в школах Конотопа.

На жаль, осередок ТУМу; ще й досі «не помітили» в районі. Ні райвно, ні відділ культури, ні райвиконком не докладають зусиль для залучення активу Товариства для плідної праці в царині рідної словесності. Та й у Конотопі, схоже, чимало хто із відповідальних осіб гадає, що «Закон про мови в Українській РСР» — то факт скороминуший. Мусимо остаточно розчарувати таких «культуртрегерів».

Для обговорення зробленого, для розгортання і збагачення роботи в майбутньому, 8 грудня, в суботу, о 14-й годині збирається друга звітно-виборна конференція міськрайонного осередку Товариства української мови імені Тараса Шевченка «Просвіта».

Ласкаво запрошуємо усіх, кому дороге Шевченкове слово, кому рідне по-справжньому почуття поваги до мови і культури будь-якого народу, на наш громадський форум. Відбудуватиметься він у актовому залі Будинку піонерів (старий корпус Будинку Рад).

До насиченої пленарної роботи буде багата художньо-мистецька програма, працюватиме книжковий кіоск. Секретар осередку ТУМу вестиме оформлення документів по створенню первинних ланок, сплаті членських внесків, передплаті на газету «Слово» — органу «Просвіти».

Переконані, що конференція стане помітною подією в культурно-громадському і житті міста і району.

О. КАЛИНЯК — лікар,

А. СОБОЛЄВ — журналіст,

члени правління осередку ТУМу ім. Т. Шевченка.

Радянський прапор. 1990. №194. 5 грудня. С. 4.

№ 52

Повідомлення в газеті «Добрий день» про Шевченківське свято, організоване Сумським Товариством української мови

15 березня 1991 року

Уклін Кобзареві

Насиченою видалася програма, яку запропонували і шевченківські дні сумчанам члени Товариства української мови. Почалося свято 9 березня о 12-й годині, біля пам'ятника Кобзареві. Теплими

словами згадали великого Тараса народний депутат України Олександр Піскун²¹, депутати міськради Юрій Попович і Віктор Казбан. Зворушливо звучали шевченківські рядки в устах учнів 2-ї та 12-ї шкіл, схвилювала присутніх своїм виступом заслужена артистка УРСР Лідія Рудік. Артист Сумського театру для дітей та юнацтва Олексій Кулик прочитав «Повернення Шевченка» Ліни Костенко. Запам'яталися своєю щирістю і виступи студентки педінституту Тетяни Дяковської та молодих бандуристів Галини Кавунник і переможця фестивалю «Червона рута» Андрія Скрипняка. А потім усі разом ми співали «Думи мої», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Червону калину»...

Увечері в залі філармонії сумчани мали змогу побачити чудову літературно-музичну композицію, яку підготували заслужений артист УРСР В. Будянський і керівник народного хору СМНВО імені Фрунзе Г. Лисенко. Вважаю, відвідання цього концерту варто ввести до шкільної програми.

10 березня, в приміщенні органного залу давав звітний концерт камерний робітничий хор СМНВО імені Фрунзе під керівництвом В. Бошка. Зал був переповнений прихильниками класики, української пісні. Артистів заслужено нагородили оплесками і квітами.

Вечір, присвячений Шевченку, відбувся 10 березня і в Будинку культури «Хімік». Не можна не згадати натхненні виступи художнього керівника «Хіміка» Дмитра Тараненка та ветерана сцени Олександра Білодіда, пісню у виконанні Романа Ластовецького. А коли в кінці у виконанні духового оркестру чи не вперше в Сумах зазвучав «Запорізький марш», усі присутні встали...

Приємно, що в святкуваннях взяли участь як відомі професійні митці, так і зовсім юні аматори сцени. Значить, слово великого Кобзаря живе і буде жити.

Н. КОНДРАТЮК.

Добрий день. 1991. № 11. 15 березня.

№ 53

**Повідомлення в шосткинській газеті «Советское
Полесье» про створення осередку Товариства
української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта»
в центральній районній лікарні**

26 квітня 1991 року

Осередок Товариства української мови створено у Центральній районній лікарні, його головою обрано лікаря-травматолога В. І. Фесуна. Виявили бажання сприяти національному відродженню також завідуючі відділень ЦРЛ: хірургічного — А. І. Голуб, онкологічного — О. А. Качан, ендокринологічного — С. Л. Мажуга, лікар-рентгенолог В. С. Яценко. А найбільше до осередку залучено працівників травматологічного відділення — сім лікарів та медсестер.

З ініціативи активістів зараз йде збір коштів для побудови пам'ятника Тарасу Шевченку й у Фонд Чорнобиля. Також вони допомагають у перекладі документації, нові зразки якої відтепер друкуватимуться державною мовою.

Безпосередньо сприяє відродженню української мови головний лікар ЦРЛ О. Ф. Апенько. Він прихильно ставиться до діяльності активістів Товариства, зокрема надає тимчасовий притулок для проведення засідань, тощо. До речі, міський осередок «Просвіта» досі немає свого приміщення, незважаючи на неодноразове звертання до місцевої Ради.

Окрім переліченого, в активі «просвітян»-лікарів — добре проведена передплата на видання, які приділяють неабияку увагу тематиці національного відродження, а саме: часописи Верховної Ради УРСР «Голос України», Львівської обласної Ради народних депутатів «За вільну Україну», Товариства української мови «Слово».

Отож, побажаємо їм натхнення й наснаги у великій і копіткій справі на терені духовності, культури, народного скресання!

В. ХАРЧЕНКО,

член Товариства української мови
ім. Тараса Шевченка «Просвіта».
Советское Полесье. 1991. 26 апреля. С. 2.

№ 54

Звернення до Сумської міської Ради учасників міської конференції Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта»

2 червня 1991 року

Шановні депутати!

Сьогодні, коли ми проголошуємо потребу будови правової держави, саме ви, представники влади, маєте дотримуватись законів, стежити за їх вимоканням.

Зважаючи на це, видається дивним і прикрим, що у нашому українському місті лишається «опальним» Закон про мови в Українській РСР, закон важливий для відродження національної самосвідомості народу, а відтак для відродження України загалом, що, вважаємо, і покликані робити народні депутати, обрані вперше демократичним шляхом.

Ми констатуємо, що виконання Закону про мови ігнорується депутатським корпусом Ради, працівниками виконкому. Навіть засідання сесій продовжують вестися російською мовою. Зовсім недостатньо проводиться робота по впровадженню української мови в роботі державних закладів і установ, транспорту, торгівлі, зв'язку, залишається багато російськомовної реклами, повідомлень, оголошень, що не дає можливості створити відповідне українське середовище в місті. Та найприкріше: надзвичайно повільно переводяться на рідну мову дитячі дошкільні заклади, школи, училища. Тому просимо підтримати ідею про створення українських гімназій та середніх українських навчальних закладів.

Цей брак наполегливості у впровадженні Закону підтримує ганебний стереотип ставлення до рідної мови як до другорядної, провінційної. Таким чином, з мовчазної згоди міської Ради гальмується духовне й національне відродження сумчан, а чи можна чекати без духовного — відродження економічного, політичного, культурного?

Отже, ми звертаємося до депутатів нашого міста різних національностей та політичних переконань стати активістами у впровадженні Закону, стати шанувальниками культури і мови українського народу, стати справжніми синами України.

1 червня 1991 року.

Добрий день. 1991. № 23. 2 червня. С. 5.

**Стаття просвітян в газеті «Советское Полесье»
про збір коштів на спорудження пам'ятника
Тарасу Шевченку в м. Шостка**

3 липня 1991 року

Тарасова стежка до серця

Постать Тараса Григоровича Шевченка не потребує захисту. Адже вона мовби невмирущий символ українського народу, яскраве втілення його споконвічного прагнення до єдності та волі. Ставлення до Шевченка — чи щире й шанобливе, чи відверто байдуже або нашорошено-стримане давно вже виступає виразною ознакою національної свідомості. Як то кажуть, є «населення» і є «народ». Зараз ми багато в чому залишаємося населенням, що прагне «тихого життя», аби не чіпали і не порушували спокою. Нас здатний вгамувати шматок дешевої ковбаси і залишає незворушними занедбаність рідної культури. Ми виправдовуємо власну перекрученість: ось спочатку підніmemo економіку, а вже потім дійдуть руки й до мови. Виправдовуємо — і відсторонено проходимо повз оголошень про концерти українських ансамблів, не звертаємо уваги на національні видання, не цікавимося історією свого народу.

І навіть на Шевченка дозволяємо собі поглядати ніби настільки звикли, що вже й не бачимо. Бо ми й досі не піднялися понад книжково-шкільним спрощеним уявленням про «революційного демократа». Ми настільки відчужилися од свого ества — та й не сумуємо за цим — що вважаємо пристойним і звичайним навіть пальцем не поворухнути, аби бодай малесенький даток принести до вітваря національного скресання. І чи не є тим вітварем побудова у місті пам'ятника Шевченку? Пам'ятника як порості народної пам'яті. Адже чи не українське наше місто і чи не українці становлять переважну більшість його мешканців?!

Чотири місяці минуло відтоді, як міський осередок Товариства української мови оголосив збір коштів для створення пам'ятника Кобзареві. Щоб зробити свій внесок, достатньо було піти до будь-якого поштового відділення, заповнити бланк за

адресою: Шосткинський Ощадбанк, рахунок № 311 Товариства української мови. Навіть карбованець мав би велику вартість, якби кожний знайшов можливість пожертвувати його задля святої, благородної справи.

Втім, ми не хочемо нікого присоромлювати чи стукатись у зачинені двері. Хай буде так: участь у збиранні коштів — особисте діло громадян. Але ж чи залишилася в нас хоч згадка про те, хто ми є? Чи хоча б інколи зворушується здогад: навіщо ми є?

Адже за ті накопичення 1000 карбованців — треба скласти подяку перш за все не нам, місцевим жителям. Щирої вдячності серед них заслуговують лише пенсіонер, ветеран війни і праці Ф. Сікора, який перерахував 25 карбованців, педколектив школи-інтернату — 92 крб., станції юних натуралістів — 30 крб., БК ім. К. Маркса — 77 крб.

Члени Товариства української мови перерахували понад 400 карбованців.

Проте як зворушують, сповняють оптимізмом, вірою в національне відродження, духовну невивуглену силу українського народу перекази, що надійшли з інших областей України, від наших братів за її межами, які відгукнулись на об'яви у «Літературній Україні», «Слові», часописі «Березіль»! Скромні й великі за розміром ці внески неодмінно щирі проявом душевності, любові до Батьківщини.

Кожному, хто надіслав пожертви для монументального вшанування Т. Г. Шевченка, правління Товариства обов'язково відправить листівки зі словами подяки. Проте принагідно хочеться назвати деяких людей, що, живучи за межами України, не забувають її, носять у серці, прагнуть якомога активніше допомогти відродженню рідного народу. Це — М. Н. Басюк та А. Ф. Ісаєнко в Москві, С. М. Проценко з Оленегорську, Я. М. Борис з Приморського краю, О. Б. Коновал з Пермської області, В. С. Юрчик з м. Ачинська Красноярського краю. До речі, він надіслав найбільший переказ — 100 карбованців.

Отже, ми сподіваємось і на прихильність шосткинців. Однак навряд чи можна вирішити справу завдяки лише особистим внескам. Вагоме слово має належати підприємствам, установам.

Адже вони завжди брали участь у благодійних заходах. Втім, це — окрема розмова.

Н. СМІКОДУБ,
голова правління міського осередку
Товариства української мови
ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта».
В. ХАРЧЕНКО,
член Товариства української мови
ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта».
Советское Полесье. 1991. 3 июля. С. 4.

№ 56

Протокол № 1

установчих зборів Охтирського міськрайонного Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта»

15 лютого 1992 року

Було присутніх 25 чоловік.

Порядок денний

1. Історична необхідність створення товариства «Просвіта» в місті і районі та його завдання (Желада І. П.).

2. Про розвиток української мови на сучасному етапі життя на Україні.

3. Про статут та кошти товариства.

4. Вибори керівного органу товариства та делегатів на обласну конференцію товариства «Просвіта».

Слухали по першому питанню порядку денного доповідь члена організаційної групи товариства Желаду І. П. про історичну необхідність створити товариство «Просвіта» в місті і районі.

Доповідь до протоколу прикладена.

Слухали по другому питанню порядку денного доповідь члена організаційної групи товариства Дурбак М. С. про розвиток української мови на сучасному етапі життя на Україні.

Доповідь до протоколу прикладена.

Виступили:

1. Безкровний В. М., депутат Охтирської міської ради народних депутатів. В виступі звернув увагу на те, що українська мова

на Охтирщині в загоні, особливо в місті. Тітьки в школах ведеться боротьба за чистоту української мови, а керівництво міста далеке від утвердження української мови як державної, бо майже всі вони ті, що були раніше або пересіли з одного стільця на інший, в основному спілкуються російською мовою. Виступи депутатів у міській раді, окрім голови, відбуваються російською мовою. Деякі з керівників бояться всього нового, що утверджується на Україні. Ще хочуть звернути увагу товариств «Просвіта» на те, що не виконується закон про департизацію в учбових закладах нашого міста. Так в школах висять портрети Леніна та стоять його бюсти, висить наочна агітація про КПРС, яка заборонена Верховною Радою України. У директорів шкіл в кабінетах висять портрети Леніна і ніхто їм не зауважить про порушення закону про департизацію.

2. Кутовий А. І., голова Охтирського осередку «ПУХ». Українська мова на протязі більше як трьох віків зазнала утиску від Російської імперії, а згодом від імперії під назвою СРСР. В усіх сферах життя на Україні витісняють мовність, духовність, розвиток української культури. Але ми повинні відродити все це в українському народі і зробити це повинні високоосвічені, національно свідомі люди, в тому числі і члени товариства «Просвіта». Треба нам створити товариство «Просвіта», члени якого несли правду в люди, щоб це товариство стало центром відновлення рідної української мови, повернення народові традицій його духовного і культурного життя, сприяння утвердженню самосвідомості українців. Метою товариства повинно бути переконання людей в тому, що рідна мова — це ознака нації, душа народу. Нема мови, нема і нації. Проводити пропаганду української мови через засоби масової інформації — газети, радіо, журнали. Ми повинні визначитись як нація і ми це зможемо зробити.

3. Конєва Л. Г., вчителька історії школи № 8. Вражена тим, що в охтирчан мало самосвідомості. Прикро, що на зборах мало вчителів української мови, а з деяких шкіл зовсім немає представників. Адже вчителі української мови в першу чергу повинні виховувати у дітей — учнів любов до рідної мови, до України як держави. Учителі української мови всі повинні бути в товаристві «Просвіта», бо спілкування через товариство методично допоможе виховувати в учнів почуття українського патріотизму та любові до рідної мови

і краю. Вчителі української мови і літератури не мають морального права бути за межами товариства. Адже це не тільки їх робота, але і духовна потреба поділитись своїми знаннями з іншими членами товариства, спілкуватись з питань розвитку української мови, історії України, втілення рідної мови в повсякденне життя.

4. Кучерова Л. О., вчителька школи № 4. Вважаю, що у нашому місті стали забувати українську мову, тому створення товариства «Просвіта» уже давно повинно відбутись у нашому місті Охтирці. Навіть учні українці в українських школах на перервах спілкуються поганою російською мовою або щось на її зразок тобто безмовність. Пропоную товариству «Просвіта», яке ми створюємо пропагувати історію України, про те, як працювало товариство «Просвіта» колись, які воно виконувало завдання в минулі роки. Адже про це все літератури майже нема. Треба в газетах і журналах більше статей на історичні теми. Про це повинно турбуватись товариство «Просвіта».

5. Лебідь Л. М., вчителька школи № 4. Дуже здивована тим, що не всі вчителі української мови прийшли на установчі збори товариства «Просвіта», що тут їх замало. Як може учитель української мови та літератури не бути в товаристві «Просвіта» ім. Т. Шевченка? Це по моєму консерватор, а може щось гірше. Особливо в цей час розбудови незалежної України. Я вірю в те, що товариство української мови в нашому місті стане осередком боротьби за розвиток і утвердження української мови як державної.

6. Канішев О. П., пенсіонер. Я росіянин і вважаю, що кожна нація повинна знати свою рідну мову і нею розмовляти. Адже рідна мова йде від матері і не знати її, не спілкуватися нею — це неповага до своєї матері, до свого народу, до своєї держави. Я служив на Україні і є її громадянином тому і вивчив українську мову. Це стосується не тільки України, а й інших держав знати мову тої держави, де ти живеш. Вважаю, що товариство «Просвіта» повинно бути, бо багато є українців, які не знають свою рідну мову.

Постанова

установчих зборів Охтирського міськрайонного товариства «Просвіта» ім. Шевченка від 15 лютого 1992 року.

Заслухавши доповіді та виступи членів товариства «Просвіта», установчі збори прийняли таке рішення:

1. Вважати, що Охтирське міськрайонне товариство ім. Шевченка «Просвіта» створено 15 лютого 1992 року на установчих зборах товариства.

2. Правлінню товариства «Просвіта» звернутися до Охтирської міської ради народних депутатів про реєстрацію товариства як суспільно-корисної організації.

3. На сесії Охтирської міської ради народних депутатів поставити питання про спорудження в місті Охтирці пам'ятника Т. Г. Шевченку та присвоєння його імені вулиці Жовтневій та кінотеатру міста.

4. Звернутись з листом до міністерства освіти України щодо випуску підручників для шкіл по українській мові, українській літературі та з історії України.

5. Звернутись з листом до керівників підприємств і організацій міста щодо створення в них осередків товариства «Просвіта», які допомагатимуть втіленню в життя закону про мови на Україні.

6. Правлінню товариства «Просвіта» негайно приступити до такої роботи

а) Створити первинні осередки товариства «Просвіта» в усіх організаціях міста (відповідальні Желата І. П., Дурбак М. С.) і району (відповідальний Попельнюх М. М.).

б) Втілювати в життя закон про мови в Україні та рішення ВР України про департизацію шкіл.

в) Проводити не рідше одного разу в місяць збори правління товариства «Просвіта» з поточних питань і плану роботи.

г) Допомагати первинним осередкам товариства шкіл в організації гуртків і клубів по вивченню української мови, історії, художньої самодіяльності.

д) Провести роботу в дошкільних дитячих закладах по вихованню і навчанню дітей рідною мовою.

7. Всім членам товариства ім. Шевченка «Просвіта»

а) Утверджувати і розвивати українську мову на всіх ділянках суспільного життя Охтирщини.

б) Втілювати в життя закон про мови на Україні.

в) Формувати національну самосвідомість громадян, відроджувати фольклорну самодіяльність, культуру та духовність українського народу.

г) Виступати за утвердження української мови як мови між-національного спілкування на Україні.

д) Виступати з лекціями і бесідами в організаціях Охтирки з питань розвитку української мови, літератури, історії України. Переконувати людей в історичній необхідності цього питання.

е) Сприяти поширенню газет, журналів та інших українських видань у місті і районі.

Слухали — інформацію Желادي І. П. про статут товариства «Просвіта» та кошти товариства.

Ухвалили — затвердити статут міськрайонного товариства «Просвіта» запропонований Головною Радою Товариства від 30 січня 1992 р.

Слухали — інформацію про вибори керівного органу товариства та делегатів на обласну конференцію товариства.

Ухвалили — обрати до правління товариства наступуючих

1. Дурбак Мих. Ст.

2. Желада І. П.

3. Заїкіна Н. О.

4. Конєва Л. Г.

5. Кучерова Л. О.

6. Попельнюх М. М.

7. Ткаченко В. А.

Головою правління обрано Желаду І. П.

Заступники голови Дурбак М. С.

Попільнюх М. М.

Слухали — інформацію про вибори делегатів на Сумську обласну конференцію товариства «Просвіта».

Ухвалили — обрати делегатами на обласну конференцію «Просвіта»

Желада І. П., Дурбак М. С., Попільнюх М. М.

Голова зборів

І. Желада

Секретар

Л. Лебідь

Приватний архів Олександра Скиби.

Оригінал. Рукопис.

№ 57

**Повідомлення в газеті «Сумщина» про обласну
звітно-виборну конференцію Товариства «Просвіта»
та обрання його головою Віктора Казбана**

29 лютого 1992 року

Дві конференції під одним дахом

У конференц-залі Будинку Рад відбулися дві звітно-виборні конференції: обласної організації товариства «Просвіта» і крайової організації Руху.

* * *

Судячи з виступів, просвітян найбільше турбує незадовільне виконання на Сумщині Закону про мови. Відверте небажання оволодівати та користуватися державною мовою демонструють представники органів влади, українська мова з великими труднощами пробивається на сторінки офіційних документів і в засоби наочної агітації, повільно утверджується в закладах народної освіти і культури.

Чи не головною причиною такого становища, відзначалось на конференції, є недосконалість самого Закону про мови. Зокрема, не встановлено конкретної відповідальності за його порушення. Думки делегатів з цього приводу знайшли відображення в резолюції, прийнятій на конференції.

Активісти «Просвіти» стурбовані занепадом не лише мови, а й національної культури, бездуховністю багатьох співгромадян. Відтак у залі лунали пропозиції і щодо реформи школи, поліпшення просвітницької роботи серед населення. Йшлося також про зміцнення культурних зв'язків із західними регіонами України, українською діаспорою.

Обрано новий склад правління обласної організації «Просвіти». Її головою став депутат обласної і Сумської міської Рад народних депутатів Віктор Казбан. [...]

Г. Єлишевич

Сумщина. 1992. № 30. 29 лютого. С. 2.

Протокол № 1

засідання правління Сумського обласного Товариства
«Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

8 липня 1992 року

Присутні: В. Казбан, О. Шевченко, Г. Єлішевич, Ю. Попович,
О. Ануфрієв.

Порядок денний

1. Про висунення кандидатів від товариства для включення до складу делегації на Всесвітній форум українців 21–24 серпня 1992 року.

Інформ[ація] п. В. Казбана.

2. Про створення малого підприємства.

Інформ[ація] п. О. Ануфрієва.

3. Про затвердження на посади відповідального секретаря та ст. референта п.п. Ануфрієва і Карпенка.

4. Про конфліктну ситуацію, яка виникла у Всеукраїнському товаристві «Просвіта».

Інформ. п. О. Ануфрієва.

1. В інформації Голова обласного товариства п. В. Казбан повідомив, що днями на засіданні координаційної ради крайової організації НРУ були затверджені кандидати для включення до складу делегації на Всесвітній конгрес українців. Від обласного товариства «Просвіта» до складу делегації ввійшли: п.п. Казбан, Попович, Дубровська, Слівной, Степаненко.

Виступили:

п. Шевченко О. Г. — заступник голови обласного товариства:

До складу делегації треба включати людей, які мають певні заслуги перед товариством, тільки тих, хто працював на ниві відродження національної культури тривалий час.

п. Єлішевич Г. Л. — член правління обласного товариства:

Я схвалю кандидатури, які внесені в попередній список кандидатів на участь у форумі. Остаточний склад делегації буде визначений представником Президента, поскільки це його прерогатива згідно з Указом Президента України.

Ухвалили:

Схвалити кандидатури на учасників Всесвітнього форуму українців, запропоновані координаційною радою.

2. З інформації п. Ануфрієва О. В. витікає таке: згідно з статутом підприємства, воно може реалізувати своє право на підприємництво тільки шляхом членування малих підприємств або других структур. Необхідність в цьому є, бо нам необхідно організувати платні курси, спонсорську роботу і другі види платних послуг, а тому вноситься пропозиція: членувати мале підприємство з метою вищезазначених потреб.

Ухвалили:

1. Членувати мале підприємство, виступивши його єдиним засновником.

2. Доручити п. О. Ануфрієву підготувати статут і другі необхідні документи для його реєстрації.

3. п. Казбан В. П. поінформував, що штатним розкладом товариства передбачені посади відповідального секретаря і ст. референта. Посаду ст. референта зараз обіймає п. Ануфрієв, а посада відповідального секретаря — [...] Виходячи з цього, вноситься пропозиція: призначити на посаду відповідального секретаря п. Ануфрієва, а на посаду ст. референта Карпенка Миколу Пилиповича.

Ухвалили:

1. Призначити на посаду відповідального секретаря обласного товариства «Просвіта» Ануфрієва Олександра Володимировича.

2. Призначити на посаду старшого референта обласного товариства «Просвіта» Карпенка Миколу Пилиповича.

4. п. Ануфрієв О. В. поінформував, що останнім часом в товариство надходять листи, які свідчать, що у Всеукраїнському товаристві «Просвіта» виникла конфліктна ситуація, формальним приводом до якої послужила реєстрація товариства і оголошення його правонаступником товариства української мови (ТУМу). Зараз уже чітко проглядаються два підходи: одні — прихильники «Просвіти», другі — прихильники ТУМу. Кожен із цих підходів робить усе можливе для того, що здобути більшу підтримку серед обласних товариств.

Вивченням всіх матеріалів стосовно конфлікту встановлено, що ніяких порушень порядку реєстрації, а також суттєвих роз-

біжностей у статутах «Просвіти» і ТУМу не існує. Конфлікт чітко вказує на боротьбу особистостей. Він відволікає час і сили на вирішення несуттєвих питань, заважає плідній роботі.

Свою позицію обласне товариство чітко визначило при заснуванні. Напрямки нашої діяльності визначені у статуті товариства. Вони не суперечать завданням, які свого часу були визначені ТУМом і які в цей час поставила перед собою «Просвіта». А тому я вважаю, що наше товариство повинне керуватись своїм власним статутом, співпрацювати з усіма організаціями демократичного спрямування.

Виступили:

п. Казбан, який повідомив, що у зв'язку з конфліктом виникло таке питання: на конференцію Всеукраїнського товариства, яка має відбутись восени повинні їхати делегати з усіх областей. Є дві точки зору: кількість їх повинна бути пропорційною кількості членів товариства і друга, коли з кожної області незалежно від кількості членів повинні їхати 20 чоловік. Я думаю, що друга точка зору нам більше підходить і більше правильна і демократична.

Ухвалили:

1. Інформацію п. Ануфрієва сприйняти до відома.

2. В разі визначення щодо представництва на конференції вважати прийнятною для нашого товариства формулу: 20 чоловік від області.

Голова товариства

В. Казбан

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 7–9зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 59

Інтерв'ю Геннадія Петрова з керівником Сумської «Просвіти» Віктором Казбаном у газеті «Панорама Сумщини» про її діяльність та плани на майбутнє

24 вересня 1992 року

«Просвіта»: із минулого в майбутнє

Геннадій Петров²²: Пане Казбан, в одному з міст області мені недавно показали листівку, де «Просвіта» згадується як лиха сила, що хоче збурити спокій, старти з людської пам'яті «видатні

імена пожовтневого 70-ліття». Відверто скажу: мене листівка здивувала.

Віктор Казбан: А мене такі листівки не дивують. Як не дивували згадки про стару «Просвіту» в обох виданнях УРЕ, де її всліяко ярликували, вона і заснована буржуазно-ліберальною інтелігенцією. і перебуває під впливом буржуазних націоналістів. Що ви хочете: наш народ і за царів, і після царів прагнули перетворити на істот без пам'яті, на манкуртів. Імперська система нарешті сконала, але її рецидиви довго нагадуватимуть про себе.

Г. П.: Що спільного і що різніть «Просвіти», які діяли у наших краях на початку століття і зараз?

В. К.: І стара, і нова «Просвіта» — це культурно-освітні громадські організації, їх мета — поширення правдивих знань серед народу, збереження і розвиток рідної мови та культури. Ми хочемо, щоб людина відчула корені наші, своє минуле, без якого неможливе сучасне, щоб вона ідентифікувалася зі своєю нацією. Працювати нинішнім просвітянам, з одного боку, важче, імперська асимілятивна політика компартії, базою якої було русифікаторство, відзначалась особливою підступністю, навальністю. Раніше великим хранителем мови, народних традицій було село, а тепер воно знелюднене і знесилене. З іншого боку працювати легше в умовах існування самостійної Української держави, ми відчуваємо її підтримку, у нас із нею спільний інтерес.

Г. П.: Хотілося б дізнатись, наскільки розгалуженою була мережа «Просвіти» на початку століття.

В. К.: У листі Михайла Коцюбинського. написаному 1907 року, я натрапив на такі рядки: «Одкрита наша «Просвіта» (йдеться про Чернігів)... Скоро думаємо одкрити філію в Глухові». Існувала досить численна за своїм складом «Просвіта» у Сумах, Довелось навіть бачити відбиток її печатки на одній із книг. Краснопілля зараз поміж інших райцентрів вирізняється тим, що тут не існує осередків ні Руху, ні демократичних партій, ні «Просвіти». А тоді у Краснопіллі діяла «Просвіта» — і досить енергійно. Керував нею агроном Матвій Довгополук. Згодом він переїхав до Охтирки, де з його приїздом теж пожвавилася діяльність «Просвіти». З утвердженням більшовицької влади просвітян розігнали.

Г. П.: Зараз мережа густіша?

В. К.: Просвітянські осередки є у всіх районах, крім Красно-пільського.

Г. П.: Як вдалось відновити діяльність «Просвіти»?

В. К.: Спершу навесні 1990 року в Сумах виник осередок Всеукраїнського товариства української мови імені Тараса Шевченка. Він послужив базою для створення обласного товариства. Але, потрапивши під вплив компартійних структур, сумське товариство загасло. У листопаді 1991 року на Великій раді в Києві Всеукраїнське товариство трансформувалося в «Просвіту», взявши провідні орієнтири у дожовтневих просвітян. Через 4 місяці обрано нове правління у Сумах. Відтоді я і очолюю його.

Г. П.: Дехто каже: Вас закинули сюди із Західної України

В. К.: Та ні! Я з діда-прадіда сумнянин. За фахом — лікар. Медичну освіту здобував у Полтаві.

Г. П.: Ви згадали про підтримку держави. У чому це виявляється? Фінансово вона теж підтримує?

В. К.: І фінансово підтримує. Уряд уважно поставився до наших потреб. З цієї весни «Просвіту» переведено на бюджетне фінансування. Ми дістали змогу утримувати в апараті правління відповідального секретаря, референта і скарбника. По Соборній, 44 надано приміщення. Номер нашого телефона: 22-26-63. Міськвиконком днями виділив нам стенди біля пам'ятника Тарасу Шевченку.

Г. П.: Як же ви реалізуєте свої наміри, приміром, щодо відновлення в правах української мови?

В. К.: Ми тісно співпрацюємо з обласними освітніми закладами, закладами культури, знаходимо у них підтримку Закон про мови ще далеко не всюди виконується, багато хто на нього не зважає. Але поступово міста і села набувають національного обличчя. Значна робота проведена щодо візуальної інформації, щодо переведення діловодства на українську мову, викладання українською мовою у вузах. У початкових класах сумських шкіл у процентному відношенні українською мовою навчається вже стільки учнів, скільки українців живе в місті: загалом подібна ситуація і в області. Із здобуттям Україною незалежності люди відчули значимість рідної мови, потяглися до неї. Цей потяг ми всіляко підтримуємо.

Г. П.: І серед військових?

В. К.: І серед військових, і серед міліції. Українським Збройним Силам потрібні національносвідомі воїни, патріоти своєї землі. Нами відкрито курси української мови в об'єднаному військкоматі, в артучилищі. У дальшому мережа курсів діятиме у всіх військових підрозділах на території області. Маємо намір відкрити курси в міському управлінні внутрішніх справ. Тут повну підтримку висловив начальник обласного управління внутрішніх справ Микола Ілліч Пасюта. Використовуємо можливості радіо, телебачення, преси. Пропагуємо літературу, де йдеться про нашу історію, національні традиції, закупаємо і розповсюджуємо її.

Г. П.: Наша газета колись виступила з ідеєю видання у Сумах журналу. Я думаю: «Просвіті» передусім і слід за це взятись.

В. К.: Пане Геннадію. а ми й плануємо видавати з наступного року журнал історико-культурного просвітницького напрямку. Коли дбаєш про піднесення національної свідомості, загальної культури жителів області, без журналу не обійтись.

Г. П.: Ідучи до Вас, я дізнався, що попри обмежені фінансові можливості сумська «Просвіта» виділила 10 тис. крб. на проведення у Сумах міжнародної конференції по створенню асоціації чеховських музеїв, с співавтором цієї акції. Я люблю Чехова — це мене зворушило. Як добре, що шануючи своє, ми з повагою ставимось до культурних надбань Інших народів. Хай квітне українська культура! Хай в Україні і поза нею квітнуть культури інших народів!

В. К.: Під час недавньої поїздки української делегації на Далекий Схід на Дні української культури вона відчула там неприязнь, нашошеність офіційних властей. У нас такого не повинно ніколи бути. І впевнений: не буде. Розбудова демократичної. Української держави враховує збереження і розвиток культур і традицій всіх народів, що населяють Україну. Наведений Вами факт — не випадковий. Ми в Сумах підтримуємо дружні зв'язки з Товариством українських німців, Єврейським товариством. Зважаючи на те, що англійська мова через свою поширеність полегшує контакти з іншими народами світу, створили курси інтенсивного вивчення англійської мови: три цикли вже проведено, черговий розпочнеться в жовтні. На наше запрошення викладати на них приїздили фахівці із Сполучених Штатів.

Г. П.: Після бесіди з Вами стаєш більшим оптимістом.

В. К.: Як лікар я розумію: психологічно важко враз переорієнтуватися на нову систему цінностей. Заідеологізованість в усіх сферах життя у нас була доведена до абсурду. Стрімкі, швидкоплинні процеси переходу від тоталітарного до демократичного суспільства, від національної пригніченості до волі утворили ідеологічний вакуум. Цей вакуум мають заповнити ідея самостійної незалежної держави, поняття українського громадянства, світле почуття національної честі і гідності. Над цим працюємо.

Г. П.: Дякую за розмову. Я вірю в «Просвіту».

В. К.: Давайте всі вірити в неї і допомагати їй.

Панорама Сумщини. 1992. 24 вересня.

№ 60

Стаття голови Конотопського міськрайонного осередку Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Анатолія Соболева про проведені тематичні вечори у селах Дептівка та Великий Самбір

4 листопада 1992 року

Анатолій Соболев

Вечори «Просвіти»

Вже три роки діє на Конотопщині міськрайонний осередок Всеукраїнського Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Просвітяни беруть активну участь у культурно-духовному відродженні національної спадщини, пропагують народні традиції і звичаї, історію рідного краю.

Нещодавно активісти «Просвіти» провели тематичні вечори у селах Дептівці та Великому Самборі. Учні Дептівської середньої школи, їхні наставники-вчителі, а також батьки, тепло вітали представників Київської та Сумської «Просвіти». Головний лікар Дептівської дільничної лікарні, депутат Сумської обласної та Конотопської районної Рад народних депутатів, один із фундаторів міськрайонної «Просвіти» О. Калиняк представив гостей із Сум та Києва.

Про давню історію краю, про пласти нашої культури, що має назву роменської, цікаво і ґрунтовно оповідав журналіст і краєзнавець, заступник редактора тижневика «Панорама Сумщини» Г. Петров.

З глибоким інтересом слухали юні і літні дептівці виступ сумського поета, кандидата філологічних наук, доцента Сумського педінституту А. Гризуна. Як член Головного Правління Всеукраїнського Товариства «Просвіта», він поділився враженнями від зустрічі із діями культури держав Прибалтики, прочитав нові поетичні рядки.

Представниця Київської «Просвіти», педагог і етнограф Н. Обертас поділилася досвідом виховної роботи з молоддю на засадах традицій національної спадщини в школах та училищах столиці суверенної України.

Активістка Братства Андрія Первозванного при Українській Православній Церкві (Київський Патріархат) А. Коваль проникливо розповіла про вшанування пам'яті борців за волю України, про увічнення слави тих, хто докладав зусиль для розбудови нашої козацької держави. Вона передала в дарунок бібліотеці книги з питань духовного відродження.

Представниця наймолодшого покоління київських просвітян, учениця київської СШ № 170, вихованка студії хору імені Г. Верьовки Мирослава Дебелюк запросила своїх дептівських ровесників до златоглавого Києва, а також порадувала слухачів читанням поезій безсмертного Тараса Шевченка.

Щиро і сердечно вітали активістів-просвітян директор школи О. Мажара та голова сільської Ради Г. Салій. Вони тепло дякували гостям, запрошували до нових творчих контактів.

Прибувши до Великого Самбора із сусідньої Дептівки, гості із Конотопа, Сум та Києва взяли участь у вечорі, присвяченому 20-річчю від дня смерті відомого поета-гумориста Павла Ключини, коріння роду якого у великосамбірській землі.

Директор Будинку культури Ю. Кравченко та учитель Г. Мазій доклали чимало творчих зусиль для вшанування пам'яті майстра слова. Учасники вечора зацікавлено оглядали книжково-ілюстративну виставку, присвячену життю і творчості поета-земляка. Звучали слова «Вічної пам'яті», лінули народні пісні, поетичні твори Павла Ключини та його духовних учителів Т. Шевченка, М. Рильського.

Спогадами про свої творчі зустрічі із незабутнім Павлом Ключиною того вечора поділився поет Анатолій Гризун, історик-літературознавець Геннадій Петров та автор цих рядків.

Своїми враженнями від перебування на Конотопщині та зустрічами із трудівниками і учнівською молоддю сіл Дептівки, Великого Самбора, Попівки поділився представник Київської столичної держадміністрації Євген Обертас.

Вечори Конотопської «Просвіти», без сумніву сприятимуть ще ширшому залученню наших краян до відродження народних скарбів, до зміцнення і розбудови незалежної Української держави.

Конотопський край. 1992. 4 листопада.

№ 61

Стаття голови Білопільського районного Товариства «Просвіта», вчителя української мови та літератури Річківської середньої школи В. Реви про роботу організації

16 січня 1993 рік

В. Рева

Будні «Просвіти»

Сьогоднішнє життя підказало ідею створення товариства захисників української мови, яка внаслідок тривалої русифікаторської політики, що почалася ще від Валуєвського циркуляра та Емського царського указу, була перетворена на служницю, принижену і покривджену. І хто ж це зробив? Свої перевертні, яничари, яких і понині на Україні багато. Чи і де в світі щось подібне? Чи існує народ, діти якого відмовились би від рідної мови?! Такого світ не чув!

Усі чесні українці, яким дорога рідна мова, література, культура стають на захист поганьбленої мови, понищеної культури, принижених людських прав. Не від доброго життя створено Товариство української мови імені Тараса Шевченка «Просвіта». Це останній шанс зберегти, відродити те, що ще не до кінця знищене в царині українства.

Наше районне Товариство існує близько чотирьох років і об'єднує в своїй основі учителів-словесників рідної мови та літератури. Проте ми вважаємо нашими побратимами всіх тих, кому не байдужа доля українського народу, його національна культура її відродження, збереження, передача духовної спадщини прийдешнім поколінням.

Що ж таке «Просвіта»? Яке її коріння, які завдання? Назва «Просвіта» говорить сама за себе. Просвіщати — означає поширювати знання, культуру серед людей. Поняття «просвітитель» — інтернаціональне, загальнолюдське і означає: пропагандист прогресивних ідей, знань, культури. Так, в нашій історії просвітелем був філософ і письменник XVIII століття Григорій Савич Сковорода. Син козака з Полтавщини здобув освіту в Київській академії. Після тривалих мандрів по Європі, ставши людиною енциклопедичних знань, він не залишив їх при собі чи тільки в книгах, а пішов у народ і віддав їх народові, з любов'ю і шаную просвіщаючи простих людей, зайнятих здобуванням хліба насущного.

Товариство «Просвіта» виникло в 1868 році у Львові. В той час Західна Україна потерпала під польським і австро-угорським гнітом. Українці зазнали там зневаги і ополячення. «Просвіта» намагалася робити все для підняття гідності українських селян, для їх освіти і культурного піднесення. Видавала свій журнал, створювала по селах товариства, читальні, кооперативи. Люди сходилися в читальні на розмову, вчилися читати і писати, замислювалися над тим, хто вони є звідки їхнє коріння.

Дуже багато зробила «Просвіта» в 20–30 роках. За рахунок добровільних пожертвувань почалося спорудження в Галичині народних домів, роботу яких очолило Товариство. Просвітяни звершили ще багато корисних справ. Живі свідки тодішнього національного відродження в Західній Україні, що пов'язане було саме з товариством «Просвіта», вони захоплено розповідають про те, як просвітяни організовували спільні роботи, змагання, навчання, а також чудові народні свята, вечорниці, різні забави і веселі ігри, і скрізь не забували про дітей, і плекали любов до рідного слова.

Фатальним для «Просвіти» став 1939 рік, коли її просто було розігнано. В народних домах було створено клуби, де силою стала насаджуватися псевдо-культура бездуховної і безликої людини, яка не знає ні своєї історії, ні свого народу і племені.

Сімдесят один рік діяла «Просвіта» в Західній Україні. Вона пройшла славний шлях і пустила глибоке коріння. Тому так легко відродилась нині там і швидко поширюється по всій Україні під назвою Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Мета

товариства висока і благородна — допомогти утвердженню української мови і відродженню національної культури і цим сприяти створенню держави України. Лише невігласам, неукам та гнобителям може бути неприємним українознавство, підозрілою україністика.

Сьогодні кожен з нас, хто живе на землі України, повинен щиро і просто визнати: «А що я знаю з історії свого народу, його культури?». Вся комуністична ідеологія і практика спрямовували нас... не вірити розповідям своїх батьків і дідусів про минуле. Вони, мовляв, ходячі пережитки минулого...

Тепер же є шанс пригадати всім історичну правду, якою вона (історія) була насправді. Буваю щиро зворушений, коли мудрі бабусі й дідусі згадують і неспішно розповідають... Поки не пізно, поки вони живі, давайте їх вислухаємо. Саме це все і буде невдовзі в підручниках, посібниках, нових книгах. Розглянемо їхні фотоальбоми. їхні давні речі, подивимось на їхні руки.

Давайте також пильніше придивимось до наших чудових народних колективів художньої самодіяльності. окремих митців, якими багатий наш край. І низько вклонимось їм, допоможемо жити і нести високу духовність людям. З якою любов'ю і шаную зберігають і несуть вони нам народне мистецтво. Треба зробити все можливе, щоб передати його дітям скарб, що виведе з кризи виховання молоді.

— Трагедія! — чути то тут, то там зойки вчителів і вихователів. Немає нових підручників з історії, літератури, посібників з виховання!

Вважаю, що немає ніякої трагедії. Яка ж це трагедія, коли навколо стільки усної живої історії і коштовні перли української пісні, танцю, які поки що є від кого перейняти! Не трагедія, а великі труднощі, бо порушені вічні зв'язки між старим і молодим поколінням. І ти, дорогий вчителю, ентузіасте рідної культури, правильно зробиш, якщо візьмеш на себе роль контактера, що наводить мости між поколіннями. Всі ніші твого незнання заповнять побачені тобою народознавці з числа батьків і дідів наших дітей.

Це добре розуміють вчителі української мови Жовтневої середньої школи, Білопільських СШ № 1, 2, 3, Ворожбянської СШ № 3, Куянівської СШ, про народознавчу роботу яких знають в районі і за його межами. А які чудові плани в ентузіастів інших шкіл,

дитсадків, закладів культурні Отож не бояться вони української ідеї. Навпаки! розуміють, що саме вона для нас неминуче стане тією ниткою Аріадни, яка здатна вивести нас з вкрай заплутаного лабіринту проблем, у яких опинилося наше суспільство.

На щастя, людство напрацювало цілі філософські системи, що показують нам реальний вихід. Зокрема, вічна книга Біблія прямо вказує, що таким шляхом є об'єднання навколо своєї мови, відновлення, відродження самих себе.

Отож «Просвіта» якраз я нікому не опонує, крім невігласів, ні серед кого не шукає ворогів, не прагне з кимось боротися. Бо цей ворог не паза нами, а всередині нас. Це незнання. Незнання себе, свого краю, сліпота щодо ближнього, забуття основних заповідей людяності. без чого життя неминуче деградувало в минулому. Деградуємо і тепер, поки ми не прозріли...

«Просвіта» покликана, об'єднуючи людей, забезпечувати їхнє прозріння. Ніхто з нас не є непорочним суддею, ніхто в сьогоднішніх умовах не претендує на роль енциклопедиста. Але ж ці умови ставлять перед нами завдання якнайбільше мати знань, у тому числі з історії та рідної мови.

Районне товариство «Просвіта» вже багато зробило для розбудови держави. Це і відкриття нових імен людям, відродження місцевих традицій, звичаїв. Тягнеться народ до свого рідного, несправедливо забутого. Проте, не всюди ще розуміють важливість повернення. духовних скарбів. адже тільки висока національна свідомість. істинний патріотизм допоможуть всім нам стати людьми світового рівня.

Радянська правда. 1993. 16 січня.

№ 62

Прохання Охтирського міськрайонного Товариства «Просвіта» до Кардашівської сільської ради про передачу йому пам'ятника Тараса Шевченка для встановлення того в центрі Охтирки

3 лютого 1993 року

На сучасному етапі відродження нашої незалежної держави свідомі люди України сповідують примат духовного над матеріальним.

Громадськість Охтирки давно турбує відсутність в місті пам'ятника видатному українському поетові Т. Г. Шевченку — символу України, про що не раз писала на своїх шпальтах газета «Прапор перемоги».

Для побудови нового пам'ятника потрібні чималі кошти, яких бракує як у міськвиконкомі, так в товаристві «Просвіта». Збір пожертв від населення при сучасному економічному етапі затягне спорудження цього пам'ятника на довгі роки.

Натомість на території, підпорядкованій Вашій Раді в с. Буймерівці є пам'ятник Т. Г. Шевченку, який за розмірами підходить для міста з 50-тисячним населенням і який не використовується майже за своїм прямим призначенням — викликати у людей почуття патріотизму до своєї держави, бажання відродження мови, культури.

Охтирське міськрайонне товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка просить виконком Кардашівської сільської Ради народних депутатів прийняти рішення яро передачу згаданого пам'ятника товариству «Просвіта» для установалення його в центрі міста. Це питання погоджене з Представником президента району і в міськвиконкомі.

Проблеми перевезення та установалення пам'ятника у визначеному міськвиконкомом місці бере на себе товариство «Просвіта».

Отже, товариство «Просвіта» розраховує на Ваше патріотичне ставлення до цього важливого для всіх охтирчан питання позитивне його розв'язання.

Відповідь просимо надіслати за адресою: 245520, м. Охтирка, вул. Жовтнева, 10, Товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.

ГОЛОВА ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

О. ГАЛКІН

СЕКРЕТАР

І. ЖЕЛАДА

Приватний архів Олександра Скиби.

Оригінал. Машинопис.

№ 63

Угода між Роменським Товариством «Просвіта» та Роменським сільськогосподарським технікумом

20 лютого 1993 року.

Ця угода укладена Роменським товариством української мови імені Т. Г. Шевченка («Просвіта») з особою його голови Діброви Гри-

горія Володимировича та Роменським сільськогосподарським технікумом в особі директора Помазана Івана Пилиповича з другого боку, що товариство «Просвіта» зобов'язується на протязі чотирьох місяців (лютий-травень) прочитати 5 (п'ять) лекцій з демонструванням різноманітних матеріалів за погодженням з керівництвом технікуму, а сільськогосподарський технікум зобов'язується перерахувати на розрахунковий рахунок товариства 2 (дві) тисячі карбованців.

Розрахунковий рахунок товариства № 000164901 відділення Ощадбанку №147 в АК АПБ «Україна» м. Ромни МФО 337171.

В тексті написати: на поточний рахунок №570 товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка («Просвіта»).

Голова Роменської
«Просвіти» *Г. Діброва*

Директор Роменського
сільськогосподарського
технікуму

І. П. Помазан

Приватний архів Григорія Діброви.

Оригінал. Машинопис.

№ 64

Пропозиції Роменського Товариства «Просвіта» районному відділу культури щодо проведення Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій»

20 березня 1993 року

Завідуючій відділом

Культури виконкому Роменської
районної Ради народних депутатів
т. БУДАКОВІЙ В. Ф.

В травні 1993 року на Сумщині відбудуться урочистості Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій». Заключні акорди цього свята відбудуться і на Роменщині. В зв'язку з цим товариство «Просвіта» вважає за потрібне до запланованих заходів, які будуть прийматися в місті і Роменському районі включити серед інших і такі заходи:

1. Відкрити меморіальну дошку на будинку, в якому народилася в селі Овлашах Є. О. Середа — відома дослідниця життя і творчості Т. Г. Шевченка, яка, до того ж, в роки Великої Вітчизняної війни врятувала експонати з музею Т. Г. Шевченка в Києві.

2. Відкрити в селі Андріївці краєзнавчий музей, в якому обов'язково необхідно створити експозицію, присвячену зв'язкам Т. Г. Шевченка з Сумщиною та перебуванню поета в селі Андріївці. Тим більше, що нині завершено в селі будівництво нової школи.

3. Необхідно вирішити питання про присвоєння Андріївській сільській школі найменування «школа імені Тараса Шевченка».

4. Необхідно вирішити питання про долю пам'ятників Т. Г. Шевченка в с.с. Глинську, Смілому.

5. В заходах по лінії районного відділу культури, схід передбачити упорядкування пам'ятних місць, пов'язаних з життям і громадською діяльністю Шевченкового знайомого Г. С. Вашкевича (могили в селі Шумську Г.С. Вашкевича, будинку Г. С. Вашкевича в селі Лесківщині та ін.)

Товариство «Просвіта», зокрема, зможе допомогти в організації і консультаціях, пов'язаних із створенням музеїв, меморіальної дошки і втіленню в життя інших заходів.

Голова Роменського міськрайонного товариства «Просвіта»

Г.В. ДІБРОВА

Приватний архів Григорія Діброви.

Оригінал. Машинопис.

№ 65

Протокол № 6 засідання правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

22 квітня 1993 року

Присутні: Шевченко О., Ануфрієв О., Попович Ю.,
Столбін О., Єлишевич І., Казбан В.

Порядок денний:

1. Про проведення районних установчих зборів «Просвіта».
  2. Затвердження плану роботи товариства «Просвіта» на I півріччя 1993 року.
  3. Про перейменування вулиць на Сумщині.
  4. Участь в роботі комісії по мові.
  5. Про затвердження фонду зарплати та штатного розкладу.
- I. По першому питанню слухали інформацію п. В. Казбана.

Ухвалили:

1. З метою поліпшення діяльності осередків товариства «Просвіта» провести установчі збори в усіх районах області.

2. залучити до створення осередків «Просвіти» в навчальних закладах членів Асоціації вчителів української мови.

Дубровська С.

3. Сформувати керівні органи в усіх районних осередках.

Впродовж року.

II. Слухали інформацію по плану роботи на I півріччя п. Ануфрієва О.

Ухвалили:

1. План роботи на I півріччя 1993 року затвердити.

III. Слухали по третьому питанню порядку денного п. В. Казбана.

Ухвалили:

1. Згідно рішення представника президента про скасування символів неіснуючої держави, скласти реєстр назв вулиць і винести на розгляд місцевої влади.

2. Спільно з обласним державним архівом скласти список назв вулиць, які склались історично.

3. До шевченківського свята вирішити питання про перейменування пр. К. Маркса на проспект Тараса Шевченка²³.

IV. Слухали інформацію по четвертому питанню п. В. Казбана.

Ухвалили:

1. Для поліпшення роботи комісії по впровадженню закону «Про мови...» ввести представників Асоціації вчителів української мови, які б проводили вивчення питань на місцях.

2. Звернутися з вимогою до голови міськради про розгляд питання про використання державної мови в державних підприємствах та установах.

Червень 1993 р.

V. Слухали: інформацію головного бухгалтера К. Холодну по п'ятому питанню порядку денного.

Ухвалили:

1. З 1 квітня затвердити заробітну плату:

– відповідальному секретарю I — 30000 крб.

Товариство «Просвіта» на Сумщині

- ст. референту 0,5 — 17000 крб.
- бухгалтер I — 26000 крб.
- прибиральниця 0,5 — 6500 крб.

Разом: 79500 крб.

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 19–20.

Оригінал. Рукопис.

№ 66

Протокол звітно-виборчої конференції Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

20 листопада 1993 року

Зареєстровано 83 делегатів тов.

Відсутні 28 делегатів товариства.

Запрошених 28 чоловік.

Сумську обласну звітно-виборчу конференцію відкрив голова Казбан Віктор Павлович. Президію одногolosно вибрали у складі 3-ох осіб.

1. Казбан Віктор Павлович
2. Дяків Роман Миколайович
3. Поставний Валерій Володимирович.

Затверджується склад виборчої комісії у складі 3-ох осіб.

Персонально:

1. Поставний В. В.
2. Дяків Р. М.
3. Казбан В. П.

Затверджується секретаріат конференції у кількості 4-ох осіб.

Персонально:

1. Дубровська Світлана Михайлівна
2. Вірченко Надія Степанівна
3. Косяченко Наталія Григорівна
4. Белік Валентина Федорівна

Затверджується мандатна комісія у складі 4-ох осіб.

Персонально:

1. Крамаренко О. С.
2. Вертій О. І.
3. Петров Г. Т.

4. Голубченко В. Ю.

Затверджується порядок денний.

1. Звіт про діяльність Сумського обласного товариства «Просвіта» за період з 22 лютого 1992 р. по 20 листопада 1993 року.

2. Звіт ревізійної комісії.

3. Доповідь мандатної комісії.

4. Внесення змін до Статуту.

5. Довибори правління Сумського обласного товариства «Просвіта».

6. Вибори делегатів на Всеукраїнський з'їзд товариства «Просвіта».

7. Прийняття ухвал, звернень, резолюцій.

8. Різне.

Затверджується регламент роботи:

Звіт голови товариства до 20 хв.

Обговорення доповіді до 5 хв.

Повторні виступи до 3 хв.

Закінчити роботу до 14.00

Звіт голови Сумського обласного товариства «Просвіта»

В. Казбана про діяльність товариства за період з 22 лютого 1992 року по 20 листопада 1993 року (тези Доповіді додаються).

Слухали виступи:

Удод Анатолій, Лебединський р-н, зазначив, що в школі с. Рябушки національно свідомі педагоги перші підняли синьо-жовтий прапор. Офіційного осередку немає. Роль «Просвіти» виконують люди, що займаються іншими справами, партіями: Сіробаба Людмила Анатоліївна з районного методкабінету готова очолити організацію, але потрібні установчі збори. Книга Б. Ткаченка про голодомор на Сумщині, зокрема на Лебединщині, дуже цінна. Але спонсорування не вистачило, щоб видати книгу до кінця. Чекаємо представника для проведення установчих заходів і сподіваємося, що книга вийде належним тиражем. Представник із Києва зазначив, що буде виділено кошти на книгу.

Діброва, Роменський р-н, згадав історію «Просвіти», коли була просвітянська бібліотека, 5 театрів у Ромнах. Беремо участь у шевченківських святах, готуємося до святкування 90-річчя коб-

заря Адамцевича 21–22 січня 1994 р. Слід подбати про комерційні структури при «Просвіті».

Дубровська С. М., м. Суми, відзначила основні проблеми «Просвіти». Перша, це робота з молоддю, робота не лише культурна, але й політична. Реєстрація осередків. Друга проблема — вибори, слід уже сьогодні дбати про вибір кандидатів — свідомих українців, захист молоді, багатодітних сімей, використанню всіх форм роботи з виборцями, щоб до Ради потрапили не такі як Марченко, Шаховцев, Остроущенко. Запитала, коли будуть членські квитки для членів «Просвіти».

Вергій Олексій, місто Суми, відзначив: Члени «Просвіти» не використовують те, що вже є виданим, які допоможуть вести роботу з людьми. Складне становище освіти і науки, але дивно, що вечір присвячений Чайковському ведеться російською мовою. Очолює культуру області п. Заяць, то, хто заборонив вивіщення меморіальної дошки І. Багряному. Вчителі української мови повинні поширювати книгу Б. Ткаченка, відомості про голодомор.

Виступив О. І. Дубовик (Голова крайового РУХу). «Просвіта» будує націю і державу. Досі у нас російськомовні гасла як і керівники, що мріють про Союз. Відсутність національної свідомості заважає економічній розбудові, бо Україна заповідник комуністичний. Контроль за діяльністю виборчих дільниць — головне завдання сьогодні для блоку демократичних сил. Голова «Просвіти» і представник адміністрації Президента — посади не сумісні. П. Дубовик запросив на конференцію РУХу.

Виступила Шалівська Зоя, член правління Конотопського ТУМу. Підготовка до виборів — головне завдання просвітян, бо не лише до пам'ятних дат слід проводити збори. Важко переконувати людей, але до трибун зараз ідуть соціалісти, комуністи, наживають політичний капітал. На Львівщині «Хто буде Україну» — пропагандистський фотоматеріал про тих, хто «прихватує», буде собі, руйнує Україну.

Олег Калиняк, с. Дептівка, довів, що голод на Сумщині був скрізь, а не лише в окремих селах. Існує табу на тему «Голодомор», де ми переконались, що з передачі вирізали нещодавно матеріал на телебаченні. Матеріал про витоки «Просвіти» на Конотопщині

представляли ми недавно у Львові. Мало роботи з первинними осередками з районів.

Виступила голова міськвкно Опара-Ємельянова, вона тепло привітала коло просвітян. Виконання закону про мови не раз критикувалося. Але за 4 роки навчається 24% від загальної кількості учнів. 24 школи працюють у двомовному режимі. Програма розбудови міста не враховує, що потреба є, щоб були і школи російські. Освітяни багато роблять по національному відродженню. Організовано курси по вивченню української мови у школах № 29, 24. Буде створена атестаційна комісія на предмет володіння українською мовою.

Виступив викладач педінституту Голубченко Володимир. Він відзначив, що слід дбати про виховання молоді на культурі своїй, національній, ми ж її виховували на культурі неіснуючого народу радянського. Слід визначити, що звучить Росія, а не Федерація. Що виховувати треба історичну пам'ять, духовне здоров'я, національну свідомість. Мало знають наших земляків, патріотів, зокрема Булатовича, дослідника Африки. Мало ми пропагуємо Бортнянського і Березовського, за енциклопедією їх визначають як російських композиторів. П. Голубченко нещодавно видав «Шевченківський словник Сумщини».

Виступив Крамаренко Олександр.

Спочатку зачитав склад присутніх, значить всього присутніх:

111 осіб всього

83 делегати

28 запрошених.

З вищою освітою 78 чоловік, з середньою 3, викладачі — 33, працівники культури — 3, військовослужбовців — 3, студентів — 3.

Оскільки наша організація підтримується адміністрацією, то жоден керівник не має права відмовити у співпраці з «Просвітою». Закликав до збільшення рядів україномовних людей.

П. Єлишевич зазначив, що слід ставити мету, щоб мати державу, в якій буде квітнути мова, культура і т. д.

Страшна небезпека в тому, що Україна стоїть на порозі соціального вибуху. Реальна небезпека сьогодні, що є мета «Просвіти» утримати людей від вибуху, кожен повинен зрозуміти, що не може бути, щоб ми кидалися один на одного. Треба налягати на весла,

щоб доплисти до якогось берега. Причина в тому, що ті, хто керує не визначились, чого хоче народ між собою не домовились як працювати. Давайте чесно скажемо, що у ВР дві третини вибраних по указці і одна третина — які критикували. Три роки тому голосували за яскраві особистості, які можуть щось зробити. У Донбасі настрої — протиставити в Україні одну частину іншій. Наполегливі ми повинні бути в роботі з ворогом.

Голова Сумського УРП Бутенко, зазначив, що «Просвіта» має одне завдання — відродити дух української нації. Релігійне питання теж не останнє. Нам потрібна злагода і мир, але розхитувати човен треба, щоб викидати тих, хто заважає державотворенню України. Навіть на вечорі 160-ти річчя М. Щепкіна було плазування перед Росією. Поки будуть керувати Мартиненки, Зайці, поки ми не візьмемося за молодь, ми не збудуємо незалежної України, тому що у нас народ не свідомий, біомаса.

Від Союзу Українок виступає Кондратюк Н. В. Вона зазначила, що в діаспорі було збережено культурні скарби, завдяки яким видано твори Донцова, Грушевського і т. д. Університет в Чікаго присилає до нас п. Боднарук, шле вітання і літературу. Література ця вручена м. Ромни, Лебедин, Конотоп, Охтирка. Твори І. Багряного видані вперше в Мюнхені.

Закрой В., член товариства «Просвіта», зазначив, що тут було багато закликів, але розшарування суспільства вже є, а тому треба не на латино-американський шлях ставати, слід розробити свою концепцію.

Роман Дяків, представник Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, виголосив вітання від П. Мовчана. Зазначив також, що слід пам'ятати, що «Просвіта» має статус міжнародний, що це найбільш багатопланова і консолідуюча організація. Слід перейматися проблемами економіки, політики, фінансів, сільського господарства, а не лише духовності, бо це в традиціях «Просвіти». Щоб мати капітал, слід зайнятися комерційною діяльністю. Ми повинні надолужити втрачене, бо компартійні структури позахоплювали банки, малі підприємства і т. д. Сумчани проведуть вишкіл тих, хто буде створювати кредитові спілки. Закликав створити на Сумщині слідом за Стрієм кредитову спілку. Коли немає фінансів, то трудно вирішувати питання держави. Будемо створювати банк «Просвіти».

Важлива справа — готувати професіоналів. Просвітянин той, хто багато працює, реально створює. У грудні буде робота з бухгалтерами. У січні з бізнесменами, керівниками «Просвіти». Формувати свідомість громадянина — найголовніше завдання «Просвіти». Ми юридично вибороли державність, а це робиться роками. У ВР є люди, які можуть працювати, але їм зв'язали руки представники групи «239». Це діти тих сотисячників, які організовували голодомор на Україні. Головні потрясіння 20-го століття: більшовизм-комунізм, фашизм і СНД.

Ми повинні пояснювати людям, що це таке — більшовизм, видавати довідники до кожного свята, що розкривають цю систему, ворожу Україні. Приниження російськомовного населення — їм дається 10 років на вивчення української мови, не треба бути зігнутими, бо тоді легко накинути хомут. Нас продали комуністи, купуючи зброю, залазили в борги, що й наші онуки не розплатяться. Вибори треба такі, щоб була група 239 демократів. Дай нам, Боже, єдності і здоров'я! Щодо поєднання посад, то це прекрасно, бо пан Віктор добре співпрацює з правлінням.

УХВАЛИЛИ

Зачитав ухвалу Постановий В.

1. Оцінити діяльність «задовільно»

«За» — одноголосно

2. Новому складу правління працювати в напрямках...

(ухвала додається)

Додаток: Звернутися до адміністрації області і районів про повернення приміщень «Просвіти» і надання приміщень для магазинів «Просвіти».

Баштовий: добитися перевидання книги Василя Рубана «Берегиня».

За проект ухвали проголосували:

«За» — одноголосно.

Казбан В. П. виступив з пропозицією внесення змін та доповнень до Статуту.

1. Статут — «поширення знань серед населення».

Пропонує: «Утвердження української мови в усіх сферах спілкування».

«За» — 83 (одноголосно).

Пункт 3,6 д) «щорічно сплачувати членські внески».

Пропонує: «Поквартально та доброчинні внески».

«За» — 80, «проти» — 2, «утрималось» — 1.

Пункт 5,9 «Правління визначає та висуває кандидатів від товариства до виборних органів області»

«За» — одноголосно.

2. Слухали:

Вибори правління обласної організації «Просвіта»

Було 7 членів правління. Згідно Статуту правління обирається на 3 роки, як і голова. Тому зараз треба добрати членів правління і переобрати голову.

Запропоновані:

1. Казбан В. П., 2. Поставний В. В., 3. Заяць В.,
4. Шеремет Н. О., 5. Єлишевич Г. Л.,
6. Коваленко Г., 7. Карпенко М. П.,
8. Кайнара В. С., 9. Галкін О.,
10. Куриленко (Глухів), 11. Бурлака І.,
12. Мороз Л., 13. Столбін О. П.,
14. Мельничук П. П., 15. Мозговий І. П.,
16. Дубровська С. М., 17. Гриценко М. С.,
18. Попович Ю., 19. Ярош А., 20. Вертій О. І.

Ухвалили: залишити на посаді Голови Казбана В. П.

Ухвалили: Добрати членами правління обласної організації «Просвіта».

П. Кондратюк просить Мельничука розказати, який він просвітянин. Працював директором школи № 21 і школа була українська, а потім перейшов працювати в російську школу

Баштовий пропонує висловити недовіру Зайцю та Представнику Президента і його заступникам.

Пропозиція виноситься на голосування. За кандидатуру Зайця: 8 — «За», 75 — «Проти».

Казбан В. пропонує затвердити остаточний склад членів правління: 1. Казбан В.П., 2. Поставний В.В., 3. Мельничук П. П., 4. Вертій О., 5. Бурлака І. В., 6. Єлишевич Г. Л., 7. Опара Валентина П., 8. Мозговий Іван П., 9. Ярош Анатолій Я., 10. Дубровська С. М., 11. Гриценко М. С., 12. Карпенко М. П., 13. Кайнара В. С., 14. Ше-

ремет Надія О., 15. Столбін О. П., 16. Попович Юрій Михайлович, 17. Куриленко Володимир Михайлович, 18. Мороз Леонід Павлович, 19 Желада Іван Пилипович.

Слухали: Казбан В. про склад Ради обласного Товариства. До складу обласної Ради ввести членів правління та голів міських і районних організацій товариства «Просвіта» та активних членів:

1. Казбан В. П.	20. Андрієнко І. О.
2. Поставний В. В.	21. Житник І. О.
3. Мельничук П. П.	22. Вітушко Н. П.
4. Вертій О. І.	23. Ткаченко Б. І.
5. Бурлака І. В.	24. Степаненко Ю. І.
6. Єлишевич Г. Л.	25. Діброва Г. В.
7. Опара В. П.	26. Слівной П. Г.
8. Мозговий І. П.	27. Федченко С. І.
9. Ярош А. Я.	28. Колотуха М. С.
10. Дубровська С. М.	29. Порзняк З. Г.
11. Гриценко М. С.	30. Ломака В. В.
12. Карпенко М. П.	31. Куліш Ю. І.
13. Кайнара В. С.	32. Манжела Б. С.
14. Шеремет Н. О.	33. Раєв С. С.
15. Столбін О. П.	34. Яковенко М. І.
16. Попович Ю. М.	35. Кучменко Е. Б.
17. Куриленко В. М.	
18. Мороз Л. П.	
19. Желада І. П.	

Голосування проводилось списком.

«За» — 83 (одноголосно)

Заслухали звіт ревізійної комісії (голово Охріменко А.), конференція його затверджує одноголосно: 83 — «За».

Затверджують склад ревізійної комісії: Охріменко А. — голова, Вертій О. — член, Слюсар Б. — член.

Затверджується одноголосно: 83 — «За».

Склад делегації на 4-й з'їзд «Просвіти»:

Казбан В.П., Юхимович, Карпенко, Мороз, Поставний, Смельянова, Кайнара, Крамаренко, Колотуха, Діброва.

Приймаються ухвали, звернення, резолюції. Головуючий оголошує про закінчення роботи конференції.

Голова *В. Казбан*

Секретар *С. Дубровська*
ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 3–9.
Оригінал. Машинопис.

№ 67

Ухвала звітно-виборчої конференції Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

20 листопада 1993 року

Заслухавши і обговоривши звітну доповідь голови обласного Товариства «Просвіта» В. П. Казбана «Звіт та діяльність Сумського обласного Товариства «Просвіта» за період з 22 лютого 1992 по 20 листопада 1993 року» —

Конференція ухвалила:

1. Оцінити діяльність правління Сумського обласного товариства «Просвіта» за звітний період на задовільно.
2. Новому складу правління Товариства насамперед спрямувати свою діяльність на утвердження української мови, як державної в усіх ділянках суспільного життя.
3. Протягом наступного року налагодити стосунки а із закладами освіти для надання допомоги у забезпеченні методичною літературою, а також домогтися від керівництва обласного управління освіти, щоб у російськомовних школах історію України читали державною мовою.
4. Правлінню Товариства «Просвіта» використати творчий потенціал художньо-виробничої фірми «Писанка» для створення Центру української духовної культури та формування національної свідомості населення засобами образотворчого мистецтва.
5. Підтримати і продовжити роботу Товариства «Просвіта» у передвиборному блоці національно-демократичних організацій, партій та рухів «За Україну».
6. Членам Товариства «Просвіта» взяти участь у 100-річчя від дня народження Миколи Хвильового, 175-річчя Пантелеймона Куліша, 400-річчя гетьмана Богдана Хмельницького, 90-річчя ро-

менського кобзаря Євгена Адамцевича та включитися у проведення «Року сім'ї».

7. Спираючись на допомогу західної діаспори, створити при правлінні обласного Товариства «Просвіта» інформаційно-навчальний центр для перепідготовки та підготовки національних кадрів — «Центр ресурсів».

8. Перетворити приміщення обласного Товариства «Просвіта» на центр культури, долучивши до нього національну творчу інтелігенцію.

9. Правлінню Товариства «Просвіта» протягом року створити розгалужену мережу осередків «Просвіти», насамперед у закладах освіти та культури.

10. З метою покращення культурно-масової та виховної роботи серед населення області створити координаційну Раду з представників громадських організацій, творчих спілок та представників релігійних конфесій.

*З фондів СОКМ.
Оригінал. Машинопис.*

№ 68

Повідомлення в газеті «Сумщина» про рішення Зарічного районного суду залишити в силі рішення обласної виборчої комісії про скасування реєстрації 21 представника Товариства «Просвіта» кандидатами у депутати Сумської обласної Ради

2 липня 1994 року

Скарги залишені без задоволення

29 червня Зарічний районний суд міста Сум розглянув позов конотопців В. Пономаренка, Г. Доляра, О. Юрченка та М. Гетьмана до обласної виборчої комісії по виборах депутатів і голови обласної Ради від 22 червня, котра скасувала рішення окружних комісій, якими вони були зареєстровані кандидатами в депутати обласної Ради від обласної організації товариства «Просвіта».

Суд дійшов висновку, що рішення обласної виборчої комісії прийнято на законних підставах, бо правління названої громадської організації порушило чинне законодавство і свої статутні положення при висування кандидатів у депутати обласної Ради. Скарги

В. Пономаренка, Г. Доляра, О. Юрченка та М. Гетьмана залишені без задоволення.

Цим кандидатам справді не позаздриш.

Рішеннями обласної та окружних виборчих комісій на день голосування у бюлетенях були викреслені 21 прізвища кандидатів у депутати обласної Ради — висуванців правління обласної організації товариства «Просвіта».

Валентина МИРОНЕНКО
Сумщина. 1994. № 53. 2 липня.

№ 69

Інтерв'ю газеті «Червоний промінь» відповідального секретаря Сумського обласного Товариства «Просвіта» імені Т.Г. Шевченка Миколи Карпенка, що було записане після розширеного засідання обласного правління товариства

22 жовтня 1994 року

— Що сьогодні хвилює «Просвіту» найбільше?

— На засіданні і було розглянуто ряд болючих питань. А саме — хід виконання «Закону про мови» на Сумщині і, зокрема, в місті Суми. Тут і справді є про що говорити, бо не все, як належало б, ще у нас. Тому на перспективу, а саме на кінець жовтня, заплановано проведення обласної теоретичної конференції «Українській державі — українську мову». До роботи в ній запрошені представники української діаспори, депутати, діячі літератури та культури, керівники промислових підприємств, представники громадських організацій та національних товариств.

— Що ще цікавого в планах?

— Найближчим часом при «Просвіті» розпочнуть роботу курси з вивчення англійської мови. Тож ми за те, щоб і «...чужому научатись, і свого не цуратись». А, до речі, ці курси з вивченням англійської мови складені за найсучаснішим методом болгарського лінгвіста Лозанова, який дозволяє протягом 25 днів навчання (4 години на день) оволодіти і вільно користуватися англійською мовою. І тому запрошуємо на навчання усіх, хто має бажання. Адреса наша проста: Суми, Красна площа, 6. «Просвіта».

— Чи намічається щось нового у культурно-мистецькому житті області, міста за участю просвітян?

— Приблизно на початок-середину листопада плануємо провести фестиваль творчості «Ми всі — діти твоєї, Україно!» До участі в ньому кличемо представників всіх громадських організацій та національних товариств: російського, єврейського, азербайджанського, вірменського, грузинського, циганського. Скажу, що такого за розмахом і кількістю учасників фестивалю народної творчості у нас чи й було?! Будуть задіяні і поети, і письменники, і художники, і самодіяльні композитори, і взагалі — увесь творчий люд області. А потім, можливо, виїдемо і до інших областей, бо і справді у нас є з чим їхати, таланти є, аби їх вчасно підтримувати та працювати з цікавими авторами. Але без спонсорської допомоги нам, звісно ж, не обійтись. Тому дуже просимо: зважте на свої можливості: фінансові і голос душі, і, якщо вам є що виповісти мовою творця, то, будь ласка, давайте поспівпрацюємо. Будьте певні, ви знайдете вдячних слухачів, глядачів, шанувальників вашої творчості!

Розмову вела *Ксенія ОСЕНІЯ*.

Червоний промінь. 1994. № 43. 22 жовтня. С. 5.

№ 70

Протокол засідання правління Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка про проведення мітингу на підтримку президента Леоніда Кучми

5 червня 1995 року

Присутні:

Казбан В., Карпенко М., Вертій О., Дубовик О., Мадяр В., Баштовий В., Раєв С., Ткаченко В., Киричук Б., Ленський О.

Порядок Денний

1. Про пікетування обласної Ради.

Правління Сумського обласного об'єднання Т-ва «Просвіта» ухвалило:

1. Звернутись з листом до голови Сумської міської Ради народних депутатів п. О. Андронova з проханням дозволу на проведення зібрання громадськості під гаслом «Президенту — так! Верховній Раді — ні!»²⁴.

2. Провести зібрання (мітинг) під гаслом «Президенту — так! Верховній Раді — ні!» 28 червня 1995 р. Місце проведення: майдан Незалежності, час проведення з 17.30 до 19.00.

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 23.

Оригінал. Рукопис.

№ 71

Повідомлення в газеті «Добрий день» про повторну організацію Сумського міського Товариства «Просвіта»

28 листопада 1997 року

«Просвіта» і просвітництво

У Сумах відбулась установча конференція міської організації товариства «Просвіта».

Власне, така організація, можна сказати, існує Сумах ще з 1989 року. Весь цей час вона називалась міським Товариством української мови. Відтепер створене 8 років тому товариство стає одним з численних територіальних підрозділів «Просвіти».

Головою правління Сумського міського осередку товариства «Просвіта» обрано вчителя історії першої гімназії М. Карпенка. Як сказав нам Микола Пилипович, головне завдання, яке ставить перед собою міська «Просвіта» — це саме просвітницька робота серед населення і по можливості ніякої політики. Особливо гострою проблемою, на його думку, є впровадження в Сумах Закону про мови. Наприклад у державних установах, навчальних закладах, на підприємствах.

Добрий день. 1997. № 48. 28 листопада.

№ 72

Витяг з протоколу № 1 засідання правління Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка з проханням Віктора Казбана звільнити його від обов'язків Голови Товариства у зв'язку з закінченням терміну повноважень

30 вересня 1998 року

ПРИСУТНІ: Б. Манжела, В. Казбан, О. Дубовик, М. Гриценко, М. Карпенко, В. Пак, О. Мушчер, В. Мадяр, О. Шевченко, В. Садівничий.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ :

1. Про розподіл обов'язків серед членів правління.
2. Різне.

З другого питання виступив В. Казбан, який попросив офіційно звільнити його від обов'язків Голови Товариства.

УХВАЛИЛИ: На підставі рішення звітно-виборчої конференції обласного Товариства від 26 вересня 1998 року у відповідності з пунктом 5.15 Статуту обласного Товариства «Просвіта» в зв'язку з закінченням терміну повноважень — звільнити В. Казбана від обов'язків Голови обласного Товариства.

Голова *Б. Манжела*

Секретар *В. Казбан*

Приватний архів Віктора Казбана.

Копія. Машинопис.

№ 73

**Ухвала учасників слухань на тему:
«Внутрішня політика Сумської обласної
державної адміністрації»**

19 лютого 1999 року

№ 14

м. Суми

Обговоривши внутрішню політику облдержадміністрації, учасники слухань дійшли висновку, що вона суперечить конституційним нормам, інтересам українського народу.

Корпус державних службовців формується майже виключно з осіб «вчорашнього дня», що не сприйняли незалежність України, нездатні вирішувати суспільні потреби регіону.

Та і підбір кандидатів на навчання до Академії державного управління при Президентові України проводиться без урахування державницьких позицій.

Безпідставно вносяться подання для нагородження відзнаками незалежної України представників колишньої компартноменклатури (Єпіфанов, М. Соколов та інші), за таким же принципом встановлюються персональні пенсії (В. Кислицин, С. Кушнарьова, К. Левадна, Т. Неліна, О. Шошин). зарахування на державну службу осіб передпенсійного віку.

Святкування з нагоди 50-річчя Сумщини перетворилось у комуністичний шабаш з антиукраїнськими, антидержавними закликами та «исчезновением “зебр” на границе» України з Російською Федерацією.

В області відсутня державна інформаційна політика, у зв'язку з чим ЗМІ не виконують покладених на них завдань.

Зумисне ігнорується впровадження української мови в усі сфери суспільного життя.

І регіоні монопольне становище займає комуністична ідеологія в монументальному мистецтві, топонімах вулиць райцентрів, частково у назвах підприємств АПК.

Безкарно діють на шкоду Україні прокомуністичні ветеранські організації.

Регіональна влада займає протекціоністську позицію щодо московської церкви, з прохолодою відноситься до УПЦ КП.

Унаслідок такої політики поспіль семи років падає промислове і сільськогосподарське виробництво, невчасно видається платня, пенсії, значна частина громадян опинилась за межею бідності.

Падає дітонароджуваність, зростає смертність, спостерігаються гідтік населення.

Учасники слухань обурені відмовою облдержадміністрації взяти участь у цьому заході і стурбовані полівінням усіх гілок влади, що несе реальну загрозу суверенітету України.

Із цього випливає необхідність об'єднання всіх патріотичних сил області, обрання президентом України патріота, а не представника інтересів північного сусіда.

Виходячи з цього, учасники слухань вважають неможливим в подальшому перебування на посаді заступника голови облдержадміністрації з політико-правових питань Володимира Підлісного і звертаються з пропозицією до Президента України, Головного управління державної служби при кабінеті Міністрів та голови Сумської облдержадміністрації про його звільнення.

Копії ухвал направити ЗМІ та міжнародним урядовим організаціям.

Наша контактна адреса: 44030, м. Суми, Червона площа, 6, Сумська міська спілка патріотів України.

Голова Сумської міської спілки патріотів України

О. Дубовик

Голова Сумської обласної організації партії зелених України

В. Зябін

Голова Сумського обласного товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка

Б. Манжела

Отаман Сумського обласного козацького товариства

М. Кобозев

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 12-13.

Оригінал. Машинопис.

№ 74

Список членів правління Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка

2000-ий рік*

Прізвище, ім'я, по батькові		Дата нар.	Сл. тел.	Дом. тел.
1. Білик Валентина Федорівна	завметодкаб міськВНО			
2. Вертій Олексій Іванович	учитель СШ № 19			
3. Голубченко Володимир Юхимович	доцент СДП ун[іверситет]	7.09.1937		
4. Дубовик Олексій Іванович	Міська С[пілка] Патріотів У[країни]	17.03.39		
5. Іванущенко Геннадій Миколайович	СУМ ²⁵ , уч[итель] історії			
6. Мадяр Володи- мир Васильович	лікар-хірург	1.01.1959		
7. Манжела Борис Семенович	голова СООТ ВУТ «Просвіта»	3.08.1940		
8. Мозговий Іван Павлович	зав. кафедрою СПДУ, д. н.			

9. Садівничий Володимир Олексійович	журналіст КМЦ «Собор»			
10. Чередніченко Олександр	сп[ілка] художників			
11. Чирва Володимир Федорович	начальник упр[авління] освіти ОДА	26.02.58		
12. Шаповал Валерій Васильович	начальник упр[авління] преси та інформації			
13. Шевченко Олексій Григорович	міська «Просвіта», голова	29.03.59		
14. Юдін Микола Михайлович	начальник упр[авління] куль- тури ОДА	24.04.54		
15. Представник Нацради з пит. ра- діо, ТБ				

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 8.
Оригінал. Машинопис.

*Датування за змістом документу.

№ 75

Ухвала громадських слухань «Мовна політика на Сумщині та її наслідки»

29 січня 2000 року

Учасники публічних слухань відзначають, що з часу прийняття закону «Про мови» та Конституції України, інших законодавчих актів з питань мовної політики адміністративні та громадські органи Сумщини провели певну роботу на їх виконання:

- приведена у відповідність із кількістю українського населення мережа шкіл із інших освітніх закладів області;
- значною мірою упорядковано назви вулиць та іншу аудіо візуальну інформацію: зросла кількість українознавчих дисципліни що чіпаються у навчальних закладах різних рівнів вищої освіти;

– поліпшився україномовний режим у вищих навчальних закладах педагогічного профілю: розширилася сфера використання державної мови у веденні ділової документації установ та організацій;

– більшість офіційних представників державної адміністрації та органів місцевого самоврядування сприяють позитивному вирішенню проблем упровадження державної мови.

Разом з тим, процес русифікації громадського життя на Сумщині та порушення прав жителів області триває. Українська мова як державна ще не стала основним та обов'язковим засобом спілкування на території Сумської області. Вона ігнорується окремими представниками органів державної влади в тому числі посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Частина відповідальних працівників продовжує чинити опір впровадженню державної мови в діловодство, судочинство, в сфері освіти, науки, медицини, культури, комерційної діяльності, військової справи і спорту.

Продовжується зростання національного інформаційного простору, особливо преси та книговидавництва.

Основним гальмом впровадження державної мови є політика підбору кадрів, ворожих до вирішення проблем національного та духовного відродження.

На розвиток національного відродження виділяються кошти державного та місцевого бюджетів.

СЛУХАННЯ РЕКОМЕНДУЮТЬ

1. Голові обласної держадміністрації:

з огляду на проведення адміністративної реформи відновити в штаті секретаріату посаду працівника для виконання функцій координатора державної мовної політики та питань національно-духовного відродження, а також створити відповідну вертикаль в органах виконавчої влади всіх рівнів.

2. Передбачити в місцевому державному бюджеті області цільові асигнування на підтримку української мови як державної, на реалізацію комплексних заходів Товариства «Просвіта».

3. Зажати від керівників державних установ, складів, організацій, державних службовців та посадових осіб усіх рівнів безу-

мовного і повсякденного вживання державної мови при здійсненні повноважень.

Голова зборів
Секретар

Б. Манжела

І. Мозговий

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 16.

Оригінал. Машинопис.

№ 76

Рішення правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» про започаткування створення інформаційного центру «Український дім»

1 вересня 2000 року

1. На базі приміщень та обладнання, яке надійшло в «Просвіту» започаткувати створення «Українського дому».

2. Для реалізації названої мети голові Товариства Борису Манжелі забезпечити приміщенням та комп'ютерами, а при необхідності послугами різьграфа та ксерокса, які має «Просвіта».

3. Основні правила використання техніки:

Обладнання знаходиться в приміщенні «Просвіти» і використовується для:

Вирішення поточних проблем «Просвіти».

Створення інформаційного центру та інформаційного банку.

Навчання комп'ютерній грамоті дітей членів Товариства та інших, хто бере участь в діяльності української громади.

Допомоги у вирішенні особистих проблем просвітян у випадках, коли необхідний комп'ютер.

4. Відповідальність за використання техніки покладається на члена правління «Просвіти» Олексія Шевченка, який організуватиме роботу щодо доукомплектування комп'ютерів, пошуку викладачів та коштів для оплати їхньої праці, організуватиме діяльність інформаційного центру.

Примітка: виконання вищенаведених обов'язків можливе лише за умови, якщо більше ніхто не розпоряджатиметься обладнанням.

5. Правління підтримує подані Олексієм Шевченком проекти «Українського дому», «Української родини» та «Школи захисту

українських інтересів» (короткий опис в додатках № 1, № 2, № 3) та зобов'язує голову Товариства сприяти їх реалізації.

6. Умови проведення занять .

Правління та голова Товариства погоджуються з пропозицією О. Шевченка проводити заняття на комп'ютерах через «Школу захисту українських національних інтересів», яка передбачає обов'язкові умови.

— під час занять учні повинні спілкуватися лише українською мовою;

— кожному учневі обов'язково буде роз'яснюватись, що таке українські національні інтереси — економічні, культурні, мовні, соціальні, інтереси споживача, здоров'я, та інші.

Згадані знання будуть надаватися учням зважаючи на вік і рівень розуміння. Інформація буде мінімальна, але максимально конкретна.

Перепусткою для занять може служити вивчені бодай два поетичні рядки чи невеличкий факт, який свідчить на користь України, чи виховує любов до Неї.

Засвоєні на заняттях відомості учень обов'язково повинен розповісти батькам, про що засвідчуватиме відмітка у щоденнику.

7. Голові Товариства Б. Манжелі ознайомиш членів Правління з Угодами на оренду різографа та кімнат «Просвіти» та проінформувати про результати цієї оренди.

8. У випадку, якщо представнику правління «Просвіти» Олексію Шевченку вдасться забрати у Сумському педуніверситеті кошти заборговані «Просвіті» за експлуатацію різографа, дозволити використати ті кошти на розвиток міської «Просвіти» та організацію «Українського дому», «Української родини» та «Школи захисту українських інтересів».

01.09.2000 Проект підготовлено О. Шевченком та О. Дубовиком.

Голова Товариства

Б. Манжела

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 30.

Оригінал. Машинопис.

№ 77

**Звіт про виконану роботу члена правління Сумського
обласного Товариства «Просвіта» Олексія Шевченка
за 1998–2000 рр.**

19 грудня 2000 року

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

1. Перегляд паперів, які накопичилися за 8 років роботи Товариства для:

- а) визначення стану документації;
- б) визначення кількості осередків та членів «Просвіти»;
- в) відбір матеріалів необхідних для подальшої роботи.

2. Підготовка зразків документації та інших матеріалів для переєстрації існуючих та реєстрації нових осередків. Розсилка документації по районах.

ВИКОНАНО

Повний перегляд паперів «Просвіти» (близько 600 кг., більше 100 папок та інші папери). Робота здійснена разом з Ю. П'ятаченком та В. Мадяром.

**ПІДСУМКИ ПЕРЕГЛЯДУ
ДОКУМЕНТАЦІЯ**

Прикмети професійної роботи з документами помітні в перші 2–3 роки роботи «Просвіти». Документація СОТ «Просвіти», тобто Справа, яка за законом повинна передаватись новому керівнику після перевиборів — не передана.

Повного комплекту документів по жодному осередку не виявлено.

З документації знайдено:

- заяву Кролевецького райоб'єднання на реєстрацію;
- свідоцтво про реєстрацію Конотопської міської та Сумської обласної організацій;
- три витяги протоколів про створення осередків у Сумах;
- ніяких звітів про роботу крім Охтирського не виявлено;
- знайдено невеликий список активістів по районах та більший по Сумах.

ПРО ОСЕРЕДКИ

Із фрагментів знайденої документації можна зробити висновки, що прикмети існування організацій є: в Сумах, Глухові, Конотопі, Кролевці, Лебедині, Охтирці, Шостці, Ромнах, Тростянці.

Кількість просвітян у Сумах і області невідома.

Немає організацій у: Недригайлові, Путивлі, Ямполі, Краснопіллі, Липовій Долині, Білопіллі.

ПРИМІТКА: У 1998 році я особисто попросив усі райони області з тим, щоби вияснити дійсний стан речей. У районах, де не було осередків через власні зв'язки вдалося знайти авторитетних людей, які погодилися якщо не очолити Товариства — то хоч допомогти знайти достойних керівників.

Адреси і телефони тоді ж були передані новому голові СОТ «Просвіта» Б.С. Манжелі.

Поле діяльності для «Просвіти» на Сумщині — 18 районів, 15 міст, 20 селищ, 378 сільрад.

ПРИМІЩЕННЯ

Їхня площа від початку існування «Просвіти» до завершення правління В.П. Казбана із невмотивованих причин скоротилася вдвічі.

ФІНАНСИ.

Обласна «Просвіта» фінансувалась з 1992 по 1998 рік. Перших 4 роки мала 4 ставки, які використовувалися у Сумах. Далі грошей поступово почали давати менше і в 1999 році фінансування припинилось.

Борг Товариства за оренду приміщення, опалення, телефон, на час завершення головування В.П. Казбана, складав близько 1600 гривень. У той же час, щомісячна оплата за оренду кімнат ніколи не перевищувала 18 гривень.

В результаті, у кінці 2000 року, ТЕЦ, за борги, подавала на «Просвіту» в арбітражний суд, що ледве не спричинило втрати приміщень.

МАТЕРІАЛЬНІ ЦІННОСТІ

СОТ «Просвіта»: меблі, друкарська машинка, бібліотека, 2 телефонних апарати. Бухгалтерська документація та папери про мате-

ріальні цінності майже відсутні. За деякими листами та рештками документації можна судити, що через «Просвіту» у різний час проходили ксерокс, телевізор, відеомагнітофон, магнітофон. Згадується також обладнання надане фондом «Відродження» на 37 000 американських доларів для організації Центру вивчення англійської мови.

Доля згадуваних цінностей незрозуміла.

Як ОСНОВА ДЛЯ ПОДАЛЬШОЇ УСПІШНОЇ РОБОТИ обласного Товариства, разом п. Ю. П'ятченком та О. Дубовиком було підібрано, написано, надруковано та розіслано по всіх районах області до 20 документів у кожному пакеті. Найважливіші з них: Статут, анкета обліку, форма звіту, методичні рекомендації зі зразками документів по створенню осередків, положення про основні напрямки роботи «Просвіти», матеріал з історії Сумської «Просвіти», юридичні поради О. Дубовика, план роботи на 1999 рік, розроблений П'ятченком та інші.

ЗРОБЛЕНО ПОНАД ПЛАН

1. Організаційно-фінансова участь у придбанні різнографа.
2. Організаційно-фінансова участь у придбанні комп'ютерів.
3. Організаційно-фінансова участь у оплаті за телефони та приміщення.
4. Забезпечення «Просвіти» додатковими меблями.
5. Розробка організаційної системи захисту українських національних інтересів, куди входять «Український дім», «Українська родина», «Школа захисту українських інтересів» «Рада українських патріотичних осередків».
6. Написання та організація листів на підтримку українського інформаційного простору та збір близько 500 підписів.
7. Написання листа-розвінчання з приводу діяльності проросійських кланів у інформаційному просторі міста Суми.
8. Організаційна робота в напрямку створення українського лікарського Товариства разом п. В. Мадяром, В. Паком та С. Паком.
9. Організаційна робота по реєстрації шляхом повідомлення Сумського міського об'єднання Товариства «Просвіта».
10. Організаційна робота у створенні п'ятьох нових осередків Сумського міського об'єднання та підготовка створення ще 25 осередків.

Та інше.

ВИТРАТИ ОСОБИСТИХ КОШТІВ НА КОРИСТЬ «ПРОСВІТИ»

1. 100 грн. — участь у погашенні боргу за телефон.
2. 200 грн. — установка різнографа (заземлення, сигналізація, міжміські телефонні дзвінки).
3. 150 грн. — організація придбання комп'ютера (100 грн. — перевезення обладнання по Києву, 50 грн. — міжміські переговори протягом року з метою пошуку сприятливого моменту, щоб комп'ютери «вирвати» з Нацбанку.
4. 50 грн. — телефонування з метою знайти керівників та організувати Товариства у всіх без винятку районах області.
5. 300 грн. — кошти для лікування героїв національно-визвольного руху Пашешинських (спільно з головою Сумської обласної ОУН В. Ломакою).
6. 400 грн. — на ювілейний вечір, присвячений творчості активістів «Просвіти» артистів Ластовецьких (спільно з Я. І. Бровком).

ВСЬОГО: — 1200 грн. (одна тисяча двісті гривень).

19. 12.2000

З повагою

Олексій Шевченко

ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 12–13.

Оригінал. Машинопис.

№ 78

План заходів Роменської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, затверджених правлінням товариства з нагоди Року уславлених земляків

Січень 2002 року*

1. Виступити з ініціативою проведення в 2002 р. Року уславлених земляків.

Січень 2002 р.

Г. Діброва, правління товариства.

2. Розробити і затвердити заходи до Року уславлених земляків.

Січень 2002 р.

Г. Діброва, правління товариства.

3. Розмножити і направити у відповідні органи влади, заклади культури і освіти розроблені заходи і пропозиції про співпрацю.

Січень 2002 р.

А. Кубах, Г. Діброва.

4. В засобах масової інформації видрукувати статті про уродженців Роменщини — діячів науки, культури і мистецтва, державних, військових і громадських діячів, котрі полишили помітний слід у вітчизняній і світовій науці, культурі, мистецтві тощо.

Протягом року.

А. Кубах, Г. Білоцерківська, В. Панченко, Г. Діброва, Г. Василенко, М. Лаврик, П. Нищий та інші.

5. Організувати цикл радіопередач «Наші уславлені земляки».

Протягом року.

Краєзнавці і журналісти, члени товариства «Просвіта».

6. Організувати цикл телепередач «Наші уславлені земляки».

Протягом року

А. Кубах, Г. Діброва.

7. Підготувати ряд статей про уродженців Роменщини до роменського номера журналу «Пам'ять століть».

Січень місяць.

Журналісти, краєзнавці — члени товариства «Просвіта».

8. На сторінках місцевої, обласної і республіканської преси висвітлювати життєвий і науково-творчий шлях славетних уродженців Роменщини.

Протягом року.

Журналісти, краєзнавці — члени товариства «Просвіта».

9. Брати активну участь у випуску сторінок Роменського земляцтва в міськрайонній газеті «Вісті Роменщини».

Протягом року.

Журналісти, краєзнавці — члени товариства «Просвіта».

10. Висвітлювати в засобах масової інформації заходи місцевої організації товариства «Просвіта», інших громадських організацій, навчальних закладів тощо, які проводитимуться в рамках Року уславлених земляків.

Протягом року.

Г. Діброва, А. Кубах, Г. Білоцерківська, М. Лаврик та інші.

11. Поповнити бібліотеку для дорослих ім. Б. Д. Антоненка-Давидовича, бібліотеки міста і району, шкільні бібліотеки міста і району книгами наших земляків, книгами про їхній життєвий та творчий шлях.

Протягом року.

Г. Діброва, Г. Білоцерківська, А. Кубах, М. Лаврик, С. Круподер та інші.

12. Взяти участь у організації та проведенні науково-творчих зустрічей жителів міста і району із уродженцями нашого краю — діячами науки, мистецтва, літератури, державними та громадськими діячами.

Протягом року.

Правління, члени товариства.

13. Виступити з ініціативою та взяти участь у проведенні Всесвітнього форуму роменців.

Лютий 2002 р.

Г. Діброва, правління товариства.

14. Взяти участь у створенні музею Леоніда Полтави в с. Вовківцях.

Протягом року.

Г. Діброва, В. Панченко.

15. Виступити з ініціативою та взяти участь у виданні книги вибраних праць Сави Зеркала уродженця с. Хмелова.

I квартал 2002 р.

Г. Діброва, правління.

16. Провести масовий захід «Їх гріла любов до України» — про діячів науки, мистецтва і культури в діаспорі — уродженців Роменщини.

II квартал 2002 р.

Г. Діброва, С. Круподер.

17. Провести масовий захід, присвячений 130-річчю від дня народження кобзаря І. Д. Запорожченка.

III квартал 2002 р.

Г. Діброва.

18. Провести масовий захід, присвячений 165-річчю від дня народження Г. С. Вашкевича.

II квартал 2002 р.

Г. Діброва, С. Круподер, В. Панченко.

19. Провести літературний вечір, присвячений 75-річчю від дня народження письменника-краєзнавця А. П. Моцного.

I квартал 2002 р.

Г. Діброва, С. Круподер.

20. Провести Ключинівські читання.

Вересень 2002 р.

Г. Діброва, Ю. Г. Лоскова.

21. Взяти участь в організації та проведенні науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 1100-літньому ювілею міста Ромен.

II квартал 2002 р.

Г. Діброва, В. Панченко, члени «Просвіти».

22. Взяти участь в організації та проведенні наукової конференції з питань морального виховання молоді (разом з Міжнародною академією оригінальних ідей).

II квартал 2002 р.

Г. Діброва, В. Білик, А. Кубах.

23. Організувати зустріч із роменцями — академіками Міжнародної академії оригінальних ідей.

I-II квартали 2002 р.

Г. Діброва, В. Білик.

Приватний архів Григорія Діброви.

Оригінал. Рукопис.

*Датування за змістом документу.

№ 79

Фрагмент брошури Бориса Манжели та Володимира Голубченка «Діяльність Сумської “Просвіти” у 2001 р.

2003 рік

1 січня

Був теплий мрячний день. Напередодні, 31 грудня, пройшов значний дощ. Незважаючи на негоду, просвітяни вийшли на прогулянку і поклали квіти до пам'ятника Тарасові Шевченку (м. Суми).

19 січня

У Києві відбулася Велика Рада просвітян, на якій була присутня сумська делегація на чолі з новообраним головою сумської обласної «Просвіти» Борисом Манжелюю. На зборах виступив Анатолій Погрібний. Він торкнувся проблем втілення в життя Закону «Про мови», а також наголосив на незадовільному стані впровадження української мови у вищих навчальних закладах України.

20 січня

На засіданні членів правління обговорили матеріали з'їзду «Просвіти», проблеми української мови, план роботи на 2001 р., розподілили обов'язки. Висунули на здобуття Національної премії імені Тараса Шевченка книгу Анатолія Погрібного «Роздуми про наболіле», порушили питання про видання книги віршів покійного поета Анатолія Семенюти, підсумували результати проведеного конкурсу знавців української мови. Прийняли ухвалу про підтримку уряду Віктора Ющенка.

21 січня

Біля пам'ятника Тарасові Шевченку в Сумах відбулися урочистості з приводу Дня Соборності українських земель. Виступили просвітяни — письменник Анатолій Гризун, робітник «Хімпрому» Олександр Крамаренко, депутат сумської міськради Катерина Білолюбська та ін.

18 лютого

Голова правління Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» Б. С. Манжела звернувся з листом до міського голови м. Суми п. О. М. Андронова. З нагоди наближення Шевченківських днів 9–10 березня та згідно з Указом Президента України правління «Просвіти» разом з іншими громадськими національно-патріотичними організаціями просило міську владу посприяти у проведенні урочистого засідання в приміщенні театру або філармонії. Однак місцева влада прохання проігнорувала. Тому просвітяни відзначили день народження Т. Г. Шевченка у невеликому приміщенні сумської «Просвіти» та мітингом біля пам'ятника Кобзареві.

У Державній обласній універсальній науковій бібліотеці відбулися урочистості з нагоди 50-річчя поета Павла Скорика. Ювіляра вітали голова обласної «Просвіти» Борис Манжела, письменники

Олексій Столбін, Юрій Царик, Олексій Дерев'янка, Григорій Єлишевич, рідні та родичі. Вів вечір заслужений артист України, член «Просвіти» Василь Будянський, який виконав під гітару пісні на слова Павла Скороика «Циганочка» та «Три суми» (з легенди про заснування м. Суми).

19 лютого

Члени сумської «Просвіти» голова осередку Борис Манжела, доцент Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка Валерій Поставний та голова Сумської обласної організації НРУ Катерина Білолюбська провели на обласному телебаченні «круглий стіл» на тему «Без рідної мови немає держави». Вони вказали на те, що місцева влада не турбується на належному рівні про утвердження в суспільстві рідної української мови. Державні чиновники не виконують законів і постанов про державну мову, порушують ст. 10 Конституції України. Тому й молодь, дивлячись на керівництво, цурається рідного духу, виявляє байдужість до рідного слова. А це шлях до безкультур'я, брутальності, аморальності, злочинності.

21 лютого

У залі Сумської облпрофради член правління сумської «Просвіти» О. І. Дубовик провів збори громадськості з питань захисту та впровадження в установах, організаціях, навчальних закладах державної мови. У залі зібралося понад 100 сумчан. Перед присутніми виступили Олексій Дубовик, Борис Манжела, Віктор Казбан та ін. Вони порушували питання про те, що в українському суспільстві не впроваджується українська мова, її не чути в організаціях і установах, у вищих навчальних закладах м. Суми, в кабінетах державних чиновників. А від цього страждає держава, яку заповонила бездуховність, не формується інтелігенція, відсутній патріотизм у молоді. Це одна з головних причин зростання злочинності в державі. Рідна мова — ознака державності, знати її та користуватися нею повинен, перш за все, кожен державний чиновник.

23 лютого

Сумські просвітяни щороку беруть участь у відзначенні річниць від дня народження Лесі Українки. Вони виступають у с. Косівщина Сумського району, де 1889 р. поетеса лікувалася в

народної цілительки Параски Назарівни Богуш. У місцевій школі зустрічалися з учнями та вчителями сумські письменники-просвітяни Олексій Столбін і Анатолій Гризун. У музеї-кімнаті вони розповідали про славне життя письменниці. Учні прочитали уривки з нарису «Весняні співи», який Леся Українка написала під впливом косівщинських уражень, провели екскурсію.

9 березня

Біла пам'ятника Т. Г. Шевченку в Сумах відбувся традиційний мітинг, присвячений річниці від дня народження Кобзаря. Епіграфом до проведення урочистостей стали запитальні слова Т. Г. Шевченка:

За що ж боролись ми з ляхами?

За що ж ми різались з ордами?

За що скородили списками Московські ребра?

12 березня

Сумське обласне товариство «Просвіта» поширює серед населення кращі твори письменників-земляків. У Шевченківські дні громадським бібліотекам, навчальним закладам області було надіслано 500 примірників книги Івана Багряного «Вірю!».

Видання зініційоване осередком Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ) в штаті Міннесота (США). Ця організація взяла на себе фінансування книги, також свій вклад внесли українці з Канади. Особливо вдячні сумські просвітяни голові фундації імені Івана Багряного, нашому землякові з Конотопщини доктору Анатолію Лисому, який мешкає в США.

Видання має понад 500 сторінок, містить значну частину поетичних та уривки з головних прозових творів, що принесли письменникові, який народився на Сумщині, світову популярність і визнання як лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка. Хрестоматію рекомендовано вченою радою Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди для середніх і вищих навчальних закладів

15 березня

У приміщенні Сумської обласної медичної бібліотеки відбулася презентація книги «Клінічна плеврологія», яку написав і видав почесний член «Просвіти», доктор медичних наук, завідувач хірур-

гічним відділенням Обласного протитуберкульозного диспансеру (с. Степанівка Сумського району) Ігор Дмитрович Дужий. У цій монографії узагальнений більш ніж тридцятирічний досвід роботи практикуючого хірурга. Тепло говорили про свого колегу доктор медичних наук, професор З. Й. Красовицький, учень Ігоря Дмитровича — член правління сумської «Просвіти» хірург Володимир Мадяр, голова обласної «Просвіти» Борис Манжела, лікарі поліклінік обласного центру.

20 березня

Студенти філологічного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (цей навчальний заклад є колективним членом «Просвіти») вивчають діяльність просвітян і педагогів уродженців Сумщини. Член правління «Просвіти», викладач педуніверситету В. Ю. Голубченко познайомив майбутніх педагогів із життям і діяльністю нашого земляка Пантелеймона Куліша.

П. О. Куліш учителював у Луцьку та в Києві, написав «Граматику для початкових українських шкіл». У 1861–1863 рр. редагував і видавав журнал «Основа», де були вміщені його літературні та історичні праці. Протягом 1860–1862 рр. видав серію книжок «Селянська бібліотека» (вийшло 40 випусків).

Твори П. О. Куліша львівська «Просвіта» видавала в серіях «Українське Письменство» (1908–1910 рр., вийшло 6 томів загальним тиражем 31 тис. примірників) і «Просвітні листки».

23 березня

У Державній обласній універсальній науковій бібліотеці відбувся вечір, присвячений творчості письменниці Людмили Ромен (Шевченко) та її вихованки, юної поетеси, учениці Великобобрицької школи Краснопільського району Лілеї Зоряної (Лисенко). Читачам були представлені книги «Яблука з неба» Людмили Ромен та «Вербова гілочка» Лілеї Зоряної.

Про прийняття Людмили Ромен в члени Національної Спілки письменників України повідомив гостям член «Просвіти», голова Сумської обласної письменницької організації Олексій Столбін.

Авторки прочитали свої вірші. Прозвучали пісні на музику Людмили Ромен та твори, виконані сумським поетом, аранжуваль-

ником і композитором Іваном Весничем. Присутні в залі вперше почули пісні на слова поетес Олени Теліги та Надії Степули, а також сумських поетів Миколи Данька, Олександра Вертіля, Григорія Єлишевича та ін.

25 березня

Просвітяни влаштували День пам'яті Героя України В'ячеслава Чорновола. У Святовоскресенській церкві відбулася панахида, а в Державній обласній універсальній науковій бібліотеці Катерина Білолюбська, Віктор Казбан та інші розповіли про життя і діяльність видатного борця за волю України. Присутні оглянули виставку книг про українського патріота та познайомилися з його публіцистичними працями.

27 березня

У сумській школі № 2 відбулися громадські слухання на тему «Деякі шляхи реформування освіти у світлі Закону “Про мови”». У залі були присутні понад 100 вчителів української мови та літератури. Перед педагогами виступив голова обласної «Просвіти» Борис Манжела. Він розповів про завдання просвітян щодо виховання у молоді національної свідомості, історичної пам'яті і духовного здоров'я, указав на те, що сьогодні особливо необхідно плекати рідну мову, без якої не може бути держави.

5 квітня

У київській галереї «Мистецький курінь» відкрилася виставка сумського художника, одного з відроджувачів сумської «Просвіти» Володимира Ломаки. На ній автор представив 150 робіт (графіка й екслібрис).

Митця вітали численні глядачі, серед яких були директор галереї Олександр Заїка, академік Мирослав Пиріг, відомий громадський і державний діяч України Микола Плав'юк. Присутні відзначили високий професійний рівень сумського митця, схвалили його участь у міжнародних виставках, указали на те, що його мистецька палітра служить розбудові України й утвердженню її авторитету у світі.

8–10 квітня

У м. Воронежі Російської Федерації на запрошення української громади Воронежської губернії побувала делегація сумської

«Просвіти» на чолі з Б. С. Манжелою. Гостей вітали професор Воронежського університету, доктор фізико-математичних наук Микола Бірюк, а також заступник голови Воронежської обласної думи, депутат Держдуми Російської Федерації С. Рудаков, отаман Воронежської області, генерал О. Долгальов.

Сумчани Борис Манжела, Олег Медуниця, Віктор Рог та їх друзі у с. Юрасівка Ольховатського району розмовляли з місцевими українцями, подарували твори Т. Шевченка музею-кімнаті видатного українського вченого Миколи Костомарова, сфотографувалися біля школи, яку він колись побудував.

10 квітня

У Сумському педуніверситеті вийшов посібник завідувача кафедри педагогіки А. А. Сбруєвої та старшого викладача М. Ю. Рисиної «Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах». Він використовується студентами під час навчання. Під час проведення заходу «Вчитель року» 30 примірників цього видання були вручені вчителям шкіл області та гостям.

13 квітня

Члени Товариства української мови імені Тараса Шевченка в особі професора Віри Боднарук із Чикаго (США) привітали сумських просвітян зі святом Великодня, побажали успіхів у боротьбі за утвердження української державності і незалежності.

14 квітня

У обласній газеті «Сумщина» надруковано матеріал голови правління Сумського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Бориса Манжели «Державній мові — державну підтримку». У ній ідеться про значення державної мови у формуванні особистості, в утвердженні національної гідності за принципом «Без рідної мови немає держави».

15 квітня

Це був незвичайний день для учнів Сумської загальноосвітньої школи № 4. На чолі з учителем, класним керівником, головою обласної «Просвіти» Борисом Манжелою юнаки і дівчата побували в с. Велика Чернеччина Сумського району. На сільському кладовищі вони поклали квіти на могили колишнього члена правління сумської «Просвіти» Геннадія Петрова та його друга, вчителя і

поета Анатолія Семенюти. У школі відбулася зустріч із місцевими вчителями та молоддю, де гості розповіли про діяльність просвітян Сумщини у справі розбудови української держави.

17 квітня

Представники демократичних організацій, у тому числі й просвітяни Сумщини здійснили поїздку до Києва. Близько 100 осіб узяли участь у масовому мітингу на підтримку уряду прем'єр-міністра Віктора Ющенка.

25 квітня

У Державній обласній універсальній науковій бібліотеці відбувся вечір-реквієм з нагоди річниці від дня трагічної загибелі голови НРУ, Героя України В'ячеслава Чорновола. Згадати добрим словом В'ячеслава Максимовича прийшли члени «Просвіти», представники громадських і партійних організацій — Володимир Ломака, Микола Карпенко, Катерина Білолюбська, Олексій Дубовик, Борис Манжела, Віктор Казбан, Микола Кобозев, Володимир Голубченко та ін. Кобзар Микола Мошик виконав пісні, присвячені світлій пам'яті патріота України.

26 квітня

У Охтирській загальноосвітній школі № 8 місцеві просвітяни на чолі з поетесою Катериною Квітчастою провели урок-реквієм з нагоди 15-ї річниці Чорнобильської трагедії.

Перед присутніми вчителями й учнями виступила заступник директора школи Н. В. Перерва. Учні Володимир Сулима, Тетяна Фесенко прочитали тематичні вірші. З власними творами познайомила просвітян керівник поетичної студії «Октава», співголова літоб'єднання Охтирщини, лауреат міжнародних конкурсів (Канада)

Катерина Квітчаста. З її вуст прозвучали поезії-роздуми «Крізь поезію і трагедію». Вона розповіла учням про зв'язки з українцями Австралії, США та Канади, де в пресі друкує свої твори.

28 квітня

У Сумах побував відомий учений, професор Міжнародного інституту лінгвістики і права, письменник, заслужений діяч науки і техніки, член редколегії видання «Слово Просвіти» Іван Пилипович Юшук. Він зустрівся із членами «Просвіти», вчителями міських шкіл, викладачами кафедри української мови сумського педунівер-

ситету. Гість розповів про роботу над підручниками (він є автором 16 книг), перекладами із сербської, цікавився зв'язками «Слова о полку Ігоревім» із Сумщиною, діяльністю «Просвіти» на Сумщині.

5 травня

Український поет Олекса Ющенко, який народився на Сумщині, привітав сумських просвітян із Шевченківськими днями в Сумській області. Поет неодноразово бував на Сумщині, виступав перед школярами, дарував книги підростаючому поколінню. У Сумській обласній дитячій бібліотеці імені М. Островського є майже всі його книги.

О. Ющенко подарував просвітянам власний вірш «Вулиця Озерянка в Тростянці», присвячений письменникові М. Хвильовому. У творі є такі рядки:

*Озерянкою прозвали Люди вулицю колись,
Де його стежки ще змалу з давніми переплелись:
Хвильового Озерянка — Всесвіт в ній із юних літ,
Синюватого світанку Він рушав у білий світ.*

14 травня

У Сумському педуніверситеті член правління «Просвіти» В. Ю. Голубченко провів бесіду на тему «Історичні постаті: Кирило Розумовський» (1728–1803). Це останній гетьман Лівобережної України, який народився на Чернігівщині в родині козака Григорія Розума Кар'єру зробив за підтримки брата Олексія, який був близький до царського двору. 1743 р. поїхав на навчання до Германії, Франції, Італії. 1746 р. 18-річного юнака було призначено президентом Академії наук. Того ж року козацька старшина порушила клопотання про відновлення гетьманства в Україні 22 лютого 1750 р. на старшинській раді у Глухові Кирила Розумовського було обрано гетьманом. Він домігся ліквідації поборів з місцевого населення, відмінив митниці на порубіжжі України з Росією і проголосив вільну торгівлю між ними Гетьман підтримав бажання старшини мати в Україні світські вищі навчальні заклади.

15 травня

У Сумському педуніверситеті просвітяни зустрілися з київським літературознавцем Дмитром Стусом. Син відомого письменника Василя Стуса розповів студентам-філологам про творчість

батька, про те, як брав участь у підготовці до видання його творів, відповів на запитання.

16 травня

Просвітяни та члени козацького осередку Сумського педуніверситету видали брошуру «Патріотичне виховання української молоді засобами фізичної культури та козацької педагогіки». У ній вміщено понад 50 матеріалів Другої обласної науково-практичної конференції, ініціатором проведення якої був активіст «Просвіти», крайовий отаман, осавул Микола Кобозєв.

Серед праць науковців і педагогів-просвітян такі: «Науково-методичні основи використання українських засобів фізичної культури та козацької педагогіки» Миколи Кобозєва, «Освітнянська Сумщина в козацьку добу (XVII–XVIII ст)» Володимира Голубченка, «Сучасні пріоритети українського національного виховання» Віктора Азарєнкова, «Обґрунтування комплексної методики застосування українських народних ігор у фізичному вихованні школярів молодшого віку» Олександра Колишкіна, «Відродження ідей фізичного виховання козацтва в організаціях Пласт, СУМ, “Джура”, “Молода Січ”» та ін.

18 травня

Просвітяни Сумського педуніверситету зустрілися з відомим громадським діячем, колишнім Президентом України в екзилі Миколою Плав'юком. Він розповів про свою громадсько-політичну діяльність як голови ОУН., відзначив, що у добу високих технологій особливо необхідно цінувати духовність: свою рідну мову і культуру, традиції батьків і дідів. Це єдино правильний шлях до розквіту держави, ключ до скарбниці знань У світовій цивілізації, наголосив гість, ми повинні бути рівними серед рівних, із Росією — партнерами, а не носіями рабської покорі. Щодо церкви, то вона має сприяти вихованню громадян України, а не виконувати чийсь політичні замовлення

22 травня

Голова правління Сумського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Б. Манжела надіслав звернення голові Сумської облдержадміністрації В. П. Щербаню, голові Сумської обласної ради М. А. Берфману та

виконуючому обов'язки міського голови О. М. Царенку. У ньому йшлося про те, що відродження держави слід починати з глибокого пізнання своєї історії, одним з пророків якої є Т. Г. Шевченко. Ми переконані в тому, що настав час повернути Україні її Національне свято, яке має стати святом нашого духовного піднесення.

Незабаром відзначатиметься 200-річчя від дня народження генія. Ураховуючи вищенаведене, вказано у зверненні, «звертаємося до Вас із проханням внести до Верховної Ради України проект Закону “Про внесення змін до Кодексу Законів про працю щодо встановлення 9 березня святкового дня — Всеукраїнського Національного Шевченківського свята”».

24 травня

У Верхньосироватському Будинку культури Сумського району відбулася наукова конференція «Роль “Паліцинської академії” у становленні освіти і культури на Слобожанщині (XVIII — поч XIX ст.)». У ній взяли участь просвітяни, вчителі Верхньосироватської школи, працівники сільської ради, представники Сумської районної державної адміністрації, жителі села. Перед присутніми з доповідями виступили члени правління «Просвіти»: начальник Управління освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації В. Ф. Чирва, викладач Сумського педуніверситету В. Ю. Голубченко, голова президії «Паліцинської академії» М. П. Тесля та ін. Вони розповіли присутнім у залі про діяльність членів «Паліцинської академії» — О. О. Паліцина, В. Н. Каразіна, В. В. Капніста, І. Ф. Богдановича, С. М. Глінки та ін.

«Паліцинська академія», яка була заснована в 1767 р. У с. Залізняк, займалася створенням бібліотек, відкриттям шкіл, будівництвом церков, плануванням поміщицьких садиб тощо.

1 червня

В Охтирській загальноосвітній школі № 3 відбулася зустріч місцевих просвітян із колективом учителів та учнів, присвячена Міжнародному дню захисту дітей. Учитель української мови і літератури Галина Миколаївна Іваненко розповіла про права і обов'язки дітей. Про свою роботу просвітянки звітувала поетеса Катерина Квітчаста, висвітливши теми «Діти і рідна мова», «Діти і Україна», «Діти і поезія».

27 червня

Сумські просвітяни взяли участь у роботі «круглого столу» «Конституційні засади державності української мови». У конференц-зал Національної спілки письменників України (м. Київ, вул. Банкова, 2) прибули просвітяни всієї країни. Перед присутніми виступили голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, народний депутат України Павло Мовчан, доктор філологічних наук Анатолій Погрібний (Національний університет імені Тараса Шевченка), директор Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України Петро Кононенко, професор Київської духовної академії Дмитро Степовик, директор видавництва «Веселка» Ярема Гоян, голова київської «Просвіти» Юрій Гнаткевич, письменник Петро Осадчук та ін.

Сумських просвітян очолював голова сумської «Просвіти» Борис Манжела. Він розповів про роботу активістів «Просвіти» щодо утвердження в суспільстві засад державної (української) мови та про діяльність комісії з мовних питань при Сумській обласній державній адміністрації.

6 липня

У Сумах біля понтонного мосту відбулося свято Івана Купала, яке організували просвітяни та члени козацького осередку на чолі з Миколою Кобозевим. Були тут мавки і водяники, палало вогнище, через яке стрибали всі охочі. «Стрибаймо на згадку про початок третього тисячоліття», — казали присутні.

13 липня

Просвітяни та козаки з Києва, Сум, Конотопа, Ромен, Охтирки побували на щорічному козацькому святі в с. Шаповалівка Конотопського району, де живе в народні вікопомна подія. 28 червня 1659 р. українські козаки під проводом гетьмана Івана Виговського вщент розгромили 150-тисячне московське військо. Ці події описав конотопський краєзнавець Іван Лисий у брошурі «342-річчя битви під Конотопом». Він же склав карту битви біля річки Куколка.

З місцевими жителями зустрілися відомий громадський діяч із Києва Олесь Шевченко, голова сумської обласної «Просвіти» Борис Манжела, вчитель з Конотопа Василь Оболоник, київський кінорежисер Володимир Андрюшук. Вони говорили про славу

українського козацтва, про те, що лише знання своєї славної історії формує патріотизм у молодого покоління.

16 серпня

Члени сумської «Просвіти» голова крайового козацького осередку Микола Кобозев і крайовий кобзар Микола Мошик взяли участь в урочистостях у с. Річки Білопільського району. Тут у місцевій школі до лав юних козачат було прийнято 12 учнів. Їх привітали піснями «Святая Покрова — козацькая мати» та «Любіть Україну».

18–20 серпня

У Києві відбувся III Всесвітній форум українців. У складі делегації від Сумщини на ньому побував просвітянин кобзар Микола Мошик. У культурологічній секції він працював поряд із відомими діячами культури, нашими земляками Анатолієм Мокренком та Олексом Ющенком. Зустрічався з музикантами Детройтської капели бандуристів із США на чолі з керівником Олегом Махлаєм, головним редактором американського журналу «Бандура» Ольгою Герасименко.

Після повернення до Сум Микола Мошик виступив перед слухачами його пісень із розповідями про свої враження, виконуючи твори «Єднаймося», «Молитва Калнишевського», «Дума про Конотопську битву» та ін.

18–25 серпня

Голова сумської «Просвіти» Б. С. Манжела працював волонтером при Координаційній раді із підготовки III Всесвітнього форуму українців у Києві. Він підготував документи для роботи секції «Українській державі — українську мову», якою керував голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» Павло Мовчан, написав резолюцію «Культурне будівництво в Україні та питання розвитку української мови», взяв участь у підготовці до друку книги «Громадські організації — учасники III Всесвітнього форуму українців».

23 серпня

Члени правління сумської «Просвіти» обговорили тематику матеріалів спецвипуску журналу «Український світ», схвально відгукнулися про публікації «Кубанська школа україністики», «Третій Всесвітній форум українців», «Чанго Спасюк — український музикант з Аргентини», «Український етнос Воронезького краю» та ін.

24 серпня

Рішенням Президії «Паліцинської академії» до цієї громадської організації прийнято активних членів сумської «Просвіти» — голову правління Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» Бориса Манжелу, письменника Олексія Столбіна та художника Олега Солдатенка з врученням їм дипломів.

Як відомо, «Паліцинська академія», членами якої були видатні діячі В. Н. Каразін, В. В. Капніст, І. Ф. Богданович, С. М. Глінка та ін., діє на Сумщині з 1767 р. Її члени займалися питаннями розбудови шкільництва, зводили садиби, архітектурні споруди, відкривали бібліотеки, художні галереї. Найбільш вагомий внесок у літературу зробив засновник академії О. О. Паліцин, який здійснив переклад «Слова о полку Ігоревім» та видав його у Харківському університеті (1807 р). У стінах «Паліцинської академії» також здійснені переклади творів французьких письменників. У бесідах брав участь Г. С. Сковорода.

28 серпня

У сумському культурно-мистецькому центрі «Собор» сумські просвітяни влаштували урочистості з нагоди 30-річчя кобзарської діяльності Миколи Мошика. Його вітали громадські активісти Катерина Білолюбська, Борис Манжела, Віктор Казбан та ін.

Ювіляр виконав власні твори та пісні на слова поетів В. Сосяри, О. Юценка, А. Гризуна, твір «Молитва Калнишевського» у записі Геннадія Петрова

29 серпня

За дорученням правління сумської «Просвіти» вчитель, історик за фахом, голова президії «Паліцинської академії» М. П. Тесля (с. Залізняк Сумського району) виступив у с. Косівщина на нараді перед учителями Сумського району. Його доповідь «Значення “Паліцинської академії” у поширенні культури на Слобожанщині» викликала жвавий інтерес присутніх. Адже сьогодні ще мало хто знає про цю громадську організацію, яка дбає про поширення знань серед народу.

Члени «Паліцинської академії» у XVIII–XIX ст. виконували просвітницькі завдання — створювали бібліотеки і картинні галереї і поміщицьких садибах, перекладали твори європейських авторів, сприяли відкриттю Харківського університету, поширювали

книги, журнали. Зокрема, вартий уваги такий факт, член «Паліцинської академії» сумський городничий Іван Федорович Богданович подарував юному Михайлу Щепкіну передплату журналу «Вестник Европы» на 1803 р.

1 вересня

Голова правління Сумського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Борис Манжела виступив перед учителями Сум, привітав їх із днем першого вересня, побажав, щоб новий навчальний рік пройшов під егідою боротьби за нову українську школу. На основі Закону «Про освіту», документів «Освіта ХХІ століття», «Концепція національного виховання», програми «Учитель» він розкрив значення національного формування підрастаючого покоління, утверджуючи думку про те, що без виховання на рідній культурі і традиціях поколінь не можна виростити особистість і українську інтелігенцію.

17 вересня

Просвітянин Михайло Тесля виступив перед учителями Краснопільського району у с. Краснопілля. Він розповів педагогам про діячів «Просвіти» — уродженців Сумщини і тих діячів, які пов'язані з нашим краєм. Серед них — Пантелеймон Куліш, Борис Грінченко, Марія Грінченко, Тимофій Лубенець, Микола Сумцов, Антон Шабленко, Гнат Хоткевич та ін.

19 вересня

У Сумській обласній дитячій бібліотеці імені М. Островського просвітяни Володимир Голубченко, Микола Карпенко, Віктор Казбан, Олексій Столбін взяли участь у літературному заході, присвяченому річниці від дня народження австралійської письменниці, уродженки Сум Зої Когут. Присутні тепло вітали громадську діячку з Австралії Олену Борис, учителів та учнів Сумської загальноосвітньої школи № 25 на чолі з учителькою Валентиною Кайнарою. Свої вірші прочитала поетеса з Охтирки Катерина Квітчаста. Олена Борис вручила бібліотеці понад 20 книг, які розповідають про життя українців у Австралії й у світі.

21 вересня

У Тернополі ВУТ «Просвіта» і її тернопільське обласне об'єднання провели семінар-практикум голів обласних товариств

«Просвіти». Присутніх привітав голова ВУТ «Просвіта» письменник Павло Мовчан. Виступили заступник міського голови м. Тернопіль М. Кріль, заслужена артистка України Віра Самчук, віце-канцлер Тернопільської Вищої духовної семінарії, доктор богослов'я о. Михайло Пастух.

Голова сумської «Просвіти» Борис Манжела промовляв з проблеми «Роль “Просвіти” у державотворенні України». Його колеги з інших міст висвітлили такі питання: «Роль етнографічного музею у відродженні українських звичаїв і традицій в сучасному молодіжному середовищі», «Театральне мистецтво як один з методів формування світогляду молоді», «Мовна поведінка сучасної молоді, руйнування традицій чи створення нових стереотипів?», «Природа української духовності», «Українська мова в Збройних Силах України» та ін.

27 вересня

У Державній обласній універсальній науковій бібліотеці відбулася обласна наукова конференція «Г. Кондратьєв і Суми в контексті історії України другої половини XVII ст.». У ній взяли участь науковці, просвітяни, вчителі, студенти. Оргкомітет конференції, заступник голови облдержадміністрації Л. С. Латишева, начальник Управління освіти і науки облдержадміністрації В. Ф. Чирва (член правління «Просвіти»), начальник Управління культури облдержадміністрації М. М. Юдін, директор Державної обласної універсальної наукової бібліотеки Т. І. Фролова, проректор з наукової роботи Сумського державного педагогічного університету В. В. Бугаєнко, директор Сумського обласного краєзнавчого музею В. С. Терентьєв, завідувач кафедри історії України Сумського педуніверситету Г. І. Корогод.

З доповідями виступили: кандидат історичних наук Г. І. Корогод («Заснування міста Суми, його розбудова і роль в історії краю»), голова Сумського обласного історико-краєзнавчого товариства «Спадщина» М. О. Манько («Геральдика Сумського полку»), отаман обласного українського козацтва М. М. Кобозєв («Відродження історико-культурних та господарських традицій українського козацтва на Сумщині»), кандидат історичних наук Б. Л. Корогод («Кондратьєви та їх соціально-економічна, військова і політична

діяльність»)), протоієрей Воскресенської церкви Олександр Двинятін («Вшанування Г. Кондратьєва — засновника міста Суми, першого полковника Слобідського козацького полку») та ін.

28 вересня

Відповідальному секретареві ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка Миколі Трохимовичу Нестерчуку виповнилося 60 років. У київському Будинку вчителя відомого громадського діяча, заслуженого працівника освіти, кавалера ордена «За заслуги» вшанували просвітяни України. Сумську делегацію очолював голова обласної «Просвіти» Б. С. Манжела. Він привітав ювіляра зі знаменною подією, вручив йому на пам'ять картину сумського художника Володимира Дяченка «Рідний край».

28 вересня

У Сумському державному педуніверситеті відбулася зустріч просвітян — студентів і викладачів із депутатом Верховної Ради України Левком Лубківським. Він розповів про роботу комітетів законодавчого органу країни над удосконаленням системи освіти, відповів на запитання про те, як розвиватиметься школа у відповідності до Закону «Про освіту».

5 жовтня

У Сумському театрі драми та музичної комедії імені М. С. Щепкіна відбулося урочисте засідання, присвячене Дню вчителя. На ньому біли присутні члени правління «Просвіти». Учителів зі святом привітав голова сумської «Просвіти» Борис Манжела.

10 жовтня

Філологи Сумського державного педуніверситету прослухали розповідь викладача В. Ю. Голубченка на тему «Останній кошовий Запорозької Січі П. І. Калнишевський». Наш земляк (бл. 1690–1803), уродженець с. Пустовійтівка Роменського району, не раз обирався на цю посаду (вперше 1762 р.). Він брав участь у багатьох походах козаків на Крим і Туреччину, виявив себе хоробрим воїном і мудрим воєначальником. Особливо відзначився у російсько-турецькій війні 1768–1774 рр., командуючи запорозьким військом.

Завдяки великому авторитету серед козаків Петро Іванович упродовж 10 років (1765–1775) був кошовим Нової Січі. У червня

1775 р. російське військо за наказом імператриці зруйнувало Січ. П. Калнишевський і кошова старшина закликали козаків не чинити опору, щоб уникнути людських втрат. Вороги розглядали кошового як символ української вольності й уособлення козацького духу Запорозжя. Вони розправилися з отаманом. П. Калнишевський просидів у монастирській тюрмі Соловецького монастиря понад чверть століття. Звільнений за амністією 1801 р., він залишився доживати віку в тому ж монастирі, де й помер у 113-літньому віці.

14 жовтня

Просвітяни та інші демократичні організації відзначили День Покрови. У Воскресенській церкві відбулася урочиста служба. А потім просвітяни, козаки та представники інших громад пройшли вул. Соборною до пам'ятника Т. Г. Шевченкові, де поклали на постамент квіти в присутності багатьох сумчан.

25 жовтня

Сумські просвітяни, члени «Паліцинської академії» Михайло Тесля, Володимир Голубченко та Анатолій Близнюк (директор Обласного музею освіти і науки) побували на батьківщині письменника Миколи Данька. їх супроводжував редактор краснопільської газети «Перемога» Олександр Козир.

Гостей зацікавила місцева церква, яка була споруджена 1808 р. за проектом відомого архітектора і громадського діяча О. О. Паліцина. Настоятель храму отець Василь розповів про історію села, його пам'ятні місця. У місцевій школі оглянули експозицію музею, зокрема куточок, присвячений життю і діяльності просвітянина М. Данька. Відбулася зустріч з учителями та учнями, які дізналися про добрі справи О. О. Паліцина на Краснопільщині, де він займався проектуванням церков та відкриттям шкіл, становленням освіти, вручив місцевим жителям переклад пам'ятки української культури «Слова о полку Ігоревім», виданий 1707 р. у Харкові.

26 жовтня

Голова сумської організації жіночого об'єднання «Дія», член «Просвіти» Віра Бабич взяла участь у Всеукраїнському конгресі жінок у Києві та виступила з промовою, в якій розкрила важливість жіночого руху в боротьбі за міцну родину, добробут народу, квітучу державу.

27 жовтня

У приміщенні Сумського педуніверситету відбулися збори козацької громади Сумщини разом із членами товариства «Просвіта». Були присутні козаки та просвітяни із Шостки, Охтирки, Конотопа, Ромен. Вони прослухали звіт про роботу крайового отамана, члена «Просвіти» Миколи Кобозєва, який розповів про формування козацьких осередків у області, про спільну діяльність козаків і просвітян, спрямовану на виховання підростаючого покоління.

28 жовтня

У сумському мистецькому центрі «Собор» відзначили 60-річчя від дня народження кобзаря, члена «Просвіти» Миколи Мошика. На урочистості прибули письменники, педагоги, музиканти, художники, просвітяни — Анатолій Гризун, Олексій Столбін, Микола Карпенко, Володимир Ломака, Олександр Крамаренко, Володимир Голубченко, Борис Манжела та ін.

Програму вечора вели депутат Сумської міськради, голова обласної організації НРУ Катерина Білолюбська та громадський діяч, один з керівників сумської «Просвіти» Віктор Казбан. Вони розповіли про творчий і мистецько-педагогічний шлях ювіляра. Він народився в с. Засулля Роменського району, навчався в студії при Державній капелі бандуристів України, у Дрогобицькому та Дніпродзержинському музичних училищах. Закінчив Київську консерваторію. Працював у Чернігівській і Кіровоградській філармоніях, київському оркестрі народних інструментів, Уманському музичному училищі. З 1977 р. — викладач Сумського музичного училища. Автор дум «Конотопська битва», «Про Глухів», «Про голодомор» (у співавторстві), пісень на слова Т. Шевченка. П. Куліша, Д. Білоуса, О. Ющенка, О. Олесья, Ліни Костенко та ін. Виконує твори з репертуару Є. Адамцевича, Є Мовчана та ін.

Привітати М. Мошика прибув кобзар з Києва Василь Литвин, який виконав ряд патріотичних творів.

4 листопада

Члени сумської «Просвіти» побували на концерті Народного хору української пісні «Оріяни», який відбувся в Палаці культури Сумського машинобудівного заводу з нагоди 15-річчя від дня заснування аматорського колективу. Він був створений у жовтні

1986 р. випускником Харківського інституту культури, заслуженим працівником культури Михайлом Лисенком.

За активну творчу діяльність та високу виконавську майстерність 1992 р. хору присвоєно почесне звання народного самодіяльного колективу. Він лауреат сумських міських фестивалів творчості «Сумські зорі» (1995–2001 рр.). У червня 1995 р. хор «Оріяни» в Києві став лауреатом I Всеукраїнського огляду-конкурсу хорів імені Порфирія Демущього, в 1997 та 1999 рр. — лауреатом I та II Всеукраїнських конкурсів самодіяльних колективів профспілок.

З листопада 1999 р. хор очолив Микола Чалий. У 1999 та 2001 рр. колектив брав участь у I та II Всеукраїнських оглядах народної творчості та творчих звітах Сумської області в Києві. У червні 2000 р. хор побував на гастролях у Львові та Польщі, в серпні 2001 р. взяв участь у заходах на столичному майдані Незалежності та на «Співочому полі». Влітку 2001 р. хор «Оріяни» став учасником II Міжнародного фестивалю слов'янських народів у Кальникові (Польща).

9 листопада

Члени сумської «Просвіти» з нагоди Дня української писемності та мови організували урочисте зібрання в актовій залі Української академії банківської справи. Перед присутніми викладачами та студентами виступили професор Іван Мозговий, голова сумської міської «Просвіти» Олексій Шевченко, голова Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» Борис Манжела, викладач Сумського педуніверситету, член правління «Просвіти» Володимир Голубченко та ін.

Відбувся невеликий концерт, у якому взяли участь співак і композитор Іван Веснич, поетеса і автор пісень Людмила Ромен (Шевченко).

Цього ж дня члени сумської «Просвіти» взяли участь у розширеному засіданні колегії Управління освіти і науки Сумської облдержадміністрації з нагоди Дня української писемності та мови. З повідомленням про значення мови у становленні української державності виступив голова сумської обласної «Просвіти» Борис Манжела. Зі святом педагогів привітав начальник Управління освіти і науки, просвітянин В. Ф. Чирва.

10 листопада

Студенти-філологи Сумського педуніверситету обговорили книгу письменника Павла Мовчана «Мова — явище космічне». Майбутні педагоги розкрили такі питання: «Відродити в слові життя», «Слово мертве і живе», «Мова — явище космічне». Виступаючі вказали на те, що мова — це фундамент держави, що слово має певну енергетику, є конкретизатором людської душі та здоров'я. Присутні погодилися із твердженням автора: «Мова — основа всього. І пониження мовного рівня призводить автоматично і до пониження рівня духовного».

13 листопада

У с. Басівка Сумського району відбувся обласний семінар спеціалістів і методистів з виховної роботи на тему «Проблеми та перспективи навчально-виховної роботи закладів освіти в умовах реалізації концепцій громадянської освіти та виховання в умовах розвитку української державності». Захід пройшов під керівництвом заступника начальника Управління освіти і науки Сумської облдержадміністрації О. Б. Неселевського. У заході взяли участь учителі-просвітяни. Вони ознайомилися з навчально-матеріальною базою школи, відвідали відкриті уроки на теми «Ти і родина» (3-й клас), «Мотиви українських народних дум та історичних пісень у творчості українського письменника М. В. Гоголя» (7-й клас), «На світі є лише одна Україна» (8-й клас), «Захищеність особи у правовій державі» (9-й клас), «Підприємство та його економічна діяльність» (10-й клас), «Література рідного краю. Зустріч з письменником Анатолієм Луговським» (11-й клас). Перед присутніми виступили вчителі Т. В. Клименко, П. І. Данилевський, І. А. Михайленко, В. В. Мегер, Л. Ф. Дяченко, Н. М. Столярова, завідувача відділом освіти Сумської райдержадміністрації Л. О. Липова, а також голова обласної «Просвіти» педагог Б. С. Манжела, який відзначив, що освіта і «Просвіта» виконують важливу роботу з виховання патріотів України.

30 листопада

Заслужений артист України, доцент кафедри української літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, член «Просвіти» В. І. Будянський (у співавторстві із сином Дмитром) у сумському видавництві «Корпункт» ви-

дав навчальний посібник для студентів філологічних факультетів педагогічних інститутів та університетів під назвою «Мистецтво виразного читання». У книзі на 194 сторінках вміщено розділи: «З історії красномовства», «Про культуру мови і виразне читання», «Логіка мови», «Читання прози», «Організація роботи драматичного гуртка» та ін. Автори детально зупиняються на проблемі сучасного осмислення і читання поезії Т. Г. Шевченка.

Для вчителів — керівників драматичних гуртків подаються методичні поради і рекомендації щодо виховання юного актора на традиціях школи К. С. Станіславського й організації та роботи шкільного драмгуртка. Подано цікаві та змістовні тексти для юних аматорів.

30 листопада

Голова обласної жіночої організації «Дія», член «Просвіти», викладач Сумського педуніверситету Віра Бабич провела науково-практичну конференцію «Літо-2001: проблеми і перспективи». У ній взяли участь педагоги та студенти. Виступаючі говорили про те, що невід'ємною складовою повноцінної підготовки студентів педуніверситету є літня педагогічна практика в літніх дитячих оздоровчих закладах, таборах, дитячо-підліткових клубах, дитячих лікарнях, санаторіях, на пришкільних майданчиках та ін.

Віра Бабич, активна просвітянка, яка очолювала цю практику студентів, сказала, що майбутні педагоги працювали не лише на Сумщині, а й у таборах «Молода гвардія» й «Артек». Узагалі в області цього літа працювало понад 30 замських літніх профспілкових оздоровчих таборів. Серед дітей, які в них відпочили, і діти-сироти, і діти-чорнобильці, і діти-інваліди, і діти-біженці.

Ось уже протягом 4-х років Сумська область лідирує серед інших областей у справі оздоровлення дітей. З обласного бюджету на оздоровлення школярів і здешевлення путівок у літні оздоровчі табори відпочинку було виділено 475 100 грн., з Кабміну — 2 146 000 грн. Змістовнішим, цікавішим дитячий відпочинок роблять досвідчені педагоги — викладачі кафедри педагогіки, педагогічної майстерності, соціальної педагогіки та майбутні педагоги. Саме їм ми завдячуємо тим, що наші діти за літо не тільки підростили, а й набралися сил і енергії.

На науково-практичній конференції кожний бажаючий міг внести пропозиції, подітися власними спостереженнями. Під час традиційного «круглого столу» можна було одержати відповіді на різноманітні запитання 3 грудня

У Сумському педуніверситеті видано збірник матеріалів ІV Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Статті понад 60 авторів подано за розділами: «Історико-педагогічне краєзнавство», «Історія Сумщини з найдавніших часів до початку ХХ ст», «Історія Сумщини ХХ ст.», «Історія розвитку природничих наук та історичної географії Сумщини», «Археологічно-лінгвістична секція». Серед авторів — просвітяни В. Ю. Голубченко («Життя та педагогічна діяльність Т. Г. Лубенця»), Л. В. Корж («Школа і краєзнавство, шляхи взаємодії (історичний аспект)»), М. П. Тесля («Історія освіти і культури Сумщини: “Попівська академія”»), В. А. Макарова, Л. А. Макарова («Перша вітчизняна музична школа»), В. Ф. Чирва («Співробітництво Льва Толстого і Якова Колубовського в журналі “Вопросы философии и психологии”») та ін.

9 грудня

У Сумському педуніверситеті на філологічному факультеті відбулася бесіда про життя і діяльність Бориса Грінченка. Її провів викладач, член правління сумської «Просвіти» В. Ю. Голубченко. Він розповів про зв'язки письменника з нашим краєм.

Б. Грінченко у 1884–1885 рр. працював учителем у Нижньосироватській школі. Тут він написав оповідання «Без хліба», «Сама, зовсім сама», «Сестриця Галя», записав пісні, казки, весільний обряд. Учений цікавився зв'язками «Слова о полку Ігоревім» із Сумщиною, діяльністю «Попівської академії», спілкувався із селянами. Зібрані матеріали Б. Грінченко використав у збірнику «Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях». Він був засновником і першим головою «Просвіти» в Києві, здійснював українізацію шкіл. На перший план ставив видавничу й освітньо-виховну роботу серед народу. Видав 34 книжечки загальним тиражем 164 тис. примірників, 2 календарі, річні звіти «Просвіти», каталог українських видавництв та ін.

18 грудня

Вийшов з друку сьомий випуск альманаху літераторів Сумщини «Слобожанщина». У ньому вміщено матеріали просвітян: «Однокашники» Олексія Столбіна, «Трете тисячоліття» Анатолія Гризуна, «Україні» Людмили Ромен (Шевченко), «Номо третього тисячоліття» Юрія Царика, «Пантелеймон Куліш про державність України», «Рідна мова — ознака незалежності» Володимира Голубченка та ін

20 грудня

У приміщенні Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» відбулася зустріч із головою кролевецької «Просвіти» Ніною Павлівною Вітушко. Вона розповіла про діяльність просвітян Кролевеччини, про зв'язки із своєю землячкою, громадською діячкою з Англії Вірою Смерекою.

24 грудня

У Сумському педуніверситеті відбулося вшанування пам'яті Г. С. Сковороди. Майбутнім педагогам-філологам про його зв'язки із Сумщиною розповів член правління обласної «Просвіти», викладач педуніверситету В. Ю. Голубченко.

Своє вчення Г. С. Сковорода поширював і в нашому краї, де мав чимало приятелів та однодумців, де дух свободи (на Слобожанщині ж) допомагав великому просвітителеві сіяти ідеї добра серед народу. Свої погляди поет і педагог виклав у численних діалогах, віршах, байках, листах. Проблемам виховання і просвіти він присвятив твори «Вдячний Еродій», «Убогий жайворонок», «Байки Харківські». Його праці поширювалися серед жителів припільського краю, а пісня «Всякому городу нрав і права» була своєрідною характеристикою тогочасних моральних норм життя.

Г. Сковорода, перебуваючи в Сумах, бесідував із жителями міста, з настоятелем сумського монастиря, зустрічався з друзями «по Мінерві» (тобто по розуму й освіті), яких поважав за чесність і благородство, добрі справи та збагачення бібліотек філософсько-теологічними виданнями. Особливе духовне натхнення відчув він в Успенському монастирі с. Мала Чернеччина поблизу Сум. Ця обитель для ченців була заснована 1658 р. і стала відомим центром іконопису на Слобожанщині. До наших днів збереглася дзвіниця

(церкви були знищені за радянських часів у 30-ті рр. ХХ ст), на яку, за переказами жительки села Поліни Йосипівни Цехмістер (її предки та родичі служили в монастирі), Григорій Савич піднімався, щоб оглянути мальовниче довкілля й ударити в мелодійні дзвони. Відпочиваючи на пасіці, мандрівний філософ розмірковував про «любомудрість» і дякував Всевишньому, що Той потрібне зробив неважким, а важке — непотрібним.

25 грудня

Сумські просвітяни привітали голову осередку «Просвіти» Української академії банківської справи доктора філософських наук, професора Івана Мозгового з виходом чергової книги «Аномалії духу (Суперечності духовно-релігійного розвитку 90-х)». У книзі аналізуються аномальні явища духовно-релігійного життя сьогодення, які зумовлюють утвердження в суспільстві невігластва і бруднослів'я, лицемірства і святенництва, деспотизму і фанатизму, псевдонауковості й аморальності тощо.

26 грудня

Під головуванням заступника голови Сумської облдержадміністрації, голови комісії Л. С. Латишева відбулося засідання обласної комісії з питань контролю за дотриманням вимог законодавства в галузі мови й упровадженням української мови в області. Було розглянуто питання про стан виконання Закону «Про мови» в системі обласного управління Ощадбанку, в редакціях сумських газет «Панорама», «Ваш шанс», «Данкор». Затверджений план роботи обласної комісії на перше півріччя 2002 р. З питань порядку денного інформували члени комісії.

Манжела Б., Голубченко В. *Діяльність Сумської Просвіти*.
Хроніка подій 2001 року. Випуск перший. Суми, 2003. С. 6–34.

№ 80

Стаття Миколи Гурця в газеті «Глухівщина» про Глухівську «Просвіту»

6 грудня 2003 року

«Просвіта» вчора, сьогодні, завтра

Історія просвітницького руху їв Україні сягає 60-х років ХІХ століття, коли серед студентської молоді народжується ідея

«створити народну просвіту у напрямках моральнім, матеріальнім і політичним через видання практичних книжок і брошур на тій мові, якою народ говорить». А 8 грудня 1868 року підготовчий комітет скликав Загальний збір «Просвіти» в залі польської міської стрільниці на вул. Курковій м. Львова, яка створила науково-літературний центр і стала духовним осередком усього українського життя.

В східну Україну «Просвіта» прийшла пізніше. З 1905 року почали засновуватись губернські філії. Чернігівську «Просвіту», з якою підтримували зв'язок студенти Глухівського учительського інституту, очолював тоді М. М. Коцюбинський. Просвітяни видавали українські книжки, організовували народні свята, подорожі по краю, засновували музеї, друкарні, народні школи, торговельні курси, економічні організації «Центросоюз», «Маслосоюз» та ін. Серед просвітян відомі письменники і вчені: Борис Грінченко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Микола Аркас, Володимир Винниченко...

Найголовніше завдання, яке ставила «Просвіта», сформулював М. Грушевський у статті «Визволення Росії і українське питання»: «Поки українська мова не здобуде собі місця у вищій школі, поки вона не служить органом викладання в університетах та в інших навчальних закладах, поки вона не стала знаряддям наукової праці у викладанні й літературі, доти суспільство, народність, що розмовляє цією мовою, почуватиме себе на становищі нижчої, культурно неповноцінної нації».

Сталінські репресії 30-х років припинили діяльність просвітянських організацій в Україні.

У червні 1988 року було відроджене товариство рідної мови ім. Т. Шевченка, на основі якого пізніше постало Товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка. У Глухові перший осередок Товариства рідної мови імені Т. Шевченка було створено у Глухівському педінституті, головою якого був обраний автор цих рядків.

А в 1990 році викладачі та студенти вузу склали ядро міськрайонного Товариства української мови імені Т. Шевченка, яке згодом стало іменуватись «Просвіта». Головою Товариства було обрано тодішнього ректора інституту В. М. Куриленка. Просвітяни проводили значну роботу по відродженню рідної мови і культури в місті.

Плідне співробітництво місцевої влади і «Просвіти» почалося з 90-х років, коли була проведена велика підготовча робота до 1000-ліття міста Глухова, відкриття всіх храмів міста, встановлення пам'ятних знаків видатним діячам минулого: Тарасу Шевченку, Миколі Ханенку, меморіальних дошок Георгію Нарбуту, Федору Ернсту, Олександрові Довженку, а до 285-річчя страти останніх захисників Батурина біля будівлі колишньої в'язниці було встановлено знак «Всім жертвам всіх терорів». Разом з депутатами міської ради просвітяни ініціювали необхідність відкриття пам'ятників всесвітньовідомим композиторам — Максиму Березовському і Дмитру Бортнянському, а при підтримці «Просвіти» в 1993 році в Глухівському педінституті відкрито бібліотеку української діаспори. Заслуговує уваги робота Глухівської «Просвіти» 1990–1994 років у плані взаємодії громадських і державних структур по відродженню історії і культури свого народу.

Сьогодні «Просвіта» займає державницькі позиції з питань ідеології, мови, культури. Разом з тим ми повинні пам'ятати, що наше завдання сьогодні полягає не тільки в тому, щоб відродити й зберегти мову, традиції, культуру нашого народу, а й збагатити наші національні надбання новими досягненнями у різних сферах життя.

Микола ГУРЕЦЬ, заступник голови Глухівської міськрайонної організації «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Глухівщина. 2003. № 91. 6 грудня.

№ 81

Стаття в газеті «Ярмарок» про конфліктну ситуацію в Сумській обласній «Просвіті»

17 березня 2005 року

Золото вогнем очищається. Люстрація в обласній «Просвіті»

Небагато в Україні знайдеться громадських організацій, які б за силою свого впливу на суспільну свідомість могли зрівнятися з товариством «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Саме просвітяни були на початку 90-х у числі найактивніших фундаторів нашої незалежності, саме вони стимулювали в державі довгоочікуване відродження українського духу, саме вони, зрештою, значною мірою допомогли прийти до влади команді Віктора Ющенка.

Сьогодні товариство готується до свого VII з'їзду, який намічено провести 22 квітня. На Сумщині, однак, пожвавлення в діяльності обласного об'єднання «Просвіти» викликане не тільки цим. Багатьох його членів уже давно не задовольняє організаторська робота голови об'єднання Бориса Манжели. І якраз останнім часом відповідні усні й письмові скарги почастишали. У зв'язку з цим члени правління, підтримавши пропозицію центрального керівництва, вирішили не чекати наміченої на квітень звітно-виборної конференції, на якій вказана проблема, без сумніву, буде розв'язана, а взялися обговорити її вже зараз, на спеціальному засіданні обласної ради товариства, вкупі з питаннями підготовки найближчих найбільших просвітянських зібрань. Неабияким поштовхом до такого кроку стало висвітлене (розкритиковане) в республіканській газеті «Україна молода» нагородження Б. Манжелою Роменського міського голови Миколи Калашника, донеччанина, члена команди Володимира Щербаня, почесною грамотою — як активіста просвітянської роботи «за досягнення успіхів у національному відродженні».

Думки членів правління з приводу проведення засідання ради кардинально розійшлися. Деякі вважали за потрібне провести його таємно, без жодного представника ЗМІ. Натомість інші були за цілковиту гласність. Аргументи перших: не варто виносити таку кількість та ще й такого сміття з хати, бо люди відсахнуться від «Просвіти». А вони, мовляв, до неї й без цього стали втрачати інтерес. Аргументи других: те, що відбувається зараз у об'єднанні, зайшло настільки глибоко, що вдарило вже не лише по його авторитету, а й, певною мірою, по основах державності. Нарив має лопнути. Але хай станеться те відкрито, щоб жителі області дізналися про причини його появи. Тим паче, що прозорість, слушно зазначила згодом у виступі просвітянка з Кролевця Ніна Вітушко, — не просто велика сила, а наш єдиний порятуюнок.

Варто підкрутити, що на засіданні не прозвучало жодної «похвальної оди». Ні на чию адресу. Лунала тільки критика. Гостра і ще гостріша, конструктивна і не зовсім, але зате дошкульна. Більше того, учасники обговорення створили таку напругу пристрастей, що іноді й небу ставало жарко. Балансуючи на грані допустимого,

деякі опоненти в запалі скочувалися аж до образ. Проте, охолонувши; тут же просили вибачення. І все ж, як це не парадоксально, слухати таку розмову було трохи й приємно. Адже точилася вона між патріотами, справді не байдужими до долі України та її народу людьми. Та й потім: золото ж вогнем очищається. Хоча, звичайно, згадану приємність аж надто приглушували допущені просвітянами втрати й недоліки.

Ніхто, приміром, не бере під сумнів великий особистий вклад Олексія Дубовика, Катерини Білолюбської, Олексія Шевченка, Зої Шалівської, тієї ж Ніни Вітушко в перемогу опозиційних сил на недавніх виборах. Однак, як було заявлено, в цілому обласне об'єднання діяло в ході агітаційних заходів, у дні голосувань та масових акцій протесту досить невпевнено і значно слабше, ніж просвітяни західних регіонів. І сталося таке через великий загальний спад у його роботі.

Втім, цьому є й певні зовнішні причини. Надзвичайно важливе для держави, сказати б, серцевинне її громадське формування після здобуття нею самостійності мало б мати від рідної влади хоча б якусь (а краще — належну) підтримку. Тим часом, заявив у виступі перший голова обласної «Просвіти» Віктор Казбан (Манжела очолив її після нього в 1998-у), українська справа в Україні продовжує залишатися загнаною в глухий кут. І утримує її в ньому та ж таки влада, котра, на думку оратора, стояла, а на обласному й місцевому рівнях, — і зараз стоїть на позиціях українофобії та україноненависництва.

Коли утворилося товариство (на Сумщині перша його організація з'явилася в 1992 році), «Кравчук на його роботу дав якусь копійку». Та дешиця коштів, одначе; була хоч і не великою, але все ж підмогою. Приміром, у нашій обласній «Просвіті» вона дозволила утримувати чотири оплачувані посади аж до 1996 року.

За час правління Кучми все це зведено до нуля. І вже не один рік (з 1999-го) просвітяни працюють абсолютно без фінансування, виключно на ентузіазмі, як аматори — за покликом душі. «Встав, запрігся — вперед, у бій!» Поїздки, лекторська робота, підготовка нових видань, публікацій і багато інших заводів здійснюються, наголосив викладач Сумського педуніверситету Володимир Голуб-

ченко, лише за власний рахунок. Якщо додати сюди те, що багато членів товариства у стосунках з владою постійно наражаються на великі й малі неприємності, що «той же Щербань постійно старався розбивати всі демократичні, тим більше, націоналістично налаштовані організації, включаючи й силовиків», то стає зрозуміло, чому дехто вже почав вважати цих людей диваками. Не випадково, отож, «Просвіта» й досі не спромоглася створити в області належну структуру — в більшій частині районів осередки або ж зовсім відсутні, або ж і ледве жевріють. Це свідчить і про те, що кучмістам, котрі збиралися зробити товариство ім. Т. Шевченка кишеньковим чи «підкаблучним», щоб на власний розсуд дозувати його вплив на маси до деякої міри, на жаль, вдалося реалізувати свої плани.

І колеги-просвітяни закидають це найбільшим докором Б. Манжелі. Дехто вважає навіть, що він допомагав нищити організацію. Звісно, в такій ситуації будь-які упущення та бездіяльність могли бути лише на користь можновладцям. Та справа і в іншому. Члени ревізійної комісії і ще деякі виступаючі (В. Мадяр, О. Шевченко) заявили: можна було б і за відсутності фінансування не тільки не допустити спаду в діяльності об'єднання, а навіть і забезпечити певний його розвиток. Конкретні пропозиції з цього приводу Борису Семеновичу подавалися, та не були взяті ним до уваги.

Обласна «Просвіта» перестала керуватися статутом, що теж підтверджує, коли не повну, то величезну її руйнацію. Або ось: ревкомісія, розпочавши підготовку до конференції, не знайшла дуже багатьох важливих документів — протоколів, актів, журналів бухгалтерського обліку, фінансової звітності і т.п. Можливо, їх і взагалі не було?

Пролунало на засіданні чимало інших серйозних скарг на адресу правління та особисто Б. Манжели. У своєму виступі Борис Семенович подякував за критику, а потім спробував згладити деякі гострі кути і дещо спростувати. Однак відбувся в основному лише загальними фразами. Стосовно публікації в «Україні молодій» зазначив, що «то робота продажних журналістів». Чиє замовлення ті виконали, він здогадується. Додав: грамоту просвітянам повернуто. Підписана вона особисто ним. Нагороджувати такою відзнакою голова обласного об'єднання має право. Тим більше, людину, котра,

на його думку, цілком того заслуговує. «От тільки не знав я, — сказав Б. Манжела, — що Калашник і Лаврик тоді ворогували».

Не вважає суттєвим прорахунком історію з нагородженням і частина учасників засідання.

— Борису Семеновичу, — наголосив професор банківської академії Іван Мозговий, — можна зробити набагато критичніші зауваження. Проте я раджу кожному члену правління і решті присутніх тут спочатку «витягти колоду зі свого ока, а потім шукати смітину в чужому». Так, Манжела недостатньо приділяв уваги організаційній роботі, але й правління ж працювало погано.

Як підкреслив Іван Павлович, та й інші виступаючі, узурпувавши все, колишня влада підім'яла під себе й структури освіти. Вона була зросійщена і проросійська. Тому «Просвіті» не вдалося обіпертися сповна у своїй роботі на вчительство області, тепер усе має бути інакше. І щоб швидше усунути цю прогалину, просвітяни запропонували на посаду ректора СДПУ свою кандидатуру, а саме: І. Мозгового. Облдержадміністрація її підтримує. Далі слово буде за колективом ВНЗ.

Ніякого рішення після обговорення діяльності Б. Манжели рада не прийняла. Хоча цілком очевидно, яким міг бути висновок. Тож хто очолить надалі обласну «Просвіту»? Адже Борис Семенович, під орудою котрого нині знаходиться ще й обласна організація КУНу, і сам не проти піти з посади. Гідні кандидатури є. З морального боку, найвиразніше проглядається, на думку багатьох, постать письменника з Лебедина Бориса Ткаченка, котрий нині, без перебільшення, за покликом серця виконує титанічну просвітницьку роботу. Могли б стати лідером і В. Мадяр, І. Мозговий, О. Шевченко...

Але в будь-якому разі слушним виглядає зроблене на засіданні зауваження Миколи Карпенка, вчителя історії з Сум:

— Працювати на Україну — це прекрасно. Однак не повинно бути протиріччя. А якраз наявністю його, вважаю, було запрограмовано те, що зараз відбувається. Я ось про що. Фінансування немає. Так належного його не було і в 1991 році. Проте тоді, в полоні ейфорії, ми прямо-таки бігали, щоб розбудити народ. Нині ситуація інша. І поки Київ не стане «закваскою», мало що зміниться. Центральна «Просвіта», Уряд, який тепер уже наш, мають обов'язково

допомогти матеріально, щоб була в обласному об'єднанні хоча б одна оплачувана посада.

Як стало відомо, таке рішення в столиці вже прийнято.

За місяць, що залишився до з'їзду, просвітяни хочуть навести порядок і в первинних організаціях. До того ж, вважає О. Шевченко, за цей час їх можна створити у всіх районах, крім хіба що С.-Будського.

Віриться, вже зовсім скоро ми побачимо іншу обласну «Просвіту» — бойовитішу і енергійнішу, а більшій мірі наповнену молодечим запалом. Але обов'язково таку, яка зможе набагато активніше працювати саме на те, щоб від коліски наші люди виховувалися свідомими громадянами своєї держави, щоби кожен у нас відчув він живе в українській Україні.

Іван ВАСИЛЕЦЬ

Ярмарок. 2005. № 11. 17 березня. С. 1, 7.

№ 82

З ухвали звітно-виборної конференції Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка про виключення Бориса Манжели з членів Товариства «Просвіта»

9 квітня 2005 року

Заслухавши і обговоривши звітну доповідь Голови Сумської обласної організації ВУТ «Просвіта» Б. С. Манжели, обласна звітно-виборча конференція КОНСТАТУЄ:

На превеликий жаль, не тільки за звітний період, а і за весь час правління Б. С. Манжели в «Просвіті» та кучмівського злочинного режиму в області та країні була практично нейтралізована просвітянська робота, а правління обласної організації ВУТ «Просвіта» проводило на догоду донецькому кланові угодовську, антидержавну політику. Практично обласна організація була розгромлена, а робота її зведена до деяких «показових заходів». Причиною цього стала злочинна, антиукраїнська діяльність голови обласної організації ВУТ «Просвіта» Б. С. Манжели. Тому він фактично відмовився звітувати про попередню роботу, а його кишенькова Ревізійна комісія надавати будь-який звіт. Ускладнювала роботу ревізійної

комісії позиція її голови — О. С. Крамаренка. Він не лише не збирав жодного засідання ревізійної комісії, але блокував її роботу і не підготував та не здав свого звіту. Тому з'ясувати ситуацію взялися О. Г. Шевченко, В. В. Мадяр та В. В. Майборода. Відсутність документації (як виявилось пізніше, вона була майже повністю знищена) дуже ускладнила роботу активістів. Працювати доводилося перекрикуючи музику, в кафе, неподалік колишнього приміщення товариства «Просвіта» (бо у приміщення товариства Б. С. Манжела не пускав).

**В РЕЗУЛЬТАТІ ПЕРЕВІРКИ ДІЯЛЬНОСТІ Б. С. МАНЖЕЛИ
ВДАЛОСЯ ПРИЙТИ ДО НАСТУПНИХ ВИСНОВКІВ:**

– організаційна робота з районними та міськими організаціями не велась. За 7 років Б. С. Манжелою не було створено жодного просвітянського осередку. Також не надано і не знайдено ніяких документів, які б підтверджували роботу в цих напрямках;

– обласною організацією не проводились збори, правління, звітно-виборчі конференції. Відсутні протоколи навіть обласної організації;

– не надано і не знайдено ніяких планів роботи, планів заходів, або текстів акцій, рішень, звернень і т. д.

Документація:

– не передано і майже не виявлено протоколів, анкет, списків, листів, заяв і т. д.);

– максимально знищена бухгалтерська документація, а підтверджень про матеріальні цінності «Просвіти» (різограф, комп'ютери, меблі, книги, сувеніри, інше) немає зовсім.

Невідомо також, де поділася документація, списки, заяви на вступ у члени товариства та папери, які накопичилися за 9 років правління попереднього голови В. П. Казбана та самого Б. С. Манжели.

Фінанси:

– п'ять тисяч гривень, які були надані за власної ініціативи директором Сумської біофабрики С. А. Ничиком, для створення матеріально-технічної бази товариства (зокрема для придбання озвучувального обладнання) і незадовго перед звітно-виборною конференцією ще були на рахунку обласної «Просвіти», самовільно

були Манжелою забрані з рахунку невідомо куди і навіщо. Очевидно кошти були привласнені.

Кадрова політика:

– зміна керівників районних і міських організацій і членів Правління здійснювалась самовільно, адміністративно-командними методами з численними порушеннями Статуту.

Перед виборами майже всі патріотичні керівники міських та районних осередків «Просвіти» одноосібним рішенням Б. Манжели були замінені продонецькими завідуючими міських та районних управлінь освіти та культури, котрі, на виборах здебільшого «прославились», як найбільші порушники закону, фальсифікатори виборів та найбільше знущалися з підлеглих з тією метою, щоб вони голосували і агітували за Януковича. Про такий підбір кадрів підтверджує і Довідник голів осередків «Просвіти» в області, підготовлений та виданий Б. Манжелою. У цьому довідникові заступниками обласного голови «Просвіти» є заступники голови Сумської облдержадміністрації Щербаня — Чирва та Юдін. Особливо від нових «голів» «Просвіт» постраждали українські патріоти Конотопа та Лебедина. Саме тут наших людей, які працювали у сфері освіти та культури, звільняли з роботи перед виборами та під час виборів.

Голову Сумської міської організації О. Г. Шевченка, який почав добиватися того, щоб у «Просвіті» було своє видавництво, а різнограф, комп'ютери і приміщення працювали на «Просвіту», Манжелою, було самочинно звільнено з посади і виведено зі складу обласного правління. Також самовільно, без міської конференції, головою Сумської міської «Просвіти» було поставлено професора І. П. Мозгового. На той час О. Г. Шевченко вже написав проект «Український дім», добився його затвердження СОДА та звільнення Управління земельних ресурсів першого поверху будинку, де знаходиться «Просвіта», для створення там «Українського дому». Після того як Шевченка в «Просвіті» не стало цей проект було «шттовхати» нікому, сприятливий момент було втрачено, і в результаті «Українського дому» в Сумах немає.

Майно організації:

Ніяких документів про майно організації не було ні передано, ні знайдено.

Приміщення. Часто, за одноосібною ініціативою Манжели, були зайняті (без угод) різними фірмами... Спочатку в них розташувався «Візіон», потім якісь бухгалтери, потім представники податкової інспекції і т. д.

Не погодившись з такою ситуацією, голова Сумської міської «Просвіти» О. Г. Шевченко під своїм проектом створення «Українського дому» почав збирати підписи членів правління. Підписалися всі, зокрема й Б. С. Манжела. Але коли обласний голова переконався, що наміри О. Г. Шевченка серйозні і все готове для започаткування «Українського дому», (з постійно діючою виставкою україніки, заняттями гуртків, видавництвом та іншим), він терміново передав найбільшу кімнату «Просвіти» Управлінню земельних ресурсів, узгодивши це лише з одним членом правління О. І. Дубовиком. О. Г. Шевченко знову звернувся за підтримкою до членів правління, але всі промовчали, бо найпринциповішим з них Манжела віддав у користування комп'ютери, які О. Г. Шевченко дістав для «Просвіти» у Національному банку України. Зокрема, ті комп'ютери на той час, були у користуванні у членів правління О. І. Дубовика та В. В. Мадяра. На інших, можливо, вже «працював» різнограф. Незрозуміло, як пояснити, що за відсутності будь-яких аргументів на захист Манжели, його несамовито, хто більш, а хто менш відкрито, захищали найбільші українські патріоти, члени правління І. П. Мозговий, В. Ю. Голубченко, О. І. Дубовик, голова ревізійної комісії О. С. Крамаренко. Цікаво, що жоден із членів правління, які представляли адмінресурс, на таке не відважився. Інші, можливо, боялися того, що Борис Семенович не приховував, що він належав і належить до служби безпеки, а для переконливості, час від часу, він приводив у «Просвіту» її представників.

У зв'язку з тим, що за сім років свого керування Б. С. Манжела ні разу не продовжив Угоди на оренду приміщення, «Просвіта» втратила у центрі міста, біля пам'ятника Т. Шевченку, останні квадратні метри із тих 78 м. кв., які були надані їй 1994 року (документи збереглися). Нині новому керівництву «Просвіти» доводиться повертати це приміщення неймовірними зусиллями, і чи це вдасться, ще невідомо.

Найбільше в історії з приміщеннями приголомшує те, що Манжела клятвено запевняє, що ні «Просвіта», ні він за благодійництво з приміщенням не одержали ні копійки...

Різограф.

Копіювальний апарат, потужністю 160 копій за 1 хвилину та вартістю до сорока тисяч гривень, був одержаний новим, десь 1998 року (документи на нього у Б. С. Манжели пропали). За ініціативою голови Сумської міської «Просвіти» О. Г. Шевченка на основі різографа, комп'ютерів та спеціалістів-просвітян було вирішено створити видавництво «Просвіти».

О. Г. Шевченко за власні кошти поставив у приміщенні «Просвіти» сигналізацію, ґрати на вікна, вентиляцію, чого вимагали відповідні органи. Було опрацьовано також питання законодавчо-документальної частини даної справи.

Коли у визначений день і час працівники новоствореного видавництва прийшли на роботу, то зі здивуванням побачили, що на різографі вже працюють якісь інші люди, запрошені Б. С. Манжелою... Давати якісь пояснення Борис Семенович відмовився, лише обізвався «матурою російською лайкою». Просвітяни, які погодилися робити видавництво, образилися і від співпраці з Манжелою відмовилися.

Після цього, як нам відомо, різограф працював у Сумському педуніверситеті, МЦ «Собор», управлінні освіти, під час виборів у облдержадміністрації та обласній раді, статуправлінні...

Після перебування різографа у сумській обласній «Просвіті» протягом семи років, ніяких доказів його роботи на «Просвіту» чи на інші українські сили, зокрема і під час виборів, не знайдено і нам не відомо. Манжела також божиться, що від використання різографа за цей час ні «Просвіта», ні він не мали ні копійки.

Коли з величезними потугами різограф було знайдено, то на лічильнику вже було зафіксовано майже п'ять з половиною мільйонів копій. За інформацією спеціаліста, робочий ресурс лазерної головки 5 мільйонів копій. Тому апарат для створення видавництва вже не годився. Уявімо, якщо на кожній копії було кимось зароблена мінімум одна копійка, то хто тоді заробив цей мінімум — 50000 (п'ятдесят тисяч) гривень. Головне ж, за які заслуги він одержав ті кошти? ...

Пошук різографа перед звітно-виборною конференцією — теж детективна історія. Документи на цей апарат, так як і на інші цінності, членам організаційного комітету обласної конференції надані не були. Щодо знаходження різографа Б. С. Манжела декілька разів надавав недостовірну інформацію. По півдня шукали апарат у обласному управлінні освіти та в українських організаціях, зокрема обласному виборчому штабі «Нашої України», яким керував А. Спіфанов. Як виявилось, ніде, ніхто і нічого про різограф не чув...

Нічого невідомо також про два ксерокси, які в різний час бачили в «Просвіті» та рушники ручної роботи, подаровані товариству вишивальницею І. Д. Лисенко, інші сувеніри, подаровані в різний час товариству.

Комп'ютери.

Передбачалися для поточної роботи «Просвіти», навчання просвітян та їхніх дітей працювати на комп'ютерах.

Для того щоб одержати їх у Національному банку України у Києві, О. Г. Шевченку довелося майже рік час від часу телефонувати у банк, витративши на це понад 70 гривень власних грошей, а потім, теж за власні кошти, найняти машину, вивезти комп'ютери з банку та замінити банківські програми на необхідні для роботи в «Просвіті».

Було одержано три комп'ютери та два принтери у робочому стані. Після відсторонення О. Г. Шевченка з «Просвіти» комп'ютери використовувалися на розсуд Б. С. Манжели, і в «Просвіті» не були.

Після звітної конференції Б. С. Манжела передав один розкомплектований комп'ютер і один принтер. Комп'ютер не з тих, які привозилися з Нацбанку, а слабший. Перевірити принтер, через відсутність шнурів і мишки не вдалося. Документи на комп'ютери не повернуто.

Телефон.

Після здачі Манжелою повноважень у «Просвіті» залишилися лише старі телефонні апарати та немалі борги за переговори. Все ж Борис Семенович попросив дати можливість декілька тижнів покористуватися телефоном і приміщенням «Просвіти» для підготовки обласної конференції КУН (він був тоді обласним головою

цієї організації), пообіцявши погасити борги. Через три тижні прийшло повідомлення про зняття телефонного номера з «Просвіти». Добитися від Манжели проплати не вдалося. Зберегти телефонний номер ледве вдалося. О. Г. Шевченку за борги знову довелося розплачуватися власними грошима.

Бібліотека Миколи Данька.

У сімдесятих роках за вірш, у якому були слова:

«Цураєтесь свого!

Глузуєте із нього!!!

О, Боже мій!

Яка ганьба!

І терпить вас земля,

і вам не всохли ноги,

перевертні і вилупки раба...»

поета вигнали з обласної газети, конфіскували книгу, майже два десятиліття він не міг знайти роботи і ніде не друкували його творів. Помер він від убогості і самотності, трішки не доживши до української незалежності. Його бібліотеку вдалося забрати в «Просвіту».

Ставши головою Сумської обласної «Просвіти», Манжела роздав бібліотеку. Причини такого вчинку він не пояснив ніяк.

На останній обласній конференції «Просвіти» з'ясувалося, що це не перша «геростратівська» операція Бориса Семеновича. Письменник-краєзнавець Борис Ткаченко з Лебедина, автор книги про голодомор на Сумщині, «Під чорним тавром», розповів, як у шістдесятих роках у групі захвату з «КГБ», яка робила у нього обшук, був і Б. С. Манжела. Тоді перед цим обшуком довелося спалити багато унікальних документів про голодомор на Сумщині, зібраних за той час, коли Б.І. Ткаченко працював в управлінні сільського господарства...

З огляду на викладені факти, V обласна звітно-виборча конференція УХВАЛИЛА:

1. Діяльність Голови Правління і членів Правління Сумської обласної організації ВУТ «Просвіта» визнати незадовільною.

2. Члена ВУТ «Просвіта» Б. С. Манжелу за розвал роботи обласної організації ВУТ «Просвіта», численні грубі порушення

Статуту ВУТ «Просвіта» та фінансові зловживання виключити з членів товариства. Зобов'язати громадянина Б. С. Манжелу повернути обласній організації кошти, отримані від експлуатації різнографа, комп'ютерів і оренди приміщень. В разі не виконання передати справу до прокуратури.

3. За злочинну щодо до ВУТ «Просвіта» бездіяльність і потурання розвалу обласної організації позбавити всіх членів Правління та голову Контрольно-ревізійної комісії обласної організації О. С. Крамаренка, нагород і відзнак ВУТ «Просвіта».

4. Виявити недовіру Центральному Правлінню ВУТ «Просвіта» за потурання розвалу роботи Сумської обласної організації в 1998–2005 рр.

5. Новообраному голові обласної «Просвіти» надіслати протокол Конференції та Акт ревізійної комісії головам КУН, до Всеукраїнської воїнської спілки, головному отаману Війська Запорозького, обласні осередки яких очолює Б. С. Манжела в області.

6. Новообраному Правлінню обласної організації ВУТ «Просвіта» відновити роботу міських і районних організацій, приділити основну увагу розбудові організацій, створенню осередків в закладах, організаціях і установах.

7. Створити при Правлінні обласної організації ВУТ «Просвіта» видавничий центр «Просвіта», використавши наявне друкарське устаткування.

8. На Координаційній Раді представників національно-патріотичних партій і громадських організацій ухвалити план спільних заходів, спрямованих на утвердження і розвиток української національної ідеї.

Термін: до 1 червня 2005 року.

9. Для поліпшення ефективності лекторсько-просвітницької роботи ухвалити Угоду про співпрацю з Сумським обласним товариством «Знання».

Термін: до 1 травня 2005 року.

10. Втілити в життя ідею створення «Українського Дому» (розроблену ще в 1994 році О. Г. Шевченком) на базі приміщення по вул. Червона площа, 6

Термін: до кінця 2005 року.

11. Порушити клопотання перед ВУТ «Просвіта» про фінансування штатного апарату Правління для забезпечення його професійної роботи.

Термін: негайно.

13. Налагодити співпрацю з новою владою, зокрема щодо надання «Просвіті» приміщення.

Термін: негайно.

Обґрунтування підготували представники організаційного комітету обласної звітно-виборної Конференції СОТ «Просвіта» Олексій Шевченко, В. В. Майборода, В. В. Мадяр та інші.

Приватний архів Олексія Шевченка.

Оригінал. Машинопис.

№ 83

З тексту виступу Антона Маланюка на установчих зборах зі створення районного Товариства «Просвіта» в м. Путивль

2006 рік*

Шановні друзі! Побратими!

Метою нашого зібрання є створення організації «Просвіта» і налагодження роботи цього товариства. Завдання, згідно статуту, такі:

1. Утвердження української національної ідеї.
2. Утвердження державної української мови у всіх сферах суспільного життя.
3. Розвиток національної культури.
4. Відродження історичної пам'яті.
5. Інформування національної свідомості та піднесення духовності і добробуту українського народу.

Декілька слів з приводу виникнення «Просвіти». Це товариство було засноване в 1868 р. у Львові видатними письменниками: І. Франком, Г. Хоткевичем, Ю. Федьковичем, К. Левицьким. «Просвіта» видавала твори українських письменників, шкільні підручники, газети і журнали. В Україні в цей час українське слово було заборонене. Вже після революції в 1905 році в час відлиги постає «Просвіта» і в Наддніпрянській Україні, але вже в радянський час

в 1922 р. її закривають. Причини закриття в небажаному українському патріотизмі організації. На Західній Україні «Просвіта» проіснували до 1939 р., після чого була закрита, а її члени були репресовані. Відродилась «Просвіта» в часи горбачовської відлиги як Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, а після 1991 року вже знову назвали «Просвіта».

Як я розумію українську національну ідею? Це підйом національного виробництва, створення найкращих умов для роботи національних приватних підприємств, фермерів, створення нових робочих місць для наших громадян. Зараз, на жаль, імпорт споживчих товарів в Україні зріс на 72 %. Ми надаємо робочі місця чужим націям. Наприклад, купуючи російську газету «Спід-інфом» ми даємо роботу 15 тисячам російських робітників, а масі їдемо у ту ж Росію на заробітки.

Українська ідея повинна прививатись ще маленьким дітям. Полька, молода мама, каже своєму синочкові кожний день: «Хто ти такий? Ти поляк малий». І у нас потрібно, щоб кожна свідомо патріотична мама вчила дитину зі слів: «Хто ти такий? Українець малий! Твій знак який? Тризуб золотий! Де ти живеш? Між своїми! В яким краю? В Україні!» [...]

Завданням «Просвіти» є і відродження духовності. Тут треба людям знати, що все одно ми прийдем колись до однієї Помісної церкви. Згадайте, за кого на виборах агітувала церква МП, хоча вона не повинна ні за кого агітувати. І чому у нашій державі такі шедеври як Київська і Почаївська лавра належать не нам, а чужій державі? Хіба від цього ми багатші? Треба підтримувати ту церкву, яка стоїть на державницьких позиціях. Як гне згадати позицію церкви МП, коли вшановували полеглих від голодомору. Її представників там не було. Дивує позиція і нашої влади в районі по цьому заході. До речі, після знищення церкви КП до цього часу так і не відомо, хто це зробив у Путивлі. Не відродимо духовність, не відродиться Україна. Згадаємо, що українці за часів Гетьманщини були самі грамотні люди в Східній Європі. В Києво-Могилянській Академії вчився Ломоносов. Всі селяни були письменні, чого не можна було сказати про московських бояр, яких аж Петро I заставив вчити грамоту, але в Україні він почав забороняти укра-

їнське слово. І пішли заборони українського аж 141, і України як назви держави. Хоча в Переяславі 1654 р., коли нас було 11 млн., а московитів 9 млн., в Україні була своя автономія, військо, суди і т. д. А потім трагедія на трагедії. І зараз Партія регіонів хоче створити 25 князівств і мало їм російських каналів, FM простору, 95% всього книжкового ринку і 95% всіх газет. Якщо згідно перепису 2001 р. в Україні було 78,8 % українців, бо дайте нам стільки ж українських кінофільмів, газет, книг. Тільки 0,38 книги української на душу населення в Україні і 6 російської в Росії. Хіба комфортно почуває себе українець у Путивлі, якщо голосно десь pomoже свою позицію рідною мовою? Небезпечно. Я це перевіряв на собі. Але не здаюся і вирішив показати приклад іншим. Ми ж всі рівні і перед Богом, і згідно Конституції. До речі, чому у нас в четвер і вівторок радіомовлення не на державній? Отже, основним завданням «Просвіти» є утвердження української мови як державної у всіх сферах життя. Слова Віктора Ющенка про мову: «Якщо ми не збагнемо зараз колосально велику майбутню цінність українського слова, традиції, історії, ми можемо втратити все, що потім називається шматком хліба, маслом з бутербродом. Сьогодні держави падають не від того, що полки Муравйова приїжджають з якоїсь території, а від того, що забувають мову і свою культуру». [...]

Зараз у нас поки що немає нації, хоча після Помаранчевих подій побільшало україномовних людей у Києві і патріотизму побільшало. Особливо небезпечна ситуація зараз перед виборами²⁶. Свідомим українцям треба вистояти і розкривати очі тим людям, які закомплексовані, зазомбовані, залякані або не поінформовані. Не дай бог реваншу вчорашніх. Тільки й чуєш із розмов на вулиці: «А что он сделал этот Ющенко» і всякі круті вирази. [...]

Хоча «Просвіта» не бере участі у виборах, але формувати державницький світогляд — це основне наше завдання. І головне — коней на переправі не міняють — даймо ще час нашому Президенту. Я не розумію вчителів, директорів шкіл, якщо вони віддадуть свій голос за людей, яким місце, більш як половині команди, на нарах. Щербань накрив 111 млн. і втік у Маямі, а його син Артем, власник десяти фірм і 41 заправок — у Регіонах.

Хотілось би два слова сказати про відродження історичної пам'яті. Нам треба знати свою історію, бо перекручена минувшина веде до страждань в майбутньому. Що можу я? Пишу в газету, але більшість написаного іде в кошик. Не ясна позиція «Путивльських відомостей», більшість симпатій, як бачу, надаються не державницьким публікаціям. Як би тут пригодились підтримка такого великого колективу! Допоможіть розкрити очі людям району. Давайте разом будувати Україну у наших серцях. Давайте кожен почне з себе і в серцях дітей, друзів, знайомих будемо будувати Україну, щоб сказати словами Ліни Костенко «Україна може бути без мене, я без України задихнусь!» [...]

*Приватний архів Валентини Маланюк.
Оригінал. Рукопис.*

*Датування за змістом документу.

№ 84

Допис Алли Криганової у газеті «Ярмарок» про відмову XV сесії міської ради V скликання виділити приміщення під «Український дім» у центрі м. Суми, ініціатива створення якого належала обласній «Просвіті»

6 грудня 2007 року

Чи буде створено в обласному центрі Український народний дім?

Уже багато років громадськість міста, зважаючи на значну русифікацію обласного центру, намагається створити в Сумах «Український народний дім» — центр культури та духовності українців. Незважаючи на численні перепони, проект «Українського дому» здійснювало товариство «Просвіта». Ця обласна організація з 1993 року прописана в будинку № 6 на Червоній площі. Тут же мали свої офіси й інші громадські організації. Однак усі вони, крім «Просвіти», були виселені. Та й у неї значну частину площі відібрали.

«Український народний дім» має бути саме біля пам'ятника великому Тарасові, і приміщення на Червоній площі, 6 відповідає цим вимогам. 43 громадські організації, політичні партії та творчі спілки не одноразово зверталися до сьогоденішньої міської вла-

ди з письмовими заявами про створення «Українського дому», та відповідь від можновладців не надійшла. Тому що багаті на гроші підприємці для них вигідніші. Адже не секрет, що сьогодні сквер Шевченка оточують казино, гральні автомати, кафе. А в колишньому кінотеатрі імені Тараса Шевченка розташувався нічний клуб.

Там, де мав бути Український центр культури та духовності поселились заклади, які спроможні тільки руйнувати культуру та духовність. Бо така страшна хвороба, як ігроманія, захопила вже значну частину молоді міста.

Для того, щоб якимось реагувати на звернення громадськості, міська рада все ж видала розпорядження про створення у Сумах «Українського народного дому». Створила навіть ініціативну групу, яку очолив секретар міськради Петро Гученко. Нікого з «Просвіти» в цю раду не включили. Не увійшов до ініціативної групи і головний борець за створення «Українського народного дому» в міській раді Віктор Черняк.

Просвітян та депутата Віктора Черняка того й не запросили до ініціативної групи, бо рада вже видала їй першу пропозицію — зробити «Український народний дім» на вулиці Прокоф'єва, подальше від центру міста. І ця ініціативна група і депутати міської ради добре розуміють, що це руйнівна пропозиція.

Шляхом пікетування засідань міської ради громадськості вдалося викликати на переговори міського голову Геннадія Мінаєва та секретаря міської ради Петра Гученка. Вони запевняли, що на наступній сесії доля згадуваних приміщень (Червона площа, 6 та 6-А) вирішуватись не буде, і вони зовсім не проти «Українського дому» біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Та це на словах. Насправді ж у нас виграє завжди той, у кого багато грошей. Воля громадськості нікого не цікавить.

У середу 28 листопада депутати міської ради більшістю голосів прийняли рішення за приватизацію другого поверху будинку № 6 на Червоній площі редакцією газети «Панорама», підприємця і редактора Євгена Положія. Майже повністю за продаж проголосували фракція БЮТ, «Нічний дозор», комуністи та регіонали. Лише «Наша Україна» голосувала проти. Отже, знову перемогли гроші.

Чи знайдеться в обласному центрі високий посадовець, який зможе врятувати ідею створення «Українського народного дому»?

Алла КРИГАНОВА

Ярмарок. 2007. № 49. 6 грудня.

№ 85

Фрагмент книги Ніни Вітушко²⁷ «Просвіта — наша доля» про діяльність Крелевецької «Просвіти»

2007 рік

IV. «Просвіта» — це прозорість

Не розповісти про наші організаційні проблеми — це багато чого не сказати про труднощі створення і діяльності українських патріотичних організацій. Вони загальні дія всієї України. Наш край — не виняток.

Як і в багатьох інших районах, не було у крелевецької «Просвіти» за ці 15 років жодної оплачуваної посади, ні телефону, ні постійної кімнати. Навіть Шевченківська кімната, при районному Будинку культури, яку ми створили, була для нас часто недоступною. Зокрема, на багато місяців надавалася під виборчий штаб Миколи Нощенка та інші подібні штаби.

Але ентузіазм відданих наших активістів та щирі зв'язки з просвітянами з Сум, Чернігова, Львова, Тернополя, Києва, листування з зарубіжними українцями — це не просто слова. Це велика і мудра, надихаюча сила!

Отож в наступних трьох підрозділах — про підсумки наших зусиль у виконанні статутних вимог «Просвіти», про організаційні труднощі і проблеми.

1. Українська ідея — наш орієнтир.

Найперші статутні вимоги «Просвіти» — утвердження української мови, відродження історичної пам'яті українців, їх національної свідомості, природності навколишнього середовища, а також притаманних українцям принципів гуманізму.

Такі наші орієнтири. Саме це згуртувало нас, крелевецьких красназнавців, учителів, художників ще в червні 1992 року. Ініціативна група, яка виникла, добре розуміла, що в цій царині — море ро-

боти. Долати меншовартість українську, формувати гідність... Хто, як не ми? Цим керувалися ми, друкуючи перші статті в районній газеті влітку 1992 року, даючи інтерв'ю по районному радіо (Єфіменко–Вітушко). Це було змістом наших виступів на учительських районних нарадах 1992, 1993 років.

А потім започаткували ми зв'язки з військовою частиною 448876, яка була розташована тоді в межах Кролевця. Це були курси української мови, що почалися у вересні 1992 року і тривали до березня 1993 року (Васильченко–Вітушко). Допомогли ми і в оформленні краєзнавчої кімнати для військових (Валентина Новоселець).

Перші наші просвітяни поєднували в собі і вічні людські цінності, і власний, вже чималий, життєвий досвід. Тому швидко і однозначно відгукнулися на запрошення західних українців, учителів села Стінка Бучацького району на Тернопільщині приїхати до них на Різдво, що наближалось. Зголосилося нас на це відразу до 20 чоловік. Але... сталося несподіване, дуже різке подорожчання залізничних квитків. Не дивно, що багатьом бажаним поїздка ця здалася... авантюрою.

Але п'ятьох з нас це не злякало.

5 січня 1993 року ми вирушили в дорогу, в далекий, невідомий нікому з нас край. Було аж страшно, знаючи, що відстань до села Стінки від залізничної станції, де нам треба виходити, аж 80 кілометрів. І приїжджаємо увечері, коли стемніє. Чи зустрінуть нас? Чи пізнають?..

Та все було незрівнянно краще за всі можливі наші уявлення! Не тільки зустріли нас у перші хвилини висадки з поїзда на їхній станції, а й оточили такою душевною істинно споконвічною українською турботою, такою радістю і непідробністю, яка у нашому краї призабута... Або підмінена, на жаль, артистичністю, штучністю, показушністю...

6–7–8 січня — ми в гостях у галичан. Живемо у сім'ях сільських учителів, корінних мешканців села. З великою приємністю спостерігаємо красиві стосунки членів сім'ї, батьків і дітей різного віку, а потім і молоді між собою, і людей старшого віку. Чуємо від них щирі колядки і цілі вертепні вистави...

За три дні якнайтіснішого спілкування з сотнями мешканців цього села ми не почули жодного фальшиво-красномовного чи грубого слова. Ми побачили і почули людей, цілком природньо гордих своєю національною свідомістю. Без якої неможлива і проста повага до самого себе, тобто звичайна людська гідність. Без якої кожен з нас — не вільний птах, а підневільна пташка в клітці своєї власної несвободи.

А серед наших краян про галичан стільки жовчних пересудів хтось поширював настирливо і невтомно... Саме тому ми й побували в західних українців. Щоби власними очима зблизька все побачити. І щоб наших краян переконати: «Галичани — наші рідні брати і сестри».

Саме так називався великий репортаж про цю поїздку в районній газеті. І таки переконали багатьох краян наші аргументи. А потім для всіх бажаючих був влаштований ще й «круглий стіл» на цю тему.

І хоч минуло з того часу вже кільканадцять років, та не забуваються нами ті прекрасні враження. Охоче про них можуть розповісти Акименко Н. Ф., Антоненко Л. Ф., Васильківська В. В.

Принципи гуманізму і співробітництва, чого вимагає наш Статут, дали нам можливість домогтися місця в районному Будинку культури. Поступово, після певних домовленостей, керівництво РБК надало нам кімнату, яку спільно з ними назвали ми Шевченківською.

Закипіла робота по її оформленню. Адже ми — майстри на всі руки! Кобизький Іван Іванович зайнявся складанням столів із запропонованих заготовок, ремонтом електрообладнання. Ніна Вітушко, Лідія Єфіменко і Іван Дудар — виготовленням експозиції.

9 березня 1993 року відбулося у нас урочисте відкриття Шевченківської кімнати. Повісили на стіни стенди: «Без держави — нема відродження», «Воскресне мова — воскресне Україна», «Шевченко і Кралеvecь», «Просвіта і просвітителі». Все це виготовили ми власноручно, на громадських засадах. Прикріпили також портрет Шевченка, кралеvecькі рушники, панно. Встановили державний прапор.

Питання утвердження української мови хвилювало нас постійно. Не забули краяни, як збирали ми підписи на підтримку дер-

жавності української мови восени 1994 року, коли щойно обраний президент Кучма став поширювати проекти «другої державної». Було приємно, що підписи свої одностайно ставили на підтримку державності української мови більшість кролевецьких учителів, бібліотекарів, працівників культури.

Не раз і не два, усно і письмово, зверталися до місцевих керівників РДА і райради з питань утвердження української мови і контролю за її функціонуванням. Іноді вдавалося брати участь і в нарадах міського і районного активу. Зберігаються і досі наші письмові звернення і... формальні відписки на них.

Швидше вдалося домовитися щодо україномовного оформлення центральної районної аптеки у 1997 році, яка вже мала щойно виготовлені російськомовні вивіски. Її керівник на наше звернення зреагував швидко і позитивно, а художник Герашенко В. М. оперативно виконав цю роботу.

А взагалі, в нашій місцевості літературна українська мова звучить рідко. Широкий загал громадян пояснює це традицією суржикомовності (суміш російської і української склалася давно через близькість кордону з Росією). Мовляв, демократія... Коли говориш мовою, близькою до літературної, багато хто реагує на це трохи дивно... Не усвідомлює, що у просвітян-учителів такою вона є через багаторічну мовну практику на уроках у школі. Адже мова — найголовніший робочий інструмент учителя. І вона у нього має бути багатою, чистою, відточеною. І виділяти учителя серед загалу. І не комплексувати має вчитель, якщо у нього з'явилася така особливість. Навпаки: відчувати, що це норма. Що таким чином учитель долає меншовартість — свою, і школярів, яких навчає.

Дуже раділи ми, коли потрапила нам до рук новела про українця, німця, англійця та італійця, що їхали в одному купе і заспечечалися щодо того, яка мова найкраща. Дискусія їхня, тривала і серйозна, звелася цілком аргументовано до того, що найдосконалішою є мова українська. Ми вивчили цю сценку зі своїм дитячим гуртом. І з великим успіхом наші діти виступали з нею перед слухачами дорослими і школярами, а потім і по районному радіо. Цей наш приклад перехопили учителі, і тепер ця сценка звучить по школах і в районному масштабі.

Не обминали ми і можливості відновити історичну пам'ять крoлевчан. Про історію найбільшого підприємства міста — арматурного заводу — свої нариси написав Іван Кобизький. А Іван Дудар написав історію крoлевецького ткацтва. Немало сил і часу пішло на редагування рукописів (Вітушко) і друкування (Ніна Сущенко) їх на машинці «Українці», яку прислав нам Зореслав Зорян. При РДА виникла комісія з питань історії Крoлевця. На жаль, пізніше просвітян усунули від співпраці в цій комісії.

Прагнення до відновлення історичної пам'яті крoлевчан спонукало нас кілька днів у жовтні 1995 року займатися прибиранням історичних поховань на міському кладовищі під керівництвом сумського історика Олександра Козлова. Ця наша ініціатива мала своє продовження в діях земляків.

Найактивнішою була участь просвітян у районній краєзнавчій конференції у січні 2001 року. З доповідями виступили Іван Дудар (про історію крoлевецького ткацтва), Іван Кобизький (про історію арматурного заводу), Надія Сикал (про Миколу Лукаша і його творчість), Ніна Вітушко (про Віру Смереку та її книги).

Приємно згадувати нам, що саме ми, просвітяни Крoлевця, стали одним із осередків, куди уболівальники за наш край з діаспори стали надсилати посилки з українськими книгами і часописами. Нам пощастило одержати їх не менше 500 назв і поширити у Крoлевці і районі. До 100 книжок привезла з Києва я внаслідок своїх контактів із письменниками-лукашівцями. Зокрема, 60 примірників збірки Василя Симоненка «Берег чекань», виданої 2001 року.

Спочатку ці книги розподілили ми на невеликі пересувні бібліотеки і розібрали по домівках (Іван Кобизький, Віра Островська, Лариса Смоляк, Василь Ковтун, Олена Завгородня, Микола Литвин, Надія Сикал, Микола Шкура, Віра Приходько та інші). Ознайомившись з книгами, стали дарувати їх центральній райбібліотеці, музичній школі, всім школам міста і деяким школам сільським. Влаштували презентації. Залучали до цього широкий актив учителів, особливо істориків та філологів.

Хвилює просвітян і необхідність перейменування вулиць. Це потрібно для відродження історичної пам'яті краян і для створення природного україномовного довкілля. Немало наших зусиль пішло на

те, щоб визначитися, які вулиці треба перейменувати іменами видатних синів і дочок України і рідного краю. А багатьом вулицям треба просто повернути старі прекрасні назви (Ялинівка, Гончарівна, Кошуківка та ін.) Список нами був складений і опублікований 16 квітня 2001 року в міській газеті «Голос Кролевця», що в той час виходила. Дуже доречною була ця публікація з нагоди 400-річчя міста.

Національна свідомість українця виявляється в глибокому пошануванні Тараса Григоровича Шевченка. Для Кролевця, де був наш великий поет тричі, шевченкіана має особливе значення. Просвітяни щороку збиралися коло пам'ятника Шевченка і коло пам'ятного знака, який встановлений в Кролевці до 130-річчя перевезення в Україну труни з прахом Шевченка. Збиралися, щоб відзначити і дати, пов'язані з жилим Шевченка, і річниці перебування його в Кролевці, і річниці незалежності України, і в інші дні. Проводили свої урочистості, покладали квіти, виступали з бандурою, читали вірші. Часто це були вірші, написані просвітянами, або їхніми дітьми. Наприклад, школярка Крістіна Федоренко прочитала вірш своєї бабусі «Спомин про Тараса»:

В цей березневий світлий день

Ми славимо Тараса.

Він вічно з нами, як живий.

Зоря його незгасна...

В той же день по районному радіо виступив бандурист, наш молодий просвітянин Євген Бондаренко, що став тоді студентом Київського інституту культури і мистецтв.

Неоціненне значення для зростання національної свідомості місцевих українців мало читання патріотичної української періодици, зокрема, газети «Слово Просвіти». У к 2002 році вдалося пов'язатися з центральним правлінням «Просвіти» і передплатити цю газету в кожному школу району на весь 2003 і 2004 рік.

Хто читає постійно цю змістовну, високоінтелектуальну газету, відчуває, що вчиться у вищому навчальному закладі гуманітарного профілю за спеціальністю «відродження України».

В тому, що наше місто і весь район на виборах 2004 року виявили високу свідомість і патріотизм, заслуга учителів, просвітян, інтелігенції району — незаперечна.

2. Подвійним стандартам — ні!

Стосунки з владою у просвітян були дуже складні з самого початку. На словах нібито влада з нашими статутними засадами згодна, а на ділі...

А тим часом ми ж не партія, не політична організація.

Ми ж просто національно свідома громада, яка так потрібна Україні! Громада волонтерів просвітницької роботи. Роботи різнопланової з питань українського національного відродження. І роботи цієї — такий огром!

Подвійні стандарти в ставленні до «Просвіти» — зовсім недоречні...

Та районне і міське керівництво чомусь сповідувало інші принципи. Перші ж візити до владних кабінетів показали це. Зареєструвати районне об'єднання наше (за гроші, звичайно) ми все-таки змогли, бо не зраджували принципам толерантності і гуманізму. Виготовили також печатку і штамп. Успішно оприлюднили в місцевих газетах чимало важливих матеріалів. Принаймні перші три роки нашої діяльності, до початку 1995 року пройшли без великих перешкод.

З приходом кучмізму громадська атмосфера в Кролевіці помітно ускладнилася.

Спрацювало бажання якомога більше принизити або і знищити кролевецьку «Просвіту», що раптом вивищилася над місцевою громадою своїми успіхами, зокрема в справі Лукашійани.

І чому б не створити свою приручену, «кишенькову» «Просвіту»?! Подібні технології кучмістами демонструвалися в столиці і подавали приклад всій Україні...

Саме тому, на наше переконання, зразу ж після надуспішного Лукашевого вечора 19 грудня 1994 року і почалося в районному об'єднанні «Просвіти» якесь незрозуміле сум'яття, що межувало з крайньою агресивністю.

І наша вина була в тому, що ми довірливо прийняли в свої ряди людей дещо непередбачуваної поведінки... Діяли вони просто. Користуючись довірливістю «просвітян» і своїми особливими здібностями, вони вчинили на наших загальних зборах 16 лютого 1995 року справжній дебош (перед тим на домашній вечірці змо-

вившись). Вибрали своїх людей керівниками райоб'єднання «Просвіти». Порушивши основні статутні вимоги «Просвіти»... Грубо і безпардонно образивши нас...

Районне керівництво, до якого вони пішли на другий же день, зразу ж їх привітало і повідомило в місцевій пресі про зміни в керівництві районної «Просвіти». Винагородило їх своєю увагою. Мовляв, ось як треба дружити «Просвіті» з владою...

З самого початку цього «перевороту» було видно корисливі задуми його ініціаторів, бажання мати матеріальний зиск. Їх дуже хвилювало, перш за все, те, що ми одержували посилки від українців з діаспори. Це були посилки з книгами, або ношеними речами. Іноді з невеликими подарунками дітям. Ми, боячись подібного «яблука розбрату», все одержане зразу ж оприлюднювали. Бо нашим пріоритетом були не матеріальні, а значно важливіші — духовні цінності. Зокрема, книги, а також можливості хоч трішки обдарувати дітей гостинцями, якщо вони виступають з українськими програмами. Наші ж «путчисти» дотримувалися діаметрально протилежних принципів. Їм потрібно було... корито...

Дистанція в поглядах на цінності виникла вже в кінці 1994 року, коли ми одержали від З. Зоряна посилку з матеріалами для українських національних строїв. Розкрили ми ту посилку відверто при них... Реакція їхня була красномовна.

Через деякий час прийшла від нього ж швейна машинка — для пошиття тих костюмів. Ми, як і завжди, цього факту не приховали. На їхнє лукаве прохання віддати їм машинку (мовляв, для випробування) ми довірливо погодилися. На місяць, не більше...

І саме паралельно з цим відбувся і їхній дебош... Як же пошити костюми, коли машинка в них? Справа з виготовленням костюмів заганялася в глухий кут... Пояснити ці обставини нашим добродійникам з діаспори було неможливо. Будь-що треба було самим і вишити, і пошити. Тоді нас зрозуміють і в діаспорі, і діти, що чекали цих костюмів.

І всі українці...

Спасибі Богу, що вдалося нам цивілізовано витримати це психологічне випробування зими-весни 1995 року. Велике значення

при цьому мала глибока довіра між нами, урівноваженими просвітянами, а також дітьми і їх батьками...

Діти продовжували ходити на репетиції, всією громадою бували ми і на природі.

Але все з більшим викликом ставилося до нас начальство. Мовляв, ви вже ніхто, звільняйте кімнату для нових просвітян...

В якісь словесні баталії ми не вступали — вони нічим не можуть зарадити...

Подумавши спільно, вирішили: за звання районного об'єднання не воювати (хай собі місцеві «путчисти» тягнуть того «воза», в який запряглися так охоче). Вирішили ми стати міським об'єднанням, як передбачає статут ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка.

На наступних зборах обрали головою міського об'єднання Івана Петровича Дударя. Оновили план роботи. І продовжували спокійно працювати. Громада ж бо — великий чоловік! І об'єднувала наша громада майстрів «на всі руки»... Тому швидко визначилися з тим, як вишивати дитячі костюми.

А з пошиттям інтрига залишалася. Машинка ж наша, добровільно позичена на один місяць, вже цілого півроку перебувала в руках опонентів... І, здавалося, що віддавати її вони не думають! Ми ж мовчазно їх обходили.

Але з юристами консультації на цю тему почали. Зрештою, мовчазного осуду вони не витримали... Самі принесли нам машинку на наше зібрання 6 вересня 1995 року. Ультимативно заявили:

— Давайте письмову розписку про повернення машинки!

— Не принижуйте нас подібними вимогами, — почули від нас у відповідь. — Ми вам давали її без будь-яких розписок, на підставі довір'я!

Без очікуваного задоволення вони й пішли. Машинка ж залишилася...

Наша майстриня пані Віра Островська саме на той час почала робити викройки вишиванок. Одержавши машинку, вона швидко дала раду пошиттю задуманих костюмів. Робота ця справді відповідальна і непроста. Але пані Віра виконала її з відмінною оперативністю.

В подяку за це ту швейну машинку подарували ми їй назавжди. Нехай краще буде її приватною власністю, ніж «яблуком розбрату».

Щоб остаточно вирішити організаційні проблеми, поїхали ми з Дударем Іваном Петровичем у жовтні 1995 року в Київ, у Центральне Правління ВУТ «Просвіта». Зустрілися з його головою п. Павлом Мовчаном і відповідальним секретарем — п. Миколою Нестерчуком.

Уважно вислухавши нас, вони підсумували:

– Ваші місцеві дезорганізатори не оригінальні. Подібне сталося і в деяких інших осередках... Але вихід є: працюйте в рамках міського товариства. А вони нехай будуть районним. Аби тільки працювали!...

Приїхавши в Кролевець, ми зібрали нашу громаду. Вона мала тоді 16 чоловік. Більшої кількості ми їй не стимулювали, навчені гірким досвідом своєї довірливості, уникаючи припливу випадкових людей. Провели звітно-виборну конференцію. Відповідально, з дотриманням усіх формальностей. Підтвердили свій весняний вибір: Івана Дударя знову обрали головою міського об'єднання, Віру Островську — заступником, відповідальним секретарем — Ніну Вітушко.

20 листопада цього ж 1995 року зареєстрували створене нами Кролевецьке міське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка в Сумському обласному об'єднанні «Просвіти», а 12 грудня відбулася реєстрація міського товариства в Кролевецькій райдержадміністрації (на зібрані нами гроші).

Наша громада була надійна і серйозна. Та нелегко було нам жити і працювати, коли місцеве керівництво ставилося до нас із неприхованою зневагою.

Ми їй не дивувалися. Адже це були ставленики тих, хто і до самого Шевченка ставився зневажливо. Наприклад, пам'ятник Шевченку у Кролевіці в 1973–74 рр. був поставлений на початку бульвару Шевченка. Але простояв зовсім недовго. За вказівкою зверху за одну ніч був знесений...

Секрет полягав у тому, що, за переконаннями тодішніх господарників, Шевченкові було не місце стояти в такій близькості (метрів 100) від Леніна, якому пам'ятник зводився на площі Миру, що саме тоді була створена і стала новим центром Кролевецького району...

До теперішнього пам'ятника Шевченка їм не хотілося й ходити. Організовували пошанування, клали квіти, але формально, без душі. Нам же хотілося це робити щиро і завжди. Здійснюючи акт пошанування Шевченка, відчували ми своє єднання з молоддю, з українцями всього світу, свою відповідальність за сучасну історію України.

Нас вони, мабуть, трохи соромились... Красномовна сценка відбулася 9 березня 2003 року. Тільки-но ми провели щирі урочистості, як підійшла делегація з РДА і міськвиконкому. Гордо обминувши нас, поставили корзину з квітами і мовчки пішли геть. До нас — ні доброзичливого погляду, ні усмішки. Дітей, що були з нами, вразила фальш такої поведінки...

Тим часом мешканці навколишніх садиб вже давно жалілися нам на неухагу керівництва міста до святих шевченківських місць. Обурювалися, що зовсім ці місця не освітлюються, погано доглядаються і стають притулком для недозволених розваг... За ініціативою мешканців бульвару Шевченка ми, просвітяни, зібрали підписи майже сотні небайдужих людей з турботою про обов'язкове освітлення скверу навколо пам'ятника. Віднесли це звернення до міського голови п. Белоусова В. І., а також в РДА. Зустріли нас із розумінням і обіцянками освітити сквер.

Але обіцянка так і залишалася обіцянкою. А над просвітянами за прилюдне (дуже чемне, до речі) нагадування про це вчинили прилюдний і грубий глум...

І робив цей глум сам тодішній голова РДА. В присутності всіх перших осіб району і численної громади школярів і молоді. Обірвав на півслові виступ просвітянки, яка просто змушена була озвучити те, що болить мешканцям навколишніх будинків, — відсутність освітлення навколо пам'ятника.

Це було 9 березня 2004 р. Перед тим, як обірвати виступ просвітянки, голова РДА виступив біля пам'ятника з підкреслено російськомовною промовою...

Це був глум і над просвітянами, і над Шевченком...

Весь час, починаючи з перших місяців незалежності України, нам, просвітянам, хотілося влади справді проукраїнської, чесною, прозорою, близькою до людей.

Тому були ми не байдужими під час виборів і парламентських, і президентських. Немало зусиль доклали наприклад, у 1994 році, щоб від нашого краю народним депутатом була Ада Роговцева. На жаль, не вийшло... На президентських виборах 1994 року довелося не раз виступати і в місцевій газеті, і по районному радіо за президентство Кравчука, бо він на той час був оточений проукраїнською командою. А відомо, що «короля робить оточення». Але знову не вийшло...

У лютому 1998 року до міської ради запропонували обрати чесних професіоналів, учителів Книша Б. П. і Сикал Н. М. Але постійно втручалися «вічно вчорашні» і заважали обирати порядних, патріотичних і компетентних людей. І все більше удосконалювали свою подвійну мораль...

А який галас підняли деякі з них у газеті «Голос Кролевця» з приводу оприлюднення нашого списку перейменування кролевецьких вулиць з нагоди 400-річчя міста!

Що могли ми? Адже преса — у них, радіо — у них. Весь адмінресурс... На парламентських виборах 2002 року вони безсовісно і безкарно чинили своє фарисейство, керуючи місцевим штабом «Нашої України»... Скільки натворили вони махінацій і фальсифікацій з голосуванням і підрахунком голосів! Уже тоді, в 2002 році... І досі ще про це розказують люди, члени виборчих комісій.

Тож за кучмізму досвід подвійної моралі влада здобула неабиякий. І здавалося їй, що до президентських виборів 2004 року йде вона «у всеозброєнні»...

Але народ нашого краю, бачачи все це, вже не міг бути байдужим. Просвітяни, наприклад, включились у виборчу кампанію ще влітку 2004 року. Нас, правда, чомусь ніхто не залучав. Як і ким був створений місцевий штаб «За Ющенка», ніхто не знав. Ми були поставлені перед фактом саме такого складу штабу вже незадовго перед 24 серпня — днем незалежності України. З притаманною нам чемністю (а хіба може бути інакше?) звернулися до штабістів прийняти нас до складу виборчих комісій. Запросили їх безпосередньо до пам'ятника Шевченка саме 24 серпня. Саме тут ми написали свої заяви-побажання бути членами виборчих комісій, спостерігачами, агітаторами.

З серпня і до кінця 2004 року силу-силенну фізичних і душевних зусиль доклали, борючись чесно і прозоро за перемогу Віктора Ющенка, наші просвітяни: Ніна Акименко, Ніна Вітушко, Лариса Герасимова, Варвара Дима, Олена Завгородня, Іван Кобизький, Андрій Линник, Микола Литвин, Антоніна Мокрогуз, Микола Набок, Олександр Риндя, Надія Сідюк, Лариса Смоляк, Ніна Сущенко. А Юрій Колесник... щиро, всіма своїми силами включився в ті передвиборні клопоти, не витримав тієї напруги і... помер. Якраз у розпал передвиборної кампанії...

Нам усім теж довелося стільки пережити! Кожен з нас міг би розказувати про те без кінця... Саме отой огром вражень і вивів нас разом з усіма крoлевчанами на наш крoлевецький Майдан. Який за своїми масштабами і розмахом був за межами будь-яких порівнянь з життя минулого.

Головний висновок став очевидним для всього крoлевецького Майдану, для всіх крoлевчан: ЛЮДИ НАШІ СТАЛИ НЕБАЙДУЖІ! Масово, одностайно і зворушливо чемно...

Однак яскраво проявилися в цей час і ті, кого рядові краяни назвали перевертнями. Ті, хто здатний не тільки на подвійні стандарти, а й на потрійні...

Зупинитися на позиції стриманого оптимізму змушує нас також різношерстність табору тих, хто був твердо за Ющенка протягом усієї виборчої кампанії. Яскраво виявилось, що одні були переконано за Ющенка з міркувань вищих духовних цінностей. А інші — з міркувань корисливих, вкрай прагматичних. Останнім просто не вистачає знань з історії України, свого краю, свого роду. Їхня зосередженість на сьогоднішній вигоді, їхня короткозорість може дорого коштувати Україні, її наймолодшому поколінню.

Шкодуємо ми і з приводу спровокованого розколу в Крoлевецькій «Просвіті», коли розкольники захопили районне об'єднання і змусили нас створити міське об'єднання, незалежне від них.

Минуло відтоді понад 10 років. Випробування часом — дуже нелегке психологічне випробування. Але воно добре висвітлило «хто є хто» з тих бешкетників. Є, на жаль, серед них майстри з розсварювання українців. Бездумне потоптання основних статутних засад «Просвіти» — характерна риса цих «спеців». Нічого корис-

ного вони не зробили для українського державотворення за ці роки. Одні лише гучні заяви та різні інтрижки. Нічого вони не знають навіть про акцію «Кобзарева церква».

Нам, до речі, при всій нашій зайнятості вдалося разом з учителями шкіл №1, 3, 4 зібрати й відіслати на адресу «Кобзареві церкви» 240 гривень. Приєднувалися до ініційованого нами збору коштів серед учителів і найсвідоміші з колишніх заколотників. Вони приєднувалися щиро, від душі, долучалися й до інших українотворчих заходів.

Отже, життя вчить: якщо ми йдемо однією стежкою, то неодмінно порозуміємося!

3. Громада — великий чоловік!

Добро — як хліб. Коли він є, його мовчки споживають. Часто забувши, як ретельно, кожен його шматочок оберігали наші предки-хлібороби.

Бо не були манкуртами (тими, що втратили пам'ять). Добре знали, скільки сил та уміння докласти треба, щоб зерно виростити, довести до борошна, а потім — до запашної хлібини...

Добро — як хліб. Тільки манкурти-забудьки не пам'ятають, яка духовна єдність гуртувала наших предків у міцні сім'ї і славні родоводи. Та на дружню співпрацю по вирощуванню хліба. А також на спорудження храмів і на пошанування святих християнських цінностей.

Цього манкурти не пам'ятають, а успадкували, на жаль, комплекси героїв «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького: сварливість, агресивність, бездуховність. Чи не краще б їм прочитати хоча б «Миколу Джерю» того ж автора? Правдивий і сильний образ Миколи Джері, справжнього лицаря-українця, потрібен нам для усвідомлення себе народом, справді цивілізованим, гордим, повноцінним. Або ж його роман «Хмари» (до речі, в радянській школі був цей роман заборонений). В цьому романі яскраво підкреслені прекрасні риси української ментальності: внутрішня і зовнішня культура українців, їх пісенність, музичність, тверезість розуму, працьовитість, акуратність, громадянськість.

Тож добро і хліб — поняття одного ряду.

Роблю цей філософський відступ, щоб підкреслити, що в Кролевці людей із втраченою історичною пам'яттю, на жаль, теж вистачає. Немало докладали вони зусиль, щоб розсварити тих, хто об'єднувався в українські патріотичні організації...

Стосовно нас, — це їм не вдалося...

Ми працювали. Розборок не влаштовували, хоч підстав для них вистачало... Роль голови Кролевецького об'єднання «Просвіта» дуже важлива. Саме тому ми її не «приватизували», але й цінували. Після мого головування (1992–1995) наступні чотири роки (1995–1999) відповідально і фахово виконував цю роль п. Іван Дудар. Дуже цінували просвітяни його професіоналізм і порядність. І залишили почесним головою Кролевецької «Просвіти» назавжди. Коли став підкреслювати, що не вистачає у нього фізичних сил, то на початку 1999 року обрали ми головою нашого міського об'єднання Віру Островську — вчителя історії і народознавства. Вона теж доклала чимало зусиль до наших спільних справ. Але 2000 року на постійне місце проживання виїхала в Харків, залишивши виконання обов'язків голови своєму заступникові Олені Завгородній. У 2001 році знову загальні збори міського об'єднання обрали мене. Мовляв, саме людина, яка все життя була вчителем історії, української мови та літератури, має досвід проведення лекцій, бесід, зустрічей з людьми, активіст українського державотворення, повинна очолювати місцеву «Просвіту»...

Дуже не відмовлялася. Адже робота вся неоплачувана, цілком на громадських засадах... Хто, як не ми? Актив наш уже багато років підряд був дружний, мобільний, зібраний. Умів досить швидко реагувати на національні потреби...

Ще в 1994 році посприяли ми тому, що у Кролевці був створений осередок товариства українських жінок імені Олени Теліги (Завгородня Олена, Ніна Сущенко, Наталя Литвин). Сприяли ми і утворенню курсів менеджменту у Кролевці в 1993 році. У 1995 році 1 липня в складі 10 чоловік були учасниками всеукраїнського свята козацької слави у Конотопі і Шаповалівці.

А 28 січня 1996 року більшість наших просвітян дружною громадою поїхала електричкою на станцію Крути, де взяла участь у мітингу з нагоди чергової річниці тієї трагедії в історії України.

Хвилюючим було для нас і 1 травня 1996 року, коли ми, всі члени правління міської «Просвіти», поїхали в Київ і взяли участь в акції патріотичних сил на Софійському майдані.

Всі ці акції були успішними і змістовними. Про них можна багато розповісти.

Та краще зупинюся на темі, яка цікава багатьом крoлевчанам, особливо тим, що живуть у великих будинках — п'ятаповерхівках. І могли б повторити те прекрасне україномовне дійство, що організували ми 3 серпня 1996 року у дворі і на прилеглий території будинку № 4, що на проспекті Миру, і яке було названо «Святом трьох по-колінь».

Найкрасномовніше про це розповідають фотознімки. Деякі з них вміщені тут.

Успіху свята допомогло і сприяння міського ЖЕКУ (коштами і участю представників) і допомога гостинцями для дітей, яку подав керівник МП «Арт» С.В. Гурін. За що вся громада була їм щиро вдячна.

Взагалі, ми переконалися: якщо діяти чесно і прозоро, то благодійники в Крoлевці знаходяться. А, можливо, ще й тому, що ми цим ніколи не зловживали...

Як би там не було, а приємно повторити те, що констатовано в попередніх розділах. Зокрема, повторити подяку підприємцям Івану Шеремеревичу і Володимирі Ушкалову за допомогу в організації екскурсії до Києва в 1998 році. Приємно згадати про кошти, які в 2002 році дав підприємець Василь Сенькович на книгу «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» для школи № 5, а також керівника асоціації «Парі» Володимира Любивого, що допоміг коштами студенту Євгену Бондаренку.

На моє переконання, просвітяни, крім просвітницької ерудиції (для чого треба постійно займатися самоосвітою), повинні в собі поєднувати ще три «п», а саме: патріотизм, порядність і професіоналізм. Щодо професіоналізму: він має бути у конкретній галузі діяльності, а також у роботі з людьми. В усякому разі, до всього цього треба прагнути. Такі риси мають за мету виховувати просвітяни.

Мусимо завжди бути готовими і до плідної співпраці з владою. Якщо при цьому влада щира. Коли районний відділ культури

або окремі інші працівники РДА, чи міськвиконкому ставилися до нас, як до рівних, ми щиро відгукувалися. Немало прикладів цього уже описані в попередніх розділах. Або ще такі.

16 листопада 2001 року в центральній райбібліотеці відбувся ювілейний вечір Івана Петровича Дударя, художника, відомого не тільки в Кролевці, а й далеко за його межами. Вечір був щирий, змістовний, повноцінний. Бо організований спільно райвідділом культури, освітянами, художниками, майстрами художнього ткацтва і міським товариством «Просвіта».

У 2003 році на пропозицію райвідділу культури взяли ми активну участь і в «круглому столі» до 110-річчя райбібліотеки, де одночасно була і презентація книги нашого земляка — поета Віктора Дзюби. У 2004 році в рамках свята рідного міста в райбібліотеці відбулася презентація книги Івана Балабона «Кролевець: 50 років розбудови». Ми теж були учасниками тієї презентації. Не всім сподобалися слова про прогресуючу бездуховність тієї радянської «розбудови». Але сказали ми їх! І зараз вважаю за потрібне повторити.

Так. Ті люди, що в післявоєнні роки розбудовували наше місто, достойні не лише згадки у книгах, а й пам'ятників». Але гірка правда в тому, що тодішня влада безцеремонно використала дорогоцінний людський потенціал, який дістався їй у спадок від часів ще дореволюційних... Коли люди нашого краю в своїй абсолютній більшості були по-християнськи виховані, чисті душею і сильні фізично, здатні на справжнє трудове подвижництво.

А скільки ж зусиль витрачено було владою, щоб їхніх дітей і внуків «перевиховати», зробити з них «Павликів Морозових», які б не вірили в Бога і зневажали рідних батьків. Знищені були майже всі храми Божі не тільки в Кролевці, а і в районі. Ця наруга над людською свідомістю дала себе знати вже в третьому, а особливо в четвертому і наступних поколіннях, вихованих майже без Бога, на основі т.зв. «морального кодексу будівника комунізму». І тому ставало все важче покладатися на нові покоління. І саме тому стала держава та руйнуватися — руками самих її керівників.

Це було неминуче!

Ціна бездуховності — страшна...

Лише тепер у незалежній державі з'явилася Надія українців на достойне життя. І ця надія має зрости до глибокої Віри у свій народ.

Ідеться вже про покоління ровесників української незалежності, якому старші покоління зобов'язані допомогти всіма силами. Щоб відновити саме Духовність — не показну, а справжню.

Щоб не були манкуртами наші люди. Щоб добре знали правдиву історію свого народу. Історію трагічну, але свою. Щоб сучасні українці полюбили рідну землю. Як люблять німці свою Німеччину, а французи — Францію. Або, скажімо, свою Японію люблять японці. Хоч замість родючої землі і розкішної природи мають вони скелі, землетруси, тайфуни і цунамі... Але люблять. Бо у японців — висока духовність. Віра, Надія, Любов.

Любов до рідного краю маємо і ми прищепити нашим дітям і внукам. Без цього вони приречені бути перекотиполем, розкиданим по всьому світу...

Чималого приємного розголосу набули наші просвітянські справи, коли ми вирішили зайнятися практично перейменуванням вулиць. Якщо важко багатьох вулиць, то хоча б однієї...

Почали з невеликої вулиці Енгельса, щоб перейменувати її на вулицю всіма шанованого крoлевчанина П. Ф. Салія. Були подивовані, що дехто з мешканців проявляє просто байдужість. А дехто чіплявся за стару назву, наводячи смішні аргументи;

– Ми не знаємо, хто він такий, Енгельс, але це прізвище, мабуть, від слова «ангел»... І ми до цього звикли...

На вулиці, на щастя, живе багато людей, які добре і зблизька знали Салія Пантелія Федоровича (1922–1990). Знали, як Лікаря від Бога, справжнього хірурга-професіонала. І знав це не тільки Крoлевець, а й мешканці всієї округи.

Тому не було великих труднощів, щоб зібрати підписи мешканців вулиці під зверненням до міської ради про перейменування. Бог допоміг нам усе продумати і підготувати справжнє свято перейменування. З виступами дорослих і концертом дітей, з гостинцями дітям (підприємці Ігор Дорош і Юрій П'ятаченко). На свято прийшло багато лікарів-учнів і соратників Пантелія Федоровича, образ якого залишився для них живим і незгасним.

Свято 10 січня 2004 року вдалося на славу, розбудило свідомість навіть тих, у кого вона була приспана радянською ідеологією. До свята приєдналися зі всією щирістю і родичі, і близькі Лікаря. Досить широко і серйозно прилучилася і влада.

Бо Правда має незрівнянну силу. Вона будить Совість і згуртовує людей.

Це підтвердять і мешканці вулиці імені П. Ф. Салія. І вже підтвердили! Тим, що рівно через рік — 9 січня 2005 року з молодечим завзяттям самі організували (після невеличкого нашого наляку) Свято вулиці на честь річниці з дня її перейменування. Свято було щирим і справжнім. І вилилося у взаємне побажання того, щоб стало воно традиційним. І відбувалося завжди саме в останній день зимових шкільних канікул.

Одним з цікавих заходів стало прочитання всіма просвітянами роману «Потаємні люди» нашого земляка Бориса Сидоренка. Нинішній киянин, Борис Пилипович не пориває з нашим краєм, підтримує зв'язки зі своїми друзями по навчанню на Сумщині. На наше прохання він подарував нам понад 20 примірників своєї книги, виданої 2002 року.

Ми передали ці примірники в райбібліотеку, в усі школи міста і в бібліотеку райвідділу освіти. Але перед тим, як передавати, прочитали її і влаштували обговорення.

Адже ця книга дуже важлива і для сучасного українця, глибоко правдива. Це книга пошуку українських істин серед океану напівправди та відвертої дезінформації. Це прагнення дати справжні знання з трагічної історії України радянського періоду, знання про ОУН та УПА, про голодомори та репресії над українською інтелігенцією. Якщо пересічний українець засвоїть поданий у книзі мінімум знань з нашої історії, він легше орієнтуватиметься в сучасності. Він буде ставити на перший план не особисті інтереси, не групові, не кланові, і не партійні. А інтереси об'єднаної єдиної матері-України. Тобто він цілком природно стане громадянином України.

На «круглому столі» при обговоренні історичного роману «Потаємні люди» в березні 2005 року активну участь взяли, крім просвітян, учителів історії, української мови та літератури, також

друзі письменника, які пам'ятають наш край і наших людей ще у воєнні і післявоєнні роки. Які знали з самого дитинства величезну вагу християнських цінностей і справжнього українського народно-го характеру.

Закінчилася ця цікава зустріч глибоким переконанням її учасників у тому, що, взявшись за відродження української духовності,

Ми здолаємо цю негоду,

Сонце правди засвіtimo ми!

І залишиться нам в нагороду

Україна, що вийшла з тітьми.

Роман, звичайно, прозовий. Але закінчується він саме цією оптимістичною віршованою фразою.

Так! Досить скепсису — потрібна Віра!

Успішно продовжилася наша співпраця і з мешканцями бульвару Шевченка. Зібрали ми дітей з навколишніх садиб і згуртували їх багатьма репетиціями в завзятий молодіжний гурт. І відбулося свято бульвару біля пам'ятника Шевченку 8 вересня 2005 року.

І виступили на святі ці юні мешканці.

Виступили неповторно, як можуть тільки старанні і чисті душею діти.

Це згуртувало навколо дітей та пам'ятника і дорослих мешканців бульвару. Вони всіляко сприяли репетиціям. А потім знайшлися благодійники і подарували дітям гостинці. Це місцеві підприємці Марія і Василь Пасоси, а також Марія Газдеєва.

Дуже добре, що ці благодійники та інші мешканці бульвару Шевченка (колишнього Київського тракту) справді перейняли душевне, шанобливе ставлення до дітей і шевченківських місць, поряд з якими вони живуть. Перейняли від Шкури Лідії Кирилівни, Сірої Марії Федосівни, Золотухіної Валентини Григорівни — тих, хто ще з 1920–1930-х років пам'ятає ці місця і розповідає про них молодшим поколінням.

А багатьох усезнаючих старожилів уже й немає...

Але пам'ять про них живе...

До речі, немає вже й вдячним словом згадуваних тут наших просвітян: Єфіменко Лідії Іванівни, Колесника Юрія Петровича, Ринді Олександра Михайловича, Сухомлина Василя Івановича.

Як і друзів нашого краю, митців-лукашівців київських: Дмитра Білоуса, Андрія Німенка, Віктора Кочевського...

Вічна їм пам'ять за їхні добрі діла!

Вітушко Ніна. «Просвіта» — наша доля (Кролевецька «Просвіта» в 1992–2007 рр.). К., 2007. С. 70–94.

№ 86

Зі звіту голови СОТ «Просвіта» Олексія Шевченка про виконану роботу протягом 2006–2007 рр.

1 січня 2008 року

1. Повернуто частину втраченого попереднім керівництвом, зокрема головою СОТ «Просвіта» Б. С. Манжелою приміщення.

2. Завершено відновлення втрачених Б. С. Манжелою установчих документів.

3. Два роки поспіль успішна участь у Всеукраїнському конкурсі юних поетів, композиторів та прозаїків «Диво калинове» імені нашого земляка Дмитра Білоуса. Діти з Сумщини здобули найбільшу кількість призових місць. Успіх досягнуто завдяки організації конкурсу спільними зусиллями — СОТ «Просвіта», обласним та міськими управліннями освіти та Сумською обласною організацією Національної спілки Письменників України.

4. Виконано ремонтних робіт на 33000 гривень, без жодної підтримки з боку держави, влади чи ВУТ «Просвіта».

5. Знайдено понад 20000 гривень для оплати комунальних послуг та забезпечення зв'язку.

6. Налагоджено систему оповіщення про українські події в місті Суми.

7. Розроблено об'ємну та аргументовану концепцію перейменування вулиць міста Суми, яка може бути прикладом для зміни назв у інших містах та містечках.

8. Дякуючи настійним пропозиціям «Просвіти» відновлено сумські обласну та міську комісії з дотримання мовного законодавства. Активна участь просвітян у роботі цих комісій.

9. Створено проект духовно-культурного центру «Український дім» та продовжується боротьба за те, щоб «Український дім» знаходився біля пам'ятника Т. Г. Шевченку.

10. Були апробовані такі напрямки діяльності «Українського дому» як то: Українська родина, Школа захисту українських національних інтересів, Правові навчання, Рідні джерела, Пісня для душі та інші.

11. Налагоджується робота зі збору фактів порушення мовно-го законодавства.

12. Було створено українські осередки за: Краєзнавці, Художники, Народні майстри, Лікарі, Мовознавці, Право, Українки та інші.

13. Активна участь у різних заходах: «Весняні співи» — присвячені перебуванню Лесі Українки в селі Косівщина Сумського району, участь у створенні та відкритті музею Т. Г. Шевченку, Дні Олександра Олеся у Білопіллі, за ініціативи та участі просвітян від-реставровано пам'ятник Т. Г. Шевченка в селі Кардашівка Охтир-ського району, активна участь в заходах присвячених ювілеям знаменитих земляків: Івана Багряного, Геннадія Петрова, Миколи Данька.

14. Просвітяни пишуть, готують та видають книги: Н. Ві-тушко — про історію Кролевецької «Просвіти», А. Близнюк, М. Карпенко, В. Голубченко — «Сумщина в історії України». М. Карпенко — «Велика вітчизняна чи друга світова війна», Л. Ро-мен — книгу невідомого досі жанру волфему «Лебідь білий — лебідь чорний», В. Терлецький — «Розіллось по ріднім краї», В. Талден-ко — «Суми історичні» та «Сумщина педагогічна».

15. Просвітяни проводили пікетування проти незаконної за-будови історичного центру міста Суми, зокрема «Козацького валу».

16. За час мого перебування на посаді голови СОТ «Просві-та» відзначилися найбільшою ініціативністю: Г. Хвостенко, О. Сол-датенко, С. П'ятаченко, О. П. Дзюбенко, Т. Мовчан. В. Майборода, Є. Рибалко, М. Ганнощенко, О. Прокопчук, Б. Люклян, О. Неженець та інші.

Найбільший внесок у ремонт приміщення зробили: І. Сиротен-ко, М. Марченко, М. Пачома, І. Гутенко, О. Підлужний, В. Бочаров, С. Соловей О. Кутя, О. Ткаченко, М. Шевченко, М. Сурженко та інші.

01.01.2008

Голова

О. Г. Шевченко

Приватний архів Григорія Хвостенка.

Копія. Машинопис.

**Стаття заступника голови райоб'єднання ВУТ «Просвіта»
ім. Т. Г. Шевченка Зої Шалівської про історичне минуле
та сьогодення конотопської «Просвіти»**

18–24 грудня 2008 року

Зо́я Шалі́вська

Наш засновник Олександр Лазаревський

На кінець XIX ст. на Конотопщині, що на той час була в складі Чернігівської губернії, виникають просвітницькі гуртки. Конотопський краєзнавець Іван Лисий досліджував діяльність перших конотопських просвітян. Ініціатором створення «Просвіти» в Конотопі був видатний історик Олександр Лазаревський та такі поважні діячі, як Константінов — земський начальник повіту, нащадок генерального бунчужного І. Голуба при гетьмані І. Самойловичу, Кандиба — землевласник, нащадок конотопських сотників, Г. О. Лазаревська — директор жіночої прогімназії, Т. І. Осадчий — економіст, зять О. Лазаревського, вчителі, залізничники.

Окрім просвітницької діяльності, гуртківці збирали кошти для допомоги сільським лікарям, вчителям, відкривали безплатні школи.

На початку XX ст., в роки посилення реакції, просвітянські гуртки працюють нелегально, а збори проводять під виглядом вечірок. При кожній з церков міста діяли хори, які просвітяни використовували для пропаганди української народної пісні.

Найбільше досліджена діяльність «Просвіти» в приміському селі Підлипному. Це була потужна організація під керівництвом Ялисея Трохимовича Лисенка, студента комерційного інституту, та залізничника Павла Андрійовича Лисого. Пізніше, 1917 року, вони очолили загін стрільців, що брав участь в бою під Крутами. Відступаючи з Конотопа, січовики встигли демонтувати пошту, телеграф і евакуювати справжній вагонопаровозний парк та спорядити імпровізований бронепоезд із гарматою та кулеметом, що дуже дошкуливі Муравйову.

Актив Підлипенської «Просвіти» становив 106 юнаків і дівчат. Просвітяни організували вечори, присвячені Т. Шевченкові, концерти, вистави. Заробивши гроші на вирощуванні буряків,

придбали бібліотеку. Вона називалась «Підлипенська товариська бібліотека». Не маючи приміщення, просвітяни зберігали книжки по хатах. «Просвіта» організувала і книгарню, де за помірну ціну продавали українські книжки, канцелярське приладдя, поштові листівки на теми українських народних пісень. Літературу продавали у сусідніх селах. Для цього вибирали храмові та ярмаркові дні. Діяли в селі хор і драматичні гуртки, що ставили п'єси українських драматургів. Щоб поставити п'єсу в селі, треба було одержати дозвіл чернігівського генерал-губернатора, назвати мету постановки й виконавців, тому часто репетиції видавали за вечорниці, а з 1910-го дозвіл на відкриті вистави допомагала одержувати вчителька М. П. Коробко, для чого їздила в Чернігів. Більшість вистав присвячували знаменним датам і ставили безплатно.

Жорстоких переслідувань зазнали гуртківці від денікінців. За зберігання «Кобзаря» просвітянина О. П. Коломійця закатували у в'язниці. Катувань зазнав і просвітянин П. Л. Судак.

У 30-х роках багатьох підлипенських просвітян звинуватили в націоналізмі й репресували. Розстріляли талановитих самодіяльних акторів М. А. Нероду, І. Р. Крицького, члена Центральної Ради І. Г. Довгого та інших. Цю трагічну сторінку в діяльності «Просвіти» на Конотопщині ще належно не досліджено.

Жорстоко розправилися з родинами січовиків бойовики з військово-революційної дружини. Люто катували батька організатора Підлипенської «Просвіти» Лисенка, запитуючи, де його син, «бандит-петлюрівець». «Мій син не бандит, а сокіл» — за таку відповідь його так побили, що через день він помер.

Трагічною була доля настоятеля Свято-Миколаївського храму с. Підлипного Дмитра Степановича Карпенка, людини високоосвіченої, національно свідомої. Саме він заборонив брати за треби плату з бідних родин і сиріт. У реєстраційній картці служителя культу вказано, що церква була підпорядкована Всеукраїнській Церковній Раді, тобто не належала російському патріархату, а визнавала єпископом Василя Липківського.

Богослужіння відбувалися українською мовою. Зусиллями священика Карпенка створили чудовий церковний хор, що виконував і класичні твори. Регентом був просвітянин Д. М. Лисий.

На свята він співав у церкві, а на репетиціях розучували українські народні пісні. Свій перший термін за переконання — три роки — отець Дмитро Карпенко отримав 1929 року, але через рік його звільнила Харківська прокуратура за відсутністю складу злочину. Та вже 1930-го як «активіста СБУ» його знову заарештували. Повернувся він на Сумщину 1956-го, так і помер — не реабілітованим.

Про винищення сталінськими опричниками цвіту української нації писав у концтаборі Хібіногорська підліпенець Іван Андрійович Лисий, уся родина якого загинула на засланні, а йому дивом вдалося врятуватися:

*Нас розсіяли скрізь по чужині
В безіменних могилах,
У ворожій країні,
У багнюках немилых.
Лиш вітри з України
Поголосять над кожним
з убитих,
Принесуть нам жахливі новини
Про вождів — людоджерів
неситих.*

Вітри національного пробудження після розвалу радянської імперії не обминули і Конотопщини. Навесні 1989 року в Конотопі було створено Товариство української мови ім. Т. Шевченка. Фундаторами його стали вчителі В. Оболоник, В. Кірнос, журналіст А. Соболев, лікарі О. Калиняк, Л. Чумак, біохімік З. Шалівська, інженери Г. Мисник, А. Клименко та інші.

На той час в Конотопі не залишалось жодної української школи. Доведені до останньої межі духовного зубожіння, батьки звільняли своїх дітей від вивчення рідної мови. Тож члени товариства заповзялися повертати зросійщеному місту українське обличчя. Шалений спротив чинили чиновники, до слова, вихідці з сіл, що ледь опанували престижну російську мову. Ми йшли у школи, гуртожитки, бібліотеки. Особливу увагу приділяли роботі серед військових. Автор цих рядків підготувала цикл лекцій з української історії, про нищення мови, з якими виступала в трудових

колективах, студентських аудиторіях. Збирали підписи на підтримку Закону «Про мови», воювали за кожну українськомовну вивіску. Просвітяни виступали в пресі, готували культурологічні передачі на місцевому телебаченні, роз'яснювали, переконували. Для роботи з молоддю 1993 р. створили молодіжну філію «Просвіти». Тоді молодь зі своїми вчителями-просвітянами В. Гудим та В. Малявчином здійснила похід селами району, де збирали спогади про Голодомор 1932–1933 рр.

Конотопці брали участь у різних політичних акціях в Києві: «Ланцюг єднання», пікетування тодішньої Верховної Ради, мітинги. За активної участі просвітян відновили богослужіння в місцевій Свято-Миколаївській церкві УПЦ КП.

З нетерпінням завжди чекають на просвітян у школі-інтернаті № 2, де вони традиційно відзначають з дітьми свято Миколая. Саме за сприяння членів Товариства діти отримали надані діаспорою комп'ютер, спортивний одяг, канцелярське приладдя.

Конотопські просвітяни досліджують історію краю. Премію імені О. Лазаревського отримали краснавиці Л. Мороз, І. Лисий. Заслужена журналістка України, просвітянка Галина Ільченко, авторка книжки «Історія, яка поруч» впродовж багатьох років очолювала міську газету «Конотопський край». Добре відомі в Україні просвітянське народне вокальне тріо «Любисток», лауреат I і III премій обласного конкурсу вокалістів ім. Бориса Гмирі, лауреат Всеукраїнського літературно-мистецького фестивалю «Кролевецькі рушники». А голова «Просвіти», яка співає в тріо, Ольга Банитюк стала лауреатом Всеукраїнського сільського фестивалю-конкурсу «Боромля — 2008».

З тривогою за нинішній стан рідної мови відзначають конотопські просвітяни 140-річчя «Просвіти». На жаль, держава не захищає прав корінної нації на життя у своєму мовному середовищі, а мова українська терпить приниження, нею нехтують, її безсоромно паплюжать. Тож попереду ще важка боротьба за те, щоб наша мова стала гордою господинею у власній оселі. Дай, Боже, нам сили і витримки на цьому шляху!

*Слово Просвіти. 2008. № 51.
18–24 грудня. С. 5.*

№ 88

**Заява голови Путивльського товариства «Просвіта»
Антон Маланюка до прокурора району Олександра
Стеценка з вимогою привести рекламну діяльність
приватних підприємців міста до вимог
українського законодавства**

14 грудня 2009 року

Мене, як свідомого українця, глибоко обурює ігнорування власниками магазинів та інших торговельних точок в центрі міста закону про рекламу.

Згідно Закону України «Про рекламу» ст. 6 та Закону України «Про державну мову» ст. 4 п. 1 мовою реклами є українська, як обов'язкова у сфері виробництва та послуг.

Реклама не відповідає законодавству на таких магазинах по вулиці Кірова: 24 часа, Киевская Русь, Соборный (власник Меньшова Г. П.), кіоск «Периодика», Золушка, Часы, Канцелярия, Ювелирные изделия, Книги (власник Кобзарьов Сергій), Одежда из Европы, Евростройматериалы РОНА.

Прошу пояснити причини порушення законодавства та прийняти відповідні міри до виправлення ситуації.

Голова товариства «Просвіта» *Маланюк А. В.*

Заступник голови *Деменко О. М.*

Приватний архів Валентини Маланюк.

Оригінал. Машинопис.

№ 89

**Перелік книг, придбаних за власні кошти для шкіл
Путивльського району головою районного Товариства
«Просвіта» Антоном Маланюком**

2009 рік*

1. Д. Дефо «Робінзон Крузо» 10 шт. х 10 грн. = 100 грн.
2. П. Куліш «Чорна рада» 15 шт. х 9,5 грн. = 142,5 грн.
3. С. Лем «Солярис» 12 шт. х 9,60 грн. = 115,2 грн.
4. Мольєр «Міщанин-шляхтич» 30 шт. х 6 грн. = 180 грн.
5. Селінджер Д. «Над прірвою у житті» 12 шт. х 6,8 грн. = 81,6 грн.
6. Грицюк С. «Таємні рани провин» 6 шт. х 15 грн. = 90 грн.

7. Грицюк С. «Хто дражниться в садку» 30 шт. х 5 грн. = 150 грн.
8. Ярмиш Ю. «Чарівними стежками» 20 шт. х 6 грн. = 120 грн.
9. Грицюк С., Дем'янишин В. «Жайворова пісня» 16 шт. х 8 грн. = 128
10. В. Книш, С. Грицюк «Дзвінке джерело» 3 шт. х 16 грн. = 48 грн.

ВСЬОГО: Книг 154 на суму 1155,6 грн. (в цінах 2007 року)

20 червня 2007 року

Голова районного товариства «Просвіта» *Маланюк А. В.*

Окрім** того, в 2009 році мною було куплено на 150 грн. книг для подарунків призерам 1-5 місць у конкурсі до дня рідної мови, мною ж ініційованого, між навчальними закладами району. Книги я вручив дітям у кабінеті голови райдержадміністрації Бірченка М. В.

В 2005 році за свій кошт оплатив поїздки вчителів району до Батурина.

В 2005 році оформив куточок Тараса Шевченка в районній бібліотеці. Подарував портрети Шевченка в кабінет голови та першого заступника голови райдержадміністрації.

Приватний архів Валентини Маланюк.

Оригінал. Машинопис.

* Датування за змістом документу.

** Далі йде приписка від руки.

№ 90

Стаття Григорія Хвостенка в газеті «Сумщина» про відкриття в приміщенні обласної «Просвіти» духовно-культурного центру «Світлиця»

26 березня 2010 року

Григорій Хвостенко

Світло «Світлиці» нарешті зблиснуло

*12 років тривала боротьба в обласному центрі за відкриття
українського духовно-культурного осередку.*

Ще у 2000 році Сумське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка виступило з проектом відкриття за адресою своєї організації (Червона площа, 6) «Українського дому». «Дім» мав стати осередком діяльності на-

ціональних організацій, патріотичних спілок, місцем виступів літераторів, концертів, художніх виставок тощо. Того ж року проект схвалила обласна держадміністрація. Але на заваді стала позиція міської влади Сум. Проти «Українського дому» різко виступали і деякі політичні сили, з тих, яким не до шмиги була українська державність взагалі

— Тиск чинився шалений, — розповідає голова обласної «Просвіти» Олексій Шевченко. — В нас забрали частину нашого приміщення, віддали іншим організаціям. Змушували платити оренду за ті 30,5 метра квадратних, які лишилися. В інших містах, навіть у Севастополі, стосовно такої оренди просвітяни мають певні пільги. Сумська ж влада робила все, аби та «пільга» нас не стосувалася. Кілька разів, унаслідок несплати оренди, ми були на грані закриття, на нас подавали до суду. Та, на щастя, завжди знаходилися ентузіасти, які віддавали на українську справу останні гривні, отож до суду справа не доходила...

Зневірившись, що найближчим часом «Український дім» в українському місті Суми не можна відкрити, просвітяни вирішили на своїй території створити бодай український духовно-культурний центр «Світлиця». Днями відбулося її відкриття.

— І самої виставкової зали, і цього свята, звичайно, не було б, якби серед кількох сотень підприємців та інших людей, до яких ми зверталися за допомогою, не знайшлося таки кількох багатих душею, — розповідає Олексій Шевченко, — Найбільший внесок зробили М. Шиян — директор ПВКП «БРІВТ», начальник «Промбуду-1», П. Рудь, заступник голови правління ВАТ «Сумпромбуд» П. Новицький, вчителька музики Сумської музичної школи № 1 Т. Мовчан. Зверталися ми з пропозицією про співпрацю і до обласних керівників усіх основних політичних партій. Відгукнувся лише голова обласної організації громадського об'єднання «Свобода» І. Мірошніченко, саме завдяки його внеску нам вдалося завершити відповідний ремонт приміщення.

Відтак, можна стверджувати, що світло «Світлиці» нарешті зблиснуло. І дуже символічно, що першою виставкою стали дитячі роботи юних художників. В експозиції представлено роботи дітей обласного центру та 6 районів. Особливим українським колоритом, мистецькою вправністю вирізняються малюнки восьмирічної сумчанки Марійки Ткач, дев'ятикласника з Конотопа Володі Поліщука, шести-

класниці Улянівської середньої школи Білопільського району Анастасії Гуслевої, восьмикласника із Сум Владислава Любича — перелік можна продовжити, адже тут гості першої виставки «Світлиці» мали нагоду ознайомитися із творчістю більше ніж півсотні юних художників.

Лунали слова вітання при відкритті «Світлиці», відбувся імпровізований концерт, затамувавши подих, присутні слухали пісні у виконанні тріо бандуристок «Яремія».

Теперішня виставка — лише перша сходинка у діяльності «Світлиці». «Просвітяни» вже готують бібліотеку україніки, фільмотеку, записи української музики, збірку відповідних комп'ютерних програм, тобто планують перетворити «Світлицю», з часом, таки на омріяний і ними, і всіма, кому не чужа наша слава, наша пісня — «Український дім».

Сумщина. 2010. № 36–37. 26 березня. С. 1.

№ 91

Прохання Роменської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка та громадської організації «Роменське земляцтво» до голови Роменської районної Ради В. Я. Переварухи про присвоєння Роменській районній бібліотеці імені Йосипа Дудки

10 листопада 2017 року

Шановний Вікторе Яковичу!

Роменська міськрайонна організація Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка і громадська організація «Роменське земляцтво» звертаються до Вас з проханням підтримати пропозицію громадськості м. Ромен і Роменського району про надання Роменській районній бібліотеці найменування бібліотека імені Йосипа Дудки.

Йосип Михайлович Дудка (1915–1990) — відомий в нашому краї і далеко за його межами поет і педагог. Він народився в х. Широкий Яр біля с. Воцилиха, закінчив Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. Гоголя. В довоєнний час працював в Ніжинському бібліотечному технікумі, вчителював у Бобрицькій середній школі.

В роки війни був вивезений на роботи до Німеччини, працював там на шахті. По визволенню повернувся на Батьківщину, вчителював на Роменщині, займався поетичною творчістю, брав активну участь в літературному житті Ромен і Роменського району.

Й. М. Дудка друкувався в журналах «Дніпро», «Україна», «Березіль», «Прапор», «Жовтень», «Радянська жінка», в періодичній пресі, у зарубіжних виданнях. Він є автором поетичних збірок «Собори душ», «Поклик дороги», які вийшли вже після його смерті.

За свої переконання, за любов до України за радянських часів зазнав переслідувань, довгий час не мав можливості друкуватися, але, попри все, залишався великим і щирим патріотом України, не поступався своїми принципами.

Вважаємо, що Роменська районна бібліотека має повне право носити його ім'я²⁸.

Голова Роменської міськрайонної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т.Г. Шевченка *Григорій Діброва*.

Виконавчий директор громадської організації «Роменське Земляцтво» *Федір Одягайло*.

Приватний архів Григорія Діброви.

Оригінал. Машинопис.

№ 92

Зі спогадів голови Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Олексія Шевченка про політичний, ідеологічний та особистісний контексти виникнення організацій українського національного спрямування в Сумах середини 80-х — початку 90-х рр.²⁹

2017 рік

*Під недремним оком
(Спогади або Бувальщина)*

[...] Борг Україні

У багатьох виникає запитання: «Навіщо мені були потрібні оті всі проблеми, коли просто треба було не займатися українськими справами і ніяких проблем». Просто я хотів, щоб була Україна, і робив, що міг, щоб вона була. Особисто мене тішить, що попе-

редні 45 років жив заради цього. Лише став (після ув'язнення у психіатричній лікарні) приходити в себе, і трішки з'явилися сили; у своєму селі Шпилівка, що в Сумському районі, організував вокально-інструментальний ансамбль «Мрія», який єдиний, на тодішньому видноколі, у 80-ті роки популяризував українські пісні. Матеріальною базою для ансамблю служила деяка апаратура, яка була в клубі та мої особисті кошти, бо апаратуру весь час доводилося ремонтувати й удосконалювати. Працював я тоді на заводі ім. Фрунзе електрозварювальником і мав непогану зарплату. Звичайно, така благодійність у родині не віталась, особливо мамою. Головними учасниками ансамблю, крім мене, були: Олександр Пасікута, Валерій Борзаниця, Василь Срібняк. Солісткою — Ольга Ільченко. Музичним керівником був Олександр Воробйов, якого я знайшов у Сумах. Він приїжджав раз або двічі на тиждень із Сум, і мені доводилося платити йому теж із своїх грошей, пізніше, правда, ми заробляли на весіллях та інших святах і таким чином розраховувалися. Завклубом на той час була Галина Ведь, яка, як могла допомагала нашому колективу. В останній період існування ансамблю із Сум приїжджали дві дівчини-солістки: Віта Шевченко, бабуся і дідусь якої жили у Шпилівці, та її подруга Лариса. Зараз ці дівчата — провідні солістки ансамблю «Лада» Сумської обласної філармонії.

Зважаючи на те, що українських танцювальних творів для молоді було мало, я змушений був використовувати мелодії популярних іноземних гуртів та писати на них українські тексти. Рукописи насправді, як виявилось, горять. Тому в пам'яті з усього залишилося небагато. Наприклад, приспів та куплет на мелодію гурту «Boney M»:

Знали, хіба ж ми знали, що не для нас зозулі щастя те кували.

Знали, хіба ж ми знали, що не для нас зозулі щастя те кували.

Як вишині пелюстками в веснянім саду стежину твою заметуть,

Хай спогади тепліють в твоїй душі, згадай же мене, не забудь...

Або з іншої пісні:

«Де тебе знайти? Де тебе знайти? Чому в мої сні знов приходиш ти?»...

Ці пісні я жартома видавав за власні переклади з англійської, і тому односельці пишалися, що в селі є такий гарний перекладач.

Популярністю користувалися також і деякі мої пісні, написані на слова знайомих поетів. Наприклад, про «Таню, дівчину із гаю, дівчину з туману і роси» на слова студента Сергія Пономаренка, пісня, написана на слова викладача української мови з педінституту — Миколи Лазарка. Один куплет з неї пам'ятаю ще й досі:

Яріють калини осіннього смутку сестриці.

І клени роняють ясну позолоту в траву,

Хай нашим дівчатам сьогодні весілля насниться,

А завтра усе це, хай буде у них наяву

Вступивши до Сумського педінституту, відшукував на всіх факультетах поодиноких літераторів-студентів, які писали українською мовою. Організовував виступи цих молодих талантів в навчальних закладах, установах та підприємствах. Сам виступав як український бард. Цим намагався довести: Україна є й буде.

Пошук українських талантів здійснював під приводом необхідності поповнення інститутської літературної студії «Орфей». Керували студією Анатолій Гризун — письменник, поет та викладач української літератури, а також Микола Лазарко — поет, викладач української мови. Людей шукав, збирав та запрошував на зібрання, як правило я. Це був тоді єдиний у Сумах український осередок, бо росіян я не запрошував, а самі вони активності не проявляли. Цей український осередок, де не було чутно російської мови, був віддушиною для всіх нас і був своєрідною приємною ілюзією існування України серед російськомовного моря. Інколи на зібранні бував професор Павло Павлович Охріменко — завідувач кафедрою російської і зарубіжної літератури, відомий літературний критик та краєзнавець. Патріот, який керуючи обласною літературною студією «Зажинок», усіма силами намагався підтримувати українські таланти. Незважаючи на те, що він демонстрував чудеса «ізворотливості» для того, щоб його не звинуватили в українському націоналізмі, навіть очолив російську кафедру. Та у нього все одно були проблеми.

Щомісяця ми збиралися на свої збори. Там знайомилися з творчістю один одного, хвалили чи критикували, рекомендували кращі твори у стінну літературну газету педінституту та літературну сторінку Сумської обласної літературної студії «Зажинок», яка друкувалася у тодішній обласній молодіжній газеті «Червоний промінь».

До речі, орфеївці завжди були потужною складовою українського крила молодіжної літературної студії «Зажинок». Часто я або Григорій Хвостенко, на той час журналіст «Червоного променя», знаходили і приводили на зібрання якогось нового українського літератора, який знайомив присутніх зі своїми творами. Декого це дуже дратувало. Один із відвертих шовіністів «русскій» поет Лев Скринник, невдоволено обурювався: «До яких пор здесь будет звучать етот телячий язык?». У таких випадках його активно підтримував російський прозаїк Євген Миславський та усміхалися російські поети Андрій Поляков та Василь Чубур. Тоді, як і зараз, їм все було дозволено. На сьогодні Миславський виїхав до Ізраїлю, Скринник в Ізраїль не поїхав, він і далі ходить по Сумах, Поляков у Ізраїль не поїхав теж, він став одним із літературних стовпів «рускава міра» у нашому місті і під час правління Януковича активно займався літературною студією, очевидно, добре фінансувався, бо навіть кинув роботу в газеті «Панорама». Василь Чубур — працює на журфаці в СумДУ та вже майже став українським поетом.

На той час студію «Орфей» відвідували студенти філологічного факультету: поетеса Ніна Гавриленко (родом з Глухівського району), пізніше член Національної спілки письменників України, лауреат Всеукраїнської літературної премії імені нашого земляка Олександра Олеса, яка довгий час працювала в обласній газеті «Сумщина». Поетеса Тетяна Бартош (родом із Ромен) — переможець Всеукраїнських конкурсів серед вчителів-літераторів, вчителька однієї із шкіл міста Суми. Михайло Попільнюх (родом з Охтирського району) — майстер гумористичної прози, нині вчитель однієї із шкіл Охтирського району. Активний журналіст, постійний дописувач до місцевих, обласних та всеукраїнських ЗМІ. Активними учасниками студії також були філфаківці Юрій Андрусенко та Сергій Пономаренко (обидва родом з Білопільського району), які є зараз директорами шкіл у селах різних районів області. На інших факультетах вдалося знайти поета Василя Пазинича (родом з Лебединського району), студента фізико-математичного факультету, нині члена Національної спілки письменників України, директора школи в одному із сіл Лебединського району. Був також цікавий поет-лірик і гарний декламатор Сергій Бойченко (родом із Крас-

нопілля) із природничого факультету, він зараз є керівником однієї з природоохоронних організацій у Сумах. Вже наприкінці того періоду з'явилася Людмила Ромен, яку я знайшов у культосвітньому училищі, як музиканта і композитора, а виявилось, що вона ще й пише вірші. Людмила згодом стала членом декількох національних спілок: письменників, Народних майстрів, Асоціації естрадного мистецтва та академіком Академії оригінальних ідей. Були й інші учасники студії, які менше запам'яталися, але, без сумніву, стали гідними представниками українського суспільства. Особисто я в творчості пробував себе у прозі, поезії, писав фантастику та пісні на свої та чужі тексти.

Зважаючи на те, що на вісімдесяті роки прийшовся пік найбільшої русифікації, тоді ж закрили й останню українську школу в Сумах. Я намагався протистояти цій біді, організовуючи виступи у навчальних закладах та трудових колективах молодих і справді красивих як людей українських літераторів, щоб пропагувати любов до рідного слова та України. Прикладом для мене стали такі ж виступи українських поетів старшого покоління, які організовував журналіст газети «Червоний промінь» Григорій Іванович Хвостенко. Серед тих поетів найчастіше були: Григорій Хвостенко (родом з села Улянівка Білопільського району), Олександр Педяш (родом з Полтавщини), Павло Скорик (з села Миколаївка Сумського району), Олександр Вертіль (родом із Жовтневого Білопільського району), Юрій Царик (родом із Чернігова). Спочатку вони брали мене у свою групу як українського барда, але скоро сказали, що поезія з піснюю, як вони побачили, конкурувати не може. І запрошувати для виступів перестали. Тоді я організував свою групу із студентів педінституту. Так з виступами одного разу ми добралися аж до Середино-Буди.

Нами почав активніше цікавитися КДБ. Прямо звинуватити нас у тому, що ми пропагуємо лише українське, і покарати за те було б занадто, хоч кадебісти і не приховували, що основна претензія саме до цього. Адже не було тоді таких колективів чи авторів, які б пропагували лише українське. КДБ усіма силами не допускало такого: у кожного колективу, у кожного виконавця в репертуарі обов'язково тоді повинні були бути російські твори. І так було тоді

скрізь і у всіх. Я відчував, що особливо небезпечним вони вважали мене, бо я все те організовував. Також кадебісти завжди слідували за тим, щоб не створювалося суто українських осередків, і це вже було багатовіковою імперською традицією. Адже в середовищі українських осередків могли народжуватися українська еліта та організований спротив окупантам. Ось так було. Бачимо і зараз з якою впертістю більшість українських олігархічних телеканалів культивують «двуязичіє». Українофоби цінують отой старий кадебістський інструмент. Нашадки колонізаторів добре знають, чим нас можна розділити, ослабити і вбити.

Щоб зупинити нас, кадебісти почали активно проводили співбесіди. Це вони називали профілактикою. По одному нас викликав пузатий, мордатий та рум'яний представник цієї служби у Музей педінституту і замучував довгими розмовами. Прізвища його точно не пам'ятаю, але перед очима й досі нібито на посвідченні було написано Яценко. Перша буква «Я» точно. Розмова була від запитань про різних знайомих до того, чи не маєш і не ховаєш зброї, і обов'язковою була пропозиція співпраці з обіцянкою хорошої кар'єри та зеленого світла в житті. Розмови записувались. Одного разу представник служби безпеки довів мене до дверей музею і наказав чекати під дверима. Коли він зайшов у кімнату музею, я обережно заглянув у щілину дверей та побачив, що той нагнувся і під столом щось увімкнув... «Бесіда» тоді була дуже довгою, і закінчити мені її вдалося лише тоді, коли я, відповідаючи на одне з ідеологічних питань, прочитав лозунг, який великими літерами був написаний на стіні кімнати, в якій мене допитували. Це було щось приблизно таке: «Справа Леніна непереможна, бо вона вірна». Після виголошення мною цього лозунгу кадебіст усміхнувся, розвів руками і «відпустив з Богом». Після таких «співбесід» людей мені стало збирати все важче і важче, тому довелося припинити ту справу.

Тоді все обійшлося, як кажуть, легким переляком, як виявилось, тому, що на наш захист став великий авторитет на той час в інституті і Сумах, український патріот, професор, колишній фронтовик з протезом замість однієї ноги, відомий природоохоронець того часу — Полікарп Петрович Бобровський (як розказував мені — родом із козацького села, що на Кіровоградщині). Зовні цей

чоловік нагадував кобзаря з красивим європейським типом обличчя, лише без вусів, але з буйним сивим чубом. Він був дуже схожим на кобзаря із статуетки, яка стояла у мене на шафі. Яюсь я випадково зустрів його незвично знервованим, він увесь аж тремтів. Таким неспокійним я його не бачив ніколи. Зустрівши мене у дворі інституту, підзвав до себе і яюсь роздратовано сказав: «Закінчуй, Олексію, з виступами та й своїми українськими справами, бо будуть великі проблеми. Навіть я вже не можу тебе захистити». Потім промовив про себе: «Не люблю несправедливості. Бачу, якби я навмисне не обрав собі природоохоронний напрямок діяльності, а такий як у вас — мене вже б давно посадили... Я це знав, тому і пішов в екологію».

Пізніше я дізнався, що наші гастролі були можливими лише завдяки Бобровському, та і на концерті філфаку, коли я єдиний на двогодинному концерті виступав з українськими піснями, то це завдяки Бобровському теж.

Так само як і для літературної студії, я шукав оригінальних, мислячих людей для Філософського клубу, яким керував Бобровський, та приводив їх на зібрання. Засідання філософського клубу стали дуже цікавими і популярними. За таку роботу професор був мені щиро вдячний. Та перш за все треба віддати належне Полікарпу Петровичу: він умів проводити зустрічі дивовижно. Мені дуже подобалися оті гастролі, літературні та філософські тусовки. Вважаю, час студентських років був найцікавішим у моєму житті.

З Полікарпом Петровичем ми і далі дружили, і мали повне взаєморозуміння. Яюсь я його запросив до себе у Шпилівку. Місце, де жила моя мама, йому дуже сподобалося, і він часто приїздив відпочивати, квартируючи в сусідів. За будинком сусідів висока гора, на самій горі — дуб з декількома стовбурами. Один з них вигнутий аж до землі і зручний для сидіння. Від цього дуба відкривається живописна панорама. Я любив сидіти на тому місці і дивитися на долину вниз. Ближче внизу — городи, по боках яру, в якому ця вуличка — ліс, далі видно луг і сріблиться ставок, ще далі видно село. Останнього разу я бачив Полікарпа Петровича живого і здорового саме там, де я любив сидіти. Він задумливо і сумно дивився в далечінь...

Час ішов, а зросійщення набирало все більших обертів. Щоб якось протистояти тому, я став автором ідеї та ініціатором створення краєзнавчо-мистецького товариства «Спадщина», яке КДБ і розгромило 1986 року. Автором назви «Спадщина» була моя дружина Людмила Валентинівна Шевченко, творчий псевдонім — Ромен. Завданням «Спадщини» було показати українські твори, написані нашими земляками та тих земляків, які прославили Україну. Приємно для себе зауважити, що ідея організації «Спадщини» у мене з'явилася ще тоді, коли про таке ніде не було чути. Свої напрацювання передав був одному хлопцеві-патріоту з Харкова, де після Сум постало таке товариство. Воно довго було на слуху, і харків'яни гордили про нього з гордістю.

Також був ініціатором створення першого осередку Товариства української мови в Сумах та представником Ради Всеукраїнського Товариства української мови на Сумщині. Засновником того ще неформального осередку був я, моя дружина Людмила та вчителька української мови і літератури Будівельного технікуму — Ніна Вірченко. Пам'ятаю, тоді якраз ухвалили Закон про мови в Українській РСР. Він був надрукований у деяких газетах. Я тоді накупив тих газет майже на всю свою зарплату, і мав скандал вдома, бо треба ж було за щось годувати дітей. Газети ми розносили і роздавали чиновникам, щоб легше було добиватися українських прав, а також забезпечували тим законом активістів. До речі, пам'ятаю, в кінці Закону чи публікації вказувалися терміни виконання і, можливо, навіть відповідальність за невиконання пунктів того Закону. Можливо, то вже стосувалося відповідальності на місцевому рівні — вже не пам'ятаю.

Ніколи не забудеться перше зібрання осередку у пані Ніни, коли вона запросила до себе в технікум на вареники український актив. Такі вареники із семи різними начинками запам'ятовуються на все життя. Коли вже Товариство української мови створювали офіційно і за участю влади, звичайно ж, представників першого неформального осередку на зібрання не запросили і до керівництва не допустили. Влада обрала головою свою людину — О. С. Скорика з педінституту.

Пізніше мені довелося стати ініціатором створення на Сумщині одного з перших Козацьких товариств в Україні та його голо-

вним писарем. Ідея козацького товариства виникла в мене десь у 1987 році, тоді, коли її ще ніде не було чути, але вдалося реалізувати лише 1989 року. Тоді я зустрів на той час депутата міськради, як виявилось, з козацького роду О. Д. Реуту, який став отаманом. Крім мене і Реути, пам'ятаю, засновниками першого козацького осередку на Сумщині були ще Валерій Хоменков, В'ячеслав Артюх, Михайло Тельпухов, Андрій Скрипняк, Олександр Гриценко та інші — всього, пам'ятаю, 12 осіб. Шкода, що інших не згадаю.

Вже за рік чи два ми відправляли на Запоріжжя на Свята до 500-ліття заснування Українського козацтва до 200 чоловік, з наметами і всім необхідним для походу. Це було можливим завдяки українським підприємцям, яких я знайшов, і які фінансували поїздки. Тоді це директор кооперативу «Граніт» — Олег Гринішак, (родом із Західної України). Та сум'яни — керівники архітектурної фірми «Архпроект» — Юрій і В'ячеслав Граділі й Сергій Рибачок, керівники підприємства «Фаворит» — Сергій Початко та Олександр Шкробот, директор Сумського молодіжного центру — Олександр Баня та інші. Це були перші благодійники української справи 90-х років минулого століття.

Далі мені довелося бути одним з перших активістів НРУ та учасником першого з'їзду Народного руху України.

Допомагав створенню першого осередку Спілки української молоді (коли його першим керівником ще був Юрій Колієнко). Коли я знайшов і долучив до того осередку вихідців із Західної України — дівчат з «Телекому», в осередку повеселіло і про нього стало чути. Також я забезпечив осередок першими спонсорськими коштами та музичним, тоді ще рідкісним, інструментом — «Йонікою».

Далі — автор ідеї та засновник і організатор Школи української культури в Першій українській гімназії в місті Суми. Дуже вдячний за підтримку ентузіастам, представникам української громади та моїм друзям: Мирославі Беляєвій, яка вела гурток українського народного ткацтва, Олександрю Беляєву — вчителю українського художнього розпису, Людмилі Федевич, яка знайомила дітей з дивовижним світом української народної творчості, Андрію Довганю — вчителю гуртка Український комп'ютер, Антоніні Охріменко, яка вчила дітей використовувати цілющі властивості

лікарських трав, Сергію Початку — викладачу української та англійської мови. Таким чином ми намагалися підтримати першу в області українську гімназію. Дивувало нас те, що не всі в гімназії ставилися до нас привітно. У декого в очах було здивування і нерозуміння, чому це ми до них прийшли та ще і працюємо безкоштовно, навіщо це нам потрібно? У нас постійно виникали проблеми з класами для занять. Але два роки ми протримались і відмовилися від проекту, лише коли одного разу нам знадобилася спортивна зала для гуртка українських єдиноборств і нам відмовили під приводом «як би чого не сталося». Враховуючи те, що я дістав для гімназії через депутата Верховної ради України О. І. Піскуна, мабуть, перші у Сумах комп'ютери (які були цій гімназії подаровані), таке ставлення до нас було зовсім образливим.

Також був ініціатором створення українського ансамблю (тоді ще колективів, які б співали та популяризували лише українські пісні не було). Художнім керівником була Л. В. Шевченко. Представники цього колективу першими на Сумщині під час першого підняття Українського національного прапора в нашому обласному центрі та на Лівобережній Україні, відкрито заспівали Гімн України. Пізніше разом з Л. В. Шевченко створив Козацький ансамбль, який успішно виступив на Святі відкриття пам'ятника П. Калнишевському у селі Пустовійтівці 1991 року.

Заснувавши підприємство «Січ», був спонсором українських патріотичних організацій таких, як СУМ, НРУ, Козацького товариства. Допоміг фінансово відомому співаку, нашому земляку А. Мокренкові видати його книгу «В серці рідна Україна». Під час великої кризи допомагав заробітком, даючи роботу, місцевим патріотам, професорам: В. М. Положію, О. С. Куземі, І. П. Мозговому, відомому українському художнику-графіку В. В. Ломаци, Заслуженому артисту М. М. Ластовецькому, дітям тодішнього директора театру імені Щепкіна О. Бойцова, співаку та художнику, О. А. Мислівченку, художнику та Народному майстру С. Скляру, вчителю історії М. П. Карпенку, вчителю іноземної мови С. В. Початку, бандуристам Г. В. Кавунник і Андрію Скрипняку та іншим представникам української громади.

Понад 17 років на громадських засадах очолював Сумське обласне товариство «Просвіта». На базі приміщення, завдяки під-

тримці місцевих українців, які допомагали всім чим могли, організував Український культурно-інформаційний центр «Світлиця» з постійно діючою виставкою україніки. За рахунок знайдених мною благодійників, з 2007 по 2010 рік, лише ремонтних робіт у будинку, де міститься «Світлиця», нами було виконано на 90 тисяч гривень.

Зараз мені також приємно зауважити, що ідеї організації осередків Товариства української мови, Козацького товариства та «Спадщини» у мене з'явилися ще тоді, коли про них не було чути ніде. Деякі інші проекти такі, як от: «Рада українських патріотичних осередків», «Система оповіщення про українські події», «Українська родина», «Рідні джерела», «Школа захисту українських інтересів», «Український комп'ютер», «Пісня для душі» (пісня для відпочинку), «Щотижневі уроки патріотизму» Українська інформаційна скарбниця», «Український день» та інші, — так ніде і не з'явилися і не були ніде апробовані, крім як у Сумах. [...]

«Спадщина»

Після подій 1984 року я розмірковував: «Як же у таких умовах прислужитися Україні». Думав, що, займаючись темою культури, можна протриматися довше. За пропаганду української культури не покарають же, не буде підстав. Як виявилось, я помилився: те, що ми пропагували лише українське, було великим «злочином», і «КДБ» усіма силами намагався не допустити такого прикладу.

Тоді у мене і виникла ідея створення краєзнавчо-мистецького товариства. Назву «Спадщина» запропонувала моя дружина Л. В. Ромен (Шевченко). Метою цієї організації було показати, що Сумщина — це Україна і вона завжди була Україною. А зробити це було задумано через пропаганду творів тих земляків, які творили українську поезію, пісні, гумор. Також планувалося популяризувати знання історичних українських подій, які відбувалися на Сумщині, розказувати про її знаменитих людей українського спрямування. В час тотального зросійщення така справа була дуже слушною. Адже коли я якось виступав зі своїми піснями у великому звітному двогодинному концерті філологічного факультету Сумського педінституту, то лише я один був з українським репертуаром.

Справа зі «Спадщиною» активізувалася 1985–1986 року, коли я познайомився зі студентами педінституту: Ю. Плющенком, П. Долею та В. Артюхом. Затримка була лише з приміщенням, де збиратись. Я тоді обходив багато різних організацій у пошуках приміщення, та допоміг лише Я. Я. Цибульський — директор Палацу культури заводу імені Фрунзе. Почали з того, що організували вокальний ансамбль. Керівником була моя дружина Людмила, яка закінчила Сумське культосвітнє училище і мала освіту хорового диригента. Співали народні пісні та розучували українські пісні, створені нашими земляками. Перед такими зібраннями, майже кожного разу запрошували виступати когось із представників української культури. На зібраннях обмінювалися думками та книгами. Великою популярністю користувалися розповіді з історії України В. О. Артюха. Про українську музику та долі українських композиторів, зокрема М. Березовського, дуже цікаво розповідала Г. П. Приходько. Із неабиякою зацікавленістю була сприйнята демонстрація слайдів Шевченкіани відомого шевченкознавця С. М. Арбузова, тоді ж звучало і багато поезій Т. Г. Шевченка. Припали до душі нам гумор і сатира письменника В. П. Скакуна та виступи інших представників творчої української інтелігенції. Правда, Скакуна після того виступу, дуже «потовк» КДБ, за те він довго на мене ображався і навіть не вітався якийсь час.

Наші справи йшли дуже успішно, такі творчі зібрання стало відвідувати все більше і більше людей, і їхня кількість зростала. Та ці успіхи були з гірчинкою в душі. Дітей не було на кого залишати, крім як на старшого сина Вову, якому було 6 років. Бувало, інколи прибігаємо з дружиною Людмилою з зібрання, а вони усі втрьох плачуть: менші, тому що ще дуже малі, а старший, бо нічого з ними не може вдіяти. Та спадщинської діяльності я кинути не міг, бо вся організаційна робота і пошук людей були на мені. Більше того, як я вважав, справа наша набрала такої популярності, що коли ми підходили до приміщення Палацу, то одного разу помітив, що вахтери та обслуговуючий персонал «прилипли» до вікон і дивилися на нас, як я вважав, як на справжніх зірок. Та скоро зоряна хвороба пройшла. Одного разу, коли я зайшов у Палац сам, а навколо нікого не було, до мене підійшла вахтер і, оглядаючись на всі боки, сказала: «Коли

ви там збираєтеся, за рогом палацу стоїть машина і всі ваші розмови слухають». Наступного разу, перед зібранням «Спадщини», я заглянув у двір Палацу. Там стояв великий зелений автомобіль-будка із затіненими вікнами... (Пригадую: про такий автомобіль у своїй долі розказував також репресований свого часу Б. І. Ткаченко з Лебедина, його родину слухали так само).

З якогось часу кількість спадщан на зібраннях почала зменшуватися, а мені, один за одним, люди почали (таємно, щоб я нікому не казав) повідомляти про те, що з ними «бесідували» представники КДБ. Комуś погрожували, що за зв'язок зі «Спадщиною» звільнять з роботи, когось — з навчання, а деяких схилили до співпраці і обіцяли зелене світло в житті. Раптом я помітив, що деякі люди почали мене обминати, особливо ті, які були при посадах. Один із них, якось побачивши мене недалеко від універмагу, щоб уникнути зустрічі, у недозволеному місці кинувся перебігати через дорогу і ледве не потрапив під автомобіль. Інший патріот, коли я зайшов до нього на роботу, попросив приходити лише після 12 ночі до нього додому...» А одна пані, коли я до неї підійшов, з жахом вигукнула: «Що ти робиш! А якщо нас побачать? У мене ж діти!». (При цьому у неї був один син, а в мене троє). Під час «профілактики», так це називалося в кадебістів, останні не забували сказати, що Шевченко був у психіатричній лікарні і він несповна розуму та про те, що він безграмотний і за те вигнаний з інституту.

За таких умов збирати людей було неможливо. Перше, що я зробив у такій ситуації, знищив усі папери, які могли б комуś зашкодити, особливо ті, у яких згадувалися чийсь прізвища. Тому багатьох людей, які після того зникли з видноколу, зараз не можу згадати. Готуючись до зустрічі з представниками КДБ, я розробив «вірнопідданий» План діяльності Товариства на перспективний період і заніс його до інструктора міськкому КПРС Кононенка, який цікавився нами з причини службових обов'язків. [...]

Про наших в «органах»

Я не можу стверджувати, що та чи інша людина співпрацювала з КДБ у той час. У мене немає підтверджуючих документів, але про патріотів з явно дивною поведінкою повинен розповісти.

Це люди, роль яких для мене і зараз під запитанням. Спочатку згадувати про них не збирався. Але дізнавшись, що архіви КДБ саме українських дисидентів 60–90-х років знищені, зрозумів що згадати необхідно. Особливо ж той час, коли КДБ через своїх людей намагався очолити якнайбільше патріотичних організацій. Першими були НРУ (керівник В. Б. Осадчий) та Товариство української мови (керівник Скорик). Так, мабуть, було і зі «Спадщиною» після мене. [...]

Ще одна не певна і незрозуміла для мене людина того часу — перший голова НРУ на Сумщині Володимир Борисович Осадчий.

Свідомо займаючись патріотичною діяльністю в Сумах з 1979 року, про Володимира Осадчого я нічого не чув. Він раптом виринув під час створення Народного Руху України як організатор цієї справи.

Познайомилися ми випадково. Одного разу я зайшов у Художній фонд до знайомого скульптора-патріота Олега Прокопчука. Того не було, але я зіштовхнувся з якимось незнайомим чоловіком з колоритною зовнішністю (схожою на Сталіна), який заговорив зі мною вишуканою українською мовою, як до давно знайомого. «А Шевченко», — сказав він. І почав мене хвалити, розповідати про мене, мою діяльність таке, про що знало лише КДБ (подумав тоді я). Це мене насторожило, але те, що він розмовляв гарною українською мовою та хвалив, підкупило і аж загіпнотизувало. Мене ще ніхто в житті не хвалив за мою діяльність на ниві українства. Крім того, кожна україномовна людина (Осадчий розмовляв лише українською), а тоді таких були одиниці, я вважав кришталеву чистими та чесними патріотами, бо саме такими були мої знайомі, дисиденти: Микола Данько та Геннадій Петров.

Після тієї зустрічі я зятято почав допомагати Осадчому, бо вважав НРУ на той час єдиною надією і легальною перспективою боротьби за українську незалежність. Під час першої зустрічі Осадчий одразу ж дав завдання: терміново збирати підписи на користь легалізації цієї організації. На мить я задумався: «Що робити? Я ж якраз збирався готуватися до державних екзаменів, які повинен був складати у Ніжинському педуніверситеті». Декілька років тому мене вигнали з Сумського за націоналізм, щороку я там намагався по-

новитися, але не поновлювали і не пояснювали, чому не приймають документів. За законом у мене залишився останній рік для поновлення, щоб не було анульовано 4 роки навчання. Тому, щоб не ризикувати, я тихенько зробив це у Ніжинському педінституті. «Здам екзамени — буде вища освіта, не здам — не буде», — думав я. Але вагався лише мить. Взяв підписні листи і денно та нічно збирав підписи у всіх, кого знав, а таких у мене було багато.

Через тиждень чи два до мене забіг розлючений сусід з криками: «Куди це ти мене втягнув». «Ти знаєш, — вимовив він з поглядом героя, — зі мною вже бесідували!». — «Мене можуть тепер вигнати з роботи! Як запитують про мене, скажи, що то не я ставив підпис...». Така зміна позиції сусіда Василя Тернівського мене настільки вразила, що я навіть не подумав, а чому це, коли я передав списки Осадчому, вони одразу ж потрапили до КДБ? На жаль, тоді я на той випадок не звернув уваги. А з Василем я більше не вітався.

Вже набагато пізніше про приблизно таку ж історію мені розповів активіст В. П. Казбан. Після того як він віддав свої списки Осадчому постраждали архітектори з «Гіпрохіму»...

Поступово знайомився з Осадчим ближче. Він жив у центрі міста разом з дружиною Валентиною. Вона працювала в обкомі партії, випадково в якійсь розмові з нею я дізнався, що до справи організації НРУ Володимир був головним художником міста. Знаючи, що у нього немає освіти художника, я подумав: «Як це можливо?». Адже відомо, що випадкових людей на керівну роботу тоді не призначали. Далі мене почало дивувати те, що Осадчий до будь-якого владного кабінету «відкривав двері ногою» і заходив без стуку. У мене, молодого, для якого начальство було майже небожителями, це викликало захват, здивування і повагу, хоч пояснити я цього не міг.

Часто буваючи в Осадчого вдома, заходячи по рухівських та українських справах, зрідка бачив, як до нього заходили якісь середнього віку чоловіки, вихолені, з акуратними стрижками. Тоді Осадчий похапцем відправляв мене за двері своєї квартири. Побачивши якимось з цього приводу мою стривоженість, він зніяковіло сказав: «Та це наші хлопці в КДБ». Мені тоді справді дуже хотілося, щоб у КДБ були наші люди, і я заспокоївся. Тоді всі ті дива я спису-

вав на надзвичайну талановитість Осадчого. «Вміє ж людина навіть кедебістів наших знайти», — думав я.

Він справді в житті був великим актором та оратором. Якимось чуттям відчував вигідних для себе людей і легко налагоджував з ними довірливі стосунки. Наприклад, він одразу ж побачив силу і перспективу в Спілці української молоді, а йому потрібні були сильні, активні союзники для участі в показових акціях. Якось він тих хлопців підкупив своїм благородством, заплативши за них штрафи, які виписали їм за участь у мітингу. Сказав хлопцям, що пожертвував свої гроші, хоч я знав, що то були гроші не його, а прислані напередодні з Києва. Колишні сумівці ще й досі з вдячністю згадують його за той вчинок. Він також налагодив дружні стосунки з Олександром Реутою — людиною потужною, вихованою на дворових законах вулиці Добровільної, отаманом першого осередку Українського козацтва в Сумах. Він так зміг сподобатися Реуті, що Реута, як і колишні сумівці, ще й досі вважають його святою людиною, так як і майже всі ті, хто близько його не знав.

Також він швидко відчував своїх конкурентів і за нагоди затюкував їх перед максимальною кількістю людей. Яскраво пам'ятаю, як на одній з конференцій НРУ, він накинувся на В. В. Майбороду, а потім на В. П. Казбана, ще на когось, щоб скомпрометувати їх, людей, які потенційно могли претендувати тоді на його посаду.

Посадою ж своєю, голови Сумської обласної організації НРУ, Осадчий дуже дорожив. Мабуть тому, що це вже було тоді, коли наш земляк із Канади, мільйонер Микола Мороз, батьки якого були з Буринського району, подарував йому особисто, (як казав мені Осадчий), автомобіль «Ниву», 17 комп'ютерів, яких тоді ще майже не було в Сумах ні в кого, іноземну відеокамеру, ксерокс, багато диктофонів, ще якесь обладнання. Все це тоді лише почало з'являтися в ужитку і було першими новинками в нашому місті. Я тоді думав: «Щастить же комусь на братів-мільйонерів».

«Ниву» Осадчий організував для себе одразу ж і їздив на ній. Так само і відеокамеру став використовувати швидко, але оргтехніка і комп'ютери лежали у Києві довго, хоч я нагадував про них Осадчому ледь не щотижня. Минуло півроку чи більше, а Осадчий нічого не привозив. Я хвилювався, що українська справа від

того програє, що все те, якщо його привезти, максимально буде використане для української справи. Вже не сподіваючись на голову Руху, домовився з директором першого у Сумах україномовного навчального закладу, Першою гімназією, про те, що вони допоможуть із транспортом. Зі свого боку за те, що вони домоглися україномовного статусу свого навчального закладу, ми подаруємо гімназії комп'ютери, які дістав у Києві депутат Верховної Ради УРСР — Олександр Піскун. Я поїхав до столиці і все те привіз до Сум. Осадчий був безмежно радий. Бо тепер (як пізніше з'ясувалось) на нього почали працювати ще і 17 комп'ютерів, які тоді були одними з перших у Сумах.

Про те, що все оте добро, включно з двома, як виявилось пізніше, автомобілями було подароване Народному Рухові України я дізнався аж через два чи три роки і після того припинив стосунки з Осадчим.

Поясню, чому я не знав, що згадане добро було передане Морозом для НРУ. Коли в Осадчого з'явився автомобіль, я запитав: «Володя, а де ти взяв ту машину?». Він і каже: «Та знаєш, у мене є родич, двоюрідний брат Микола Мороз, мільйонер з Канади, от він мені і подарував». Те саме було і з відеокамерою, яких тоді в Сумах не було ніде, крім телебачення. Але ця була набагато краща. Одного разу, коли після чергового «подарунку» дружина Осадчого почула ті байки, не втрималась і вигукнула: «Валодя! Ти что! Какой двоюрідний брат тебе Мароз!». Осадчий знітився, зиркнув суворо на неї і сказав: «Правда, не двоюрідний, а троюрідний брат...». Як пізніше виявилось, ніяким родичем Осадчий Морозу не був. Його з Морозом познайомив наш сумський органіст Орест Коваль. З хорошими намірами, але після того Мороз фінансував не творчі проекти Ковалю, а лише Осадчого. Коваль ще й досі на нього за те ображається. Умів добродій Володимир тримати мільйонера лише у своїх руках. Про це якось зауважили мені і одні з перших благодійників української справи в Сумах, підприємці: Юрій та Станіслав Граділі, Сергій Рибачок та Олег Гринішак. Якось я домігся в Осадчого їхньої зустрічі з Миколою Морозом для співпраці між українцями. Це було, звичайно ж, за присутності Осадчого. Намічалось багато цікавих проектів. Після того я якось запитав у згаданих хлопців:

«Як там справи по співпраці?» Мені відповіли: «Та Осадчий, як собака на сні...». «Як це? Як собака на сні?» — запитав я. «Підрос-теш — поймеш...», — була мені відповідь. Тепер я вже знаю, що таке собака на сні, а тоді не знав.

Знаючи, що до Осадчого я ходжу майже щодня, як на роботу, Михайло Сидоренко, саме той, що перший і останній вивів до обкому партії на протестну акцію декілька тисяч робітників заводу Фрунзе, запитав у мене, що Осадчий зробив з отим мішком грошей, що стояли у нього в хаті? «Які гроші? — запитав я, — Я не бачив». «А я бачив», — сказав Михайло. Пізніше, розкусивши нашого рухівського вождя, Михайло дуже жалкував, що не набрав тоді собі пазуху грошей. А була ж можливість. Проте чи багато було грошей у мішку, можна лише здогадуватись.

Про гроші але вже в сумці розповідав і В. П. Казбан. Він якраз застав на квартирі у Осадчого активістів з НРУ з Києва М. Гориня та М. Поровського. Коли Казбан зайшов, то кияни якраз пропонували Осадчому порахувати кошти але той та голова НРУ з Шостки В. Коваленко сказали: «Ні, ні, не треба». І Осадчий швиденько за-сунув ту сумку під ліжко...

Якось пізніше я згадав про ті гроші. Інфляції тоді ще не було. Думаю, що вони впливли саме тоді, коли в Осадчого через якийсь час з'явилася потужна фірма з великогабаритними вантажними автомобілями.

Одним словом, Володимир Борисович не бідував. Якось я почув, що щомісячну зарплату за громадську діяльність він одержує 7000 рублів від Миколи Мороза, у той час, коли я, працюючи двірником після вигнання з інституту та з попередньої роботи, отримував 70 рублів. Тоді у мене було троє дітей — дошкільнят, дружина — інвалід. Скрута була неймовірна.

Виникає питання, чи допомагав мені Осадчий фінансово? За декілька років допоміг лише один раз. Якось біля театру Щепкіна намічався великий комуністично-великодержавний мітинг. Ми з активістом Володимиром Алексахіним вирішили зробити «диверсію» — виготовити та роздати на тому мітингу проукраїнські листівки. Через свої зв'язки з «совєтськими офіцерами» Алексахін дізнався, що і комуністи збираються виготовляти листівки і дізна-

вся, де (в статуправлінні). Мені вдалося дістати грошей, і ми заплатили робітникам більше, ніж запропонували комуністи. Листівки надрукували нам. Комуністи залишилися без листівок. Наша перевага була явною і очевидною. На мітингу роздавали проукраїнські листівки, про це всі знали. Після того, на підсумковому зібранні представників патріотичних сил, привселюдно і показово Осадчий вручив мені премію 70 рублів. Гроші були дуже потрібні для родини, і я їх взяв. Звичайно, якби я тоді знав, що то таке — Осадчий, кинув би йому ті гроші у морду. Адже в декого з людей він створив тоді враження, що я працюю за гроші, а Осадчий — щедрий і благородний благодійник...

Та я і далі, як ентузіаст, допомагав Осадчому. Хоч йому тоді без прохань допомагали всі ентузіасти, які були. Піднесення людське було таке, що люди йшли та йшли, приїжджали з районів. Осадчий відмахувався від усіх, як від мух, і я тоді думав, що то у нього від ліні. Адже майже кожного ранку я приходив до нього, а він ще ніжився в ліжку — 9 чи 10 то було годин. А люди приходили і запитували: «Що робити?» І що цікаво, що ніхто їх про те не просив, ніхто і нікого не організовував, крім звичайно масових акцій. Я і далі виконував всю чорнову і непомітну роботу, а Осадчий — публічну. За ту публічну роботу та вміння її показати мільйонер-патріот Мороз двічі забрав його до Канади на відпочинок.

Якось, побачивши у шифоньєрі внизу велику кіпу безладно розкиданих паперів, я спитав у Осадчого, що то таке? Виявилось, що то папери з районів. Я попросив дозволу передивитися їх, щоб навести лад. Проглянувши їх і посортувавши по теках, я повипишував телефони і прізвища активістів, і таким чином з'явився список районних активістів. Це і стало основою створення обласної організації НРУ. Хоч, на мій подив, Осадчий всіма силами відтягував той момент. Я боровся з ним за створення офіційної організації НРУ може з рік. Зараз вже точно не пам'ятаю. Я думав: заважає те, що в НРУ немає офісу. Знайшов на вигідних умовах приміщення, метрів за 200 від квартири Осадчого на вулиці Червоногвардійській. На мій подив, той відмовився від пропозиції, нічого не пояснивши. Думав я, що заважає те, що ні в організації, ні в Осадчого немає телефону. Домовився з симпатиком українства Олегом Грушецьким,

головним інженером «Телекому», що той по блату, так би мовити, допоможе встановити телефон, але Осадчий і від того відмовився. Скільки й керував він Рухом, так і не було в організації ні офісу, ні телефону... Та скільки він не опирався створенню обласної організації НРУ, час піднесення зламав його опір, і організацію все ж довелося створити.

Помітивши мою безкорисливість, якось дружина Осадчого, Валентина, запитала: «Алексей, ти українець? Ти же совсем другой, чем Владимир!» «Українець», — твердо із здивуванням відповів я. «Не обманюєш? Когда ти к нам не приходишь — он спит до обеда», — сказала вона... Так мені й не вдалося переконати її, що я українець. Адже вона чомусь вважала, що всі українці хитрі, підлі та ліниві.

І останнє. Якось один із наступних керівників Сумської обласної організації НРУ Олексій Дубовик, вже хворий, майже перед своєю смертю, раптом запитав у мене, чи був я на похороні В. Б. Осадчого? Я відповів, що ні. «А шкода» — сказав той. «Чому?» — запитав я. «Тому, що ти б побачив, як ховали останнього представника партноменклатури. Тоді ще демократів не жалували, а гроб з Осадчим був виставлений у Сумській обласній бібліотеці для прощання. Нас так не ховатимуть, нікого...». І справді, коли помер Олексій Іванович Дубовик, була люта зима з пронизливим вітром, його проводжали в останній путь 30-40 осіб у холодному зимовому дворі... «А він же зробив у сотні разів більше отієї чорної української роботи», ніж Осадчий» — думав я.

Чому я так довго дозволяв собі такі нерівні стосунки перш за все, бачачи матеріальну нерівність і несправедливість? Я собі думав: «Та що там мої проблеми проти проблем України. Українці повинні співпрацювати і бути разом, лише так вони переможуть...».

Що ж до тих, хто був у наших рядах менше часу, то минуло 40 років, і багатьох я позабував, а списків намагався не писати, бо постійно мені то один, то інший із друзів зізнавались, що з ними бесідували представники КДБ. Тому я завжди чекав обшуку і намагався мати якнайменше записів. Тоді я вже знав, що обшукували красназвця Б. І. Ткаченка з Лебедина, а він ледве встиг перед тим спалити багато матеріалів про голодомор на Сумщині, які він таємно назбирав.

До речі, Б. І. Ткаченку нашкодив і Осадчий. Дізнавшись, що той привласнив усі цінності НРУ, як розказував згадуваний уже Сидоренко, хлопці у баки легкових автомобілів Осадчого насипали якусь речовину, яка поступово з'їла мотори. Але перед тим Осадчий встиг продати ті автомобілі дисиденту Б. І. Ткаченку.

Та все ж одного разу, на тролейбусній зупинці у мене записник таки викрали. Спoxватився я одразу, коли вже їхав у тролейбусі. Здивувало те, що на зупинці, коли я заглядав у свій записник, біля мене сиділа лише одна людина — дуже гарний та інтелігентний русявий хлопець. Він не сів у тролейбус, а у мене було таке самопочуття, як після гіпнозу. Я добре пам'ятав, що записник брав. У тролейбусі виявив, що його в барсетці немає, проїхавши зупинку, одразу ж зворотним тролейбусом повернувся назад: думав може забув на лавці? Зупинка була порожня, і там вже не було нікого: ні хлопця, ні записника. «Швидко як», — подумалось. Не знаю, що про це й думати, але так було. [...]

Приватний архів Олексія Шевченка.

Оригінал. Машинопис.

№ 93

Звіт голови Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Олексія Шевченка про виконану роботу за проектом «Любіть Україну!»

2017 рік

Все, що було зроблено з 2005 по 2015 роки досягнуто лише на ентузіазмі та на громадських засадах.

I

1. Український культурно-інформаційний центр «Світлиця» як основний елемент «Українського дому», який зовнішньо і за змістом повинен стати храмом культу України.

Український культурно-інформаційний центр «Світлиця» був задуманий, як «Духовна Січ» української громади міста Суми. З постійно діючою виставкою «Україніка», де постійно відбувалися презентації юних художників та показ картин відомих місцевих митців. Зокрема, творів родини Солдатенків і Ярових, витинанок В. М. Коздровської, художній розпис Н. С. Гудилко та

інші. У планах завжди виставки: художників, народних майстрів, предметів української старовини, книг. Вдалося зібрати і відновити бібліотеку. Одна із стін приміщення використовується, як екран для перегляду українських фільмів. Велася діяльність зі створення української фільмотеки, аудіотеки, музичного центру, студії звукозапису, видавництва, газети та сайту «Українська Сумщина», інше.

«Світлиця» завжди служила залогом для зборів українських патріотичних осередків, творчих презентацій, занять гуртків. Наприклад дитячої літературної студії. Тут же організаційно-інформаційно-рекламний центр на основі системи оповіщення про українські події в Сумах. Планували налагодити рекламу про українські телерадіопередачі та публікації у пресі на патріотичні, державницькі та культурницькі теми.

Згідно з історичним, краєзнавчим та народним українськими календарями готувалися матеріали для ЗМІ, навчальних, державних та інших установ з метою інформування про цікаві події, свята шляхом своєрідних інформацій телефонів, через Інтернет та спеціально підготовлені листівки чи брошури. На основі зібраних щомісяця цікавих матеріалів про Україну та українців організовувався «Український день» — зустріч, на якій всю ту інформацію можна було почути.

«Світлиця» — центр, створений для популяризації всього українського: книжок, періодики, відеофільмів, музики, сувенірів, комп'ютерних програм, поширення електронних версій наукової та художньої літератури, інше. В перспективі планувалося налагодити мережу розповсюдження такої продукції у межах області, створити систему поширення українського духовно-патріотичного продукту поштою. Відбуваються різні українські презентації, зокрема, й за активною участю засобів масової інформації. Особливої уваги, на наш погляд, потребує пропаганда творчості місцевих авторів, котрі творили та творять українську культуру.

Ніколи не буде достатньо закладів, які б спеціалізувалися на популяризації знань, котрі б сприяли відродженню українського духу, національної гідності, патріотизму, вихованню хороших естетичних смаків, тому «Світлиці» чи «Українські Доми» дуже потріб-

ні. Чи з'являться вони і чи буде Україна Україною, залежить лише від нас, українців.

У Сумах приміщення «Просвіти», в якому реалізується програма «Світлиця» проекту «Український дім», розташована в символічному місці: поруч з пам'ятником Тарасові Шевченку. Воно в центрі міста. Поруч — Академія банківської справи і Палац дітей та юнацтва, що за сприятливих умов та за потреби уможливило використання деяких приміщень цих установ для зібрань та занять.

2. Система оповіщення про українські культурологічні, державницькі події та заходи. Метою діяльності системи оповіщення є створення традиції підтримки українцями українського. Це дуже важливо, адже відсутність такої традиції ставить українців на рівень неконкурентноспроможного народу.

Оповіщенням керівників українських патріотичних організацій та осередків «Просвіти» займаюлися чергові Сумського обласного товариства «Просвіта», об'єднані в осередку «Варта». По декілька років виконували цю важливу роботу: Г. С. Кутя, Н. В. Кононенко, Є. В. Чумель, Л. Г. Авраменко, О. П. Неженець, Г. О. Нестреляєва. Найдовше працюють: А. С. Гуртовий, Г. П. Пелешенко, В. Д. Белан, Н. М. Дермельова, Н. Т. Приходько. З тих, хто добре себе зарекомендували останнім часом: В. П. Катькало, О. Г. Нікачало, Т. І. Остапенко, О. Г. Стороженко, А. М. Гайтина, Б. В. Киричук, Г. С. Касацька, В. В. Поставний, Н. П. Дейниченко, Т. В. Жукова, Р. П. Мельник, О. Г. Стороженко, Н. М. Ліфенко та інші.

3. «Рада українських патріотичних організацій та осередків» була вигадана для створення традиції спільних дій та координування зусиль українських патріотичних осередків та організацій. Діяльність розпочалась у час найбільшої української апатії, коли до влади прийшов В. Ф. Янукович. Найактивніше підтримували це об'єднання **керівники** організацій та осередків: Конгресу української інтелігенції — В. П. Казбан, СМО НРУ — В. М. Азаренков, ГОСО «Клуб органічного землеробства» — В. В. Майборода, представники: СОВ Всеукраїнського об'єднання ветеранів — Є. Г. Старинський, НС «Наша Україна» — О. О. Целбунов, СМО вільних профспілок «Громадський контроль» —

О. В. Ткаченко, УНА-УНСО — М. А. Сурженко, Наукового товариства імені Шевченка в Сумах та ГО «Мистецької студії «Орфей» — С. В. П'ятаченко, СОО ПП «Удар» — О. Л. Сугоняко, «Українського товариства охорони природи» — О. О. Титаренко, СМО ВО «Батьківщина — Ю. В. Шнітке, СМППТ «Меморіал» — А. С. Криганова, «Молода «Посвіта» — Євгенія Тищук, Національної спілки кобзарів — М. Г. Мошик, ГО «Об'єднані будинкові комітети» — В. П. Клісенко, МГО «Молода Січ» — Артем Бондар, СОО «Всеукраїнської екологічної ліги» — В. М. Білик, СВОПП «Союз анархістів України» — А. О. Поважний», ПП «Реформи і порядок» — А. Ф. Бутенко, ПП «Громадянська позиція» — В. А. Обозний, СМ Азербайджанської молодіжної організації — Навруз Велієв та інші.

Також керівники осередків «Просвіти». Особливо активно: «Українські журналісти» — О. О. Беляєва, «Українські правники» — Ю. М. Тищук, «Українські інженери» — В. О. Бондар, О. В. Ольховський, В. П. Кошман, «Українські бухгалтери та економісти» — Н. В. Кльова, «Українська культура» — Г. П. Приходько, «Українські будівельники» — М. П. Шиян та інші.

Для точності в зображенні ситуації необхідно наголосити, що участь у роботі Ради керівників чи представників багатьох організацій не гарантувало участі в українських подіях всіх членів організацій. Як правило, українське підтримували лише їх найпатріотичніші представники.

Було приємністю те, що з 2013 року у Раді представників українських патріотичних організацій стали брати участь керівники такої авторитетної політичної сили, як ВО «Батьківщина». Це сталося тоді, коли значна частина депутатів міської й обласної рад вийшли з партії і «батьківщинівці» вже не були в радах більшістю.

Привернув увагу «діловий» стиль у роботі Ради представників ВО «Свобода». На зібраннях вони перебували лише тоді, коли розглядалися їхні питання, а участь брали лише в тих акціях, де могли розгорнути свої партійні прапори.

4. Щомісяця, у **Виставковій залі «Україніка»** Сумського міського українського культурно-інформаційного центру «Світлиця», що у приміщенні товариства «Просвіта», змінювалися вистав-

ки художників, у творчості яких були українська тематика, колорит або символіка. Організували цю клопітну справу відомі скульптори та художники: О. Г. Прокопчук, О. І. Солдатенко, Л. Ф. Костур; фотограф А. В. Ямщинський.

5. Заявив про себе серйозною працею **осередок українських краєзнавців «Рідний край»** — науковий керівник, доцент СДУ В. О. Артюх, організатор — О. Г. Шевченко. Вперше в Україні з серйозною аргументацією було розроблено ґрунтовну концепцію перейменування в Сумах понад 100 вулиць. Осередок також готував пропозиції для монументально-художньої українізації центру міста. Один з активістів осередку О. В. Ленський підготував та видав книгу з історії «Просвіти» Сумщини у минулому столітті.

6. Деякий період активно працював проект **«Рідні джерела»** — осередок популяризації кращих українських літературних та музичних творів земляків, який діяв під керівництвом поетів, композиторів та виконавців Л. В. Ромен та І. М. Веснича.

7. Ще раніше мали досвід діяльності осередку **«Українська родина»** — об'єднання українських родин, які бажали виховати дітей патріотичними, конкурентноспроможними та самодостатніми. Започатковували цю справу родини: Шевченків, Беляєвих, Кавунників та Абрамових. Заняття завжди відбувалися за спільною участю батьків і дітей.

8. **«Пісня для душі»** — для охочих співати та знати українські пісні. Справжніми заспівувачами цієї справи були та є Г. В. Кавунник, В. В. Майборода, М. П. Татаренко, М. С. Соловей, В. Г. Головка, Г. М. Бокатова, Н. Г. Литвиненко-Орлова, та інші.

9. Щоп'ятниці увечері, не один рік, у «Світлиці», збирався **«Український кіноклуб»** — організатором якого була студентка Марія Дубініна — представниця Молодіжного націоналістичного конгресу. Це був наш спільний проект.

10. Задля українізації інформаційного комп'ютерного простору, під керівництвом А. М. Дедика та В. А. Мартиша діяв осередок **«Український комп'ютер»**. Одним з головних завдань цього напрямку була організована боротьба у місцевих комп'ютерних мережах з антиукраїнськими проявами. Сторінку Сумської «Просвіти» у Фейсбукці самовіддано вів та веде Є. В. Тараненко під псевдонімом «Велес».

Л. В. Ромен (Шевченко) збирала книги та відеодиски, видані Всеукраїнським товариством «Просвіта», та відкрила **«Бібліотеку «Просвіти»** у Сумській міській бібліотеці імені Т. Г. Шевченка.

11. Українською бібліотекою в самій «Просвіті» опікувалися майстер художнього слова А. О. Поважний та студент Михайло Тищук.

Для пізнання рідного краю діяв туристично-краєзнавчий молодіжний осередок **«Молода січ»**, організований студентом Артемом Бондарем.

Осередок «Просвіти» Вільних профспілок заводу імені Фрунзе «Громадський контроль» мав хороший досвід створення та діяльності **«Каси взаємодопомоги»** та боротьби робітників за свої права.

II

Проекти на початковій стадії здійснення: дитяча літературно-мистецька студія «Диво калинове», збірник «Літопис української історії Сумщини», сайт — «Українська Сумщина», «Книгозбірня Україніка», «Українська інформаційна скарбниця», видавництво «Українські дзвони», «Правове навчання», «Школа захисту українських національних інтересів», «Українська фільмотека», «Українська музична скарбниця» та інші.

Небагатьма помічниками в організаційній роботі Товариства були: Людмила Ромен, В'ячеслав Артюх, Наталія Литвиненко-Орлова, Віталій Лада, Марія Татаренко, Сергій П'ятаченко, Артем Бондар, Марія Дубініна. Ці люди проявили таку рідкісну серед українців власну ініціативу підкріплену власною працею.

Автором переважної більшості ідей, проектів та напрямків роботи, був головний організатор та шукач кадрів — голова СОТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка О. Г. Шевченко. Йому самому довелося свої ініціативи втілювати у життя. Майже кожен з проектів діяв доти, доки він ним займався. Людей, які б взялися продовжувати організовувати далі ту чи іншу ініціативу не знайшлося. Тому проекти згасали, коли Шевченку не було можливості ними займатись або «пхати» інших.

Можливо, якби діяльність «Просвіти» фінансувалася було б інакше і послідовники знайшлися б.

III

Сумська «Просвіта» була і є активним учасником проєктів Всеукраїнського товариства «Просвіта».

З семи разів участі у Всеукраїнському літературному конкурсі школярів «Я гордий тим, що українець зроду» — п'ять разів представники Сумщини виборювали найбільшу кількість нагород. У Всеукраїнському конкурсі юних художників-школярів «Палітра українського слова» сумські діти з кожним роком мали все більше призових місць. Майже жодного разу не обходилося без наших переможців і на Всеукраїнських конкурсах юних читців «Шевченко в моєму серці». Найважливішу роль саме в підготовці читців зіграла голова Конотопського товариства «Просвіта» О. Д. Банитюк.

Сумському обласному товариству «Просвіта» вдалося започаткувати, за підсумками сумських міських конкурсів юних літераторів та художників, літературно-мистецький збірник «Диво, диво калинове». Обласних конкурсів — «Роде наш красний». Ці збірники — результат ідеї та тяжкої праці на громадських засадах письменниці та упорядника збірок Л. Ромен (Шевченко). Видавало збірники майже завжди на пільгових умовах видавництва «Мрія». Вже видано сім збірників, в яких вдалося підтримати близько 600 юних обдарувань. Діти окрилені першими публікаціями своїх творів. До слова, один із збірників був частково профінансований Товариством української мови з Чикаго — керівник В. Боднарук, ще один збірник побачив світ завдяки фінансовій підтримці ВУТ «Просвіта» — голова П. М. Мовчан. Решта — результат виграних нами проєктів, які проводилися СОДА.

Успіхи в конкурсах та збірники дитячих творів «Диво, диво калинове» та «Роде наш красний» стали можливими завдяки тісній співпраці між Сумським обласним товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка — голова О. Г. Шевченко, Сумським міським управлінням освіти — старший методист В. В. Закорко та обласним управлінням освіти О. І. Поповою, Сумськими обласними організаціями Національних спілок письменників — відповідальний секретар Л. В. Ромен (Шевченко), Національної спілки художників України: О. Г. Прокопчук, О. Г. Солдатенко та директор Сумської художньої школи О. Д. Кузьменко.

Важливою була й участь просвітян у роботі міської та обласної комісії з впровадження та дотримання мовного законодавства у місті Сумах. В колі чиновників, з яких в основному склалися комісії, просвітяни надавали найбільше пропозицій щодо діяльності комісій та виконували в них найклопітнішу роботу. Особливо серйозно і принципово працювали: голова СОТ «Просвіта» О. Г. Шевченко, правник, голова ГО «Спілка патріотів України» О. І. Дубовик, журналістка Г. В. Шевченко, краєзнавець В. О. Артюх та інші.

За час роботи комісії було здійснено десятки перевірок стану впровадження та використання державної мови у місті Суми. Зокрема, завдяки ініціативі представників «Просвіти» було вивчено асортимент передплати преси державними бібліотеками міста і виявилось, що російських видань передплачувалося більше ніж українських. Також був перевірений стан використання державної мови в: міліції, податковій, казначействі, пенсійному фонді, навчальних закладах, установах культури і міськвиконкомах, закладах торгівлі та обслуговування населення. З багатьма керівниками установ і підприємств була проведена роз'яснювальна робота щодо важливості державної мови у відродженні держави. В результаті такої роботи навіть було створено Положення про використання державної мови у місті Суми. Приємно згадати, що роботу комісії та й українське духовне відродження активно підтримували патріотичні представники влади. Серед таких в різний час були: заступники голови СОДА О. В. Медуниця, та І. С. Боршош. Міський голова О. М. Лисенко. Депутати: Верховної ради України — О. Л. Сугомяко, Сумської міської ради: С. В. П'ятаченко. Заступники голови міста Суми С. Я. Пак та С. М. Панченко. Представники освіти: начальники обласного управління Л. В. Пшенична та О. І. Попова, методист Сумського міського управління В. Ф. Білик. Траплялися поодинокі співчуваючі українській справі і в інших підрозділах влади. Працівниця Управління комунальним майном та приватизацією Сумської міської ради Т. О. Дмитренко, наприклад, свого часу з власної ініціативи і вчасно оформила «Просвіті» пільгу за оренду приміщення, чим зекономила для нас багато коштів та зусиль. Заступниця начальника Сумського міського управління торгівлі Г. В. Даценко у найкритичніший для нас час допомагала шукати

благодійників. Головний спеціаліст аналітично-інформаційного відділу міськвиконкому Н. А. Таранець — єдина, хто погодився інформувати працівників міськвиконкому про цікаві українські події в Сумах у цій установі. На жаль, оце і весь список людей у владі, які підтримали нашу працю в справі сприяння українському духовному відродженню.

Після Революції Гідності колишні товариші по зброї тепер вже можновладці-патріоти поділилися на таких, з ким легко було контактувати і підтримувати стосунки. Це О. В. Медунія, О. Л. Сугоняко, І. С. Боршош, Д. С. Лантушенко, дещо важче було з О. М. Лисенком. Ці люди намагалися якимось допомагати. Недоступними були голова СОДА М. О. Ключко, керівника обласною медициною С. П. Бутенко, голова Сумської обласної ради С. П. Салатенко. Вони уникали контакту і зустрічей, тому допомоги чи підтримки від них так і не дочекались.

Слід зауважити, що найбільше з усіх патріотів у владі боротися за українську справу нам допоміг О. В. Медунія.

Не обійшлося й без неприємних вражень щодо керівників місцевою освітою. З приходом до влади В. Ф. Януковича стало зрозуміло, що наступ зросійщення неминучий. Щоб якимось боротися з цим, я вигадав міф про те, що існує Всеукраїнська ініціатива «Свого не цурайтесь». Сутність цієї ініціативи полягала у організованій підтримці української культури і українського товаровиробника. Створювати традицію підтримки українського без опертя на освіту було б неможливим. Тому я звернувся з листами до тодішніх: голови СОДА Ю. П. Чмиря, начальника Управління освіти СОДА І. О. Песоцької (виконувати нашу ініціативу було доручено заступнику А. В. Троню та методисту І. В. Кіхтенко) та до начальника Сумського міського управління освіти А. М. Данильченко. З останньою я поговорив особисто і вона з радістю підтримала ініціативу. Але насправді всі вищезазвані персони заблокували згадану роботу.

Приватний архів Олексія Шевченка.

Оригінал. Машинопис.

№ 94

**Спогади голови Тростянецької районної організації
Товариства «Просвіта» Сергія Федченка про його
діяльність з моменту відновлення у жовтні 1991 р.**

16 листопада 2019 року

На Тростянецьчині діяльність «Просвіти» (на початках — ТУМ ім. Тараса Шевченка) була відновлена невдовзі після проголошення Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. Акту про Незалежність Української держави. На той час в районі вже діяли нечисельні осередки Народного Руху України та Української республіканської партії. Саме члени цих партій на своїх спільних зборах в кінці жовтня і вирішили утворити (а точніше, відновити діяльність) «Просвіти» у Тростянецькому районі. Головою осередку було обрано інженера місцевого заводу «Електропобутприлад», голову осередку Руху Федченка Сергія Івановича. Відразу після утворення місцеві «просвітяни» разом з іншими патріотично налаштованими жителями району включилися в підготовку до проведення референдуму за Незалежність України та виборів першого Президента України, які були намічені на 1 грудня 1991р. Ми об'їздили більшу частину населених пунктів Тростянецького району, деякі — по 2–3 рази, обійшли всі вулиці районного центру, надрукували у місцевій районній газеті (редактор якої був запеклим комуністом) десятки статей, інтерв'ю тощо про необхідність позитивного голосування стосовно підтвердження незалежності України. Складніше було проводити агітацію за кандидата в Президенти від НРУ В'ячеслава Чорновола, оскільки республіканці агітували за Л. Лук'яненка, дехто за І. Юхновського та Л. Табурянського, а крім того, більшість виборців ще мали «совецький» менталітет, боялися різких політичних змін та кандидатів-вихідців з Західної України. Велику допомогу в проведенні агітаційної та просвітницької роботи нам надали «просвітяни»-вчителі з Буцацького району Тернопільської області, які на запрошення голови осередку С. Федченка двічі приїздили на Тростянецьчину. Вони привезли нам велику кількість патріотичної літератури, провели зустрічі в школах міста, взяли участь у першому некомуністичному мітингу патріотичних сил, який ми організували напередодні доленосного голосування

першого грудня. Велика їм подяка за це! Після проведення референдуму і виборів Президента ми довгий час підтримували теплі стосунки з «просвітянами» з Бучацького району Тернопілля, возили своїх старшокласників на Пасхальні свята до наших друзів, а вони також привозили своїх школярів до нас на гостини. Закінчуючи спогади про підготовку до першого грудня зазначу, що ми також зустрічали у нашому місті кандидата в Президенти України В'ячеслава Чорновола, мали з ним коротеньку зустріч, та побажали йому перемоги на президентських перегонях.

Після референдуму першого грудня, на якому наші земляки підтвердили своє бажання жити в самостійній державі (близько 80% жителів району сказали «так»), діяльність нашої «Просвіти» була спрямована на розбудову державних інституцій у районі та українізацію суспільного життя. Завдяки тому, що значна частина членів Руху та «Просвіти» працювали на Тростянецькому заводі «Електропобутприлад», саме на цьому підприємстві вдалося досягти помітних результатів в національному відродженні. Весь внутрішній документообіг та мова спілкування на заводі були переведені на державну мову, скрізь майоріли державні синьо-жовті прапори. За це ми дуже вдячні тодішньому директорові підприємства О. С. Помазановському, який у всіх наших починаннях нас підтримував і допомагав. Не дивно, що саме його кандидатуру і було висунуто на посаду Представника Президента України у нашому районі, коли навесні 1992 р. почалося формування місцевих органів виконавчої влади. Ми провели велику роботу по підтримці кандидатури О. Помазановського, і саме він і був призначений Президентом Л. Кравчуком керівником Тростянецького району. Разом з О. Помазановським до Тростянецької райдержадміністрації пішла працювати і група заводчан, серед яких — і голова осередків Руху та «Просвіти» С. Федченко. В структурі РДА С. Федченко відповідав за організаційно-кадрову роботу, що допомогло йому залучити на роботу в державний орган місцевої влади багатьох прогресивних та патріотично налаштованих людей, а також провести в районі значну роботу з патріотичного, культурного та духовного відродження жителів Тростянецького району. Найбільш масштабними були заходи, присвячені 100-річчю від дня народження славетного

українського письменника Миколи Хвильового, який народився у нашому місті, заходи, пов'язані з 60-тою річницею Голодомору в Україні та багато інших. Зокрема, під час відзначення сторіччя народження М. Хвильового в Тростянці була відкрита пам'ятна дошка на будівлі міської СШ №1, в приміщенні якої свого часу проживала сім'я Фітільових і народився малий Миколка, тематичні вечори у школах району, семінар у районній бібліотеці. Вулиці міста, на якій певний час проживав М. Хвильовий з батьками, було повернуто первісну назву — Озерянка. На урочистості до Тростянця приїхало багато шановних гостей з Києва та з-за кордону. Це, зокрема, відомі українські письменники Євген Гуцало, наш земляк Л. Татаренко, письменник-початківець (на той час) Андрій Кокотюха, директор видавництва «Смолоскип» Осип Зінкевич, а також українські громадські діячі з Німеччини та США. Під час святкових заходів гості відвідали також сусідню Охтирку та побували в будинку, де свого часу народився відомий український письменник-політемігрант Іван Багряний.

Восени 1993 р. були проведені заходи на вшанування жертв більшовицького голодомору серед українського селянства у 1932–1933 рр. Як відомо, чорна коса голодної смерті розмашисто пройшла і селами нашого району. Основні заходи ми провели у с. Кам'янка, яке постраждало тоді чи не найбільше. Священник місцевої церкви о. Олексій Селегень з громадою взяли активну участь у вшануванні жертв комуністичного голодомору, навіть випекли зразок того чорного хліба з кори та полови, яким харчувалися тоді місцеві селяни. На території церкви було встановлено траурного Хреста, пройшов мітинг-реквієм, на якому зі спогадами про своїх померлих з голоду родичів виступили місцеві селяни, священник о. Олексій, сільський голова. Участь у заході взяв заступник голови Сумської ОДА, керівник обласної «Просвіти» В. Казбан та голова Тростянецького районного осередку С. Федченко, діди і прадіди якого також померли від голоду у цьому селі. Також у більшості населених пунктів району були встановлені пам'ятні Хрести на згадку про жертв штучного голоду, зокрема в самому Тростянці на віднайденіх трьох місцях захоронень замучених голодом земляків, а також біля головного храму району — Вознесенської церкви.

Голова районного осередку «Просвіти» С. Федченко, користуючись можливостями, які йому надавала його відповідальна посада в місцевій РДА, налагодив контакти з місцевими сільськими головами, директорами підприємств, шкіл, дитсадків, зі священниками районних церков та проводив з ними значну патріотичну та просвітницьку роботу. Зокрема, при голові РДА були започатковані щоквартальні «круглі столи» представників новітніх політичних партій та громадських організацій, проводилися регулярні зустрічі з настоятелями храмів Тростянецького району, в селах та трудових колективах відзначалися народні та релігійні свята, такі як Великдень, Масляна, свято Івана-Купала, Різдво тощо.

Напередодні першої річниці проголошення Незалежності України в центрі міста, на Вічевій площі було відкрито пам'ятний знак на честь проголошення Незалежності України, перший на всій Лівобережній Україні., а в день річниці Незалежності, 24 серпня 1992 р., там пройшов багатотисячний урочистий мітинг громадськості міста. Згодом на місці встановлення пам'ятного знаку (у вигляді каменя) було встановлено погруддя Кобзаря, адже до цього часу на території Тростянця не було жодного пам'ятника Тарасу Шевченку.

В районі розпочався процес перейменування вулиць та площ населених пунктів, які були пов'язані з комуністичним минулим України. Однією з перших була перейменована вул. Г. Петровського на вул. Пам'яті, частина вул. Комарова отримала назву вул. Відродження України, вже згадана вище площа Вічева отримала свою назву на честь перших патріотичних мітингів тростянчан, проведених на цій площі. Процес перейменування вулиць міста і сіл району, долаючи шалений опір комуністичних та просоветських організацій, тривав весь час і отримав своє логічне завершення у 2018 році виконанням Закону України «Про декомунізацію...». Зокрема, в районному центрі з'явилися вулиці Михайла Грушевського, В'ячеслава Чорновола, Героїв Крут, Козацька та багато інших. В питанні перейменування вулиць, як і в багатьох інших питаннях відродження національної свідомості тростянчан ми завжди знаходили розуміння та практичну допомогу з боку Тростянецького міського голови Юрія Бови. Велика подяка йому за це.

Поступово культурно-просвітницька робота серед населення району перемістилися в дитячі садочки, школи та культурні заклади. Це відбувалося по мірі відходу старих совєцьких кадрів та приходу на їх місце молоді, яка вже не була ідеологічно зашорена комуністичною пропагандою.

Практично всі тростянецькі просвітяни постійно брали активну участь у суспільно-політичному житті як міста та району, так і держави в цілому. Ми брали участь у всіх виборах Президентів України та Верховної Ради, а також у місцевих виборах — від сільських до обласної ради. Частина з нас, в тому числі і голова осередку С. Федченко, неодноразово обиралися депутатами районної, міської, а також сільських рад. А найбільшим успіхом у цьому напрямку була наша спільна перемога на президентських виборах у 2004 році, коли нам в районі вдалося зламати жорстоку протидію місцевої влади, об'єднаної з криміналітетом та правоохоронними органами, та вирвати перемогу в районі для народного кандидата в Президенти України Віктора Ющенка.

І на завершення хочу назвати найбільш активних просвітян Тростянецького району. Це незмінний керівник осередку Сергій Федченко, його заступниця Єлизавета Мирна, а також Тетяна Головченко, Микола Бабич, Тамара Смілянська, Михайло Петренко, Іван Сарاپин, Павло Зленко, Віталій Шевцов, Лариса Лампак, Вадим Бушуєв, Тамара Берест та інші. Велика вам, друзі, дяка і честь за вашу просвітницьку діяльність серед населення Тростянецького району.

Голова осередку

С. І. Федченко

Приватний архів Сергія Федченка.

Оригінал. Машинопис.

№ 95

Зі спогадів Світлани Дубровської про її діяльність у Сумській «Просвіті»

Січень 2020 року

От не могу згадати, у якому залі м. Суми відбулися ті перші збори «Просвіті», пам'ятаю лише, що обрали головою Товариства Олександра Скорика³⁰ — шанованого всіма доцента, викладача

української мови СДП ім. А. Макаренка, що ніколи не був у часи мого навчання в педінституті активним поборником мови, читав лекції завжди спокійно, виважено підходив до будь-яких питань. Аж тут — історія «Просвіти», Західна Україна і традиції просвітянства, усього національного, українського.

Були журналісти, письменники, робітники, інтелігенція була представлена працівниками театру, архітектури, бібліотечної справи.

Чи довго тримав пан Скорик віжки правління новоствореної організації — товариства захисників українськості — не пам'ятаю, бо вибори обласної просвітянської «влади» були явно під пильним оком «згори».

Не одразу «Просвіті» виділили кошти з Києва, виділили приміщення, як наприклад Народний дім у Львові. З'ява Народного Руху України за перебудову теж була ініційована «згори» не випадково і виступи на з'їзді О. Гончара, І. Драча ще не були широко відомі загалом. І «Літературна Україна» була також під пильним оком цензури.

Тож похід за «другу» українізацію розпочався в Сумах спочатку офіційно, але швидко переріс у броунівський рух усіх патріотично налаштованих «інакомислячих». Саме в педінституті на обласному зібранні просвітян були виявлені кандидати у депутати до обласної та міської рад, але спочатку там лунали пропозиції обирати до Києва лише відомих митців та науковців, не бачачи в своєму колі достойних і сміливих. Це було так незвично — пропонувати кандидатів без вказівки пануючої партії, хоч їх в Сумах на той час було вже кілька: і РУХ, і соціал-демократична партія, і «Зелений світ», і товариство «Меморіал». Отже, «Просвіта» мала вийти з-під контролю КДБ і йти шляхом самостійним. Це й привело до майбутніх трагічних помилок, коли обласним осередком керували «подвійні» агенти, коли юридична неграмотність керівників призводила до вибуття Товариства з політичного життя. Одні служили справі Держави й Духовності, а інші нищили зародки громадської активності.

Створення міської організації Товариства «Просвіта» було ініційовано Віктором Казбаном, у гімназії № 1, на невеликому зібранні, як це пізніше назвалося — конференцією, мене обрали

головою. Фактично членами Товариства за списками були вчителі української мови й літератури. Робітники та представники інтелігенції писали заяви до обласного Товариства.

Тож мала великий клопіт якимось представляти учительство на заходах святкових, ювілейних, культурних; долучати відвідин бібліотек, театрів, філармонії. Скажу відразу, що залучати вчителів до позакласної громадської роботи — справа нелегка. Провести звітно-виборні збори — то велика проблема, лише якщо директор школи чи технікуму, училища направить когось представляти колектив учителів, то вчителька виконає доручення — прийде, послухає, проголосує — ось така схема. Спрацьовував інстинкт самозбереження: націоналізм, патріотизм, громадська робота — це щось нерадянське.

Як не намагався пан Казбан залучити до роботи чиновників — усе було лише на папері. Організувати свято Шевченка як це учнів з уроків знімати? Вшанувати письменника — рознарядка з міського відділу освіти — скільки то чоловік має бути в бібліотеці чи філармонії.

Тому основні мої зусилля були спрямовані на те, щоб у гімназії № 1 був український дух: осередок «Просвіти». Заступник директора Бідоленко Л. М., вчителі Мороз К. П., Мойсеєнко А. К., Земляк Л. А., Парієнко Н. М. підтримували заходи, що стали традиційними: конкурси декламаторів до дня народження Т. Шевченка, виставки «Кобзарів», рушників; конференції та літературні читання, диктанти в День писемності, покладання квітів до пам'ятника Кобзареві. Була співпраця з училищем культури — обмін виставками, виступи студентів, підготовка читців.

Протягом десяти років учні гімназії займали перші місця в міських та обласних олімпіадах з української мови та літератури. Двічі мої учениці ставали переможницями Всеукраїнських олімпіад.

На жаль, спочатку директор гімназії Бондарєва К. І. не сприяла тому, щоб вчителі вступали до «Просвіти». Хоча я особисто на прохання російськомовних членів колективу деякий час вела заняття для підвищення культури мовлення вчителів. Коли в Києві вперше було проведено конкурс серед вчителів української мови від «Просвіти» під егідою Міністерства науки та освіти, то Бон-

дарева К. І. не хотіла підписувати мені відрядження. А коли я приїхала з відзнакою «Відмінник освіти», то взагалі не визнавала того, що я «Просвіту» можу представляти. Так само вона поставилася до того, що «Просвіта» мене висунула кандидатом у депутати облради.

Ось такі були директори на початку нашої державності. Тому й учителів — активних просвітян було мало: Вірченко Ніна Степанівна — будтехнікум, Шеремет Надія Олексіївна — дитсадочок № 18.

Багато співпрацював з гімназією кандидат філологічних наук з педінституту Поставний Валерій Володимирович, викладач СумДУ Чехівська Валентина Костянтинівна, допомагала в організації зборів Кайнара Валентина Степанівна, проводив зустрічі з учнями як байкар Григорій Єлишевич, були зустрічі з членами студії «Зажинок», письменниками О. П. Столбіним, Ю. Назаренком.

Учні гімназії збирали кошти на портрети Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки для кабінету української мови та літератури.

У гімназії старшокласники вже знайомі були з іменами Олени Теліги, Олега Ольжича, Івана Багряного, книгами про Голодомор 1932–1933 рр., обговорювали подвиг героїв Крут, працювали з книгою Г. Ващенко «Виховний ідеал», призвичаїлися до вивчення українських звичаїв, християнських свят.

У 1990–1995 рр. склалися осередки «Просвіти» в Сумах там, де були найсвідоміші українці: «Хімпром» — керівник Білолюбська Катерина Григоріївна, членів осередку 25. Дитсадок «Зірниця», Шеремет Надія Олексіївна, 40 членів осередку. Дитсадок «Малатко», Сакун Лілія Яківна, 10 членів. Спілка художників, Прокопчук Олег Григорович, 5 членів. ПТУ № 2, Ткач Світлана Костянтинівна, 3 члени. Журналісти «Ленінської правди», газети «Добрий день», Хвостенко Григорій.

Чи могла б я, учителька, охопити «Центролит» (там працювала кума моя), хоч один цех заводу ім. Фрунзе (там працював кум і хрещеник)? Понад 10 років утримувала дух просвітянства в освіті, але ж директори залишалися ті, що їх поставила компартія, а вчителям створювали такі умови праці, що на громадську роботу ні сил, ні часу вже не залишалось. Не боялася я бути членом Народного Руху, побачила як створювалася соціал-демократична партія, пройшла з «Просвітою» і з «Меморіалом» від початку і до кінця.

Мені було трохи за сорок, я працювала в старших класах, щороку випускала по 100 учнів, а так як мала досвід роботи в профспілці шкіл № 18 і № 12, то, кинувшись у вир змін після перебудови, відкрила для себе силу-силенну цікавих людей. Не вважали себе героями чи активістами, скромно сіяли навколо себе віру в хороші зміни для народу, вірили в Україну. Хтось брав на замітку активних і перспективних, когось слухали з терплячим виразом обличчя, бо були й любителі «власного красномовства», а деякі ставали на шлях самозвеличення... Український характер має багато типів, характеристик. Мені подобалося спостерігати, але часто доводилося говорити правду в очі, жалкую, що часто була занадто толерантною, не хотілося ображати когось. Бувала й надто емоційною. Багато чого не встигла, не зробила, не виправила. А чи могла? [...]

Просвітянські ідеї стосувалися створення світлиць, етнографічних куточків, поділу класів на підгрупи для вивчення української мови, введення в дитячих садках україномовного режиму і т. п. Ці питання підтримували Карбовська О.О., Кошевий М. В., Білковський В. Б. У технікумах та училищах з'являлися перші сміливці — вчительки, які пропагували українську мову, по новому розглядали історію України й виводили учнів до пам'ятника Т. Шевченку у святкові дні. У дитсадках стали створювати україномовні групи за заявами батьків, як у д/с № 64 (директор Ганна Михайлівна Михайличенко). Дитсадок Надії Шеремет у 12 мікрорайоні став прикладом послідовного впровадження української мови не лише в діловодстві, а й у вихованні малечі.

Були й такі директори, які не реагували на вимоги часу: А. Курочка — директор с/ш № 17, директор с/ш № 6. Кадрові питання мали вирішувати інспектори міськвн, але окрім Щербак начальство з «Просвітою» не співпрацювало. Начальнику відділу народної освіти міста Суми Жидкову К. М. наговорили бозна-що (нібито Дубровська його критикує, цікавиться його зарплатою і ще щось) — і людина написала заяву про звільнення. Не скажу, які були причини наганяти страху на цього чиновника, але мене й досі шокує, що наступним керівником стала зовсім не патріотично налаштована особа.

Перед референдумом 1991 р. перед інтелігенцією стояли завдання: розбудити свідомість і патріотизм населення, вибори президента України, економічні перспективи. Незалежність України мали відстояти і рухівці, і просвітяни, і «Зелений світ», і «Меморіал», і «Спадщина». РУХ збирав сили, «Просвіта» гуртувала осередки однодумців; попри економічні негаразди, більшість громадян зробила правильний вибір. [...]

Приватний архів Світлани Дубровської.

Оригінал. Рукопис.

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

1. Члени «Просвіти» 1942 р. — артисти Лебединського драмтеатру.
Зліва направо: вгорі — Нюся Римар, Михайло Глушка, Галя Василенко та Микола Каленіченко; внизу — Галя Фрунт, Раїса Подолько, Олександра Садовська, Зіна Каленіченко та Люба Кравцова.

2. Культбригада лебединських просвітян виїхала з концертом на косовицю, 1942 р.

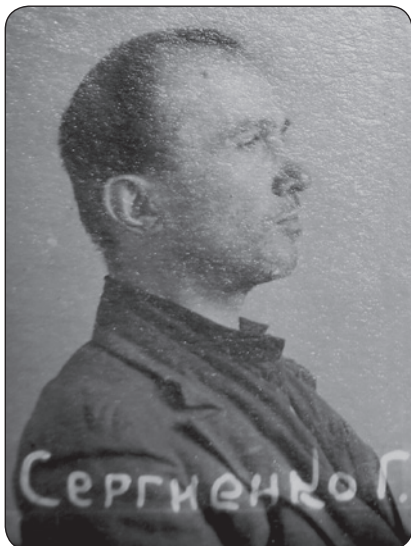
3. Активний член лебединської
«Просвіти» 1942–1943 рр.
Раїса Подолько
(в заміжжі — Сорокіна).

4. Семен Сапун — голова
організаційного бюро
зі створення Товариства
«Просвіта» в Сумах 1942 р.

5. Микита Тарасенко —
член організаційного бюро
Сумської «Просвіти». Фото 1947 р.

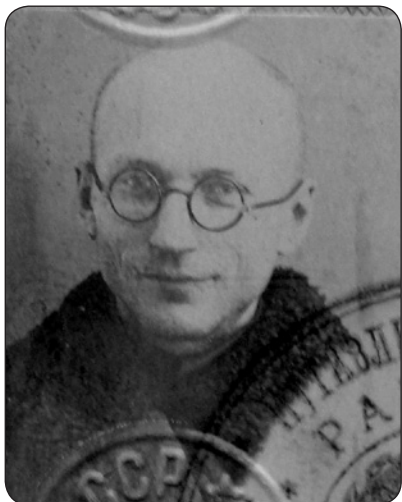

6. Григорій Сергійенко (1898–?) — член організаційного бюро Сумської «Просвіти» в 1942 р., активний учасник просвітянського руху на Охтирщині в 1917–1921 рр. Фото 1945 р.

7. Марія Іванівна Голубова (Кандиба) (сестра поета Олександра Олеся) — активна учасниця просвітницьких заходів у Сумах 1942 р. Фото 1915 р.

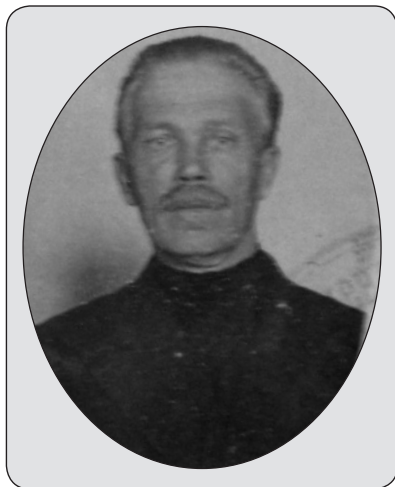

8. Іван Гаращенко (1881–1952) — керівник Охтирської «Просвіти» в 1942 р.

9. Тимофій Сенченко (1903–?) — ініціатор створення Путивльської «Просвіти» часів німецької окупації міста. Фото 1941 р.

10. Олександр Бурцев (1887–1945) — керівник Путивльської «Просвіти» в 1942–1943 рр. Фото 1936 р.

11. Олександр Скорик (1921–2003) — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка, голова Сумської обласної організації Товариства української мови імені Тараса Шевченка (1989–1992).

14. Микола Гурець — філолог, голова Глухівської міськрайонної організації Товариства української мови (1989–1991) та активіст «Просвіти».

15. Григорій Діброва — історик, голова Роменської міськрайонної організації ТУМ та Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.

16. Іван Желада (1926–2013) — перший голова правління Охтирської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка (1992 р.).

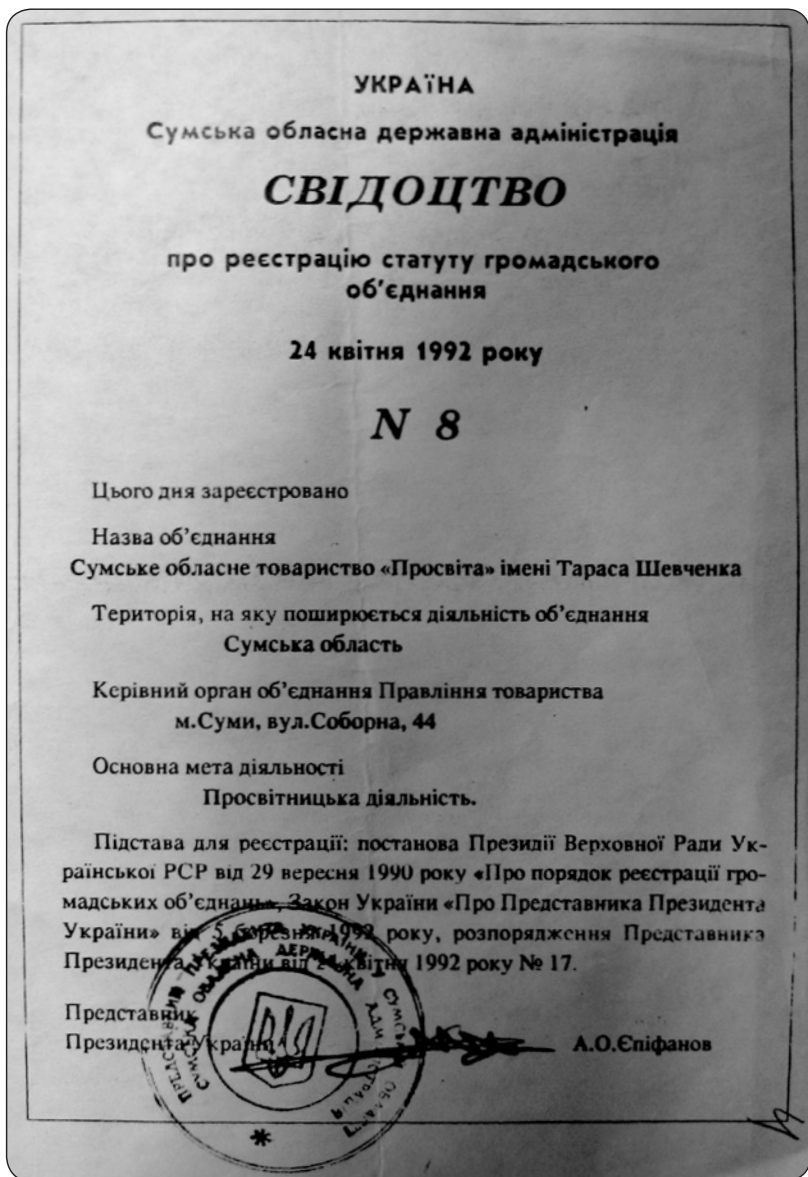
17. Світлана Дубровська — вчитель української мови й літератури, голова Сумського міського осередку Товариства «Просвіта» (1992–1997).

18. Володимир Кравченко — активіст Лебединської «Просвіти».

19. Борис Ткаченко — письменник, краєзнавець, агроном, перший голова Лебединської «Просвіти».

20. Свідоцтво про реєстрацію статуту Сумського обласного Товариства «Просвіта», 24 квітня 1992 р.

У К Р А І Н А
ПРЕДСТАВНИК ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ІІ.І2.92. № І-31/806

Представникам Президента
України в районах
Головам міськвиконкомів

Влітку цього року в області перебували представники Українського Народного Союзу з США. За їх участю були організовані курси по інтенсивному вивченню англійської мови, проведені зустрічі з представниками влади, діловими колами, жителями області, що поклато початок встановленню ділових та культурних зв'язків з українською діаспорою.

Обласне Товариство "Просвіта" імені Тараса Шевченка спільно з управлінням освіти обласної державної адміністрації організовує подібні курси навесні та влітку 1993 року.

Прошу всебічно сприяти представникам Товариства "Просвіта" в проведенні цієї важливої роботи, а також відповідно зобов'язати відділи освіти надавати необхідну допомогу в організації курсів.

Представник
Президента України

А.О.Єпіфанов

21. Прохання представника Президента України в Сумській області Анатолія Єпіфанова до районного керівництва та голів міськвиконкомів посприяти представникам Товариства «Просвіта» в організації курсів англійської мови, 1992 р.

У К Р А І Н А
КОНОТОПСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
РОЗПОРЯДЖЕННЯ
ПРЕДСТАВНИКА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

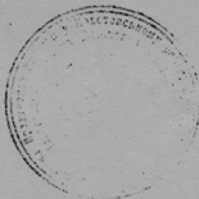
Про реєстрацію Конотопського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

Розглянувши заяву Конотопського міськрайонного об'єднання всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка та у відповідності з чинним законодавством:

1. Зареєструвати Конотопське міськрайонне об'єднання всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка як юридичну особу.

2. Районному відділу внутрішніх справ надати дозвіл на виготовлення печатки та штампу об'єднання.

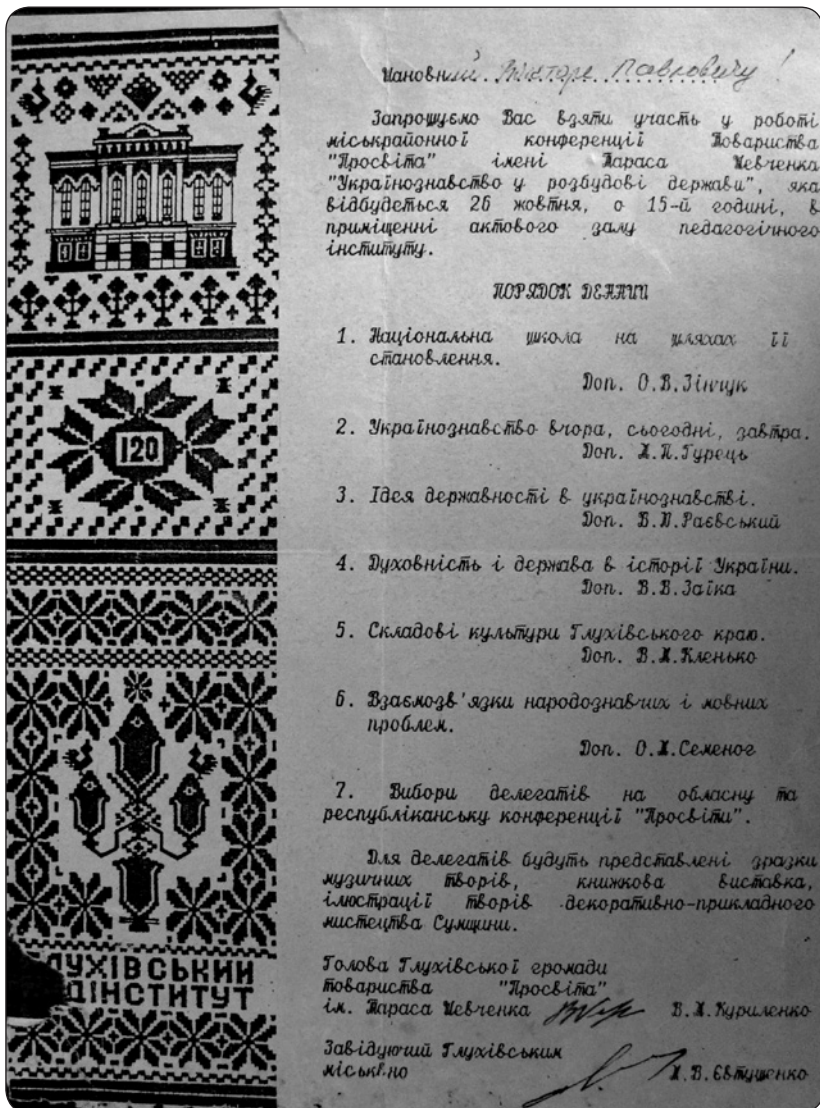
Представник
Президента України

А.П. ШИШКАЧОВ

м. Конотоп
22 березня 1993 року
№ 9/

22. Розпорядження представника Президента України про реєстрацію Конотопського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 22 березня 1993 р.

23. Запрошення голові Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Віктору Казбану взяти участь у роботі Глухівської міськрайонної конференції Товариства «Просвіта», 26 жовтня 1993 р.

24. Анатолій Удод – педагог, голова правління Лебединського міського Товариства «Просвіта».

ПОДІЯ І ВОЛОДАР

В і... що кадали чистіше чуття голос в яких не-
 добрих: словами заступили жителям Західної Украї-
 ни. Човряк, то ті західники все крутять. Вони нас,
 українців, козаками називають, запроваджені мос-
 ковськими.

В Західній Україні називають хтось назвоюко лід-
 ери на нас. Човряк, то ті східники все крутять.
 Вони нас, українців, бандурами називають, пети-
 рилиши.

Задумавшись - кому потрібне розпалювання порож-
 нього в нашому народі? Кому потрібно тоді ми між
 собою билися лобами, гуртками соборками, перекруту-
 вали горючих один одному?

Хто знає історію, той пригадає: це мануфактур-
 ний прибульць, російський імперський колоніза-
 торів, а звали в білім обач на брата, обескинали їх,
 зникровили, а вояди нас "жидковим способом" /ви-
 дили царські Катерино/ повоювали.

Так об'яв коли бачити лідиювати козачину. Так
 було, коли РНН пішли попомом на Українську Народ-
 ну Республіку. Так копуса хотів зробити й тепо-
 р. Прочитавши Інструкції агітаторів - козачи-
 на в Україні викладають Явлю /Явлю/ Грош-
 ким і ви зрозумієте як, сімчи розорат, загнали
 наших діда в працялів у нові, інкрустовані ко-
 муністичні воювати, вряо.

Товариші! То, о чим ми здался - в Росії-го-
 ворили совершенно окремо, в Україні можна спитати
 зять на ушко, а то лучше в совосні не говорити. Уме-
 ние молчать есть тоже один из фактов краєди, очий.
 Ви, товариші, отпустились на Украйну. Побито не,
 кто нег труднее работы агитаторской, как на Украи-
 не. В третьи раз мы посылали сильные кадры туда и
 каждый раз все с новой силой и с новыми при-
 мечами. Первым кадром в 1917 году было отозван лево.
 От него с, образовался полковник доверие украин-
 скости в Центральной Раде и Генеральный Секретарь
 России. В то время украинский народ не мог себе
 представить политической жизни своей от России, а
 потому охоту украинского агитатора на то, что украинцы
 отрывали Украину от русских, с которыми ридом в
 осплах жили, из одного котла ели, ривало вопрос
 в нашу сторону: а зачем на то, что Центральной Ра-
 да брала на, а Генеральный Секретарь состоит
 только лишь на генеролов, окончательно отжило у
 украинский крестьян: "чужо охоту поддерживать сво-
 правительство.

Важного труднее дело обостроко при втором напад
 походе на Украйну, потому что там го, являло воззват с
 готизмом, а пришлось висте дело с Петлюрой. В сиз
 з с этим и задача агитаторов сильно уложилась.
 Чужо было, в доводилась протизвогнати: наши народны
 воцтавие Петлюру уорить в глазах своих повстанцев
 это была очень трудная задача, в "обовности, когда
 Петлюра почите был славою славянна гетьмана, оти и

трудному просто: там Украини всег земля без выку-
 па и немедленного союза трудового конгресса. Пред-
 еждялась затаным войр. Но нам помог случай с по-
 комоником Галочаном, который изложил политическую
 программу и партия на сторону Левых. Украй-
 нские агитаторы на этот случай, связанные его с
 тем, что Петлюра был член имперального Секретариата,
 утверждение мысли, что Петлюра сверг гетьмана для то-
 го чтобы самому стать гетьманом, что "самостийна"
 Украина его значить этатизмом, это значить Павло Ско-
 лодадский или Петлюра, охранявший от украинского тру-
 дового народа немечкина втяжик - все это икнуто
 сотканю нашими агитаторами в густую сеть, сделал
 крестьянскую бреду столь напряженной, что она не вы-
 держала в яго-западной части Киевской, а также По-
 дольской губерниях. Испуганный народом восстания про-
 тив Петлюры и его армии почти все было уничтожено
 без всякого труда со стороны красной армии. Вот что
 значить хорошие агитаторы. Хотелось мне в третьую
 походу на Украйну. Совет Народных Комиссаров по при-
 меру прошос лет в канцелярия посылать Вас, товариш
 агитаторы, Совет Народных Комиссаров крепко надеется
 что Вы не постратите своих Русских.

Не для кого не секрет, что не Левыми проидити
 и с о с т а в и т ь т р а д и ц и о н н и
 украинское восстание, которое подняло против нас
 украинское село крестьянство, Колдун, чрезвичайну
 продовольственные отряды, комиссаров - еврей возне-
 наившая украинский крестьян до смерти чужды. В нем
 проснулася спавший сотни лет, возмездий дух запаренно-
 ко казачества и гайдаковости. Это страшний дух, кото-
 рый кипит, бурлит, как сам "чужий" Днепр на своих
 порогах, а заставлял украинцев в творить чуждым
 боротся, это тот самый дух волюности, который давал
 украинцам нечеловеческую силу в ретении сотни лет
 воевать против своих угнетателей: поляков, русских,
 татар, строн и одерживала над ними блестящие победы.
 Только безгнать-ная дисциплина и упорность, а
 также отсутствие сознания "необходимости постоянной
 крпной си" ни всех членов государства не только на
 время войны - каждый раз губили все завоеванные ус-
 пехи. Потому они рано утерали свою "самостийність"
 и миз то под Литвою, то под Польшею, то под Авст-
 рией и Россией, составляли собой очень ценную часть
 этих держав, эти бытовые особенности характера укра-
 инцев необходимо гнать: каждому агитатору и его
 успех будет зависен. Помните также, что там или ка-
 че, а нам необходимо возратить Украйну России. Без
 Украины нет России. Без украинского угля, хлеба, ру-
 ды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не
 может: с а задоконити, а с а и составляет власть, и
 ны с вами. Киде же на работу, трудную, ответствен-
 ную работу. Ком, это была задача свидетел и следую-
 щую работу.

У и не навязывать украинскому крестьянскому комуну до
 тех пор, пока я в явот: там не спитает.
 2. Оборотко заводите ее в обличчя милок под назва-
 нием "кредит на товариства".

25. Газета «Єдність і згода», яку випускали просвітяни й рухівці Лебедина в 1990–1991 рр.

УКРАЇНА

Сумська обласна державна адміністрація Міністерство юстиції

УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ

СВІДОЦТВО

про реєстрацію.....об'єднання громадян
27 ЖОВТНЯ 1993 г.
№ 19

Назва об'єднання Сумське обласне Товариство
"Просвіта" імені Тараса Шевченка

Вид об'єднання громадська організація

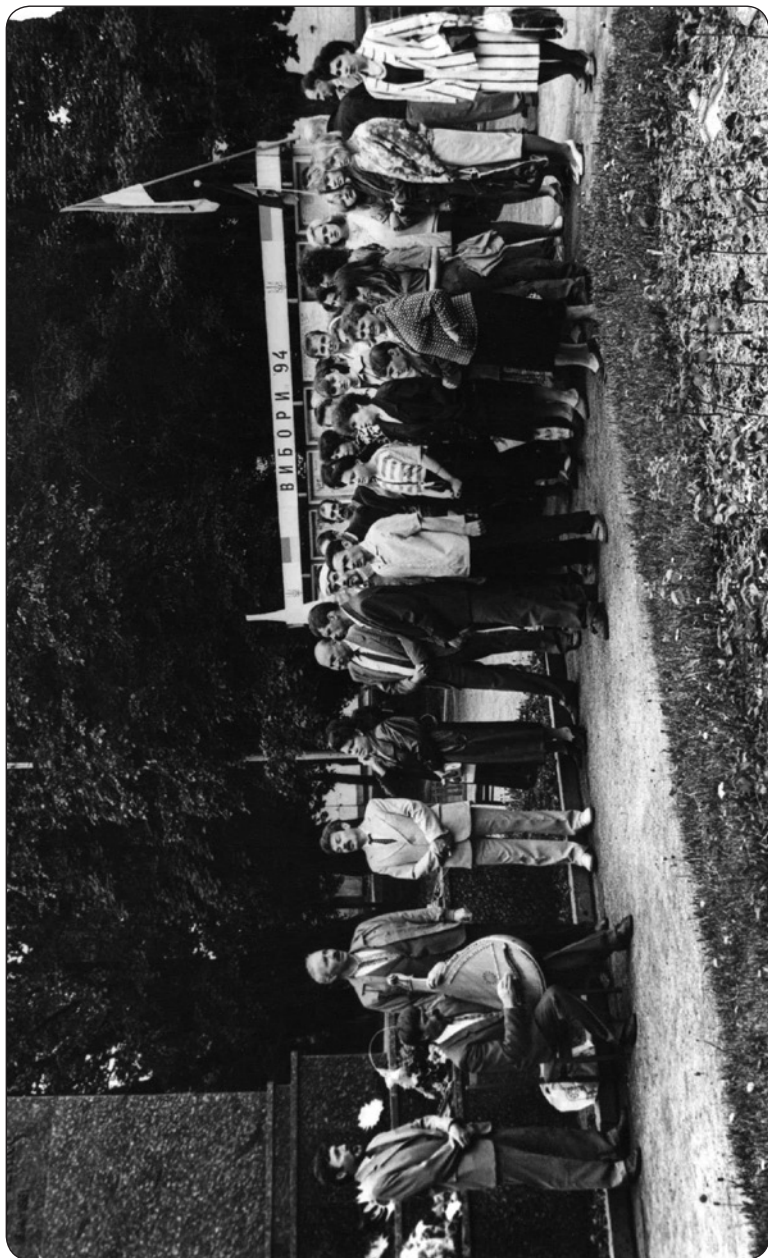
Постійно діючий центральний статутний орган об'єднання .....
П Р А В Л І Н Н Я,
(повна назва, адреса)
м. Суми, Красна площа, 6

Начальник управління юстиції

Зак. 501 т.-500

26. Свідоцтво про реєстрацію Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 27 жовтня 1993 р.

27. Сумські просвітяни в день 180-річчя переполовання Т. Г. Шевченка
22 травня 1994 р. біля пам'ятника Кобзарю в Сумах.

Товариство «Просвіта» на Сумщині

С П И С О К
членів правління міського товариства
"Просвіта"

#	Прізвище, ім'я і по батькові	Адреса	Місце роботи	Телефони	
				службовий	домашній
1.	Дуоровська Світлана Михайлівна	вул.Котляревського 2/8	вчитель укр.мови і літератури	22-70-65	27-97-55
2.	Бідаш Михайло Михайлович	Ахматовська 46	референт "Просвіти"	22-26-63	
3.	Белік Валентина Федорівна	пр.Космонавтов 39/2 кв.5	методист міськво	22-51-04	32-62-60
4.	Гладка Тетяна Миколаївна	вул.Горького 23/1 кв.104		27-62-08 ?	
5.	Кайнара Валентина Степанівна	вул.Горького, 43	директор ЦШ № 14	27-33-13	25-24-65
6.	Кондратюк Надія Василівна	вул.Собоorna 43/10			22-34-10
7.	Макаренко Валерій Іванович	м.Суми, вул.Якіра 20/72	вчитель історії гімназії №1	22-70-65	
8.	Мовик Микола Григорович	вул.Коротченко 15/23б	викл.музичн. училища	22-46-55	32-35-06
9.	Малько Людмила Василівна		викл.укр. мови і літератури училища культури		27-79-62
10.	Скрипняк Андрій	с.Косовщина вул.Садова 6/40	с.м.п.с. ст.з.к.с.		29-48-01
11.	Поставний Валерій Володимирович		викладач СДШ	28-28-69	27-93-53
12.	Мамедова Олена Анатоліївна	пр.Космонавтов 52/101	педінститут /студентка/		32-75-29
13.	Петрова Алевтина Василівна	пр.Харківський 38/77	ст.інспектор відділу соц. розвитку "Хімпром"	33-85-80	36-16-14
14.	Запека Олена Миколаївна	вул.Харківська 4/210	педінститут		
15.	Заєць Олександр Анатолійович		заєць Олександр Анатолійович		

28. Список членів правління Сумського міського Товариства «Просвіта», 1993 р.

СПИСОК
членів правління Сумського обласного об'єднання
Товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка

		Службов.	Домашній
1. <u>Казбан Віктор Павлович</u>	- Голова	22-14-96 28-03-72 22-26-63	25-18-51
2. <u>Поштавний Валерій Володим.</u>	- Заступник з оргпитань	28-28-67	29-93-53
3. <u>Мельничук Петро Петрович</u>	- Заступник з питань мови	22-26-63	25-57-31
4. <u>Вертії Олексій Іванович</u>	- Заступник з ви- давничої справи	25-78-63	
5. <u>Бурлака Ігор Степанович</u>	- керівник підприємницька діяльність	22-26-63	32-07-86
6. <u>Сливевич Григорій Львович</u>	- керівник прес-центру	22-31-55 28-04-16	
7. <u>Опара Валентина Петрівна</u>	- зв'язки з освітніями	33-55-10	32-60-47
8. <u>Мозговий Іван Павлович</u>	- лекторська та курсорова робота	22-26-63	22-14-95
9. <u>Яров Анатолій Якович</u>	- культурна робота	22-17-93	27-71-41
10. <u>Дубровська Світлана Михайл.</u>	- Голова Сумської "Просвіти"	22-70-65	27-97-55
11. <u>Гриценко Микола Семенович</u>	- питання мови	22-12-08	22-69-92
12. <u>Карпенко Нікола Пилипович</u>	- відповідальний секретар	22-26-63	32-16-44
13. <u>Кайнара Валентина Степанів.</u>	- зв'язки з освітніями	27-33-13	25-24-65
14. <u>Шеремет Надія Олексіївна</u>	- робота з молоддю	32-67-79	25-19-98
15. <u>Столбін Олексій Петрович</u>	- видавнича справа	36-41-00	22-67-95
16. <u>Попович Юрій Михайлович</u>	- культмасова робота	25-43-85	
17. <u>Куриленко Володимир Михай.</u>	- Голова Глухівсь- кої "Просвіти", ректор педінсти- туту	2-34-27	2-61-31
18. <u>Мороз Леонід Павлович</u>	- Голова Конотопсь- кої "Просвіти"	4-35-63	3-25-66
19. <u>Желада Іван Пилипович</u>	- Голова Охтирсь- кої "Просвіти"		2-34-24
Сумське обласне об'єднання Товариства "Просвіта"	- 244030 м.Суми-30, Червона площа, 6 тел.22-26-63		
Всеукраїнське Товариство "Просвіта"	- 252001 м.Київ-1, зав.Музейний, 8 тел.228-45-80, 228-24-63.		

29. Список членів правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 1993 р.

До публічно осягну при провіданні,
обласної громадської організації ім. П. Мельниченка
П. П. Мельниченка

196

Петрова Геннадія Петровича,
на прохання за адресою:
Суми, вул. ~~Кіровоградська~~
Кіровоградська, 37, кв. 2
тел. ст. 22-21-86

Заява

Прошу зарадувати мені в членів
Товариства «Просвіта» ім. П. Мельниченка.
із статуту ознайомлений і визнаю.

4 грудня 1994 р.

30. Заява про вступ журналіста і краєзнавця Геннадія Петрова (1936–1996) до «Просвіти», 1994 р.

31. Засідання правління Кролевецької «Просвіти» в Шевченківській кімнаті (зліва направо): Дудар І. П., Кобизький І. І., Литвин М. М., Сухомлин В. І., Вітушко Н. П., Завгородня О. В., Островська В. М., грудень 1997 р.

32. Віктор Терлецький — педагог, краєзнавець, перший голова Шосткинського міського Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка

33. Наталя Смикодуб — голова Шосткинського міського Товариства «Просвіта» в 1990–1995 рр.

4 грудня 1998р.

16⁰⁰

ШАНОВНІ СУМЧАНИ!

Запрошуємо вас на урочистий вечір та святковий концерт, присвячений 130-й річниці товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, який відбудеться у приміщенні Сумської обласної філармонії.

ВХІД ВІЛЬНИЙ.

ЗАПРОШУЄМО ВСІХ БАЖАЮЧИХ.

*Правління Сумського обласного
об'єднання товариства «Просвіта»*

34. Запрошення сум'ян на святкування 130-ї річниці Товариства «Просвіта».

35. Голова Сумської міської організації Товариства «Просвіта» Микола Карпенко передає українську «Патріотичну бібліотеку» капітану корвету «Суми». Севастополь, серпень 1998 р.

36. Конотопські просвітяни в с. Шаповалівка під час відзначення перемоги в Конотопській битві 1659 р.

37. Зоя Шалівська — журналіст, голова правління Конотопської міськрайонної організації Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка 1994–1999 рр.

38. Анатолій Соболев (1940–1999), журналіст, очолював Конотопську «Просвіту» в 1991–1992 рр.

39. Кролевецькі просвітяни після покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченку (зліва направо): Вітушко Н. П., Сідюк Н. Ф., Козлова К. Ю., Дудар А. М., Дудар І. П., Герасимова Л. П., Мокрогуз А. В., Дойчева В. В., Кобизький І. І., Гончаренко Н. І., Ковтун В. В., 24 серпня 2002 р.

40. Активісти Охтирської «Просвіти» біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Фото 2012 р.

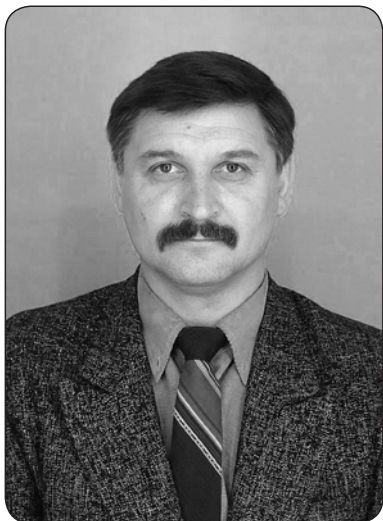
41. Леонід Мороз, лікар,
краєзнавець — голова
Конотопської міськрайонної
організації Товариства
«Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка
в 1993–1994 рр.

42. Ольга Банитюк, режисер,
очолювала Конотопську
«Просвіту» в 2005–2013 рр.

43. Віктор Казбан — лікар, голова
Сумського крайового відділення
товариства «Просвіта»
ім. Т. Г. Шевченка (1992–1998).

44. Олексій Шевченко —
голова Сумського обласного
Товариства «Просвіта»
ім. Т. Г. Шевченка з 2005 р.

45. Олександр Скиба — голова Охтирського міського осередку
Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка з 2007 року.

46. Борис Манжела — голова Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка (1998–2005) (справа) та Іван Мозговий — голова Сумського міського осередку (2001–2005). Фото 2004 р.

47. Сумські просвітяни на київському Майдані 2004 р. (зліва направо): Олексій Шевченко, Василь Пак, Олександр Ануфрієв.

48. Сумські просвітяни — учасники Помаранчевої революції.
Крайня справа — Світлана Дубровська. 23 жовтня 2004 р.

49. Пікетування просвітянами сесії Сумської обласної ради з вимогами захисту української мови. Суми, майдан Незалежності, 21 липня 2006 р.

50. Учасники конференції «Пам'яті героям Крут». У центрі активіст Сумської «Просвіти», у 1993–1996 рр. голова Сумської крайової організації Народного Руху України, Олексій Дубовик (17.03.1939–11.03.2011). Фото 2007 р.

51. Пікетування просвітянами сесії Сумської міської ради з вимогами відкриття «Українського дому», осінь 2007 р.

52. Іван Абаровський — історик, голова Недригайлівського районного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка з 2009 року.

53. Виступ голови СОТ «Просвіта» Олексія Шевченка на відкритті духовно-культурного центру «Світлиця», 24 березня 2010 р.

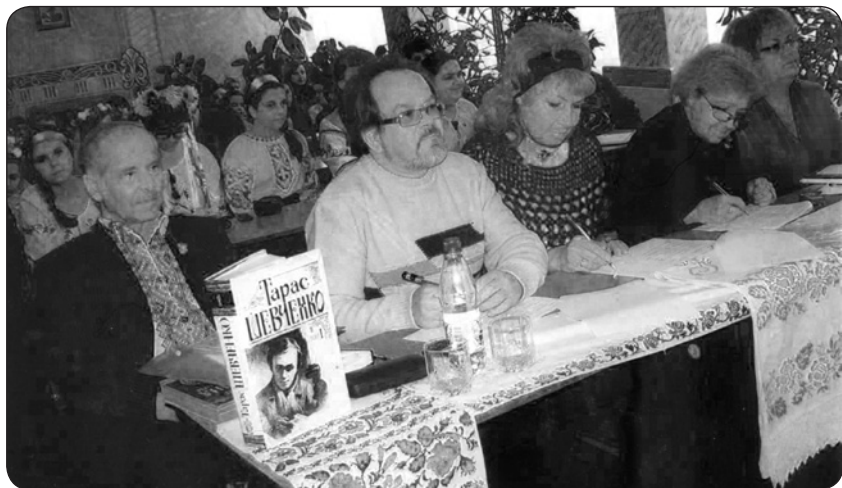
54. Галина Тихонівна Шафранська (1922–2005) — вчителька української мови, активістка Шосткинського Товариства «Просвіта».

55. Сергій Федченко — голова правління Тростянецького районного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.

56. Антон Маланюк (1945–2016) — голова Путивльського районного осередку Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка в 2005–2016 рр.

57. Голова Путивльської «Просвіти» Антон Маланюк (крайній зліва) на Шевченківському святі в Путивльській районній бібліотеці 15 березня 2013 р.

58. Революція Гідності в Сумах. Виступ просвітянина Віктора Казбана на мітингу біля пам'ятника Тарасові Шевченку, грудень 2013 р.

59. Просвітяни Зоя Шалівська (шоста зліва) та Ольга Банитюк (сьома зліва) з учнями Конопотської школи № 2 біля пам'ятника Тарасові Шевченку.

60. Зібрання активу Сумського осередку, присвячене 150-річчю Товариства «Просвіта».

Нижній ряд — зліва на право: Віктор Скакун, Олександра Неженець, Катерина Макаренко, Тамара Мовчан, Зоя Солярник, Валерій Поставний, Анна Святець. Верхній ряд — зліва на право: Віктор Казбан, Володимир Бубнов, Володимир Головка, Анатолій Удод, Михайло Шиян, Володимир Саєнко, Юрій Добровольський, Олексій Шевченко, Віталій Меланіч, Анатолій Близнюк, Олег Слетченко, Анатолій Нуртовий, Анатолій Письменний, 16 грудня 2018 року.

ПРИМІТКИ

- ¹ Сенченко Тимофій Васильович (1903–?) — освіта вища педагогічна, одружений, в роки німецької окупації з 20 вересня 1941 р. і до 1 серпня 1942 р. працював інспектором шкіл Путивльського району. Був ініціатором заснування товариства «Просвіта» в м. Путивль. Заарештований 12.06.1945. Військтрибуналом військ НКВС Сумської обл. 29.09.1945 засуджений на 10 років ВТТ. Загинув у Гулазі. Реабілітований у 1997 р. облпрокуратурою. — *Док. № 3.*
- ² Сапун Семен Семенович (1883–1943) — в роки війни лідер Сумської обласної мережі ОУН-Р, голова організаційного бюро Товариства «Просвіта» у м. Суми (1942). Був заарештований німцями 7 жовтня 1942 р. і знищений разом з іншими підпільниками-оунівцями на території сумської в'язниці 20 лютого 1943 р. — *Док. № 5.*
- ³ Бурцев Олександр Павлович (1887–1945) — учитель, в часи німецької окупації з 11 вересня 1941 р. і до 27 липня 1942 р. був старшиною (бургомістром) міста Путивль. З липня і по листопад 1942 р. перебував під арештом у гестапо через підозру в секретному співробітництві з органами НКВС. З 27 листопада 1942 р. і до початку вересня 1943 р. очолював Путивльську «Просвіту», обіймаючи посаду директора клубу цієї організації. Після звільнення Путивля від німецьких окупантів працював учителем співів. 7 травня 1944 р. був заарештований і звинувачений Військовим трибуналом військ НКВС у Сумській області у зраді Батьківщині та засуджений до вищої міри покарання з конфіскацією майна. 22 березня 1945 р. О. Бурцев був розстріляний. — *Док. № 11.*
- ⁴ Ніц Володимир Олександрович — із німців-колоністів, під час німецької окупації був завідувачем відділу освіти міста Суми. Саме за його дорученням Семен Сапун очолив оргбюро з організації «Просвіти» в Сумах. — *Док. № 19.*
- ⁵ Справжнє прізвище Оксани — Котляр. — *Док. № 21.*
- ⁶ Мова йде про членів оргбюро Сумської «Просвіти» — Семена Сапуна, Григорія Сергієнка та Микиту Тарасенка. — *Док. № 25.*
- ⁷ Доповідь Петра Абрамовича «Шевченко і Європа» була опублікована в газеті «Сумський вісник» 11 березня 1942 р. — *Док. № 30.*
- ⁸ Насправді керівником Конотопської «Просвіти», як засвідчують матеріали допиту Василя Греся, був Степан Марченко [ДА УСБУ в СО. Спр. П-12116. Арк. 13, 14]. — *Док. № 34.*
- ⁹ Василь Орловський заарештовувався НКВД у 1938 р. і звинувачувався в націоналістичній діяльності. Як засвідчує протокол допиту від 23.05.38

він зізнавався, що був членом «Просвіти» в 1917–1919 рр. і приймав діяльну участь в роботі драматичного гуртка [ДА УСБУ в СО. Спр. П-6259. Арк. 8, 9]. — Док. № 35.

¹⁰ Крім того, в документі значиться, що націоналістичну пропаганду проводили: Ковшик Павло Якимович — колишній учитель, на той час бухгалтер колгоспу села Голенка, в період окупації активіст «Просвіти». — Док. № 36.

¹¹ Леонід Полтава (справжнє прізвище — Пархомович) (18.08.1921–19.04.1990) — український поет, дитячий письменник. Народився в с. Вовківці Роменського повіту. Навчаючись у Вовківській середній школі, заприятелював ще з одним майбутнім поетом — Йосипом Дудкою. Далі навчався у Ніжинському учительському інституті, який закінчив у 1940 р. В роки німецької окупації брав активну участь в українському націоналістичному підпіллі (ОУН-Р), був «остарбайтером» в Берліні, кілька раз опинявся в концтаборах; у повоєнні роки — у таборах для біженців у Німеччині. Поет живе кілька років у Парижі, потім у Мадриді очолює український відділ Іспанського радіо, згодом працює на радіо «Свобода» у Мюнхені. У 1958 року переїжджає до США, де працює в українській редакції радіо «Голос Америки», редагує щоденник «Свобода». Автор восьми збірок поезій. Член еміграційних літературних спілок «Слово» та Асоціації Дітячів Української Культури. Помер у Нью-Йорку. — Док. № 37.

¹² «Гакенкройц» буквально означає «хрест з гачками», «гачкуватий хрест»; це визначення застосовується для назви хреста, промені якого закінчуються чотирма відрізками зігнутої (кривої) лінії, а не прямої, як в свастиці, яка складається з 4-х «Г» («гам»). — Док. № 37.

¹³ Самчук Улас Олексійович. (20.02.1905–9.07.1987) — визначний український письменник. Народився у с. Дермані (Рівненська обл.) у селянській родині. Самчук — одна з найяскравіших і найпомітніших постатей української прози ХХ ст. Закінчив гімназію у Кременці. Продовжував навчання у Бреславському ун-ті та в Українському вільному університеті у Празі. Перші оповідання «На старих стежках» (1926) опублікував у варшавському журналі «Наша бесіда». Головні літературні твори — трилогія «Волинь» (1932–37) і «Ост» (1948–82), романи «Марія» (1934), «Гори говорять» (1934), «Кулак» (1937), «Юність Василя Шеремети» (1946–47), «Чого не гоїть огонь» (1959), «На твердій землі» (1967), в яких автор виступив літописцем життя української людини, вибудував художню історіософію українського простору в ХХ ст. Постійно співпрацював з українськими періодичними виданнями — «Літературно-науковим вісником», «Дзвонами» (всі — Львів), «Самостійною думкою»

(Чернівці), «Розбудовою нації» (Берлін), «Сурмою» (Берлін-Каунас). У 1941–1943 рр. — редактор газети «Волинь», що виходила у Рівному. У 1944–1948 рр. жив у Німеччині. Під час перебування в таборах ДР брав участь у заснуванні і був незмінним головою такої організації українських письменників як Мистецький Український Рух. Помер у Торонто (Канада). — *Док. № 37.*

- ¹⁴ Акт відновлення Української Держави. Проголошений у Львові 30.06.1941. Національні збори, в силу неможливості проведення у тогочасних умовах загальнонародних виборів, були скликані місцевою мережею ОУН-Р. У них взяло участь понад сто представників української громадськості як зі Львова, так і з ін. регіонів України, серед яких — єпископ Й.Сліпий, о. Іван Гринох та ін. Головував на зборах Я. Стецько. Національні збори підтримали рішення ОУН-Р про відновлення української державності та заходи з організації українського державно-політичного життя. Збори схвалили створення УДП на чолі з Я. Стецьком (отримав повноваження призначати та звільняти його членів). Хоча німецька окупаційна влада 4.7.1941 заборонила проголошення Акту відновлення державності, в Галичині продовжувалося створення органів місцевого самоврядування, які визнавали УДП. На 5.7.1941 склад УДП був таким: Я. Стецько — Голова і керівник міністерства соціальних реформ (член ОУН-Р); М. Панчишин — перший заступник Голови і керівник міністерства здоров'я (безпартійний, депутат Верховної Ради СРСР); О. Барвінський — державний секретар у міністерстві здоров'я (безпартійний); Л. Ребет — другий заступник Голови (член ОУН-Р); В. Петрів — міністр оборони (УСРП); Р. Шухевич і О. Гасин — заступники міністра оборони (ОУН-Р); В. Лисий — міністр внутрішніх справ (УСРП); К. Паньківський — заступник міністра внутрішніх справ (УСРП); М. Лебедь — міністр державної безпеки (ОУН-Р); В. Стахів — міністр закордонних справ (член ОУН); О. Марітчак — заступник міністра закордонних справ (УНДО); Юліян Федусевич — міністр справедливості (безпартійний); Богдан Дзерович — заступник міністра справедливості (безпартійний); Дмитро Яців і Роман Ільницький — державні секретарі міністерства народного господарства (ОУН-Р); Євген Храпливий — міністр сільського господарства (УНДО); Ілярій Ольховий — міністр фінансів (безпартійний); Андрій Пясецький — міністр лісництва (ФНС); Володимир Радзикович — міністр освіти та віровизнать (безпартійний); Олександр Гай-Головко — міністр інформації і пропаганди (безпартійний); Й. Позичанюк і Я. Старух (ОУН-Р) — державні секретарі міністерства інформації і пропаганди; І. Климів — міністр політичної координації (ОУН);

Н. Мороз — міністр пошти і телеграфу (безпартійний); Михайло Росляк — начальник президіальної канцелярії (УСРП). Перед УДП стояли завдання організації системи державного управління, що охоплювала б усі українські землі; керівництво господарським та культурно-освітнім життям; формування української армії та міліції. Однак УДП не вдалося реалізувати поставлених завдань, оскільки незабаром розпочалися репресії з боку німецької окупаційної влади. 12.7.1941 німецька поліція заарештувала голову УДП Я. Стецька та ряд ін. членів уряду, зокрема Р. Ільницького, В. Стахіва. Ще раніше 7.7.1941 було заарештовано керівника ОУН-Р С. Бандеру. Після припинення функціонування УДП інтереси українського населення перед німецькою окупаційною владою представляла Рада сеньйорів (створена 6.7.1941, гол. К. Левицький), яку невдовзі перетворили на Українську Національну Раду. Протягом тривалого часу німецьке керівництво постійно домагалось від С. Бандери та Я. Стецька відкликання Акта від 30.6.1941, але так і не змогло добитися бажаних результатів. Значення Акта від 30.6.1941 та сформованого на його основі УДП полягало у політико-правовому закріпленні прагнення українського народу до державної самостійності. Саме тому, будучи ініціативою ОУН-Р, Акт підтримали ряд ін. українських політичних сил та ієрархи українських церков — митрополит УГКЦ А. Шептицький (пасирський лист «До українського народу» від 1.7.1941) і майбутній митрополит УАПЦ Полікарп (архіпастирське послання «До всіх українців, сущих на Волині» від 10.7.1941). Заборона діяльності УДП та арешт його членів переконливо показали вороже ставлення гітлерівської Німеччини до української державності, що сприяло розгортанню національно-визвольного руху на окупованих нацистами землях України, створенню Української Повстанської Армії та утвердженню ідеї розрахунку лише на власні сили в боротьбі за національне визволення. — Док. № 37.

- ¹⁵ Шкурат Степан Йосипович (1886–1972), актор театру і кіно родом з м. Кобеляки на Полтавщині, був батраком, пічником, у 1905 р. дебютував у побутовому репертуарі в Кобеляках, з 1910 р. в Роменському Народному музично-драматичному театрі. Приймав участь у будівництві пам'ятника Тарасу Шевченку в Ромнах (1918). Від 1928 р. в кіно, зокрема зіграв видатні ролі у фільмах О. Довженка: «Земля» (Панас), «Іван» (Губа), «Аероград» (Худяков), «Щорс» (дід Прокопенко); у фільмах І. Кавалерідзе «Злива» (Селянин) й І. Савченка «Вершники» (Недоля); у кіноповісті «Кубанці» (Ілля), Голова в комедії «Майська ніч» (за М. Гоголем) та ін. Заслужений артист РРФСР (1935). Народний артист УРСР (1971). — Док. № 37.

- ¹⁶ Багрянний Іван (справжнє прізвище — Лозов'ягін) — український поет, прозаїк, політичний діяч. Народився 2.10.1906 в місті Охтирка, Сумської області. В 1925 р. розпочав свою літературну діяльність. 16.04.1932 Багряного заарештували в Харкові й звинуватили «у проведенні контрреволюційної агітації» за допомогою літературних творів, таких як поема «Ave Maria», історичний роман «Скелька», поеми «Тінь», «Вандея», «Гутенберг», соціальна сатира «Батіг». Відправлений на три роки в спецпоселення Далекого Сходу. Після втечі звідтіля й нового арешту знову отримав трирічний термін в БАМТАБі. 16.06.1938 — другий арешт. Незважаючи на важкі допити й знущання, висунутих йому звинувачень у керівництві контрреволюційною націоналістичною організацією не визнав і 1.04.1940 був відпущений з Харківської в'язниці УДБ-НКВС. Хворий, знесилений, з відбитими легенями й нирками Іван Багрянний повернувся в Охтирку. Всі ці свої поневіряння він пізніше опише в романі «Сад Гетсиманський». Під час війни зв'язується з підпіллям ОУН, перебирається в Галичину і працює в пропагандистському апараті ОУН. Подає Шухевичу пропозицію створити Українську Головну Визвольну Раду і після створення стає її членом. 1944 р. він написав один із своїх найгалановитіших творів — роман «Тигролови». В 1945 р. емігрував до Німеччини. Перебуваючи в таборах «для переміщених осіб (DP)», бере участь у заснуванні організації українських письменників Український Мистецький Рух (1945–1948). У 1946 р. написав памфлет «Чому я не хочу вертатися до СРСР», своєрідну декларацію національної гідності й прав людини, яка пережила примусову репатріацію, насильство, тортури, приниження як колишній в'язень, оstarбайтер, полонений. 1948 року Багрянний заснував на принципах націонал-комунізму Миколи Хвильового Українську революційно-демократичну партію (УРДП). Засновник і незмінний редактор газети «Українські вісті». Був головою Виконавчого органу Української Національної Ради і заступником президента УНР. Помер 25.08.1963, похований у Новому Ульмі (Німеччина). — Док. № 37.
- ¹⁷ Столбін Олексій (1922–2020) — письменник, у 1985 р. очолив новостворену Сумську організацію Спільки письменників України. — Док. № 42.
- ¹⁸ Гризун Анатолій (1948–2018) — український поет, журналіст, перекладач. Викладач Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Лауреат літературної премії імені В. Мисика. — Док. № 42.
- ¹⁹ Соколов Анатолій (1940–1999) — родом із с. Попівка Конотопського р-ну, навчаючись у Харківському університеті, в 1964 р., переслідувався за націоналістичну діяльність. В 1969 р. був виключений з лав КПСС за націоналістичні прояви. 22 травня 1971 р., у 110-річницю перепохо-

- вання тіла Тараса Шевченка в Каневі, брав участь у несанкціонованому зібранні біля пам'ятника Шевченку в Києві після 23-ї години й характеризувався в інформаційних повідомленнях КГБ до ЦК КПУ як людина «відома своїми націоналістичним поглядами». В 1972 р. керував у Києві однією із груп колядників, які, відроджуючи традиції різдвяних вертепів, усю ніч колядували у місцевих митців, науковців і громадських діячів. Такі колядування кваліфікувалися органами КГБ як «ворожі націоналістичні прояви». Пізніше став відомим краєзнавцем. Працював журналістом у конотопській міськрайонній газеті «Радянський прапор», інженером ВО «Червоний металіст», редактором багатотиражної газети «Металіст» ВАТ «Червоний металіст». Активно друкувався у всеукраїнській, обласній, районній періодиці. — *Док. № 43.*
- ²⁰ Світлана Дубровська в березні 1990 р. стала депутатом Сумської обласної ради, ввійшовши до створеної депутатами групи демократичного спрямування «Вибір». В 1992–1997 рр. вона очолювала Сумську міську організацію Товариства «Просвіта». — *Док. № 49.*
- ²¹ Піскун Олександр (1953 р. н.) — кандидат історичних наук, викладач Сумської філії Харківського політехнічного інституту. З 1990 р. — народний депутат України першого скликання від Народного Руху України. Заступник голови опозиційної Народної ради. У 1993–1994 рр. був першим заступником Міністра у справах національностей та міграції. — *Док. № 52.*
- ²² Петров Геннадій (1936–1996) — шістдесятник, відомий сумський журналіст і краєзнавець. Автор більше 1500 газетних публікацій. — *Док. № 59.*
- ²³ Проспект ім. Карла Маркса за ініціативи Віктора Казбана, голови «Просвіти» і депутата Сумської міської ради був перейменований на проспект Тараса Шевченка сесією Сумської міської ради у травні 1993 р. — *Док. № 65.*
- ²⁴ Мова йде про мітинг на підтримку президента Леоніда Кучми в його протистоянні з Верховною Радою, яку очолював тоді Олександр Мороз. Цей конфлікт завершився підписанням у червні 1995 р. Конституційного договору про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування. — *Док. № 70.*
- ²⁵ СУМ — Спілка української молоді «Сумщина». В Сумах ця громадська молодіжна організація виникла в лютому в 1990 р. Лідери: Віктор Рог та Олег Медуниця. — *Док. № 74.*
- ²⁶ Мова йде про наступні вибори до Верховної Ради України, які відбулися 26 березня 2006 р. Перемогла на них Партія регіонів, забезпечивши собі в парламенті 186 мандатів з 450, на другому місці був Блок Юлії

- Тимошенко — 129 мандатів і на третьому місці Народний союз «Наша Україна» — 81 мандат. — *Док. № 82.*
- ²⁷ Вітушко Ніна — вчитель, голова Кролевецького районного (1992–1995) та міського (2001–2005) об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка. — *Док. № 85.*
- ²⁸ Рішенням двадцять восьмої сесії Роменської районної ради від 20 квітня 2018 р. з 5 травня 2018 р. бібліотека має назву «Комунальний заклад Роменської районної ради — Роменська районна бібліотека імені Йосипа Дудки». — *Док. № 91.*
- ²⁹ Спогади Олексія Шевченка дуже особисті й може тому, даючи характеристики й оцінки своїм знайомим і друзям (а вони часто є ще й лідерами українського руху в Сумах), він керується часто лише своїм суб'єктивним світосприйняттям. Історія доби подається у нього через індивідуальне заломлення. Зрозуміло, що й за точність відтворення історичного фактажу несе відповідальність сам автор спогадів. — *Док. № 92.*
- ³⁰ Мова йде про утворення обласної організації Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка (ТУМ), установчі збори якої були проведені в суботу 15 квітня 1989 р. в приміщенні Сумської обласної бібліотеки ім. Н. К. Крупської. — *Док. № 95.*

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АН — Академія наук
АПК — агро-промисловий комплекс
арк. — аркуш
б/р. — біжучого року
Віднарос — відділ народної освіти
Волвіднарос — волосний відділ народної освіти
Волнароб — волосной отдел народного образования
ВР — Верховна Рада
г. — год
г. — город
губ. — губернія
ДА УСБУ в СО — Державний архів Управління Служби Безпеки
ДАСО — Державний архів Сумської області
ДАХО — Державний архів Харківської області
д. — деревня
д.д. — добродії
ДІКЗ «Посулля» — Державний історико-культурний заповідник «Посулля»
ЗМІ — засоби масової інформації
КДБ — Комітет державної безпеки
Комнезам — комітет незаможних селян
КПРС — Комуністична партія Радянського Союзу
к./р. — контрреволюціонер
КУН — Конгрес українських націоналістів
м. — місто
МВД — Министерство внутренних дел
МГБ — Министерство государственной безопасности
МіськВНО — міський відділ народної освіти
М.Н.О. — Министерство народной освіти
МП — мале підприємство
муз. — музика
Наркомпрос — народний комісаріат освіти
Наробраз — отдел народного образования
НКГБ — Народный комиссариат государственной безопасности
НРУ — Народний рух України
обл. — область
ОДА — Обласна державна адміністрація
одлсовпроф — обласной совет профсоюзов
Оп. — опис
Отдел ББ — отдел по борьбе с бандитизмом
ОУН — Організація Українських Націоналістів
п. — пан
П.Н.Р. — повітова народна рада
пов. — повіт
Політосвіт — підвідділ політичної освіти
р. — ріка
р. — рубль
РДА — районна державна адміністрація

РЗО — районный земельный отдел

р-н — район

Р.С.Ф.С.Р. — Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика

с. — село

СВУ — Спілка Визволення України

СДПУ — Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

СМО НРУ — Сумська міська організація Народного руху України

СНД — Союз Незалежних Держав

СОДА — Сумська обласна державна адміністрація

СОКМ — Сумський обласний краєзнавчий музей

СОТ — Сумське обласне товариство «Просвіта»

Соч. — сочинение

СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік

СУМ — Спілка Української Молоді

СШ — середня школа

Т. — том

тис. — тисяча

т. д. — так далі

т. ин. — таке інше

т. п. — тому подібне

ТУМ — Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка

х. — хутір

Ч. — число

УК — уголовный кодекс

укапіст — член Української комуністичної партії

УМВС — Управління

Міністерства внутрішніх справ

УМГБ — Управление Министерства государственной безопасности

УНКВД — Управление Народного Комиссариата Внутренних Дел

УНР — Українська Народна Республіка

УОНО — уездный отдел народного образования

Уполитпросвет — уездный подотдел политического просвещения

УПЦ КП — Українська Православна церква Київського патріархату

УРП — Українська республіканська партія

УССР — Украинская Советская Социалистическая Республика

У.Ц.Р. — Українська Центральна Рада

ЦК — Центральний комітет

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А		Березовський, Максим	149,
Абаровський, Іван	314		198, 257
Абрамови	270	Берест, Тамара	279
Абрамович, Петро	47, 49, 51, 53, 57, 85–87, 319	Берфман, Марк	181
Авраменко Л.	268	Белан В.	268
Адамцевич, Євген	148, 154, 190	Белоусов В.	226
Азаренков, Віктор	181, 268	Беляєв, Олександр	254
Акименко Н.	218, 228	Беляєва, Мирослава	254
Алексахін, Володимир	263	Беляєва, Ольга	269
Андрєєв В.	113	Беляєви	270
Андрієнко І.	153	Бик, Марк	52, 87
Андронов О.	157, 173	Бідоленко Л.	281
Андрущук, Володимир	183	Білик В.	172
Андрусенко, Юрій	149	Білик В. Ф.	273
Антоненко Л.	218	Білик, Валентина	161, 269
Антоненко-Давидович, Борис	171	Білковський В.	98, 283
Ануфрієв, Олександр	130–132, 144, 145, 311	Білодід, Олександр	119
Апенько О.	120	Білолюбська, Катерина	173, 174, 177, 179, 185, 190, 200, 282
Арбузов С.	257	Білоус, Дмитро	190, 236
Аркас, Микола	197	Білоцерківська Г.	170, 171
Артюх, В'ячеслав	114, 254, 257, 270–273	Бірченко М.	243
Б		Бірюк, Микола	178
Бабич, Віра	189, 193	Близнюк, Анатолій	84, 189, 237, 318
Бабич, Микола	279	Бобровський, Полікарп	251, 252
Багрянний (Лозов'ягін), Іван	81, 148, 150, 175, 237, 277, 282, 322	Бова, Юрій	278
Бакатова Г.	270	Богданович, Іван	182, 185, 186
Бакум І.	111	Богуш, Параска	175
Балабон, Іван	232	Богушевич Ф.	117
Бандера, Степан	78, 79, 80, 322	Боднарук	150
Банитюк, Ольга	241, 272, 309, 317	Боднарук, Віра	150, 178, 272
Баня, Олександр	254	Бойко В.	25
Барвінський О.	321	Бойцов О.	255
Бартош, Тетяна	249	Бойченко, Сергій	249
Басюк М.	123	Бокатова Г.	270
Батюк	27	Болотин	72
Батюк	38	Бондар, Артем	269, 271
Баштовий В.	151, 152, 157	Бондар В.	269
Безкровний В.	124	Бондаренко, Євген	221, 231
Беличенко	84	Бондарєва К.	281
Белік, Валентина	146	Бондаровський	29
Береговой	83	Борзаниця, Валерій	247
		Борис, Олена	186
		Борис Я.	123
		Бородин	53
		Бортнянський, Дмитро	149, 198

Боршош, Іван	273, 274	Власова	35
Босенко П.	112	Воробійов, Олександр	247
Бочаров В.	237		
Бошко В.	119	Г	
Бровко Я.	169	Гавриленко, Ніна	249
Бубнов, Володимир	318	Гайтина А.	268
Бугаєнко В.	187	Гай-Головко, Олександр	321
Будакова В.	112, 143	Галкін О.	142, 152
Будас, Дем'ян	61	Ганнощенко М.	237
Будник, Марія	65	Гарашенко, Іван	7, 288
Будянський, Василь	99, 119, 174	Гасин О.	321
Будянський, Дмитро	192	Герасименко, Ольга	184
Булгаков	52	Герасимова, Лариса	228, 308
Бурлака І.	152, 153	Герашенко В.	219
Бурцев, Олександр	5, 16, 26, 27, 31, 33, 58, 61, 289, 319	Геренко С.	100
Бутенко А.	150, 269	Гетьман, Микола	103, 155, 156
Бутенко, Сергій	274	Гитлер, Адольф	45, 60, 68
Бушуєв, Вадим	279	Глінка Б.	27
		Глінка С.	182, 185
В		Глушка, Михайло	286
Василенко Г.	170	Гмиря, Борис	241
Василенко, Галя	286	Гнаткевич, Юрій	183
Василенко С.	100	Гоголь, Микола	192, 245, 246, 322
Василець, Іван	203	Головко, Володимир	270, 318
Васильківська В.	218	Головченко, Тетяна	279
Васильченко	217	Голуб А.	120
Вашенко, Григорій	282	Голуб І.	238
Вашкевич, Григорій	144, 172	Голубова (Кандиба), Марія	288
Ведь, Галина	247	Голубченко, Володимир	13, 147, 149, 161, 172, 176, 179, 180–182, 186, 188–191, 194–196, 200, 206, 237
Величко, Інна	14	Гончар, Олесь	98, 280
Велієв, Навруз	269	Гончаренко Н.	308
Вергій, Олексій	146, 148, 152, 153, 157, 161	Гончарова, Людмила	14
Вергіль, Олександр	177, 250	Горинь, Михайло	263
Верьовка, Григорій	137	Гоян, Ярема	183
Веснич, Іван	177, 191, 270	Грабовський, Павло	106
Весничі	270	Граділь, Станіслав	254, 262
Виговський, Іван	183	Граділь, Юрій	254, 262
Вий	84	Гресь, Василь	8, 44, 45, 49, 67, 68, 319
Винниченко, Володимир	197	Гризун, Анатолій	99, 102, 104, 137, 173, 175, 185, 190, 195, 248, 323
Вірченко, Надія	146	Гринішак, Олег	254, 262
Вірченко, Ніна	253, 282	Гриньох, Іван	321
Вітушко, Ніна	13, 153, 195, 199, 200, 216–217, 218, 220, 225, 228, 236, 237, 304, 308, 325	Гриценко, Микола	152, 153, 158
Власенко	51, 54, 86	Гриценко, Олександр	254
Власов	33		

Грицюк С.	242, 243	Дойчева В.	308
Гришанов	49, 52	Долгалъов О.	178
Гришко П.	104, 117	Доля, Пантелеймон	257
Грінченко, Борис	106, 186, 194, 197	Доляр Г.	155, 156
Грінченко, Марія	186	Донцов, Дмитро	150
Грушевський, Михайло	112, 150, 197, 278	Дорош, Ігор	233
Грушецький, Олег	264	Драч, Іван	280
Гудилко Н.	267	Дубина Н.	109
Гудим В.	117, 241	Дубініна, Марія	270, 271
Гурець, Микола	9, 196, 198, 292	Дубовик, Олексій	148, 157, 158, 161, 165, 168, 174, 179, 200, 206, 265, 273, 313
Гурін С.	231	Дубровська, Світлана	12–14, 115, 130, 145, 146, 148, 152–154, 279, 283, 284, 293, 312, 324
Гуртовий А.	268	Дубровський, Василь	7
Гуслева, Анастасія	245	Дудар А.	308
Гутенко І.	237	Дудар, Іван	218, 220, 224, 225, 230, 232, 304, 308
Гуцало, Євген	277	Дудка, Йосип	245, 320, 325
Гученко, Петро	215	Дужий, Ігор	175
Д		Дунайський	див. Шовкун-Дунайський, Яків
Давыдовский, Григорий	26, 27, 46, 57	Дурбак М.	124, 127, 128
Данилевський П.	192	Дяденко, Яків	54, 55
Данильченко А.	274	Дяків, Роман	146, 150
Данько, Микола	177, 189, 209, 237, 259	Дяковська, Тетяна	119
Даргомижський	6, 27	Дятленко, Андрій	63
Даценко Г.	273	Дяченко, Володимир	188
Двинятін, Олександр	188	Дяченко Л.	192
Дебелюк, Мирослав	137	Е	
Дейниченко Н.	268	Енгельс, Фрідріх	233
Дедик А.	270	Еременко, Іван	72
Демущький, Порфирій	191	Ернст, Федір	198
Дерев'янку, Николай	30, 38, 39, 42, 43, 83	Є	
Дерев'янку, Олексій	174	Євтушенко, Ніна	14
Дермельова Н.	268	Єлишевич, Григорій	129, 130, 144, 149, 152, 153, 174, 177, 282
Дефо, Даніель	242	Єпіфанов, Анатолій	159, 208, 295
Дзерович, Богдан	321	Єфіменко, Лідія	217, 218, 235
Дзюбенко О.	237	Ж	
Дима, Варвара	228	Желада, Іван	124, 127, 128, 142, 153, 292
Діброва, Григорій	12, 14, 105–107, 111–114, 142–144, 147, 153, 169, 170–172, 246, 292	Жидков К.	100, 283
Дмитренко Т.	273	Житник І.	153
Добровольський	56	Жукова	55
Добровольський, Юрій	318		
Довгий, Іван	239		
Довгополук, Матвій	133		
Довженко, Олександр	198, 322		

Жукова Т.	268	157–159, 167, 174, 177, 179, 185, 186, 190, 200, 204, 260, 261, 263, 268, 277, 280, 281, 297, 309, 317, 318, 324
З		
Завгородня, Алла	103	
Завгородня, Олена	220, 228, 230, 304	Кайнара, Валентина 152, 153, 186, 282
Засць В.	148, 150, 152	Калашник, Микола 199, 202
Заїка, Олександр	177	Каленіченко, Зіна 286
Заїкіна Н.	128	Каленіченко, Микола 286
Зайцев	53, 57	Калиняк, Олег 102, 103, 105, 107, 118, 136, 148, 240
Закорко В.	272	Калнишевський, Петро 112, 184, 185, 188, 189, 255
Закрой В.	150	Кандиба 238
Замула, Александр	25, 61	Канішев О. 126
Запорожченко І.	171	Капніст В. 182, 185
Зибитченко	39	Каразін, Василь 182, 185
Зінкевич, Осип	277	Караваев 87
Земляк Л.	281	Карбовська О. 283
Зеркаль, Сава	171	Карина, Татьяна 64
Зленко, Павло	279	Карпенко, Дмитро 239, 240
Золотухіна, Валентина	235	Карпенко, Микола 14, 130, 131, 152, 153, 156–158, 179, 186, 190, 202, 237, 255, 306
Зорян, Зореслав	220, 222	Карпенко, Надія 113
Зубко, Інна	111, 114	Карпенко-Карий див. Тобілевич, Іван
Зябін В.	161	Карпунов, Костянтин 102, 103, 105
И		Касацька Г. 268
Иванний, Владимир	109	Катрич О. 113
Ивашина	65, 66	Катькало В. 268
І		Качан О. 120
Іваненко, Галина	182	Квітка, Климент 106
Іваничук, Роман	9	Квітка-Основ'яненко Г. 6, 27, 28, 39
Іванущенко, Геннадій	12, 22, 31, 36, 37, 40, 56–58, 63, 72, 87, 114, 161	Квітчаста, Катерина 179, 182, 186
Ільницький, Роман	321, 322	Кириченко, Евдокия 30
Ільченко, Галина	241	Киричук Б. 157, 268
Ільченко, Ольга	247	Кислицин В. 159
Ісаєнко А.	123	Кізко, Петро 82
К		Кіричевський П. 100
Кавалерідзе, Іван	74, 322	Кірнос, Віктор 102–105, 107, 240
Кавунник, Галина	119, 255, 270	Кіхтенко І. 274
Кавунники	270	Клименко А. 102, 105, 107, 117, 240
Казанская О.	85	Клименко Т. 192
Казаккий	34	Климів І. 321
Казбан, Віктор	9, 10, 12, 14, 119, 129–136, 144–147, 151–154,	Клісенко В. 269
		Клочко, Микола 274

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Кльова Н.	269	Корж, Лариса	194
Клюєва, Ольга	14	Корниєнко	53, 57
Ключина, Павло	137	Коробка	80
Книш Б.	227	Коробко М.	239
Книш В.	243	Корогод, Борис	187
Кобзарьов, Сергій	242	Корогод, Галина	187
Кобизький, Іван	218, 220, 228, 304, 308	Костенко, Ліна	119, 190, 214
Кобозєв, Микола	161, 179, 181, 183, 184, 187, 190	Костомаров, Микола	178
Ковалевський	8, 71	Костур, Леонтій	270
Коваленко В.	263	Косяченко, Наталія	146
Коваленко Г.	112, 114	Котенко, Григорій	30
Коваленко, Григорій	9, 113, 152	Котляр, Оксана	7, 37, 38, 41, 43, 319
Коваль А.	137	Котляревський, Іван	106
Коваль, Орест	262	Коцюбинський, Михайло	24, 133, 197
Ковтун, Василь	220, 308	Кочевський, Віктор	236
Ковтун, Микола	64, 65, 70, 72	Кочетов, Михайло	17
Ковтуненко, Николай	30	Кочура	66, 67
Ковтуненко, Пилип	7, 30, 36, 37, 38, 42, 43	Кошевий М.	283
Ковцевич	56	Кошиц	26
Ковшар О.	104, 105, 108	Кошман В.	269
Ковшик, Павло	72, 320	Кравцова, Люба	286
Когут, Зоя	186	Кравченко, Володимир	293
Коздровський В.	267	Кравченко Ю.	137
Козерло, Степан	64, 65, 67, 68, 69, 72	Кравчук, Леонід	200, 276
Козир, Олександр	189	Крамаренко, Олександр	146, 149, 173, 190, 204, 206, 210
Козлов, Олександр	220	Красовицький, Зіновій	176
Козлова К.	308	Криганова, Алла	214, 216, 269
Козловський, Іван	30, 38, 39, 42, 43	Крицький І.	239
Кокотюха, Андрій	277	Кріль М.	186
Колесник, Юрій	228, 235	Кропивницький М.	6, 28
Колишкін, Олександр	181	Круподер С.	171, 172
Колієнко, Юрій	254	Крупська, Надія	97, 325
Коломієць О.	239	Кубах А.	170, 171, 172
Колосинський	52	Кужель	84
Колотуха М.	153	Кузема О.	255
Колубовський, Яків	194	Кузьменко, Інна	14
Комаров	278	Кузьменко, Олексій	272
Кондратюк, Надія	119, 150, 152	Кулик, Олексій	119
Кондратьєв, Гарасим	187, 188	Куліш, Пантелеймон	39, 106, 154, 176, 186, 190, 195, 242
Конєва Л.	125, 128	Куліш Ю.	153
Коновал О.	123	Куриленко, Володимир	152, 153, 197
Кононенко Н.	268	Курочка А.	283
Кононенко, Петро	183	Кутовий А.	125
Константінов	238	Кутя О.	237
Копыловская В.	25		

Кутя Г.	268	Лисий, Павло	238
Кучерова Л.	126, 128	Лисовой А.	110
Кучма, Леонід	157, 200, 219, 324	Литвин, Василь	190
Кучменко Е.	153	Литвин, Микола	220, 228, 304
Кушнарьова, Сталіна	159	Литвин, Наталя	230
Л		Литвиненко, Надія	64
Лаврик	202	Литвиненко-Орлова Н.	270, 271
Лаврик М.	170, 171	Лифар І.	100
Лаврушко	40	Лищинський	26
Лада, Віталій	271	Ліщенко Н.	268
Лазаревська Г.	238	Лозанов	156
Лазаревський, Олександр	238, 241	Лозенко	54, 57
Лазарко, Микола	248	Ломака, Володимир	153, 169, 177, 179, 190, 255
Лампак, Лариса	279	Ломоносов	212
Лантушенко Д.	274	Лоскова Ю.	172
Ластовецька	169	Лубенець, Тимофій	186, 194
Ластовецький М.	255	Лубківський, Левко	188
Ластовецький, Роман	119, 169	Луговський, Анатолій	192
Латишева	28	Лукаш, Микола	220, 222, 231
Латишева Л.	187, 196	Лук'яненко, Левко	275
Лебедь, Микола	321	Лушпа, Михайл	110
Лебідь Л.	126, 128	Лысенко	66, 68
Левада Н.	110	Лысенко, Вера	66
Левадна К.	159	Любивий, Володимир	231
Левицький К.	211	Любич, Владислав	245
Левицький К.	322	Люклян, Богдан	237
Лем, Станіслав	242	Лютий, Павло	8, 72
Ленін (Ульянов), Володимир	105, 110, 125, 225, 251	М	
Ленський, Олексій	157, 270	Мадяр В.	157, 158, 161, 166, 168, 176, 201, 202, 204, 206, 211
Леонтович	27, 33	Мажара О.	137
Линник, Андрій	228	Мажуга	34
Липова Л.	192	Мажуга, Валентина	34
Липківський, Василь	239	Мажуга С.	120
Лисенко (Лілея Зоряна)	176	Мазепа, Іван	73
Лисенко Г.	119	Мазій Г.	137
Лисенко І.	208	Майборода, Володимир	204, 211, 237, 261, 268, 270
Лисенко, Микола	33, 74	Макаренко, Антон	109, 174, 176, 192, 280, 289, 323
Лисенко, Михайло	191	Макаренко, Катерина	318
Лисенко, Олександр	273, 274	Макарова В.	194
Лисенко, Трохим	239	Макарова Л.	194
Лисенко, Ялисей	238	Максименко Г.	113, 114
Лисий, Анатолій	175	Маланюк, Антон	211, 242, 243, 316
Лисий В.	321		
Лисий Д.	239		
Лисий, Іван	103, 117, 183, 238, 240, 241		

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Маланюк, Валентина	12, 14, 214, 242, 243	Мозговий, Іван	12, 152, 153, 161, 164, 191, 196, 202, 205, 206, 255, 311
Малявчик В.	241	Мойсеєнко А.	281
Мамин Б.	110	Мокренко, Анатолій	184
Манжела, Борис	11, 13, 153, 158, 159, 161, 164, 165, 167, 172–174, 176–179, 181, 183–188, 190–192, 196, 198, 200–210, 236, 311	Мокрогуз, Антоніна	228, 308
Манько, Михайло	14, 187	Мольєр	7, 25, 28, 242
Марітчак О.	321	Мороз К.	281
Маркс, Карл	116, 123, 145, 324	Мороз, Леонід	152, 153, 241, 309
Мартыненко А.	109, 150	Мороз, Микола	261–264
Мартиненко, Валентина	103	Мороз Н.	322
Мартиш В.	270	Морозов, Павлик	232
Марченко	148	Московченко, Серафима	69
Марченко, Людмила	67, 68	Моцний А.	172
Марченко М.	237	Мошенко Н.	25
Марченко, Степан	8, 44, 49, 50, 72, 319	Мошик, Микола	179, 184, 185, 190, 269
Махлай, Олег	184	Муравйов	213, 238
Мегер В.	192	Муцєр О.	158
Медуниця, Олег	178, 273, 274, 324	Н	
Меланіч, Віталій	318	Набок, Микола	228
Мелих (Малка) див. Котляр, Оксана		Нагорський, Сергій	5, 6, 17, 18, 32, 59, 60
Мельник Р.	268	Назаренко, Юрій	282
Мельничук П.	152, 153	Нарбут, Георгій	198
Меньшова Г.	242	Неженець, Олександра	237, 268, 318
Мещеряков 53,	62	Неліна Т.	159
Микола II (Романов)	74	Немот, Анастасія	66
Милованов	35	Нерод М.	239
Мирна, Єлизавета	279	Неселевський О.	192
Мироненко, Валентина	156	Нескордюк	84
Мисик В.	323	Нестерчук, Микола	188, 225
Миславський, Євген	249	Нестрєляєва Г.	268
Мислівченко О.	255	Нечуй-Левицький, Іван	229
Мисник, Григорій	104, 240	Николаєнко, Татяна	69
Михайленко	31	Ниц див. Ніц, Володимир	
Михайленко І.	192	Ничик С.	204
Михайличенко, Ганна	283	Нищий П.	170
Михайлов	71, 72	Нищинський	27
Мінаєв, Геннадій	215	Нікачало О.	268
Мірошніченко, Ігор	244	Німенко, Андрій	236
Мовчан, Євген	190	Ніц, Володимир	34, 35, 53, 54, 56, 319
Мовчан, Павло	9, 150, 183, 184, 187, 192, 225, 272	Новицький П.	244
Мовчан, Тамара	237, 244, 318	Новоселець, Валентина	217
		Нощенко, Микола	216
		Нуртовий, Анатолій	318

О		Пасюта, Микола	135
Обертас, Євген	138	Пачома М.	237
Обертас Н.	137	Пашешинські	169
Обозний В.	269	Педерий	56
Обозний	40, 44	Педяш, Олександр	250
Оболоник, Василь	102–105, 117, 183, 240	Пелешенко Г.	268
Одягайло, Федір	246	Первухін, В'ячеслав	51, 86
Олесь (Кандиба), Олександр	190, 237, 249, 288	Переворуха В.	245
Ольжич (Кандиба), Олег	282	Перерва Н.	179
Ольховий, Глярій	321	Петлюра, Симон	35, 77, 80
Ольховський О.	269	Петренко П.	29, 43, 44
Опара-Ємельянова, Валентина	149, 152, 153	Петренко, Михайло	279
Орджонікідзе	97	Петрів В.	321
Орловський, Василь	8, 70, 319	Петров, Геннадій	132–137, 146, 178, 185, 237, 259, 304, 324
Осадчий, Володимир	259–266	Петровський Г.	278
Осадчий, Тихін	238	Печерская, Дина	68
Осадчук, Петро	183	Песоцька І.	274
Осенія, Ксенія	157	Пименов	70
Остапенко Т.	268	Пиріг, Мирослав	177
Островська, Віра	220, 224, 225, 230, 304	Письменний, Анатолій	318
Островський, Микола	180, 186	Підлісний, Володимир	160
Остроушенко	148	Підлужний О.	237
Охріменко	84	Пінчук, Олександр	39, 40, 44, 83
Охріменко А.	153	Піскун, Олександр	119, 255, 262, 324
Охріменко, Антоніна	254	Плав'юк, Микола	177, 181
Охріменко, Павло	248	Плющенко, Юрій	257
П		Поважний, Аркадій	269, 271
Пазинич, Василь	247	Погорелов В.	25
Пак, Василь	158, 168, 311	Погрібний, Анатолій	173, 183
Пак, Степан	168, 273	Подолько (Сорокіна), Раїса	286, 287
Паліцин О.	182, 185, 189	Подпалая З.	110
Панасенко, Владислава	14	Позичанюк Й.	321
Панченко В.	114, 170–172	Позняк З.	153
Панченко, Микола	116	Покровський, Дмитро	6, 17
Панченко С.	273	Полкарп	322
Панчишин М.	321	Поліщук, Володя	244
Паньківський К.	321	Положій В.	255
Парієнко Н.	281	Положій, Євген	215
Пасікута, Олександр	247	Полтава (Пархомович), Леонід	75–80, 82, 171, 320
Пасос, Василь	235	Полуян, Михайло	111–114
Пасос, Марія	235	Поляков	84
Пастух, Михайло	187	Поляков, Андрій	249
		Помазан, Іван	143
		Помазановський О.	276
		Пономаренко В.	155, 156

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Пономаренко, Сергій	248, 249	Ромен, Людмила	
Попель, Мечеслав	17	див. Шевченко (Ромен), Людмила	
Попельнюх, Михайло	127, 128, 249	Росляк, Михайло	322
Попова О.	272, 273	Рубан, Василь	151
Попович, Юрій	119, 130,	Рубан, Володимир	35
	144, 152, 153	Рубанов О.	33, 61, 110
Поровський, Микола	263	Рудаков С.	178
Поставний, Валерій	111, 146, 151,	Руданський, Степан	39
	153, 174, 268, 282, 318	Рудік, Лілія	119
Потєбня, Олександр	106	Рудь П.	244
Початко, Сергій	254, 255	Рясний	30, 34
Приходько, Віра	220		
Приходько, Ганна	257, 269	С	
Приходько Н.	268	Савченко В.	110
Прокопчук, Олег	237, 259,	Савченко І.	322
	270, 272, 282	Садівничий, Володимир	114, 158, 162
Прокоф'єв	215	Садовська, Олександра	286
Пронченко, Михайло	79, 81	Сасенко, Володимир	318
Проценко С.	123	Сакун, Лілія	282
Пушкін, Олександр	117	Салатенко, Семен	274
Пчелов	84	Салій Г.	137
Пшенична, Любов	273	Салій, Пантелій	233, 234
Пясецький, Андрій	321	Самойлович І.	238
П'ятаченко, Сергій	237, 269,	Самофалова Л.	110
	271, 273	Самчук, Віра	187
П'ятаченко, Юрій Васильович	166,	Самчук, Улас	78, 320
	168, 233	Сапун, Семен	7, 19, 21, 34, 35,
			51–58, 61, 85, 86, 287, 319
Р		Сарапин, Іван	279
Радзикович, Володимир	321	Сахно, Григорій	46, 64
Раєв С.	153, 157	Сбруєва, Аліна	178
Ребет, Лев	321	Святець, Анна	318
Рева В.	138	Селегень, Олексій	277
Реута, Олександр	254, 261	Селінджер Д.	242
Рибалко Є.	237	Семенюта, Анатолій	173, 179
Рибачок, Сергій	254, 262	Сеник В.	112
Рижевський В.	73, 82	Сенченко, Тимофій	6, 16, 17,
Рильський, Максим	137		58, 289, 319
Римар, Нюся	286	Сенькович, Василь	231
Риндя, Олександр	228, 235	Сергієнко, Григорій	52, 53, 56,
Рисіна М.	178		85, 86, 288, 319
Рог, Віктор	82, 178, 324	Середа Є.	143
Рогов П.	113	Сидоренко, Борис	234
Роговцева, Ада	227	Сидоренко, Михайло	263
Розум, Григорій	180	Сидорова Е.	85
Розумовський, Кирило	180	Сик див. Сік, Володимир	
Розумовський, Олексій	180	Сикал, Надія	220, 227

Симоненко, Василь	220	Степаненко Ю.	130, 153
Сиренко	68	Степовик, Дмитро	183
Сиротенко І.	237	Степула, Надія	177
Сиряченко, Володимир	110	Стеценко, Олександр	242
Сідюк, Надія	228, 308	Стецько, Ярослав	79, 321, 322
Сік, Володимир	7, 30, 37–43, 63, 83	Столбін, Олексій	97, 110, 144, 152, 153, 174–176, 185, 186, 190, 195, 282, 323
Сікора Ф.	123	Столярова Н.	192
Сіра, Марія	235	Стороженко О.	268
Сіробаба, Людмила	147	Строкач	71
Скакун, Віктор	257, 318	Стус, Василь	180
Скиба, Олександр	12, 14, 128, 310	Стус, Дмитро	180
Скляр С.	255	Сугоняко О.	269, 273, 274
Сковорода, Григорій	139, 175, 185, 195, 196	Судак П.	239
Скорик, Олександр	9, 98, 100, 253, 259, 279, 280, 289	Сулима, Володимир	179
Скорик, Павло	173, 174, 250	Сумцов, Микола	186
Скринник, Лев	249	Сурженко М.	237, 269
Скрипняк, Андрій	119, 254, 255	Сухомлин, Василь	235, 304
Слепченко, Олег	318	Сущенко, Ніна	220, 228, 230
Слівної П.	130, 153		
Сліпий, Йосип	321	Т	
Смерека, Віра	195, 220	Табурянський, Леопольд	275
Смикодуб, Наталія	12, 116, 124, 305	Талденко В.	237
Смілянська, Тамара	279	Тараненко, Дмитро	119
Смоляк, Лариса	220, 228	Тараненко (Велес), Євген	270
Соболев, Анатолій	102–105, 107, 109, 118, 136, 240, 307, 323	Таранець Н. Т	74
Соколов	30, 36	Тарасенко, Микита	47, 48, 51, 53, 57, 62, 85, 86, 287, 319
Соколов М.	159	Тарасова, Надежда	68
Солдатенки	266	Татаренко Л.	277
Солдатенко, Олег	185, 237, 270, 272	Татаренко М.	270, 271
Соловей М.	270	Ташкевич, Ольга	67, 68
Соловей С.	237	Теліга, Олена	177, 230, 282
Соловьев	83	Тельпухов, Михайло	254
Солярник, Зоя	318	Терентьєв, Владислав	14, 187
Сом, Микола	116	Терлецький, Віктор	100, 237, 305
Сосюра, Володимир	108, 185	Тернівський, Василь	260
Сосурченко В.	113, 114	Тесля, Михайло	182, 185, 186, 189, 194
Спасюк, Чанго	184	Тимошенко, Юлія	324
Срібняк, Василь	247	Титаренко О.	269
Стадник	84	Тичина, Павло	79
Сталін	73, 259	Тищук, Євгена	269
Станіславський К.	193	Тищук, Михайло	270
Старинський С.	268	Тищук, Юрій	269
Старух Я.	321	Ткач І.	99
Стахів В.	321, 322	Ткач, Марійка	244

Ткач, Світлана	282	Хвостенко, Григорій	12, 14, 237, 243, 249, 250, 282
Ткаченко, Борис	7, 147, 148, 153, 202, 209, 258, 265, 266, 293	Хмельницький, Богдан	154
Ткаченко В.	157	Холод, Иван	64, 69
Ткаченко В. А.	128	Холодна К.	145
Ткаченко, Дмитро	6, 16, 17, 59–61	Хоменко, Валерій	254
Ткаченко О.	237	Хоменко Л.	107
Ткаченко, Олександр	269	Хоткевич, Гнат	186, 211
Ткаченко, Сергей	69	Хоха, Иван	64
Тобілевич, Иван	6, 27, 28	Храпливий, Євген	321
Токарева Т.	108	Худенко, Галина	102, 103, 105
Толстой, Василь	6, 61		
Толстой, Лев	194	Ц	
Толченнік	28	Царенко О.	182
Тронь А.	274	Царик, Юрій 1	74, 195, 250
Трубчанінов, Пилип	6, 16, 17, 59, 60	Целбунов О.	268
Тягний, Марія	69	Цехмістер, Поліна	196
		Цибульський Я.	257
У		Ч	
Удод, Анатолій	147, 298, 318	Чайковський, Петро	148
Українка, Леся (Косач)	174, 175, 197, 237, 282	Чалий, Микола	191
Ушкалов, Володимир	231	Чепига А.	85
		Чепик	8, 63
Ф		Червенко Ф.	86
Фалько А.	101–104, 108	Чередниченко, Олександр	162
Федевич, Людмила	254	Черняк, Віктор	215
Федишин	61	Чехівська, Валентина	282
Федоренко, Крістіна	221	Чехов, Антон	7, 32, 135
Федусевич, Юліян	321	Чигирин, Михайло	81
Федченко, Сергій	13, 153, 275–279, 315	Чирва, Володимир	100, 162, 182, 187, 191, 194, 205
Федькович Ю.	211	Чмир, Юрій	274
Фесенко, Тетяна	179	Чорновіл, В'ячеслав	177, 179, 275, 276, 278
Фесун В.	120	Чубур, Василь	249
Фітільови	277	Чумак А.	104, 117
Франко І.	211, 282	Чумак Л.	102, 240
Фрей-Свободный	56	Чумель С.	268
Фролова Т.	187		
Фрунзе	257, 263, 282	Ш	
Фрунт, Галя	286	Шабленко, Антон	186
Х		Шалівська, Зоя	12, 14, 101–105, 107, 117, 148, 200, 238, 240, 307, 317
Ханенко, Микола	198	Шаповал, Валерій	162
Харченко В.	120, 124	Шаповалова	28
Хвильовий (Фітільов), Микола	154, 180, 277, 323	Шарапова, Елена	61

- Шатан В. 111
- Шафранська, Галина 315
- Шаховцев 148
- Шевцов, Віталій 279
- Шевченко, Віта 247
- Шевченко, Галина 273
- Шевченко (Ромен), Людмила 12,
14, 104, 176, 191, 195, 237,
250, 253, 255–257, 270–272
- Шевченко М. 237
- Шевченко, Олексій 11–14,
130, 144, 158, 162, 164–166, 169,
191, 201–211, 236, 237, 244, 246, 259,
266, 271–274, 310, 311, 314, 318, 325
- Шевченко, Олень 183
- Шевченко, Тарас 6, 8–10,
32, 56, 57, 60, 74, 77–79, 80, 82, 86,
88, 96–98, 100–102, 104–107, 109,
111–116, 118, 120–124, 126, 127,
130, 134, 136–139, 141–146, 150,
154, 169, 172, 173, 175, 178, 181–
183, 186, 188–190, 193, 197, 198,
200–203, 206, 212, 214, 215, 218,
221, 224–227, 235–238, 240, 243,
245, 246, 257, 266, 268–273, 275,
278, 281–283, 289, 290, 292, 296,
297, 300, 301, 303, 305, 307–311,
314–317, 319, 322, 324, 325
- Шептицький, Андрей 322
- Шеремеревич, Іван 321
- Шеремет, Надія 152, 153,
156–158, 161, 282, 283
- Шеремет С. 84, 85
- Шиммель 52, 55
- Шиян, Михайло 244, 269, 318
- Шкавера, Демид 17, 59, 60
- Шковюра див. Шкавера, Демид
- Шкробот, Олександр 254
- Шкура, Лідія 235
- Шкура, Микола 220
- Шкурат, Степан 79, 322
- Шнітке Ю. 269
- Шовкун-Дунайський, Яків 34, 62
- Шошин О. 159
- Шульга, Андрей 43
- Шухевич, Роман 321, 323
- Щ**
- Щепкін, Михайло 150, 186, 188, 263
- Щербак 283
- Щербань, Артем 213
- Щербань, Володимир 181, 199,
201, 205, 213
- Щорс 322
- Ю**
- Юдін, Микола 162, 187, 205
- Юрченко, Олександр 103, 104,
155, 156
- Юрчик В. 123
- Юхновський, Ігор 275
- Ющенко, Віктор 173, 179, 198,
213, 227, 228, 279
- Ющенко, Олекса 180, 184, 185, 190
- Ющук, Іван 179
- Я**
- Яковенко М. 153
- Ямпольць, Наталія 116
- Ямщинський, Андрій 270
- Янукович, Віктор 205, 249, 268, 274
- Яременко, Іван 52, 65
- Ярмиш Ю. 243
- Ярові 266
- Ярош, Анатолій 152, 153
- Яценко 251
- Яценко В. 120
- Яців, Дмитро 321

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А		Г	
Австралія	186	Галичина	321, 323
Андріївка,		Героїв Крут, вул. (м. Тростянець)	278
с. Роменського р-ну	113, 144	Гетьманщина	212
Аргентина	184	Глинськ, м.	8, 144
«Артек», табір	193	Глинська вул. (м. Ромни)	74
Африка	149	Глинський р-н	71
		Глухів, м.	8, 9, 13, 84, 99, 133, 167, 180, 197, 198
Б		Глухівський р-н	249
Басівка с. Сумського р-ну	192	Голенка, с. Роменського р-ну	320
Бахмацький р-н	65	Грушевського Михайла, вул. (м. Тростянець)	278
Бережки, с. Лебединського р-ну	63	Д	
Берлін, м.	81, 320, 321	Далекий Схід	323
Белгородська обл.	98	Дептівка, с. Конотопського р-ну	136, 148
Білопілля, м.	39, 167	Дермань, с. Здолбунівського р-ну	320
Білопільський р-н	99, 245, 249	Добровільна, вул. (м. Суми)	261
Білорусія	63	Є	
Брянськ, м.	98	Європа (також Європа)	29, 31, 73, 139
Будилка, с. Сумського р-ну	40	Ж	
Буринський р-н	99, 261	Жовтнева, вул. (м. Охтирка)	1 27
Буймерівка, с. Охтирського р-ну	142	Жовтневе, с. див. Миколаївка	
Бучацький р-н	217, 276	З	
В		Загребелля (м. Конотоп)	66
Варшава, м.	81	Залізник, с. Сумського р-ну	182
Велика Чернеччина, с. Сумського р-ну	178	Запорозька Січ (Січ)	188, 189
Великий Самбір, с. Конотопського р-ну	69, 136	Зарічний р-н (м. Суми)	99
Великонімецьчина	23	Засулля (м. Ромни)	74
Вирівка, с. Конотопського р-ну	69	Західна Україна	69, 134, 139, 212, 254, 280
Відродження України, вул. (м. Тростянець)	278	І	
Вічева площа (м. Тростянець)	278	Ізраїль	249
Вовківці, с. Роменського р-ну	320	Італія	180
Волинь	321, 322		
Воронеж, м.	177		
Воронезька губ.	177		
Воскресенська церква (м. Суми)	189		
Вошилиха, с. Роменського р-ну	245		

К		Лесківщина, с. Роменського р-ну	144
Кавказ	74	Липова Долина, смт.	167
Кам'янка, с. Охтирського р-ну	277	Лівобережжя	
Канада	175, 264, 321	див. Лівобережна Україна	
Канев, м.	324	Лівобережна Україна 5, 180, 255, 278	
Каунас, м.	321	Луцьк, м.	176
Києво-Могилянська Академія	212	Львів, м.	78–81, 139, 149, 197, 211, 216, 280, 320, 321
Київ, м.	8, 13, 34, 79, 97, 134, 137, 143, 147, 173, 176, 179, 183, 184, 189, 202, 212, 216, 219, 261–263, 277, 280, 281, 324	Львівщина	148
Київська лавра	212	М	
Київська обл.	57	Мадрид, м.	320
Кірова, вул. (м. Путивль)	242	Мала Чернеччина, с. Сумського р-ну	195
Кіровоградщина	251	Маямі, м.	213
Кобеляки, м.	322	Межирич, с. Сумського р-ну	40
Комарова, вул. (м. Тростянець)	278	Миколаївка, с. Сумського р-ну	37, 250
Комуністична, вул. (м. Конотоп)	66	Миру, площа (м. Кролевець)	225
Конотоп, м.	8, 13, 14, 44–46, 49, 64–68, 70, 71, 98, 99, 101, 102, 107, 117, 118, 150, 167, 183, 190, 230, 238, 240, 244	Миру, проспект (м. Кролевець)	231
Конотопський р-н	69, 71, 72, 183, 323	Михайлівка, с. Лебединського р-ну	63
Конотопщина	104, 105, 107, 117, 138, 175, 238, 240	Міннесота, шт.	175
Косівщина, с.	174, 237	«Молода гвардія», табір	193
Краснопілля, смт	133, 167, 186, 249	Москва, м.	75, 80
Краснопільщина	189	Московщина	24
Кременець, м.	320	Мюнхен, м.	150, 320
Кривий Ріг, м.	79, 81	Н	
Крим	188	Наддніпрянська Україна	211
Кролевець, м.	25, 36, 70, 71, 167, 217, 218, 220, 221, 225, 232, 233	Недригайлів, смт.	167
Кролевецький р-н	8, 65, 70	Німеччина (Германія)	23, 45, 60, 61, 66, 81, 82, 180, 246, 277, 320–323
Крути, ст.	230	Нова Січ	188
Куколка, р.	183	Новий Ульм, м.	81, 82, 323
Курськ, м.	98	Нью-Йорк м.	320
Л		О	
Лебедин, м.	5, 7, 10, 30, 37, 39–41, 43, 83, 84, 150, 167, 202, 258, 265, 290	Оболонь, с. Полтавської обл.	40
Лебединський р-н	40, 63, 147, 249	Озерянка, вул. (м. Тростянець)	180
Лебединщина	147	Ольховатський р-н	178
		Охтирка, м.	7, 13, 14, 99, 127, 133, 141, 142, 150, 167, 183, 190, 277, 323

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Охтирський р-н	249	Середина-Буда, м.	250
Охтирщина	125, 127, 288	Середино-Будський р-н	203
П		Слобожанщина	7, 182, 185
Пам'яті, вул. (м. Тростянець)	278	Сміле, с. Роменського р-ну	144
Париж, м.	320	Соборна, вул. (м. Суми)	189
Переяслав, м.	213	Соловецький монастир	189
Петровського Г., вул. (м. Тростянець)	278	Софійський (Софіївський) майдан (м. Київ)	231
Підлипне, с. Конопотського р-ну	238, 239	Сполучені Штати Америки див. США	
Покровська, вул. (м. Суми)	11	СРСР	89, 90, 91, 96, 290, 291
Полтавська обл.	40, 48	СССР див. СРСР	
Полтавщина	73, 79, 250, 322	Степанівка, с. Сумського р-ну	176
Польща	81	Стінка, с. Бучацького р-ну Тернопільської обл.	217
Попівка, с. Конопотського р-ну	323	Стрий, м.	150
Почаївська лавра	212	Сула, р.	73, 74
Прибалтика (Балтія)	137	Суми, м. 7, 11, 13, 14, 19, 20, 34, 36, 47, 52–54, 56, 62, 63, 85, 86, 98–100, 113, 119, 133–135, 148, 156, 158, 166, 167, 172–175, 179, 183, 184, 187, 188, 195, 202, 205, 214, 216, 236, 244, 247, 249, 250, 251, 253– 256, 259, 261, 262, 266–269, 273, 274, 279, 280, 282, 283, 287, 288, 301, 306, 312, 317, 319, 324, 325	
Пустовійтівка, с. Роменського р-ну	188, 255	Сумська обл. 5, 12, 30, 34–37, 40, 48, 52, 57, 87, 180, 193, 295, 319, 323	
Путивль, м. 5, 13, 14, 16–18, 31, 32, 33, 167, 211, 212, 242, 319		Сумський р-н 174, 176, 178, 182, 185, 192, 237, 247	
Путивльська, вул. (м. Конопот)	68	Сумщина 5, 9, 10, 12, 16, 79, 88, 97, 98, 100, 115, 129, 144, 150, 156, 160, 162, 167, 179, 180, 190, 193–195, 199, 200, 209, 237, 240, 253, 254, 256, 259, 265, 267, 270–272, 324	
Путивльський р-н	6, 17, 58, 60, 99, 242, 319	Союз РСР див. СРСР	
Путивльщина	26, 28, 29	Схід України	5
Р		Східна Європа	212
Радянський Союз	61, 66, 100	США	135, 175, 277, 320
Рівне, м.	321		
Рівненська обл.	320		
Річки, с. Сумського р-ну	184		
Роменський пов.	320		
Роменський р-н	147, 188, 245, 246		
Роменщина	8, 73, 143, 170, 246		
Ромни (Ромен), м. 13, 14, 73, 74, 78, 79, 81, 106, 143, 147, 150, 167, 183, 190, 245, 246, 249, 322			
Росія	18, 73, 82, 149, 177, 180, 197		
Рябушки, с. Сумського р-ну	147		
С			
Севастополь, м.	306	Тернопіль, м.	186, 187, 216
		Тернопільська обл.	69

Тернопільщина	217	Чернівці, м.	321
Тростянець, м.	99, 167, 180, 276, 278	Чернігів, м.	23, 216, 250
Тростянецький р-н	99, 275, 276, 278, 279	Чернігівська губ.	238
Тростянецьчина	275	Чернігівщина	180
Туреччина	188	Чікаго (Чикаго), м.	150, 178
		Чкаловська обл.	36
		Чорновола В'ячеслава, вул. (м. Тростянець)	278
У		Ш	
Україна	5, 9, 24, 55, 60, 71, 73, 75, 76, 79–82, 98, 100, 126, 127, 137, 140, 150, 160, 173, 174, 180, 188, 192, 196–198, 211, 213, 214, 221, 226, 234, 236, 241, 246, 248–250, 253, 255–257, 259, 265–270, 273, 275–280, 283, 284, 290, 322	Шаповалівка, с. Конотопського р-ну	183, 307
Українська держава	79	Шевченка, бульвар (кол. Київський тракт, м. Кролевець)	235
Українська площа (м. Суми)	22	Шевченка Тараса, сквер (м. Ромни)	74
Українська РСР	89, 90, 91, 94, 253	Широкий Яр, х. Роменського р-ну	245
Улянівка, с. Сумського р-ну	14, 250	Шостка, м. 13, 98, 99, 167, 190, 263	
Улянівський р-н	37	Шпилівка, с. Сумського р-ну	247, 252
Успенський монастир (с. Мала Чернеччина)	195	Шумськ (Шумське), с. Роменського р-ну	144
УСРР див. УССР		Ю	
УССР	6, 73	Юрасівка, с. Ольховатського р-ну	178
Ф		Я	
Франція	80, 180	Ямпіль, м.	167
Фрунзе, вул. (м. Конотоп)	67	Ямпільський р-н	99
Х		Ярківська, вул. (м. Конотоп)	66, 67
Харків, м.	7, 36, 38, 62, 189, 253, 323		
Харківська губ.	7		
Харківська обл.	48, 57		
Хлібногорськ, концтабір	240		
Ч			
Червона (також Красна), площа (м. Суми)	156, 160, 214, 215, 243		
Червоногвардійська, вул. (м. Суми)	264		

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИКУ

Розділ IV. «Просвіти» Сумщини в роки німецької окупації (1941–1943)

1. Посвідчення одного з організаторів Путивльської «Просвіти» Дмитра Ткаченка. 23.12.1941. 16
2. Доповідна записка члена бюро Путивльської «Просвіти» Пилипа Трубочанінова старшині м. Путивль про необхідність ремонту в наданому Товариству приміщенні та вирішення інших питань для налагодження діяльності організації. 27.12.1941. 16
3. Наказ № 16 інспектора шкіл Путивльського району Тимофія Сенченка про організацію роботи Товариства «Просвіта» в м. Путивль. 28.12.1941. 17
4. Стаття голови бюро Путивльської «Просвіти» Сергія Нагорського в газеті «Путивлянин» з інформацією про відкриття в місті осередку Товариства. 31. 12. 1941. 18
5. Стаття Семена Сапуна про мету і завдання відродженого в умовах німецької окупації Українського Товариства «Просвіта» в Сумах. 18.01.1942. 19
6. Заклик Сумського оргкомітету Українського Товариства «Просвіта». 11.02.1942. 21
7. Повідомлення в газеті «Визволення» про утворення Конотопського Товариства «Просвіта». 17.05.1942. 22
8. Повідомлення в газеті «Визволення» про початок роботи Конотопського Товариства «Просвіта». 28.06.1942. 23
9. Повідомлення про спектакль за п'єсою Мольєра «Лікар мимоволі» в театрі Путивльської «Просвіти». 29.07.1942. 25
10. Інформація в конотопській газеті «Визволення» про утворення Товариства «Просвіта» в Кролевці. 30.08.1942. 25
11. Привітання Путивльської «Просвіти» зі святом Різдва Христового. 25.12.1942. 26
12. Програма святкування Путивльською «Просвітою» Різдва Христового. 25.12.1942. 26
13. Репертуар Путивльського хору «Просвіта», виконаний у 1942 р. Грудень 1942. 27
14. Список п'єс, поставлених в театрі Путивльської «Просвіти» в 1942 р. Грудень 1942. 27

15. Рекомендації школам Путивльщини часів німецької окупації щодо координації культурно-масової роботи з місцевою «Просвітою». 3.01.1943. 28
16. Повідомлення в газеті «Голос Охтирщини» про засідання письменницької секції при Охтирському Товаристві «Просвіта» з питаннями про нову духовність, патріотичних завдань письменників, психологічного відмежування від московської культури, відновлення зв'язків з Європою тощо. 8.01.1943. 29
17. Із доповідної записки начальника УНКВС в Сумській області Соколова на ім'я народного комісара внутрішніх справ УРСР Рясного про роботу над агентурною справою «українці / самостійники» з інформацією про керівний склад Лебединської «Просвіти». 5.02.1944. 30
18. Із протоколу допиту колишнього старшини м. Путивль часів німецької окупації Олександра Бурцева з інформацією про його керівництво місцевою «Просвітою». 29.05.1944. 31
19. Доповідна записка народному комісару внутрішніх справ УРСР Рясному про агентурно-оперативну роботу серед учасників націоналістичного підпілля в Сумській області. Травень 1944. 34
20. Зі звіту про агентурну діяльність у справі «Самостійники» з інформацією про діяльність керівника Лебединської «Просвіти» Пилипа Ковтуненка. 1944. 36
21. Виписка з протоколу допиту керівника Лебединської «Просвіти» Пилипа Ковтуненка про створення, діяльність та активних членів організації. 22.09. 1944. 37
22. Протокол допиту свідка, члена Лебединської «Просвіти» часів німецької окупації Олександра Пінчука. 3.10.1944. 40
23. Із протоколу допиту керівника хорової капели Василя Греся про час виникнення та керівництво Конотопської «Просвіти». 16.10.1944. 44
24. Протокол допиту керівника хорових гуртків міста Конотоп Василя Греся. 20.10.1944. 45
25. Із протоколу допиту Петра Абрамовича про його участь у Сумській «Просвіті» та про її заборону німцями. 2.11.1944. 47
26. Із протоколу допиту керівника хорової капели Василя Греся з інформацією про Конотопську «Просвіту». 15.11.1944. 49
27. Із виписки протоколу допиту директора чоловічої гімназії часів німецької окупації В'ячеслава Первухіна про Сумську «Просвіту». 23.11.1944. 51
28. Із протоколу допиту керівника Сумської української поліції безпеки Білка Марка Артуровича з інформацією про «Просвіту». 1.03.1945. 52

29. Із протоколу допиту Григорія Сергієнка, де він дає свідчення про склад оргбюро Сумської «Просвіти», інші організаційні проблеми, про відмову німецької комендатури реєструвати товариство та про спробу створити його вдруге. 25.05.1945. 53
30. Із протоколу допиту Григорія Сергієнка з інформацією про Сумську «Просвіту». 5.06.1945. 56
31. Із протоколу допиту інспектора шкіл Путивльського району часів німецької окупації Тимофія Сенченка про організацію ним «Просвіти» в м. Путивль. 18.07.1945. 58
32. Із протоколу допиту директора та режисера Сумського українського драматичного театру Якова Шовкуна-Дунайського з інформацією про сумську «Просвіту». 13.12.1945. 62
33. Із протоколу допиту Андрія Дятленка із свідченнями про товариство «Просвіта» в с. Михайлівка Лебединського району. 5.03.1946. 63
34. Із протоколу допиту працівника редакції газети «Визволення» Надії Литвиненко про Конотопську «Просвіту» та її склад часів німецької окупації. 7.04.1946. 64
35. Із протоколу допиту бургомистра м. Конотоп Миколи Ковтуна з інформацією про організацію «Просвіта» в м. Кролевці часів німецької окупації. 21.06.1946. 70
36. Із доповідної записки міністру внутрішніх справ УРСР Строкачу про виконання Директиви № 92 з інформацією про «Просвіту» в Глинському та Конотопському районах. Вересень 1946. 71
37. Спогади колишнього керівника банку в м. Ромни В. Рижевського про націоналістичне підпілля та культурницьке життя на Роменщині часів німецької окупації. 1946. 73
38. Із протоколу допиту завідувача Лебединського відділу народної освіти часів німецької окупації Володимира Сіка з інформацією про практичну діяльність місцевої «Просвіти». 5.10.1947. 83
39. Інформація зі справи МГБ з матеріалами на українських націоналістів про існування «Просвіти» в м. Глухів часів німецької окупації. 22.01.1953. 84
40. Із оглядової довідки зі справи на Петра Абрамовича, учителя і українського активіста часів німецької окупації про організаторів Сумської «Просвіти». 3.04.1957. 85

***Розділ V. Відродження та сучасний стан
просвітянського руху на Сумщині (1989–2017)***

41. Статут Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. 7.03.1989. 88

42. Стаття в газеті «Ленінська правда» про створення на Сумщині обласного Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. 18.04.1989. 97
43. Протокол № 1 Установчої конференції Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка м. Конотоп. 9.06.1989. 101
44. Допис Анатолія Соболева до конотопської районної газети «Радянський прапор» з повідомленням про заснування Товариств української мови ім. Т. Г. Шевченка на Конотопщині. 17.06.1989. 104
45. Стаття Григорія Діброви в роменській районній газеті «Комуністичним шляхом» із закликом створити Товариство української мови в Ромнах. 25.11.1989. 106
46. Стаття Анатолія Соболева в обласній комсомольській газеті «Червоний промінь» про подальшу русифікацію освітнього процесу на Конотопщині та про роботу, проведену в 1989 році Конотопським міським Товариством української мови ім. Т. Г. Шевченка. 16.12.1989. 107
47. З додатку до рішення Сумського облвиконкому про первинний склад Сумської обласної комісії щодо організації виконання закону «Про мови в Українській РСР». 26.12.1989. 109
48. Протокол № 1 зборів Роменської міськрайонної організації Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка про затвердження плану його роботи та висунення кандидатів у депутати. 30.12.1989. 111
49. Агітаційна листівка з передвиборною програмою кандидата в депутати до Сумської обласної ради Світлани Дубровської на виборах 4 березня 1990 р., висунутої Сумським обласним Товариством української мови ім. Т. Г. Шевченка. Березень 1990. 115
50. Інформація в газеті «Советское Полесье» про святкування Шосткинським Товариством української мови ювілею Запорізької Січі. 4.08.1990. 116
51. Стаття в конотопській газеті «Червоний прапор» про роботу міськрайонного осередку Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. 5.12.1990. 116
52. Повідомлення в газеті «Добрий день» про Шевченківське свято, організоване Сумським Товариством української мови. 15.03.1991. 118
53. Повідомлення в шосткинській газеті «Советское Полесье» про створення осередку Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта» в центральній районній лікарні. 26.04.1991. 120
54. Звернення до Сумської міської Ради учасників міської конференції Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта». 2.06.1991. 121
55. Стаття просвітян в газеті «Советское Полесье» про збір коштів на спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку в м. Шостка. 3.07.1991. ... 122

56. Протокол № 1 установчих зборів Охтирського міськрайонного Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта». 15.02.1992. 124
57. Повідомлення в газеті «Сумщина» про обласну звітно-виборну конференцію товариства «Просвіта» та обрання його головою Віктора Казбана. 29.02.1992. 129
58. Протокол № 1 засідання правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 8.07.1992. 130
59. Інтерв'ю Геннадія Петрова з керівником Сумської «Просвіти» Віктором Казбаном у газеті «Панорама Сумщини» про її діяльність та плани на майбутнє. 24.09.1992. 132
60. Стаття голови Конотопського міськрайонного осередку Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Анатолія Соболева про проведені тематичні вечори у селах Дептівка та Великий Самбір. 4.11.1992. 136
61. Стаття голови Білопільського районного Товариства «Просвіта», вчителя української мови та літератури Річківської середньої школи В. Реви про роботу організації. 16.01.1993. 138
62. Прохання Охтирського міськрайонного Товариства «Просвіта» до Кардашівської сільської ради про передачу йому пам'ятника Тараса Шевченка для встановлення того в центрі Охтирки. 3.02.1993. 141
63. Угода між Роменським Товариством «Просвіта» та Роменським сільськогосподарським технікумом. 20.02.1993. 142
64. Пропозиції Роменського Товариства «Просвіта» районному відділу культури щодо проведення Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій». 20.03.1993. 143
65. Протокол № 6 засідання правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 22.04.1993. 144
66. Протокол звітно-виборчої конференції Сумського обласного товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 20.11.1993. 146
67. Ухвала звітно-виборчої конференції Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 20.11.1993. 154
68. Повідомлення в газеті «Сумщина» про рішення Зарічного районного суду залишити в силі рішення обласної виборчої комісії про скасування реєстрації 21 представника Товариства «Просвіта» кандидатами у депутати Сумської обласної Ради. 2.07.1994. 155
69. Інтерв'ю газеті «Червоний промінь» відповідального секретаря Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Миколи Карпенка, що було записане після розширеного засідання обласного правління товариства. 22.10.1994. 156

70. Протокол засідання правління Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» імені Т. Г. Шевченка про проведення мітингу на підтримку президента Леоніда Кучми. 5.06.1995. 157
71. Повідомлення в газеті «Добрий день» про повторну організацію Сумського міського Товариства «Просвіта». 28.11.1997. 158
72. Витяг з протоколу № 1 засідання правління Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка з проханням Віктора Казбана звільнити його від обов'язків Голови Товариства у зв'язку з закінченням терміну повноважень. Грудень 1998. 158
73. Ухвала учасників слухань на тему: «Внутрішня політика Сумської обласної державної адміністрації». 19.02.1999. 1559
74. Список членів правління Сумського обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 2000. 161
75. Ухвала громадських слухань «Мовна політика на Сумщині та її наслідки». 29.01.2000. 162
76. Рішення правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» про започаткування створення інформаційного центру «Український дім». 1.09.2000. 164
77. Звіт про виконану роботу члена правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» Олексія Шевченка за 1998–2000 рр. 19.12.2000. 166
78. План заходів Роменської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, затверджених правлінням товариства з нагоди Року ушавлених земляків. Січень, 2002. 169
79. Фрагмент брошури Бориса Манжели та Володимира Голубченка «Діяльність Сумської “Просвіти”» у 2001 р. 2003. 172
80. Стаття Миколи Гурця в газеті «Глухівщина» про Глухівську «Просвіту». 6.12.2003. 196
81. Стаття в газеті «Ярмарок» про конфліктну ситуацію в Сумській обласній «Просвіті». 17.04.2005. 198
82. З ухвали звітно-виборної конференції Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка про виключення Бориса Манжели з членів товариства «Просвіта». 9.04.2005. 203
83. З тексту виступу Антона Маланюка на установчих зборах з утворення районного Товариства «Просвіта» в м. Путивль. 2006. 211
84. Допис Алли Криганової у газеті «Ярмарок» про відмову XV сесії міської ради V скликання виділити приміщення під «Український дім» у центрі міста Суми, ініціатива створення якого належала обласній «Просвіті». 6.12.2007. 214

85. Фрагмент книги Ніни Вітушко «Просвіта – наша доля» про діяльність Крелевецької «Просвіти». 2007. 216
86. Зі звіту голови СОТ «Просвіта» Олексія Шевченка про виконану роботу протягом 2006–2007 рр. 1.01.2008. 236
87. Стаття заступника голови райоб'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Зої Шалівської про історичне минуле та сьогодення Конотопської «Просвіти». 18.12.2008. 238
88. Заява голови Путивльського товариства «Просвіта» Антона Маланюка до прокурора району Олександра Стеценка з вимогою привести рекламну діяльність приватних підприємців Путивля до вимог українського законодавства. 14.12.2009. 242
89. Перелік книг, придбаних за власні кошти для шкіл Путивльського району головою районного Товариства «Просвіта» Антоном Маланюком. 2009. 242
90. Стаття Григорія Хвостенка в газеті «Сумщина» про відкриття в приміщенні обласної «Просвіти» духовно-культурного центру «Світлиця». 26.03.2010. 243
91. Прохання Роменської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка та громадської організації «Роменське земляцтво» до голови Роменської районної Ради В. Я. Переварухи про присвоєння Роменській районній бібліотеці імені Йосипа Дудки. 10.11.2017. 245
92. Зі спогадів голови Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Олексія Шевченка про політичний, ідеологічний та особистісний контексти виникнення організацій українського національного спрямування в Сумах середини 80-х – початку 90-х рр. 2017. 246
93. Звіт голови Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Олексія Шевченка про виконану роботу за проектом «Любіть Україну!». 2017. 266
94. Спогади голови Тростянецької районної організації Товариства «Просвіта» Сергія Федченка про його діяльність з моменту його відновлення у жовтні 1991 р. 16.11.2019. 275
95. Зі спогадів Світлани Дубровської про її діяльність у Сумській «Просвіті». Січень 2020. 279

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ

№ n/n	Назва	Джерело	Сторінка
1	Члени «Просвіти» 1942 р. — артисти Лебединського драмтеатру. Зліва направо: вгорі – Нюся Римар, Михайло Глушка, Галя Василенко та Микола Каленіченко; внизу – Галя Фрунт, Раїса Подолько, Олександра Садовська, Зіна Каленіченко та Люба Кравцова	Ткаченко Б. Лебедія у пазурах червоного антихриста. Книга П. Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. С. 421–426.	286
2	Культбригада лебединських просвітян виїхала з концертом на косовицю. 1942 р.	Ткаченко Б. Лебедія у пазурах червоного антихриста. Книга П. Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. С. 421–426.	286
3	Активний член лебединської «Просвіти» 1942–1943 рр. Раїса Подолько (в заміжжі — Сорокіна)	Ткаченко Б. Лебедія у пазурах червоного антихриста. Книга П. Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. С. 421–426.	287
4	Семен Сапун — голова організаційного бюро зі створення Товариства «Просвіта» в Сумах 1942 р.	Приватний архів доньки С.Сапуна Елеонори Черніченко.	287
5	Микита Тарасенко — член організаційного бюро Сумської «Просвіти». Фото 1947 р.	ГДА УСБУ в СО. Спр. 5667.	287
6	Григорій Сергієнко (1898–?) — член організаційного бюро Сумської «Просвіти» в 1942 р., активний учасник просвітянського руху на Охтирщині в 1917–1921 рр. Фото 1945 р.	ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 2.	288
7	Марія Іванівна Голубова (Кандиба) (сестра поета Олександра Олеса) — активна учасниця просвітницьких заходів у Сумах 1942 р. Фото 1915 р.	Із фондів СОКМ.	288

8	Іван Гарашенко (1881–1952) — керівник Охтирської «Просвіти» в 1942 р.	Енциклопедія сучасної України. К., 2006. Т. 5.	288
9	Тимофій Сенченко (1903–?) — ініціатор створення Путивльської «Просвіти» часів німецької окупації міста. Фото 1941 р.	ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13711. Арк. 103. Пакунок.	289
10	Олександр Бурцев (1887–1945) — керівник путивльської «Просвіти» в 1942–1943 рр. Фото 1936 р.	ГДА УСБУ в СО. Спр. 8954. Арк. 163. Пакунок.	289
11	Олександр Скорик (1921–2018) — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка, голова Сумської обласної організації Товариства української мови імені Тараса Шевченка (1989–1992).	Історія кафедри української мови Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка в іменах: науково-педагогічне видання. Суми, 2014. С. 195.	289
12	Звернення учасників конференції Сумського міського товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка до Верховної Ради України про підтримку заяви народних депутатів СРСР від України з приводу «Закону про мови народів СРСР та з вимогою проголошення політичного суверенітету України, 1990 р.	Приватний архів Олександра Піскуна. Опубліковано: Пробудження. Причинки до національного відродження на Сумщині в 1989-1991 роках / упор. В. Рог. К., 2020. С. 60–61.	290
13	Листівка, яку розповсюджували члени Сумського ТУМу напередодні всесоюзного референдуму 17 березня 1991 р. за збереження СРСР з вимогами не підписувати новий союзний договір.	Приватний архів Світлани Дубровської.	291
14	Микола Гурець — філолог, голова Глухівської міськрайонної організації Товариства української мови (1989–1991) та активіст «Просвіти».	Приватний архів Миколи Гурця.	292

15	Григорій Діброва — історик, голова Роменської міськрайонної організації ТУМ та Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.	Приватний архів Григорія Діброви.	292
16	Іван Желата (1926-2013) — перший голова правління Охтирської міськрайонної організації Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка (1992 р.)	Приватний архів Олександра Скиби.	292
17	Світлана Дубровська – вчитель української мови й літератури, голова Сумського міського осередку Товариства «Просвіта» (1992–1997)	Приватний архів Світлани Дубровської.	293
18	Володимир Кравченко — активіст Лебединської «Просвіти».	Приватний архів Володимира Кравченка.	293
19	Борис Ткаченко — письменник, краєзнавець, агроном, перший голова Лебединської «Просвіти».	Альманах «Земляки». 2007. № 4.	293
20	Свідоцтво про реєстрацію статуту Сумського обласного Товариства «Просвіта», 24 квітня 1992 року	ДАСО. Ф. Р-7712. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 1.	294
21	Прохання представника Президента України в Сумській області Анаголія Єпіфанова до районного керівництва та голів міськвиконкомів посприяти представникам Товариства «Просвіта» в організації курсів англійської мови, 1992 р.	Із фондів СОКМ.	295
22	Розпорядження представника Президента України про реєстрацію Коноптського міськрайонного об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 22 березня 1993 р.	Приватний архів Зої Шалівської.	296
23	Запрошення голові Сумського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Віктору Казбану взяти участь у роботі Глухівської міськрайонної конференції Товариства «Просвіта», 26 жовтня 1993 р.	Із фондів СОКМ.	297

Товариство «Просвіта» на Сумщині

24	Анатолій Удод — педагог, голова Лебединського міського Товариства «Просвіта».		298
25	Газета «Єдність і згода», яку випускали просвітяни й рухівці Лебедина в 1990 р.	Приватний архів Михайла Манька	299
26	Свідоцтво про реєстрацію Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. 1993 р.	Із фондів СОКМ.	300
27	Сумські просвітяни в день 180-річчя перепоховання Т. Г. Шевченка 22 травня 1994 р. біля пам'ятника Кобзарю в Сумах.	Із фондів СОКМ.	301
28	Список членів правління Сумського міського Товариства «Просвіта», 1993 р.	Приватний архів Світлани Дубровської.	302
29	Список членів правління Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 1993 р.	Приватний архів Світлани Дубровської.	303
30	Заява про вступ Геннадія Петрова (1936–1996) до «Просвіти», 1994 р.	Із фондів СОКМ.	304
31	Засідання правління Кролевецької «Просвіти» в Шевченківській кімнаті (зліва направо): Дудар І. П., Кобизький І. І., Литвин М. М., Сухомлин В. І., Вітушко Н. П., Завгородня О. В., Островська В. М. Грудень 1997 р.	Вітушко Н. П. «Просвіта» — наша доля (Кролевецька «Просвіта» в 1992–2007 рр.). К.: Вид-чий центр «Просвіта», 2007. С. 102.	304
32	Віктор Терлецький — педагог, краєзнавець, перший голова Шосткинського міського Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка.	Приватний архів Віктора Терлецького.	305
33	Наталія Смикодуб — голова Шосткинського міського Товариства «Просвіта» в 1990–1995 рр.	Приватний архів Наталі Смикодуб.	305
34	Запрошення сум'ян на святкування 130-ї річниці Товариства «Просвіта».	ДАСО. Ф. 7712. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 4.	305

35	Голова Сумської міської організації Товариства «Просвіта» Микола Карпенко передає українську «Патріотичну бібліотеку» капітану корвету «Суми». Серпень 1998 р.	Приватний архів Миколи Карпенка.	306
36	Конотопські просвітяни в с. Шаповалівка під час відзначення перемоги в Конотопській битві 1659 р.	Слово Просвіти. – 2008. № 51 (18–24 грудня). С. 5.	307
37	Зоя Шалівська — журналіст, голова правління Конотопської міськрайонної організації Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка в 1994–1995 рр.	Приватний архів Зої Шалівської.	307
38	Анатолій Соболев (1940–1999), журналіст, очолював Конотопську «Просвіту» в 1991–1992 рр.	Приватний архів Володимира Садівничого.	307
39	Кролевецькі просвітяни після покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченку (зліва направо): Вітушко Н. П., Сідюк Н. Ф., Козлова К. Ю., Дудар А. М., Дудар І. П., Герасимова Л. П., Мокрогуз А. В., Дойчева В. В., Кобизький І. І., Гончаренко Н. І., Ковтун В. В., 24 серпня 2002 р.	Вітушко Н. П. «Просвіта» – наша доля (Кролевецька «Просвіта» в 1992–2007 рр.). К.: Вид-чий центр «Просвіта», 2007. С. 116.	308
40	Активісти Охтирської «Просвіти» біля пам'ятника Тарасові Шевченкові. Фото 2012 р.	Приватний архів Олександра Скиби.	308
41	Леонід Мороз, лікар, красзнавець, — голова Конотопської міськрайонної організації Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка в 1993–1994 рр.	Приватний архів Зої Шалівської.	309
42	Ольга Банитюк, режисер, очолювала Конотопську «Просвіту» в 2005–2013 рр.	Приватний архів Ольги Банитюк.	309
43	Віктор Казбан — лікар, голова Сумського крайового відділення Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка (1992–1998).	Приватний архів Віктора Казбана.	309
44	Олексій Шевченко — голова Сумського обласного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка з 2005 р.	Приватний архів Олексія Шевченка.	310

45	Олександр Скиба — голова Охтирського міського осередку Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка з 2007 р.	Приватний архів Олександра Скиби.	310
46	Борис Манжела — голова Сумського обласного Товариства Просвіта ім. Т. Г. Шевченка (1998–2005) (зліва) та Іван Мозговий — голова Сумського міського осередку (2001–2005) (справа). Фото 2004 р.	Приватний архів Івана Мозгового.	311
47	Сумські просвітяни на київському Майдані 2004 р. (зліва направо): Олексій Шевченко, Василь Пак, Олександр Ануфрієв.	Приватний архів Олексія Шевченка.	311
48	Сумські просвітяни — учасники Помаранчевої революції. Крайня справа — Світлана Дубровська. 23 жовтня 2004 р.	Приватний архів Світлани Дубровської.	312
49	Пікетування просвітянами сесії Сумської обласної ради з вимогами захисту української мови. Суми, майдан Незалежності, 21 липня 2006 р.	Приватний архів Миколи Карпенка.	312
50	Учасники конференції «Пам'яті героям Крут». У центрі активіст Сумської «Просвіти» Олексій Дубовик. Фото 2007 р.	Приватний архів Миколи Карпенка.	313
51	Пікетування просвітянами сесії Сумської міської ради з вимогами відкриття «Українського дому», осінь 2007 р.	Приватний архів Олексія Шевченка.	313
52	Іван Абаровський — історик, голова Недригайлівського районного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка з 2009 р.	Приватний архів Івана Абаровського.	314
53	Виступ голови СОТ «Просвіта» Олексія Шевченка на відкритті духовно-культурного центру «Світлиця», 24 березня 2010 р.	Приватний архів Олексія Шевченка.	314
54	Галина Тихонівна Шафранська (1922–2005) — вчителька української мови, активістка Шосткинського Товариства «Просвіта».	Приватний архів Наталії Смикодуб.	315

55	Сергій Федченко — голова правління Тростянецького районного Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка.	Приватний архів Сергія Федченка.	315
56	Антон Маланюк (1945–2016) — голова Путивльського районного осередку Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка в 2005–2016 рр.	Приватний архів Валентини Маланюк.	316
57	Голова Путивльської «Просвіти» Антон Маланюк (крайній зліва) на Шевченківському святі в Путивльській районній бібліотеці 15 березня 2013 р.	Приватний архів Валентини Маланюк.	316
58	Революція Гідності в Сумах. Виступ просвітянина Віктора Казбана на мітингу біля пам'ятника Тарасу Шевченку, грудень 2013 р.	Приватний архів Віктора Казбана.	317
59	Просвітяни Зоя Шалівська (шоста зліва) та Ольга Банитюк (сьома зліва) з учнями Конотопської школи № 2 біля пам'ятника Тарасу Шевченку.	Приватний архів Зої Шалівської.	317
60	Зібрання активу, присвячене 150-річчю Товариства «Просвіта». Нижній ряд — зліва на право: Віктор Скакун, Олександра Неженець, Катерина Макаренко, Тамара Мовчан, Зоя Солярник, Валерій Поставний, Анна Святець. Верхній ряд – зліва на право: Віктор Казбан, Володимир Бубнов, Володимир Головка, Анатолій Удод, Михайло Шиян, Володимир Саєнко, Юрій Добровольський, Олексій Шевченко, Віталій Меланіч, Анатолій Близнюк, Олег Слєпченко, Анатолій Нуртовий, Анатолій Письменний, 16 грудня 2018 року.	Приватний архів Олексія Шевченка.	318

SUMMARY

Prosvita Society is one of the oldest national educational organizations in Ukraine (it was founded on 8 December 1868 in Lviv). It aims to raise the national, cultural and educational levels of all Ukrainians, as well as to increase the level of their national identity. In the Sumy region, Prosvita cells began to be actively formed after the February Revolution of 1917. Here they acted as the main “Ukrainizers” of the “Malorussian people” through education and libraries, theatre and choral activities, Ukrainian Studies courses and lectures.

Introducing this thematic array of documents to a wide scientific circulation and public discourse, the compilers set themselves the task: a) to give historians a collection of documentary sources for studying the history of the educational movement in the early twentieth — early twenty-first centuries on the territory of the modern Sumy region; b) in addition, these documents are also self-sufficient narrators that will help the general readership to independently form a holistic view of the educational movement in the Sumy region.

The history of Prosvita of the Sumy region in this collection is represented by various types of sources: archival documents, memoirs, epistolary, creative literature and illustration. The publication includes more than 340 documents and illustrative materials. In addition to archival sources, the collection widely uses previously unpublished materials of newspaper and magazine periodicals 1917–1922, 1942–1943, 1989–2007. A separate block in the collection presents illustrative photographic materials.

In its entirety, the documents and materials of the collection allow one to get a fairly complete picture of the activities of the Prosvita society in Sumy region in 1910–2017. The materials of the publication provide a large amount of evidence about the society itself and, more broadly, about the educational movement in the Sumy region. They relate to the institutional formation of Prosvita, the organizational structure of the society, the statutory activities it carried out (book publishing, theatre, libraries, choral activities, lectures, school openings and the elimination of illiteracy), relations with public authorities and political

organizations and Prosvita's own political activity. The documents also give an idea of the quantitative composition of the organization and its leadership, the economic component of the activity and so on. Thus, using the methods and techniques of generalization and typology, it is possible to create a generalized picture of the educational movement in the Sumy region, based on a fairly strong background source.

The authors hope that the publication of documents of the history of the educational movement in the Sumy region will stimulate further research in this direction.

Науково-документальне видання
Товариство «Просвіта»
на Сумщині.
Документи і матеріали: у 2 т. Том II (1941–2017)

Упорядники: Артюх В.О., Іванущенко Г.М.
Комп'ютерний набір: Артюх В.О., Іванущенко Г.М.
Художнє оформлення, макет, підготовка до друку: Ткачов О.О.
Технічний редактор: Мигаль В.А.

Українською мовою.
Підписано до друку 14.10.2022 р.
Формат 60x80/16. Папір офсетний.
Умовн.-друк. арк. 20,92. Обл.-вид. арк. 21,20
Наклад 100 прим.

Видавець «Триторія», ТОВ
майдан Незалежності, б. 3, оф. 420,
м. Суми, 40030, Україна
<https://trytoria.business.site>

*Свідоцтво про внесення суб'єкта господарювання
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 5222 від 28.09.2016 р.*

*На першій сторінці обкладинки робота художника-графіка Володимира Ломаки.
На четвертій сторінці обкладинки афіша Роменського Українського театру
ім. Леонтовича. 23 листопада 1941 р. (ДАСО. Ф. Р-2916. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 52).*

РОМЕНСЬКИЙ УКРАїнСЬКИЙ
МуЗично-драматичний театр
ім. ЛЕОНТОВИЧА

Ріг вул. Шевченківської і Аптекарської

Гулак-Артемовський

ЗАДОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ

Опера на 3 дії

„SAPOROSHEZ SA DUNAJEM“

Опер
in 3 актен

ВИКОНАВЦІ:

Іван Карась - -	Шкурат С. Й.
Одарка, його жінка	Закрой Т. К.
Оксана, дівчина -	Сторожевська Л. П.
Андрій, козак -	Трухан П. А.
Султан - - -	Гамалій О. М.
Селім-Ага - -	Арзанов О. А.
Иман - - -	Гирко А. М.

Козаки, дівчата, турецька сторожа

По ходу опери **ТАНЦІ**

Вистава йде в супроводі орнестру

ПРИ ТЕАТРІ БУФЕТ

Ціна на місця від 3 до 10 крб. — Початок о 5 годні днв

Помешнання опалюється--роздягаться обов'язново

Художній керівник Волієвський А. Т. Режисер Богданович М. Н.

Художник Желєза І. І. Концертмейстер Науген Н. М.

Концертмейстер орнестру Понорин В. М. Адміністратор Гамалій О. М.

Наступні вистави:

НАЙМИЧКА

Тобілевича.

МАЙСЬКА НІЧ.

